

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

Окурмандын китеп текчесине

АБДРАСУЛ ТОКТОМУШЕВ

14-том

Түзгөндөр: *Нурзина Бйсаева,*
Бактыяр Өмүров

БИШКЕК
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2016

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
А 13

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151-б.) негизинде жарык көрдү Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды

Чыгышына жооптуу:

А.А.Акматалиев

Рецензент:

Филология илимдеринин доктору А.Кадырманбетова

Редколлегия:

Акматалиев А.А.	Мусаев С.Ж.
Байгазиев С.О.	Садыков Т.
Жайнакова А.Ж.	Токтоналиев К.Т.
Маразыков Т.	Эркебаев А.Э.

А 13 Абдрасул Токтомушев. «Окурмандын китеп текчеси» сериясы: 14-том. / Түз. Н.Ыйсаева, Б.Өмүров. – Б.: «Принт-экспресс», 2016. – 512 б.

ISBN 978-9967-12-574-2

Бул китепке Абдрасул Токтомушевдин тандалган чыгармалары кирди.

Китеп жалпы окурмандарга арналат.

А 4702300200-16

**УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5**

ISBN 978-9967-12-574-2

© КР УИА, 2016
© «Принт-экспресс», 2016

АБДРАСУЛ ТОКТОМУШЕВ (1912—1995)

Кыргыз Эл акыны, Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты Абдрасул Токтомушев 1912-жылы Кемин районуна караштуу Төрт-Күл айылында туулган. Беш жашында ата-энесинен айрылып кароосуз калган жетим бала Кара-Коңуздук бир дунган аялдын колуна туш болуп, ар кимге жалданып иштей баштаган. Абдрасул аты өчүп Лайвазы (келгин бала) атка конгон акын 1922-жылы Токмок шаарындагы жетим балдар үйүнө кабыл алынгандан кийин Абдрасул Токтомуш уулу деп өз аты жазыла баштаганын кийинчерээк көп эскерген. Кийин алысыраак туугандарынан бирөө келип Абдрасулду Кеминге, айылына алып кетет. Айылдагы орто мектепте окуй баштайт, андан кийин окуусун ошол кездеги Пишпек шаарында уланткан. 1928–1931-жылдарда Ташкент шаарындагы Орто Азия суу чарба техникумунда окуп, 1952-жылы Фрунзедеги педагогикалык окуу жайын сырттан окуп бүтүргөн. 1932–1941-жылдары Улуу Ата Мекендик согуш башталганга чейин Лейлек районунун «Колхоз турмушу», республикалык «Кызыл Кыргызстан», «Ленинчил жаш» гезиттеринде адабий кызматкер, жооптуу катчы, бөлүм башчы, 1953–1957-жылдарда «Ала-Тоо», «Чалкан» журналдарынын редакцияларында бөлүм башчы болгон. 1938-жылы СССР Жазуучулар союзуна мүчөлүккө кабыл алынган.

Турмуштун ачуу-таттуусуна эрте бышып жетилген акын колунан келишинче жакшы окууга тырышып, көп нерсени билүүгө, үйрөнүүгө аракет кылат. Өзүнүн замандаштары К.Баялинов, А.Токомбаевдердин чыгармачылыгы менен тааныш болуп, таасирленип, бара-бара акындык сезими ойгонуп, поэзия дүйнөсүнө аралаша баштайт. «Дыйкандарга» деген алгачкы ыры 1930-жылы «Кызыл Кыргызстан» газетасына басылып чыккан. Мына ушул алгачкы чыгармасы жарык көргөндөн баштап анын ырлары газеталарга тынбай басыла баштаган.

А.Токтомушев башка акын жазуучулардай эле тажрыйба топтоп, бир топ изденген. Акындан 30-жылдардагы чыгармалары башкалардан анча деле бөтөнчөлөнгөн эмес. 1937-жылы «Какшаалдан кат» поэмасы жарыкка чыгат. Бул чыгармасы акынды жалпы окурмандарга тааныткан, ошондой эле ошол жылдардагы поэзия жанрынын өнүгүшүнө кошкон алгачкы салымы болгон. Эпикалык формада жазылган бул поэма Кытай жеринде калган кыргыз кыздарынын типтүү өкүлү болгон Сайранын ички толгонуулары аркылуу жеке адамдын мекен, эл-жер менен ажырагыс биримдигин көрсөтүүгө арналган. Ал кат формасында жазылып, окуя Сайранын баяны түрүндө өнүктүрүлөт. Ал 1958-жылы орусчага которулуп, Москвадан чыккан «Ак көгүчкөн» жыйнагында жарыяланган.

Бара-бара акындын калеми такшалып, кыркынчы жылдары поэзиясы жаңы бийиктикке көтөрүлүп, ар кыл тематикадагы ырларды жараткан. Мисалы, Ата-Мекенди сүйүү, жаратылышка, элине, жерине суктануу, балалык, сүйүү, өмүр ж.б. багытта бир топ мыкты ырларды жаратканга жетишкен. Ар кыл жылдарда «Максат» (1941), «Күн» (1947), «Тартуу» (1949), «Какшаалдан кат» (1950), «Өмүр жолу» (1958) ж.б. жыйнактары жарык көргөн.

Акындын балдарга арналган «Хан жана Жуматай», «Тынчтык үнү», «Достук» ж.б. чыгармалары бар. 1989-жылы «Үркүн» аттуу автобиографиялык романы «Ала-Тоо» журналына басылып, бирок чыгарма аягына чыкпай калган.

50–60-жылдардагы акындын поэзиясынан эпикалык формага көбүрөөк көңүл бөлүнгөндүгүн, ошондой эле чакан ырларында сюжеттик элементтерди колдонуу менен турмуш чындыгын чагылдырууга олуттуу маани бергендигин көрөбүз. Ошондой эле поэзиянын сатиралык жанрын өнүктүрүүгө да үлүш кошкон. Буга анын «Чалкан» журналында иштеши да себепчи болгон. «Ушакчы», «Аңкоолук калбас», «Турган», «Таалайга тойбойт», «Суроолор», «Жеңе, кайни нааразы», «Жаагың сынгыр», «Не жаман» деген сыяктуу бир катар сатиралык ырларында автор турмушубузда кездешкен кээ бир жат көрүнүштөрдүн бетин ачып, таамай айтылган курч сөздөр менен мыскылдап өтөт.

Токтомушевдин эпикалык поэзиясы жөнүндө кеңири сөз кылууга материалдар толук жетиштүү. Анткени автор көп сандаган поэмаларды жана ыр менен жазылган «Алтын тоо» романын жаратты. «Өчкөн шамың күйүптүр», «Сүйүү жана коркунуч» поэмаларында жаштардын таза сүйүүсүнүн салтанаты көрсөтүлсө, «Жалгыз аркар», «Бир ооз сөз» поэмаларында сүйүүдөгү жана үй-бүлө турмушундагы кейиштүү учурлар сүрөттөлгөн. Өткөн замандагы сүйүүнүн абалы, анын коомдук-социалдык маңызын көрсөтүү максатында автор «Тоо туткуну», «Ак Мөөр» поэмаларын жазган. Ал эми ыр менен жазылган «Алтын тоо» романы – анын чейрек кылымдык чыгармачылык үзүрү. Анда козголгон маселе 1916-жылкы көтөрүлүш жөнүндө мурда жазылган ири чы-

гармалар менен кандайдыр бир деңгээлде үндөш. Октябрь революциясына чейинки теңсиздик коом, кыргыз эмгекчилеринин эзилген оор турмуш абалы, падышага солдат бербейбиз деп 1916-жылы көтөрүлүшкө чыкканы, Кытайга качуу, ал жактан кайтып келүү, Совет бийлигинин орношу жана чыңдалышы, ал учурдагы тап күрөшү, сабатсыздыкты жоюу «Алтын тоо» романында жалпы тарыхый кырдаал катары көрсөтүлгөн турмуш чындыгы. Бул чыгарма Токтомушевдин чыгармачылыгындагы эң олуттуу көрүнүш жана ал чыгармасы үчүн 1974-жылы Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыкка татыктуу болгон. Мындан тышкары «Эмгек Кызыл Туу», «Элдердин достугу», «Ардак белгиси» ордендери, «1941-1945-жылдардагы Улуу Ата Мекендик согушта каарман эмгеги үчүн», «Эмгек ветераны» медалдары, Кыргыз ССР ЖКнын Ардак грамоталары, ЛКЖС БКнын Ардак грамоталары менен сыйланган.

Абдрасул Токтомушев 1995-жылы 83 жашында дүйнөдөн кайткан.

ЫРЛАР

ЭНЕ ТИЛИМ

Кымбаттан кыналышып бүткөн тилим,
Кылымдан азис энем күткөн тилим,
Төрөлүп бул дүйнөгө көз ачканда
Жаралып жаным менен бүткөн тилим.

Сүйүктүү, татынакай сулуу тилим,
Мээримдүү жүрөгүмө жылуу тилим.
Ширелген жакут менен көркү чексиз,
Тамшанткан, такылдаткан балдан ширин.

Тилиңе кулдук кылам энем, атам!
Кечиргин, мен тараптан болсо катам.
Сен сүйгөн, сен сүйлөгөн ушул тилде
Кубултуп, безеп ырдап келе жатам.

Бул тилдин кылдат, кымбат сырын ачам.
Канымды сыя кылып китеп жазам!
«Таң эрте, тил өмүрү бүтөт» десе,
Күн менен, уккан кечте, кошо батам.

БААРЫ БИЗДЕ

Салкын десең Ак-Сайдын төрү бизде,
Тунук десең Ысык-Көл көлү бизде.

Жарык десең дүйнөнүн күнү бизде,
Назик десең Ала-Тоо гүлү бизде.

Сулуу десең кара көз кыздар бизде,
Туйгун десең ылаачын, шумкар бизде.

Жайлоо десең Суусамыр жайлоо бизде,
Жыргап ойноп, каткырып жайноо бизде.

Безеленген үч кылдуу комуз бизде,
Кыл кыяктай созулган добуш бизде.

Үлгү кылсаң ак калпак түрү бизде,
Тик караса жолборстун сүрү бизде.

Көргүң келсе көрүп ал, чүрөк бизде,
Ок такаса коркпогон жүрөк бизде.

Таңдайлашкан саймалуу өнөр бизде,
Элин сүйгөн намыскөй өжөр бизде.

Суусун десең бал таткан кымыз бизде,
Чапсын десең душманды кылыч бизде.

Атсын десең душманды мерген бизде,
Мекен үчүн өмүрүн берген бизде.

Баатыр десең жоо жеңген жигит бизде,
Билгиң келсе, сырды ачкан билгич бизде.

Киши канын төккөндү жектейт бизде,
Залалсызды чекеге чертпейт бизде.

Касташкандан өчтөрүн алат бизде,
Баскан изин кетмендеп салат бизде.

Фашисттерге ырайым кылбайт кыргыз,
Жоосун тегиз кырмайын тынбайт кыргыз.

Колун сунган адамга кучак жаят,
Досум десең мал-жанын турбайт аяп.

Жерин коргоп жарадар болгон досум,
Өз үйүңдөй көрө бер кыргыз тоосун!

СОҢ-КӨЛ

Соң-Көлүм жер соорусу, жер сонуну,
Жашартып, ачат жана ак жолуңду.
Жароокер кыз балача күлүп турат
Соң-Көлгө мала көрбө кир колунду.

Соң-Көлгө төрөлгөндөн болуп куштар,
Сүйүшкөн Ак Мөөр өңдүү сулуу кыздар.
Кыз көлү,

Ак куу көлү,

Махабат көл,

Бетинен өпкүлөшөт ай, жылдыздар.

Марттыгы табийгаттын аша кармап,
Жыргатып энчибизге берген арнап,
Бактыга көл болгонуң жакшы болгон,
Кыз болсоң дагы бирөө тартып алмак ...

Күзгүдөй тоо ичине түшүп калган,
Мөлтүрөйт сулуу Сон-Көл алда кайдан.
Чатырап дөөлөтүнө, сөөлөтүнө,
Тургансыйт көрк талашып күндөн, айдан.

Дүйнөгө кооз жаралган кыргыз жерин,
Ырыска шерик бүткөн Соң-Көл көлүн,
Өмүрдүн жаркыраган күзгүсү деп,
Үзүлүп жаным менен жакшы көрдүм.

ЖАЙЛОДО

Мемиреген жайкы жайлоо таңында
Балдан ширин таттуу уйкуга баткамын.
Жагымдуу бир сезим берди жаныма,
О, жылкычым, сенин чоор тартканың.

Камбар ата сан жылкынын башында
Таңга карап көшүп, ыгып тургандыр.
Чоорчу жигит түн күзөтүп кашында,
Ойлонсун деп мага көңүл бургандыр...

Балким, менмин, балким, тигил ал келин
«Бекбекейлеп» – улуу тоодон үн каткан.
Каршы эмесмин тапкандарга тең-теңин,
Кызык экен үн алышып мал баккан.

Тарткын, курбум, чымыратып денемди,
Укпай калсам чоордун үнүн сагынам.
Бекбекейлеп короо күткөн жеңенди
Сенден мурун үнүнөн мен тааныгам...

КЫРГЫЗ ТООСУ

Башын күмүш жапкан тоо,
Кылымдын сырын тарткан тоо.
Азабы күчтүү турмуштун
Ар түркүн даамын таткан тоо.

Кебелбей чөгүп жаткан тоо.
Керемет сырды каткан тоо.
Гүлазык болуп ар качан,
Адамзат үзүр тапкан тоо.

Булагы таштан аткан тоо.
Үн кошуп суусу аккан тоо.
Мүнөзү ар кыл адамга
Жароокер кыздай жаккан тоо.

Өмүрдүн гүлү өнгөн тоо.
Укмуштан укмуш көргөн тоо.
Батырып жаман, жакшыны,
Баарына чыдап көнгөн тоо.

Өмүргө кубат кошкон тоо,
Бороонго төшүн тоскон тоо.
Ай менен күнгө сырдашып,
Жылдызга боюн созгон тоо.

Жоголуп жолду тосмо чек,
Адамга адам кылбай шек,
Дүйнөгө тынчтык орносо ээ
Ала-Тоо сендей болуп бек!

САРЫ-ЧЕЛЕК

1

Чын сулуу деп мактап жүрөт акындар,
«Сулуумун!» деп көрк талашсаң акың бар.
Дүйнө жүзү сулуулардан кур эмес,
Билбейм сага кандай сулуу жакындаар?!

Берген экен сулуулукту ченебей,
Күн нуруна күмүш кошуп себелей.
Жанды кечип түшө калам колуна
Бирөө кокус жамандаса кенедей.

Тарткан экен көркөмдүктү ченебей,
Ай нуруна алтын кошуп себелей.
Сүрөтүңдү ырга тартып олтурам,
Күлүп, жыргап эч нерсеге теңебей

2

Көз албайм ашык болуп, Сары-Челек!
Дүйнөдө болсоң боло сулуу ченеп!
Көз тартат, сүрөтүңдү сөз тарталбайт,
Табийгат өтө кооздоп берген белек.

Өзүңдөй кызы сулуу, Сары-Челек!
Кантейин бир арманым жаным бөлөк.
Бөтөн жер сен сыяктуу жыргал бербес,
Алтынга койсо дагы күндө бөлөп.

Кыз болсоң далай жигит күймөк, сулуу!
Бетинен Ай, Күн өбөт түшүп сугу.
Оорусам, айыгармын куландан соо,
Кылт этсем дартка дабаа, кашык сууну.

Талашмак жигит болсоң сулуу кыздар.
Кошулат мээримине эрип муз-кар.
Жашырбайм, сүйгөндөрүн бири менмин,
Махаббат кулун аяп өзүң куткар.

Ар кимге сен сыяктуу кантип жагам?
Өзүңдөй ыр сулуусун кантип табам?

Сайроодон эне тилим кетсе тайып,
Өмүрүм, сүйүүм шондо болмок тамам.

Сүйүүгө багынбаска жетпейт чамам.
Бу тилден: өмүр, сүйүү, жакшы ыр табам.
Кылымдар көрктөнө бер, Сары-Челек,
Көл менен тоону ырдасам ыракаттанам.

АТАМ АЙТКАН

Жеримдин топурагын туулуп-өскөн,
Турпанга кетеримде түйө кеткем.
Сагынып куса боло калган чакта,
Чымчылап ичип жаткан чайга сепкем.

Ал мени сактап калган кусалыктан,
А бирок, жеримди ойлоп ызалыктан –
Эрдимди шордуу башым кырча тиштеп,
Көзүмөн жаш ордуна жалын чыккан.

«Көрсөм» деп курган атам күн чыкканын,
Көргөн жок. Аны алиге унутпадым.
«Каралдым, бактылуу бол, кантейин?» деп,
Көз жумду, андан кийин сөз укпададым.

БААТЫР ЭНЕ

Айдай болгон ак баласын өпкөндө,
Кубанычтын толкунунда термелем.
Уул көтөрүп, кыз ээрчитип өткөндө
Баскан изин сары алтынга тең көрөм.

Майрам күндөй сайран курган кызыктуу,
Татынакай беш чүрөктүн энеси,
Бул көрүнүш баа жетпеген сыймыктуу –
Мөмөсү көп Асылкандын элеси.

Канат күүлөп балапандай талпынган,
Жаңы сүйгөн эң кенжеси Айдайбек.
Түнгө арык нурун чачып балкыган,
Койсо керек ошол өңдүү болсун деп.

Бир заматка көрбөй калса караанын,
Жүрөк дегдеп сагынышып калышат.
Жаны бирге эне менен баланын –
Бирин «ай» деп, бирин «күн» деп таанышат.

Кандай сүйүү – таасири күч жүрөккө!
Кандай сүйкүм балалуу эне ырысы!
Энеси үчүн бала жеңген күрөштө,
Бала бакты, бала турмуш жылдызы.

Кызыгамын! Уккум келет, сураймын
Жаркыраган жакшынакай тилегин.
Эркелетип маңдайынан сыйлаймын,
Айтып берет каалаганын, билгенин.

Төрт балада учу бирге төрт танап:
– Учкуч болом! – деди бирөө көк карап.
– Мен командир!
– Профессор!
– Мен доктор!
Көрчү кандай жалындаган жаш талап.

Ах, Асылкан!
Сонун сенин элесиң:

Армиялуу...
Окумуштуу...
Кандай күчтүү энесиң!
Кубаттуусуң,
Сүйүктүүсүң,
Даражаңа не жетсин!

БИЗДИН КЫШТАК

Опол тоо чокусуна күмүш жапкан,
Бооруна карагаттан мончок таккан;
Карагай, кайың, четин желге ыргалып
Көркүнө көргөн жанды кумарланткан.
Бул тоонун этегинде кең мейкинге
Курулган катар-катар калың ак там.
Жылгадан үн алышып туйлап түшүп
Мөлтүрөп көчө бойлоп суулары аккан.
Мөмөлөп шагы ийилип өрүк, алма,
Безенип акын булбул сайрайт бактан.
Жаркырап калың бактын арасында
Ильичтин шамы жанып нурун чачкан.
Бул кыштак, татынакай биздин кыштак,
Аземдеп жаңы турмуш көркүн ачкан.

Ала-Тоо, Карагайлуу, Жеңиш деген
Асфальттуу көчөсү бар түпсүз, кенен,
Бир кылка, кызгалдактай жагоо таккан
Чубашып балдар өтөт эртең менен.
Гүл аңкып, жүрөк эргип дем алышат
Кырандап таң алдында соккон желден.
Заңкайган аппак мектеп күтүп турат
Алпештеп, тарбиялап билим берген.
Бир кезде жалгыз чыккан ушул жерде

Дүпүйгөн бир түп өрүк көргөн элем.
Аны азыр сурагандан уялып мен
Ойлонуп кала бердим өз ичимен...
Гүлдөй бер, өрүшү кең жаңы кыштак!
Бет алган багытыңды куп түшүнөм!

Жайнаган, жаркыраган шаңдуу кыштак,
Ырдадым конушунду мен куттуктап!
Багыңды араладым көңүл сергип,
Элесиң эч убакта эстен чыкпайт.
Таңды-кеч радиоң сайрап турса –
Кубанып, кумарланып ким кызыкпайт?
Бир кезде караңгылык көзүн жапкан
Карыя газета окуп бакта отурат.
Көргөн соң кыштагымды шаарга теңеп,
Сүйүндүм көңүл чалкып, ой толкундап.

ЭМГЕК ЖАНА БАКЫТ

Бакыт, Эмгек экөө бир жыл төрөлүп,
Ай алдында алтын нурга бөлөнүп.
Сүйкүм менен алдейленип өсүштү,
Кол тийбеген тоонун гүлү өңдөнүп.

Элес таанып, жаңы күлгөн чагынан,
Бирин-бири көрбөй калса сагынган...
Бир заматка ажырашса жаш төгүп,
Кеткилери келбейт өксүп жанынан.

Күндүн нурун тартып алган өзүнө,
Айдын нурун ыза кылып көркүнө,
Баа жетпеген Бакыт сулуу кыз болду,
Эмгек баатыр күчкө толгон кезинде.

Сулуулугу ашкан менен Бакыт кыз,
Таңда соккон желдей болду туруксуз...
Эмгек шайыр жигит болду күжүрмөн,
Кайрат-күчүн, кадыр-баркын унуткус.

Бактынын бар бир таарынчак мүнөзү,
Назиктиги-жаңы ачылган гүл өзү.
Эмгек кээде өз күчүнө чиренип,
Жатып алмай анын да бар күнөөсү.

Бакыт сулуу ашык болуп Эмгекке,
Төрөлгөндөн бирге өсүштү бул экөө.
Эмгек жүрдү ысык көрүп жанынан,
Мени чанып кетпестир деп бөлөккө.

Караңгыда көз көрбөгөн эмедей,
Бакыт жайган тасторконун тебелей,
Эмгек иштеп, чарчаганын док артып,
Жатып алды бир кездерде кебелбей.

Тасторконун жыйнап алып чамынып,
Түн жаркыткан шуруларын тагынып,
Барар жердин учу-кыйры белгисиз...
Бакыт кетти кылчайбастан таарынып.

Эмгек турду бир оокумда керилип,
Бечел калган балага окшоп эринип.
«Бакыт! Бакыт! кел берилеп» чакырып,
Жетим сындуу кала берди телмирип.

Ызаланып, «Бакыт чанып кетти» деп,
Кеткен жагын карай берип кеч кирет.
Ансыз жашоо айсыз түндөй көрүнүп,
Чоктой ысык сүйүү сырын сездирет.

Өнөрү зор, өзү баатыр болгон соң,
Эмгек издеп тапмак болду койбостон.
Күркүрөгөн көк асманга көз салса,
Нур жаркылдайт Бак нуруна окшошкон.

Бак жашынып турган жайын тапкандай,
Ай асманга амал менен тарткандай,
Чагылгандын жарк-журк эткен жаркынын
Эмгек барып тартып алды жазганбай.

Күндүзгүдөй түндү жарык каптады,
Нурландырган ай, жылдыздай асманды,
Бакыт ээрчип өзү келди күлмүндөп,
Эмгек баатыр эрдик менен макталды.

Жеңип алган жеңишине чиренип,
Кажыбаган кайратына сүйөнүп,
Эмгек жатты, кенедей иш бүтүрбөй,
Жанга жакпас жаман адат үйрөнүп.

Анын күткөн жоругуна чыдабай,
Чабыт алып желдей сызган тынардай,
Бир заматта көздөн кайым болду Бак,
Баскан изин, кеткен шегин чыгарбай...

Туруксуздук мүнөзүнө өкүнүп,
Жанга батып Бакыт кылган чекилик,
Эмгек калды намыстанып, кекенип,
«Кутулбайт» деп качкан менен бекинип.

Бүт өмүрүн Бакыт үчүн арнаган,
Чын сүйүүнүн ак шертинен танбаган.
Издеп чыкты көк асманды чабыттап,
Устат Эмгек канат жасап талбаган.

Кууп жетип куушуп учкан жылдызды,
Ай алдында, күн алдында ал сызды.
Көп өмүрүн көк асманда өткөрүп,
Табалган жок качып кеткен нур кызды.

Ишенгендей балбан Эмгек күчүнө,
Сүйүү жүгүн бүт көтөрүп үстүнө,
Токтоосу жок сырттын эрке желиндей
Сапар чекти бүткүл дүйнө жүзүнө.

Жерип чанган Бак жүрөгүн жаралап,
Чөлдү басты, токойлорду аралап.
Эмгек тери айлап, жылдап мөлтүрөп
Нечен кургап, нечен акты салаалап.

Тоодон карап, көлдөн издеп таппады,
Сүйүү шертин көңүлгө бек сактады.
Кара өлүмдөн катуу көрүп намысты,
Максатына сунган колун тартпады.

Жер кыдырып, улуу сапар уланып,
Болобу деп тапкан күнүм кубанып,
Карап турса Бакыт турат күлмүндөп,
Волга деген дарыядан суу алып:

«Баатыр эмгек! айбыңды бил өзүңдүн,
Жалкоолуктун тарткым келбей кесирин,
Кеткеним чын, эрдигиңе баш ием,
Сүйгөнүңдө күнөө болсо кечиргин!

Өмүр куунап, өсөр жерди табалбай,
Дүйнө жүзүн артып чыктым шамалдай...
Экөөбүздүн сүйүүбүздөй чын ысык –
Жерди таптым көңүлүңө жагардай!

Издей берип көп өмүрдү сарп кылдым,
Талыкпастан сапар жолун арттырдым.
Жер жүзүнүн терезеси болгон соң,
Ушул жерди жаным менен жактырдым.

Алтын жердин асыл баркын билелик!
Кууса кетпей ушул жерде жүрөлүк!»
Бакыт, Эмгек, ынтымакка шерт кылып,
Туруп калды сүйгөн жерде түбөлүк.

Жалкоолукка – «макрөө» деп жүз буруу,
Жалкоолукту – өлүм көрөт Бак сулуу.
Күлкү толуп, Бак кетпеген үйүнөн
Ак ниеттүү Эмгек гана бактылуу.

АЛА-ТОО

I

Ак кардан селде чалынган,
Күмүштөн кымкап жамынган;
Көөдөнүн тосуп ызгаарга,
Мөндүрдөн бермет тагынган;
Бүркүтү шаңшып зоосунан,
Аркары чубап шагылдан;
Жылт этип кайра жоголуп
Жашынмак ойноп чагылган;
«О»! десем, «о» деп үн кошуп
Аскасы туурап жаңырган;
Түнкүсүн Айдын нуруна
Жоголгон ийне табылган;
Булактын үнү шыңгырайт
Жароокер окшоп жалынган;
Кусадар болом, Ала-Тоо,
Биртикке чыксам жаныңан.

II

Бешигим, кенчим Ала-Тоо,
Айтпасам өксүп калат го?!
«Бир бетин көрбөй өткөн!» деп,
Көңүлгө достор алат го.
Эскиден калган мурасың –
Көз жашың муздак агат го.
Башыңан мөңгү кетпеген
Ошондон бүткөн адат го...
Муң-зарын эч ким укпастан,
Күйүттөн башын муз жапкан,
Сен эмес белең сан жылдар
Жүрөгүн кайгы муздаткан.
Эми сен көрктүү тоо болдуң
Көргөндү үндөп, суктанткан.
Кеткиси келбейт өмүрдө
Бир жолу сенден туз таткан.

Албырып күндүн батканын,
Агарып таңдын атканын,
Байчечек башын көтөрүп
Канча жолу эрип ак карың;
Эсептеп жүргөн жоктурсуң
Чоң Нарын канча акканын?
А бирок, көрүп турасың
Мандалак гүлүн ачканын.
Муңайтпас дебей, Нурлан деп,
Өзгөртүп кыргыз аттарын;
Күн чыгып кайра батканча
Кызыктар болуп жатканын;
Угулат мотор үндөрү
Күрүлдөп туш-туш жактарың;
Бургунун үнү чыкылдайт

Ичинде кызыл асканын;
Бар беле эмки муундарга
Ал күндөн аяп катканың?!
Ырыска шерик бүтүпсүң
Сары алтын ар бир таштарың.
Аңтарып көрсө уюган
Кара алтын бир жак капталың.
Айтпады дебе, Ала-Тоо,
Кенинди кыргыз тапканын.
Космоско учуп жатканда
Кеч болор аны жазганым.

Эпкини салкын шарынын
Жээгинде жүргөн карынын,
Бетине бырыш жолобой
Өтсө да жүздүн жарымын,
Кыпкызыл, куунак өңүнө
Сактаган жаштык жалынын;
Эмгекте жана өзүндө
Жашартчу күчү дарыныш;
Жайкысын жээгин бойлосо.
Жыргалы адам жанынын;
Чаалыкпас күчүн көрсөтүп
Дөгүрсүп аккан Нарының;
Эркине көнүп адамдын
Өзгөртүп албуут агымын,
Көрбөгөн өңдүү түндөрдү
Жаркытат күндөй жарыгын.

Чалкыган Орто-Токоюң
Ободон түшүп калган жок;
Тер агып кыргыз жаратты,
Бирөөдөн сурап алган жок.
Кол менен бейиш жасашып,

Мекеге бирөө барган жок.
Бир жайым сууну талашып
Эч кими башын жарган жок.
«Жан» берип айып тартышып
Жаатташып чыккан жаңжал жок.

Көтөрдүң баарып, Ала-Тоо,
Кебелип койбой ордуңан.
Унуттуң бекен ал кезди,
Жыл өттү жылдын соңунан?
Жер бети кызык өзгөрдү
Адамдын ишмер колунан,
Күшүлдөп өтүп баратат
Паровоз Чүйдүн Боомунан.
Капчыгай ичи жаңырып
Тоо бузган элге жолугам.
Кызылча жүктөп, нан жүктөп
Машина чубайт жолуман.
Үстөкө-босток кант завод
Чыгарат демин моруңан.
Кең дүйнө бетин көргөнсүйм
Сары-Өзөн Чүйдүн боорунан.
Кут болсун алган үлүшүң,
Ала-Тоо, Совет доорунан!
Бар бекен ашкан бактылуу
Дүйнөдө эркин болуудан.
Кандайча болуп бүткөнсүң,
Карааның көрсөм жалынам!
Бирдемем калган немече
Кылчактап карайм сага улам!
Эмчек ээмп жүргөн балача
Бир жакка барсам сагынам.
Тиземди бүгүп, баш ийип,
Курманың болуп кагылам.

СОНУН КАЛАА

Фрунзем өзүнчө бир жакшы калаа,
Кулпунат күн астында жашылдана.
Фрунзем, асманы ачык, күнү жарык,
Эркелейт тоодон соккон салкын аба.
Өмүргө өмүр кошуп-кубат берген,
Бул шаарда бактылуу адам өсүп-өнгөн.

Шаарымдын түнү толгон сан жылдызга,
Көрктөнөт бойго жеткен сулуу кызча.
Көөнөрбөс өңү менен куштарланткан,
Дүйнөдө эң сулуу шаар сейрек нуска.
Сергитип бак-дарагы атыр чачкан,
Жайнатып эрте жазда гүлүн ачкан.

Көз ачып бул калаадан илим алгам,
Эрке өстүм, өмүрүмө койбойм арман.
Алтындай жакшынакай жаш күндөрүм,
Фрунзем, өз көчөңдө ойноп калган.
Фрунзем, ашык болгон көргөн адам,
Менин кооз борборум деп сыймыктанам.

Таш баскан такыр жерден жаралгансың,
Жүрөккө сан жылдыздай кадалгансың.
Эл жашайт достук менен бейпилдикте,
Канына сүйкүм болуп таралгансың.
Көргөндө таңыркайсың моокуң кана,
Фрунзем жаздай сулуу сонун калаа!

КЫШ КЕТТИ

Алыкул толкуп-чалкып ырга жазган:
«Ой-кырга дубана алгыс күмүш чачкан»,

Кыш кетти жолоочуну эркелетип,
Мөңгүдөн сакалына бермет таккан.
Жаз келди жаңы келген келинге окшоп,
Жаркырап, жагалданып көңүлдү ачкан.

Калкагар тоого жапкан көркү сонун,
Кыш кетти сыйрып алып жакут тонун.
Жашылдан сайма көйнөк тигип берип
Сулуу кыз кооздоп койду тула боюн.

Жаз келди. Жерди, сууну таанып келди.
Белине эмгек күндү таңып келди.
Эмгекти, тынч күндөрдү сүйгөн элге
Бактынын үрөндөрүн алып келди.
Жайнатып баарын жерге сепсин үчүн
Таратып колхоздорго бөлүп берди.

Күз келер биз бактыга дагы баткан,
Күз келер токчулуктан марттыгы арткан.
Карабай ак буудайдын ак нанына
Манчыркап жүзүм үзүп, алма каккан.
Мактанаар эмгек күндү көп тапкандар:
«Бактыны жазында эгип, жайлай баккам»,
Мактанаар улуу, кичүү ар бир адам:
«Бактыны эмгек менен жерден тапкам».

ЖАЗ

Асман тунук, күн небакта ачылган,
Аба таза, аба жыттуу атырдан.
Тынчтык күндүн кучагына берилип
Көл толкуну алда качан басылган.

Жаш баланын күлкүсүндөй жаркылдап
Жаз да келди көйнөк кийип жашылдан.

Тынчтык издеп, жыргал издеп чарпыла,
Тынчтык күндүн жеткен окшоп баркына,
Желээ тартып, үн алышып ыр ырдап,
Алда кайдан салам айтып калкыма
Сыймыктанып биздин жерге келишти
Жанга жыргал жазды сүйгөн каркыра.

Колхозчунун каз, өрдөгү каркылдап,
Уясына ак жумуртка толтурат.
Кою төлдөп, эгиз козу эмизип
Аяш жеңем телчиктирип олтурат.
Жээрде байтал жээрде кулун ээрчитип,
Жакын барсаң так түйүлүп кошкурат.

Уктай албай таң азандан аттана,
Жерден тандап, жер көрсөтүп башкарма,
Алп трактор дыңды бузуп баратат
Көк түтүнү бурк-бурк этип асманга.
Эмгеги көп, төлү да көп жаз айы,
Кандай сонун сүрөтчүлөр тартканга.

Муз чатырап, бийик тоодо мөңгү эрип,
Сай ташкындап, бууракандап суу келип,
Тоңуп калган чээндин оозу ачылып
Маймак аюу туруп келди бой керип.
Уузга тоюп мотураңдап жаш балдар
Сайды бойлоп ойноп жүрөт гүл терип.

Багбан жүрөт алма багын аралай:
Көрүнөт дейт жаңы туулган баладай.

Булбул келди былтыр кеткен көрүнбөй,
Жаздай жыргал, жаздай сулуу табалбай.

КОҢУР КҮЗ

Көк жашыл тартып жаздагы,
Кулпунган талаа бактары,
Мейкинде буудай аңызы
Каймактай өңү сапсары.
Көлөкө түшкөн жактагы
Бозомук болуп капталы.
Кыпкызыл күн жак бөйрөгү
Буркурайт алма бактагы.

Сызгырып жайдак асканы,
Жерди күн жайлай кактады
Алтынга түсүн боёгон
Алмурут, өрүк шактагы.

Түн кирип, таңдын атканы,
Жаан менен күндүн аптабы,
Ширээге кошуп өң берип
Тордомо коондор сапсары.
Кыпкызыл кылып алманы,
Кан берген суунун жардамы.
Моокумуң кана татыган
Эмгектин даамы андагы.

Белине таңып эмгекти,
Жай айы элди тердетти.
Жеген жок адам акысын
Күз төктү алтын берметти.

Тажабай сүйгөн эмгекти,
Таанылгыс сулуу, келбетти,
Адамга жана айбанга
Бейишти берген жер бети.

Комбайн түндө гүрүлдөп,
Жылдыздар көктө күлүндөп,
Машина чубап кырмандан,
Быйылкы күздүн жүгү көп.

Ой-тоого алтын чачкан күз,
Окууга каалга ачкан күз.
Канатташ бардык мезгилден
Жоомарттык жактан ашкан күз...

Карасан оң, сол буруп жүз,
Карыгың келбейт жашап жүз.
Ырысы жерде жайнаган
Шаанилүү, сыйчыл алтын күз.

ЖАШТЫН ТИЛЕГИ

Көчө бойлоп
Кээде ойноп,
Кыт-кыт күлүп,
Катар жүрүп
Келе жатат үч бала.

Сыры терең
Сөзү менен
Кубандырат,
Ойду бурат,
Кулак алдым мен ага:

– Жашым толуп
Жигит болуп,
Жетип бойго
Чоңойгондо,
Ойногонду коемун.

Чөлгө барып
Канал салып
Суу чыгарып,
Жер сугарып,
Суу инженер боломун.

– Көрөсүң сен!
Чоңойсом мен,
Атам менен
Боломун тең,
Москвага барамын.

Окуй берип,
Бүтүп келип
Көркөм менен,
Көз жетпеген
Сонун үйлөр саламын.
– Мен да толوم,
Учкуч болом.
Жаным менен
Жакшы көрөм,
Мен ошону сүйөмүн.

Көккө тийип,
Өтө бийик,
Түн жарымында
Ай алдында

Сызып учуп жүрөмүн.
Көрчү сонун,
Жаштын оюн!
Тартты мени
Таттуу кеби
Оюма ой куралып.

Карап туруп,
Кана угуп,
Балкып боюм,
Чалкып оюм,
Кеттим өтө кубанып.

КАШКА ТАЙ

Оюн салып жээрде тай,
Тоодо жүрдү алты ай жай.
Маңдайынын кашкасы ай,
Кымбатынын башкасы ай!

Караңгыда коркпогон,
Алыс барып оттогон,
Эр жүрөк тай – кашка тай,
Жылкы ичинде башка тай.

Коңгуроосун жээрде тай
Шыңгыратып чуркаса:
«Келатат» деп куу түлкү,
Качат башын куткаса.

Оюн салса жээрде тай,
Коңгуроосу шыңгырап:
Угуп калса карышкыр
Качып жөнөйт зымырап.

Калдаң кулак коенек,
Даабайт жакын барыштан.
Шыңгыр этсе коңгуроо:
Караан үзөт алыстан.

Чынын айтсам, кашка тай –
Жылкы ичинде башка тай...

КӨПӨЛӨК

Кон, кон көпөлөк,
Тоонун кары кетелек.
Мелт-калт болуп сай-сайдан
Суу ташкындап өтө элек.

Кон, кон көпөлөк,
Тоонун гүлү өсө элек.
Төргө килем төшөлүп,
Колхоз малы көчө элек.

Бириң кызыл, бириң ак,
Канатыңда темгил так.
Гүлгө консо жарашкан
Татынакай боюң чак.

Биздин жактын гүлү көп,
Жаш баладай күлүңдөп.
Кон, кон көпөлөк,
Миңден тандап бирин өп!

Кагылып кош канатың,
Кай жакка учуп барасың?
Жакшы көрүп келдиң го,
Жаздын гүлдүү талаасын.

Гүлдүн соруп ширесин,
Тандап келип жүрөсүң.
Аары билип бал тартат,
Сен эмине билесиң?

Жеңил канат көпөлөк,
Желпилдейсиң көкөлөп.
Кайсы гүлгө коносуң?
Кайсы жерде болосуң?

Күлүң-күлүң күлүндөп,
Кооз гүлдөрдүн түрү көп,
Өзөн суусу жакында
Агып өтөт гүрүлдөп.

Желге канат дирилдеп,
Учуп кетпей бириндеп,
Кон, кон көпөлөк
Куш кылайын бөпөлөп.

Учамын деп алыска,
Канатыңды талытпа!
Кон, кон көпөлөк,
Ойноп кетпей көкөлөп.

САРАТАН

Саратан, саратан,
Качкын сага баратам.
Кармап алып канаттан,
Балдарга мен сабатам.

Саратан, саратан,
Чырылдадың баятан...

Ысык күндү чакырып,
Учуп келдиң каяктан?

Нөшөрлөнүп жамгырым,
Капта жердин бардыгын!
Жаагын бассын саратан,
Үнүң өчүп калгырың.

ЧЫЙЫРЧЫК

Көп каранып сактана,
Ишенбейсиң башкага.
Өңүң – баркыт өңүндөй
Жылтылдаган капкара.

Келсе экен деп кыштакка,
Сени күттүм кыштата!
Ала шалбырт жаз менен
Уя салдым бутакка.

Куту жасап Кичине,
Чатыр кылып үстүнө, –
Бийик талга астым мен,
Тыбыт төшөп ичине.

Дос бололу чыйырчык,
Жумурткаңды тууп чык!
Балапаның жыргасын,
Аптап өтөт күн ысык.

Сен Кичине баатырсың,
Быйык жана асылсың.
Чегирткени терип чык,
Жердин көркү ачылсын.

БӨДӨНӨНҮН ЫРЫ БЫТПЫЛДЫК

Көк беденин арасын
Көп карасаң табасың.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Таруу ботко
Биз кылдык.

Ысык күндөн корголоп,
Чөпкө кирем жорголоп.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Конок ботко биз кылдык.

Кыргый көрсөм шашамын,
Таппас жерге качамын.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Кыргый дөөнү
Мыш кылдык.

Жагалмай жагалмай,
Калсаң болмок жаралбай.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Өчүбүз бар
Кырык жылдык...

Турумтай, турумтай,
Кылыгыңды унутпай...
Бытпылдык!

Бытпылдык!
Сени канча ит кылдык!..

Кайда барсам үйүм жок,
Каруу тапсам көөнүм ток.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Жайлай кызык
Иш кылдык.

Балдар угуп үнүмдү,
Издеп жүрүп түңүлдү.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Киши көрбөс
Иш кылдык.

Түшкүм келбейт капаска,
Көнбөйм антип жашашка.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Ырдаганым
Бүт чындык.

Кабылбайбыз бирөөгө!
Багынбайбыз бирөөгө!
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Бөдөнөдө
Бүт чындык!

Айтар сөзүм балдарга:
«Бытпылдык!» деп алдаба!
Бытпылдык!

Бытпылдык!
Кимге залал
Иш кылдык?

Билгендерим: «Бытпылдык!»
Жүргөн жерим: «Бытпылдык!»
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Бытпылдакта
Бар чындык.

Таңдан мурун турамын,
Таза сууга жуунамын.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Чөптөн салкын
Үй курдук.

Көлөкөлөп ысыкта
Эс алганым кызыкта.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Жонду күнгө
Сызгырдык.

Жалкоолугу курусун,
Жай айларда күн узун,
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Үй тургузуп
Биз тындык.

Жерден азык табабыз,
Аны кантип танабыз.

Бытпылдык!
Бытпылдык!
Жер-Энеден
Биз туулдук.

Жерде жашап ырдайбыз,
Жерге наалат кылбайбыз.
Бытпылдык!
Бытпылдык!
Дагы кандай
Иш кылдык?!

БАЛАЛЫГЫМ

I

Билмек түгүл, көргөн эмес мурунтан:
Чай чыныга, чоң чыныга уюткан
«Цоа нейзи» деп, чаң ызгытып көчөдө,
Элди тиктеп өйдө-төмөн өтөрдө,
Балалыгым айран сатып олтурат
Таң аткандан, күн батканча ошерде.

II

Издеп таппай көч ээрчиген музоону,
Илкип басып болгон өңдүү сыркоолуу,
Үйгө келбей коркуп Матыш каарынан,
Караңгыда үн чыккансып жанынан,
Балалыгым зоо түбүндө олтурат
Селт дей түшүп, жарк дей түшсө чагылган.

III

Кар боройлоп тоо кыясын жашырып,
Туман уюп, бөрү өңүтү ачылып,
Кой бытырап кеткен жагы билинбей,
Үшүк жүрөк демеп согуп дирилдей...
Балалыгым ыйлап жүрөт тоолордо,
Дилгир болуп буту жерге илинбей.

IV

Маңдайыңан эне колу сылабай,
Ыйлап жатсаң «Ким урду» деп сурабай,
Балалыгым өмүрдү кор өткөрүп
Калдың тоонун арасында жаш төгүп.
Балалыктын аккан тунук жашынан
Калса гана жакшынакай гүл өнүп!..

КИШИ УЧТУ

Ата-журтун даңкка бөлөп Гагарин,
Таң калтырып кубандырды адамды:
«Кыйналбастан башыман мен өткөрдүм,
Космостогу түк салмаксыз абалды!»
Канаттарын Улуу Октябрь жараткан,
Кең дүйнөнүн биринчи учкан адамы,
«Восток» менен сызып жүрүп космостон
Жерге берген кабар канга тарады.
Адамзаттын бактысына ачылды,
Эң бир кызык жаңы доордун барагы.

«Көңүлүм шат, жакшы сезем өзүмдү,
Кадимкидей «Восток» учуп күчүндө!

Көлдү көрүп, шаарды көрүп баратам
Ушу кезде Африканын үстүндө!»
Айга жакын, күнгө жакын киши учуп
Чарк айланып чыкса аалам жүзүнө.
Укмуш деген ушу эмеспи чын эле,
Уккан да эмес, кирбесе адам түшүнө.
Жомоктогу бары чындык болот го,
Жылдыздарды кучактатып кишиге...

* * *

Адамдын ой-акылы кандай жакшы,
Акыры эңсегенин өзү тапты.
Бул үчүн:
Нечен кылым ой жүгүртүп,
Менсинген далай адам мээсин чакты.
Укпаган укмуштарды ата-бабам,
Мен эми көрүп турсам кантип танам.
Мурунку өткөн бардык адамдардан,
Акылдуу болуп чыкты азыркы адам.

Күн сайын кызык доорго коюп кадам,
Баратсак кубанбаймын кантип анан.
Жаратты тарыхта жок укмуштарды
Эркиндик өлкөсүндө өскөн адам.

Заматта дүңгүрөтүп жердин жүзүн,
Көрсөттү илим жана Адам күчүн.
Ырыстын,
Бейпилдиктин туусун алып,
Космоско «Восток» учкан тынчтык үчүн.

Жашаган адамдан Ай астындагы,
Жылдызга учту эле деп айтылганбы?

Партия,
Ленин,
Биздин советтик эл –
Жаңынын жаратуучу акылманы!

* * *

Эмки адамдар тилейт узак өмүрдү,
Жашоо кызык, жашоо улам көңүлдүү!
Коммунизм өлкөсүндө жашаган
Ар бир Адам Айга учары көрүндү.

Козголо элек илим көлү чайпалып,
Илимпоздор не кыларын байкадык!
Кары адамга өтүп кеткен жаштыгын
Мындан ары берүү калды кайтарып...

АДАМ КАНАТЫ

Самолёт Адам канаты,
Кайда болсо кетесиң.
Бет алып бардык тарапты,
Куусаң жоого жетесиң.

Түшсөң учуп шамалдай
Ай алдында чер жазат.
Тоо, деңизге карабай
Алып өтөт, кутказат.

Самолёт адам канаты,
Самаган жерге жетесиң.
Бет алып бардык тарапты,
Күн-түнү бирдей кетесиң.

ТОКУУЧУ АЯЛ

Эл сүйөт эмгек балбанын,
Эл сүйөт ишмер балдарын.
Станок тейлеп шыпылдап,
Үзүлгөн жипти жалгадың.
Сүйүүнүн жибин жалгайт деп,
Жалооруп кайра баргамын.

Сөз укчу дедим, жалжалым,
Жакпаса кабыл албагын.
Өмүргө шерик болот деп,
Көп гүлдөн сени тандадым.
Күлкүгө шоотуп тим болдуң,
Билгизбей чынын, жалганын...

Күмөндөр кылбай ачыгын
Шыбырап койчу акырын!
Ак жуумал селки мендик деп,
Ордуна келсин акылым...
Дилиңе дилим жалгапсың,
Жок окшоп менден жакының?..

СҮЙҮҮ

Кабак чытып капаланба алтыным!
Барган сайын кетип барат татыгың...
Жаш кезиңде ысык элең, жакшы элең,
Кайда кетти ошондогу таттуу күн?

Тамашалайм, капаланба алтыным!
Айтып койдум келтире албай сөз ыгын.
Иренжибей сүйөнүп тур ийниме,
Кечирип кой, айтып берем бүт чынын.

Бинак кезде, кануу кыйын сүйүүгө,
Сүйүү кызык, кымбат жаштык күнүндө.
Биздин сүйүү – сүтгөн таза, бузулбайт,
Киргенчекти терең көрдүн түбүнө.

Биздин сүйүү – күндөн бийик, алтын, ук,
Кирдебеген ай нурунан ал тунук.
Сүйүү күчүн канжар мизи майтаргыс,
Ал керемет, чын сүйүүнүн жолу улук!

Бул өзүнчө эки адамдын сүйүүсү,
Бирин-бири жакшы көрүп жүрүшүү.
Мындан күчтүү адамдарда сүйүү бар.
Ширелишкен өмүр менен үмүтү.

Кайсы десең ал сүйгөнү? Тууган эл!
Киндик кесип, кириндирген Ысык-Көл.
Кучакташып ооздон өбүү сүйүү деп,
Учкай кетпей, ал сүйүүгө көңүл бөл!

Билем эркем, мени жакшы көрөсүң,
Жаш балача кээде эркелеп келесиң...
Кандай сүйсөк өзүбүздү ошондой,
Элди сүйсөк, аны чеки дебессиң!

Бул жөнөкөй үгүттөө сөз дебегин?!
Таттуу өмүрдөн сөз козгогон себебим:
Тирүү туруп унутууга болобу
Сүт акысын бизди тууган эненин!

Ал энебиз сенин да эмес кайненең,
Ал энебиз менин да эмес кайненем,
Экөөбүздү бул дүйнөгө келтирген,
Менин дагы, сенин дагы өз энең.

Өмүр чиркин ойлогондой экөөбүз,
Болбой, балким, бирибиз эрте кетербиз.
Калганыбыз кошо кетпей ээрчишип,
Тууган жерден ажырабай өтөөрбүз.

Көрүп жүрөм тирүү кезде кай бирөөн,
Кетишүү бар сулуу жардан, эринен.
Бирок дагы айрылуу жок өлгөнчө,
Киндик кесип, туулуп өскөн жеринен.

Сүйүү эркинде жүрдүк дүйнө капарсыз,
Сүйүү бүтпөйт бул дүйнөдөн сапарсыз...
Көз жумулса топурагын өпкүлөп,
Туулган жерди бек кучактап жатарбыз.

Ага чейин өчпөй сүйүү жалыны,
Боло берсин түш жарымда сагынуу.
Ал сүйүүнү ынтымактан тапканбыз,
Башкалардан сурабайбыз табууну.

СҮЙГӨН БОЙДОН КАЛА БЕР

Кат алдым. Тааныбаймын бир кыз сүйөт.
Ал каттын жалынына жанат жүрөк.
Мен аны көрсөм балким сүйбөстүрмүн,
Чиркин-ай, эмне үчүн минтип жүрөт?!
Мен өңдүү сүйүү чогуң баскан болсо,
Сүйүүнүн мант берерин билмек шондо...

Сүйүүнүн дөдөй кулу болуп берип,
Сүйгөнмүн ошол кызды жакшы көрүп.
Сүйүүмдүн отторуна кыроо түшүп,
Муз тоңгон жүрөгүмө кеткис эрип...

Мен аны ырга кошком кайгылана
Ышкымды каптап калган музду чегип:

«Кыйла ойлоп ой түбүнө жетпедим,
Антсең дагы... Сен оюман кетпедиң.
Нааразылык арабызда жок эле,
Ыксыз жерден билбейм неге кеткениң?
Имерилип бир сен үчүн эки жыл,
Парманадай мен алыска кетпедим.
Ата-энеңдин «айтканына» болбостон,
Сен неликтен мага келип жетпедиң?!

Кечки жаанда биз корголоп турган жер:
«Жашырсам да экөө келбей кетти» дээр...
Эсиңе алба! Изи жок жел өткөндөй
Кала берсин унутулуп өткөндөр.
Ак сүйүүнүн ак шерттери бузулбай,
Сакталат деп жүргөн элем көңүл жай»...

Мезгил өттү. Кайрылды ал кат жаза:
«Дилим сага мурдакыдай таптаза.
Сагындым мен, кечирип кой, келип кет!
Кантмек элем келген жерим жакпаса»...

Жооп жаздым: «Кат жазыпсың жабыгып!
Жүрөмүн деп мени ойлоп, сагынып...
Беш көкүл чач тал-талынан өрүлбөй
Сен кеткенсиң башка жоолук салынып.
Башың алтын, бутуң күмүш болсо да,
Эми сага бармак кайда жалынып»...

...Унутулган ойлор түшүп башыма,
Жооп бербедим соңку кыздын катына.
Жүрөк муздап, көңүл калды болгончо,
Сүйгөн бойдон кала берген жакшы да...

СҮЙҮҮНҮН КҮЧҮ

Сүйүү чиркин кандай күчтүү керемет?!
Сүйүү десе жүрөк булкуп термелет.
О, сүйгөнүм! Менин алтын мекеним!
Сенсиз мага турмуш бир ууч өңдөнөт.
Мөңгү басып, муз төшөсөм муздабайт,
Сүйүү күчү жанга бөтөн жем берет.
Чокко күйбөс, музга тоңбос бул жүрөк
Нур жылдыздан сени бүткөн деп билет.

Нуруң кирген көңүлгө элес калтырып,
Сени сүйгөм чын жүрөктөн жактырып.
Кармашууга кас санаган жоо менен
Атка миндим кылыч, мылтык асынып.
Кайраттандым. Каршы чыккан душманды
Курман чалам, жеңиш үчүн шерт кылып.
Өлгөнүм ак, ишен сүйгөн мекеним!
Укум жериң жибергенче тарттырып.

Сенсиз мага өмүр жолу караңгы,
Сүйүү чекчиз жүрөккө бек кадалды.
Ойлой-ойлой кандуу согуш күндөрдү,
Тынчым кетип, санга бөлдүм санаамды.
Тунук суунду ылайлаган бетпакты
Апаат кылбай, аянып мен каламбы.
Ачуум келип атка миндим чамынып.
Ак албарска айырбаштап каламды.

Өтүнүчүм замандашым жаштарга:
Жаза тайып ок жаңылса, ыйлаба!
Мекен үчүн өз милдетин актады,
Ал өлгөн жок, сүйүү жеңди деп кара!
О, сүйгөнүм! Менин алтын мекеним!

Уулуң чыкты жоого каршы аттана!
Алтын өмүр, азиз башым өтсө да,
Көлөкөңдү теңебеймин башкага!

Сүйүү чиркин кандай күчтүү керемет!
Сүйүү десе – жүрөк булкуп термелет.
О, сүйгөнүм! Менин алтын мекеним!
Сенсиз мага турмуш бир ууч өңдөнөт.
Мөңгү басып, муз төшөсөм муздабайт,
Сүйүү күчү жанга бөтөн дем берет.
Чокко күйбөс, музга тоңбос бул жүрөк,
Нур жылдыздан сени бүткөн деп билет!

ЖАРЫМ УКСУН

Жаным сүйгөн жаны бирге сырдашым,
Жагалданып жароокериң ырдасын.
Коңур үнүм кең мейкинди чабыттап,
Алыс учуп, ал канатын жыйбасын!

Сыдырым жел ага болуп кушубак,
Суу шыңгырап үнгө кошуп үн улап,
Бийик чыксын, кошул менин ырыма!
Жарым уксун, кат жазыптыр сыр сурап.

Ага-тууган, айылдагы дос, жарың,
Аман-эсен баары тегиз, ук жаным!
Биздин Абыш жоосун жеңип жүрөт деп,
Даңазалап кеп кылышат ар дайым.

Картаң атаң эрте туруп таң менен,
Кошо кетип, кошо келет мал менен.

Сөзү шайыр, чырактыгын сураба,
Карылыкка оңой моюн бербеген.

«Көптү жашап, көптү көрдүк турмуштан,
Ашык баш, – дейт – өлбөй жүрсө бир душман».
Окторулуп «жанга батты» деп калат,
Сөз кылынса караан калган уруштан.

Мени колхоз жибергенде калаага,
Баш тартпадым, бир иш түшүп санаама...
Бүтүп келип трактордун окуусун,
Данды бузуп жүрөм жалгыз талаада.

Күн күлүндөйт, көзүн кысып кубаттап,
Жибек желге саамай чачым булактап.
Минип жүрөм күжүлдөтүп, жулкунтуп
Алп жаралган тракторду кулактап.

Кош бол, секет, кубат берсин жаныңа!
Таш эриптир... эр жигиттин багына.
Жигиттер жок. Сенин жеке наамыңан
Салам айттым калгандардын баарына.

Кара башым сага, жаным, арнагам,
«Коркок» деген сөз укпайын, арданам.
Башка кыйын күн түшкөндө корунуп
Адам бекен эл милдетин албаган?!

СЕЛКИГЕ

Ичиме салып жалынды,
Сындырба, селки, шагымды.
Өткөрбөй туруп бир өптүр,
Ачылган гүлдөй чагынды!

Булбул куш дагы гүлгө ашык,
Сүйүүдө, селки, не жазык!?
Жылмайып кой «макул» деп,
Айталбас болсоң сен ачык.

Киши бар жерде жолуксам:
Залал жок эптүү болуштан;
Саамайың коомай сылап кой,
Билбесин десең кокустан.

Тааныштар болсо түз басып
Өтөлүк көздү ымдашып.
Келе бер, бакта күтөйүн
Отурган болуп ыр жазып.

Билемин селки кыялың,
Манчыркайт, кантип тыямын.
Көп эле селки ичинен
Тааптырмын эң бир уяңын.

Өптүргүн деген себебим:
Ачылсын сени дегеним.
Чыгарсын бир күн кылактап
Жоолугун салып жеңеңин.

Билесиң булбул гүлгө ашык.
Сүйүүдө, селки, не жазык.
Бир өптүрсөң бетиңен
Он жылы мага гүлазык.

СЕЛКИНИН ЫРЫ

Кырманда кызыл мен болсом,
Кыраңдан соккон жел болсоң,

Айрылгыс болсок экөөбүз,
Тагдырды дайым тең кошкон.

Жайлоодо жашыл көл болсоң,
Жайкысын чалкып сен толсоң,
Ак куу болуп кылактап
Жашынып барып мен консом.

Ак жамгыр болсоң жаздагы,
Мен болсом алча шактагы.
Салкынга бышсам кызарып,
Сен үзсөң ошол алчаны...

КАРЫНДАШ

Бою тарас, кара тору, суудай чач,
Чабалекей канатындай кыйгач каш,
Карагаттай сурмалуу көз кылгырып,
Кол тийбеген тоо гүлүндөй карындаш,
Күндө бир маал сени көрүп турбаса,
Махабаттуу жигит муңу арылбас.
Багы ачылып өмүрүнө туш келсең,
Сендей сулуу жар сүйгөндөр карыбас.

СҮЙҮҮ ГҮЛҮ АЧЫЛГАН

... Бая кеткен, алигиче кайта элек,
Барган жерде кетирбеси бар демек...
Кабар кылды тынчы кеткен жүрөгүм:
«Менден бөлөк сүйгөнү бар өңдөнөт»...

Шуудураган суу боюнда жаш терек,
Турганыма канча болду бой жөлөп?!
Айтпадымбы... Күбө болгун тигине
Чоочун жигит колтугунда кыз келет.

Эмне деймин? Ой чатышты, көз туман...
Ызырынып ичтен сызып мен турам.
Не болмокчу орой айтсам жигитке?
Кармашсамбы бу көрөкчө, не кылам?

Анткенимде сүйүү чогу өчөт го?..
Сулуу селки колун шилтеп кетет го?
Көрө албастар угуп калса айыңдап,
«Кайра чанып таштап кеткен» дешет го?!

Кандай кылам? Ичим жалын, көз туман.
Муун калчылдап, араң эле мен турам.
Мынча неге татынакай кыргыздан
Сүйгөнүнө эң кызганчаак туулгам?..

Кокусунан долу каным күч алып...
Акылыма бийлик кылып ызалык,
Бычак урсам бу жигитке не болмок,
Санаам тынып, калар белем тынч алып?

Антсем, эгер, адам сапат каякта?
Өмүр бою калам жаман апаатка.
Шек келет ээ кыргыз деген наамыма,
Бычак салуу болгон эмес адатта.

Кыз талашып киши өлтүрдү дегенче,
Сабыр кылуу жакшы экен го эмесе.
Таалайыман көрөмүн деп ойлодум,
Бир кайрылып сулуу эпке келбесе.

Сулуу келди, жигит келди күлүңдөп,
Өндөрүнөн эч жамандык билинбейт.
Сыр алдырбас киши болуп ичимен
Мен да күлдүм, бирок жүрөк сүйүнбөйт.

Кытмыр жүрөк ыраа кылбай бирөөгө:
«Жигит болбой калсаңчы дейт бу көрө»...
Акыл анда жооп кайтарат жүрөккө:
«Сен болбосоң жүрмөк болчу тим эле».

Жүрөк айтат: «Мен бу кызды сүйгөндө
Сен кайда элең көз ээрчитип жүргөндө?»
Көз жоодурап жооп кайтарат: «Чын эле
Сүйүү бүтпөйт жүрөк барда дүйнөдө».

Жүрөк көздүн туткунуна алынып,
Түз баратып акыл кээде жаңылып.
Өзүмдү өзүм тааный албай турганда
Жигит айтты күтүлбөгөн жаңылык:

– Карындашым «таанышкын» деп ээрчитип
Алып келди. Калган беле сөз бүтүп?
Андай болсо өз оозуңан угайын,
Зарыктыңбы, садагасы, көп күтүп?

Жүрөк булкуп, көз умачтай ачылды.
Сөз айталбай төмөн ийдим башымды.
Жүрөгүмө тоңо калган муз ээрип
Карегимен жылт дей түшүп басылды.

«Ооба» дедим киши өңдөнүп бир кезде.
Ошо күндөн ушул күнгө ал эсте.
Кайнаганын да бир сөзүн унутпайм:
«Сүйүү гүлү текши ачылган бу кезде».

МАХАБАТ

Махабат – агып жаткан эмес дайра,
Четинен сузуп алып келгениңе.
Гүл эмес жайнап чыккан жазда кайра,
Четинен бирден тандап тергениңе.

Жеткен бар, жетпеген бар тилегине,
Махабат – көп өмүрдүн боосун үзгөн.
Өрттөгөн кабылганды илебине,
Махабат – өчпөй турган оттон бүткөн.

Нечендер ашыктыктан жашын төккөн,
Кол булгап жете бербейт озунгандар.
Бактылуу сүйгөн жардын бетин өпкөн,
Бактылуу сүйгөнүнө кошулгандар.

ОҢОЛ ДЕСЕ...

Кайран Келдибек...
Кайдан табат –
Сөздү «көп» билет.
Жарышка чыкса:
Сүзмөсүн эзип,
Көкөйгө тиет.
Күлкүнү да келтирет.
Кыйкырык чыгат туш-туштан:
– Оңол!
Оңол, Келдибек!

Кээде жетелет,
Кээде тык токтойт.
Элдин күлгөнүн:

«Жактырып калды» дейт окшойт.
 Сөз мектеп жөнүндө баратса,
 Ал эт союздун сойгон букасын козгойт.
 – Онол, оңол деген сайын,
 Күчөп кетет,
 Айтканды тоотпойт.

Ылгабайт сөз маанисин,
 Бирдей көрөт.
 Кыргызча мукактанып,
 Орусча «төгөт...»
 Мен «чесний»,
 «Панымайыш?»
 «Прамо айтам» дей берет.
 Оңол, Келдибек!
 Эл сени:
 «Ноктосу жок» деп жүрөт.

УШАКЧЫ

Эки жүздүү, тили жаман...
 Ушакчы болот кай бир адам.
 Ноктосун шыпырып салып,
 Оозун бош агытып көнүп калган.
 «Бал» деп айтсаң –
 «Калемипир» деп жеткирет,
 Бети чымырап да койбойт андан.
 Анда жан да жок,
 Бет да жок,
 Бир сөзү чын болсо –
 Токсон тогузу жалган.
 Акка
 Караны жамап,

Көптөгөн жерден ушакты табат.
«Күйгөндөн» айтам,
«Сүйгөндөн» айтам деп
«Ак ниеттүү» дос боло калат.
«Тигил... сени көрө албайт экен» – деп
Чындай кылып жалаа жабат.
Жеңил ойлуу элпек адам
Ошо замат ишенип алат.
Жакшы кишисине
Сүзүп жиберчүдөй чуурая карап
Таарынат, кас... санайт,
Мурункудай болбой калат.
Ушакчы оңдурмак беле?
Ошентип эки арага бүлүк салат.

Ал куйту дагы,
Бирин мактап сүйүндүрөт,
Бирин ыза кылып күйүндүрөт,
Бир-бирине кайраштырып коюп,
Билмексен болуп ичинен күлөт.
Коомго зыян келтирет,
Чатыштырып ишти бүлүндүрөт.

Шамдагай келет...
Ойлогон ишин бүтүргөнчө шашат.
«Адилет» болуп,
Кемчиликтин бетин «ачат».
Калп айтканы далилденбей калса,
Токсон жерге «тоголок» арыз жазат.
Анын кесиби ошол,
Чындыктан өлчүдөй качат.
Бети курусун,
«Адам» болуп ошентип жашап...

КАН

1

Радио сүйлөп жатат: «Кан керек!
Эң шашылыш, эң шашылыш! Ким берет?»
Тынбайт колхоз радио түйүнү:
«Жардамга тез, жардамга тез ким келет?»

Алыс кетти күтүлбөгөн бул кабар,
Жакшы ойлуудан кайгырбастан ким калар...
Телеграф Тянь-Шанга жеткирди
Бейкут куунап жаткан чакта эне Анар.

Ой жүгүрттү: «Жумашынан келген го,
Майрамыңды куттуктайм деп берген го...
Уул-келиним бала окутуп жүрүшкөн
Канттын кени кең Чүй ата жерден го!..»

Бала врач чоң келини Анардын,
Жамал ачпайт бүркөп жарык кабагын.
Улутунат ачык окуп бере албай,
Эң шашылыш телеграммдын кабарын.

Күтүлбөгөн бүлүк түшүп оюна.
Калтыратма тарап тула боюна...
Ичтен окуп не кыларын биле албайт,
Болбойт бирок, жашырып-жаап коюуга.

Учту сызып күлүк санаа алыска,
Жатаар мезгил.
Беймаал убак барышка.
«Жумаш оору, тез келгиле!» делиптир,
Дити барбайт антип оозго алышка.

Кара тору шыңга бойлуу Жамалды,
Анар тиктейт: – Айтчы, балдар аманбы?
Айтып койсом болот го деп беймаза,
Жамал издейт ойлоп кантер амалды:

«...Келиниңиз десемби эркек төрөптүр...
Ишенбестир. Аным себеп эместир...
Чыдап туруп чынын айтсам кантмекчи?
Жашырам деп күнөө кылбай бөлөк бир...»

– Эми качан? Мелтиребей окугун
Селдейбестен бери жакын отургун.
Тегерек көз Жамалкандын оюнда
Билбейт Анар не бар, нелер жоктугун.

– Апа! – деди улутунуп акырын, –
Угасыңбы келининдин акылын?
Ыгы келсе жараштырып келели,
Кенже бала кетириптир катынын...

– Ок оозуңа.
Суук кабарды угузба!
Жумаш акмак болгону ошо кыргызда...
Кайсы кудай төбөсүнөн урду экен,
Көтөрө албай, мас болгонго ырыска...

Жер тиктеди кабак-башы чытыла,
Тилдеп жатат чыгарбастан сыртына:
«Кетирген го, кетирген го чунагым,
Чоочун жерде көнбөй коюп ыркына...»

Ушул эне катар төрт уул төрөгөн,
Ал турмушта эмнелерди көрбөгөн...
Кара кийген согуш жалмап эки уулун,
Башка түшсө ким өлүмгө көнбөгөн.

Чечти Жамал көпкө турбай ойлонуп,
Бара көрмөк өз ыкмасын колдонуп...
Элден бөтөн эң баласаак энеси
Күндөгүдөн эрте турду ойгонуп.

Билбейт чыны кандай кырсык... басканын,
Күйөт эстеп кылыктарын Батманын.
«Жакшы көргөн эрке, кенже келиним,
Оңолбогур, ким тикти экен кастарын?..»

Аймончоктой колуктусун Жумаштын
Буза бирөө... тирүү чыдап турбасмын».
Эне барат чырмап алат сарсанаа:
«Кетти бекен тилин алып бир мастын?..»

Кантип эле ажырашып кетишсин?
Анда мени энеликтен кечишсин...
Ажырабайм айланайын келиним!
Аттигиниң, бир азыраак кечиктим...»

2.

Күйөөсү жаш, экөө бирдей билимдүү,
Бала окутат, эл ишине күйүмдүү.
Кайненесин тосуп чыкты күлүндөп,
Анар көрүп жаш баладай сүйүндү.

Чырмап алган ою быт-чыт бөлүндү:
«О кудай ай, бул чын эле өңүмбү?
Наркыңардан айланайын эл болгон,
Жараштырып койгон тура келинди!..»

Ашкерелеп жүргөндүгүн сагынып,
Батма жетип кучактады жалынып.

Анар эне «иш жакшы» деп түшүндү,
Жамал билет тургандыгын жаңылып...

Түшүнө элек жоругуна алардын,
Батмасы бар, санаасы тынч Анардын.
Кантер экен жай маанисин билгенде,
Кечээ барген телеграммда кабардын?

«Келдиңизби?» дештен бөлөк тил катпай,
Эч кимиси сыйдан башка сыр айтпай,
Ичтен кейип олтурушат баарысы,
Жумаш жатат онтоп, оору чыдатпай.

3.

Тирүүлүктө башка нелер түшпөгөн,
Болот тура кээде кырсык күтпөгөн.
Бирде жыргал, бирде ташты сүздүрүп,
Турмуш жолу ойдогудай бүтпөгөн.

Адатынча бозоргон таң заарынан
Жумаш туруп келатса үй жагынан,
Чыркыраган кыздын үнү чыккансыйт
Жакшы угулбай тоо суусунун шарынан.

Кулак тосуп, көз жүгүртсө көрүнөт:
Кара кочкул түтүн көккө бөлүнөт.
Өзү окуткан тогуз жашар ойноок кыз
Чебеленип, жашы мөлт-мөлт төгүлөт.

Үй өрттөнгөн жыгач чатыр чатырап,
Соймоңдогон кызыл жалын чачырап.
– Бала калды, бала калды төркү үйдө!
Кенедей кыз колун шилтеп шашылат.

Түтүн бурап терезеден, эшиктен,
Бет алдырбай кирер жолун бекиткен.
Жумаш кирди чака кийип башына,
Сууга кеткен кыз энеси кечиккен.

Уктап жаткан эркек бала үч жашар.
Жумаш кирип таппай чыкты бир сапар.
Ыйлап, чакап, бала солуп жатканда
Өз бетинче айыл ичи бейкапар.

Тапты Жумаш кыңылдагы угулуп,
Чыкмак болду терезеден жулунуп...
– Ал баланы, тарт колуман! – деди да
Үн каткан жок калган өңдүү думугуп.

Эл өчүрдү жалбырттаган жалынды.
Бала сопсоо.
От Жумашка жабылды...

«Киши болбойт?..»
«Жок айыгат!..» деп жатат,
Кимдики чын? Ким биерде жаңылды?..

Радио сүйлөйт: «Тезден кан керек!
Эң шашылыш, канын азыр ким берет!»
Тынбайт колхоз радио түйүнү:
«Кан, кан! Жардамга тез ким келет!»

Желдей учуп кабар кетти заматта,
Кудай жалгап чыгар бекен талапка?
Көрүп турам Асан менен Андрей
Чуркап барат оорукана тарапка.

Андан бери бир жыл өттү арадан,
Доктор кечээ учуп келген калаадан.

Канын берип бир айылдаш Андрей,
Кыргыз уулун сактап калды баладан.

Анар эне уулун көрдү өпкөн жок,
Баса калып чыңырып жаш төккөн жок.
– Жакшысыңбы, кагылайын! – деди да,
Улутунуп кайгыга көп чөккөн жок.

Жумаш айтты: – Орус канын бербесе,
Доктор эгер бир азыраак келбесе,
Балким мени көрбөй калат элениз...
Жарык күнгө кош айтмакмын мен кечээ.

ӨТКӨН ЖАШ

Эртеңки күн бүгүнкүдөн жакшыраак,
Өткөн жашка не өкүнүч, жаш бурак!
Отуз жашка таарыныч кылып жүргөн бар
Желдей учуп жетти дешип заркырап.

Өкүнбөймүн өтүп кеткен ал жашка,
Чек коюлган ар адамга ар башка
Бир отузга да бир отуз кошулса,
Айлаң барбы жерип-чанып албаска?

Өтөлбөгөн кемтик калса жашымда,
Өтөп келер боз уландар артымда.
Отуз жашым өткөн менен ой бөлөк,
Оозум барбайт карыдым деп айтууга.

Өткөн жашка өкүнгөнчө кичине,
Кайрат кылсам канат болор ишиме!
Айга, күнгө учуп кеткен жаштыкты,
Куусам жетпейм түшүп алып изине.

Өз жолу бар, моюн сунбайт кишиге,
Мезгил жетер чен коюлар күчүнө...
Карылыкка моюн сунбайм десең да,
Чач агарып, бырыш кирер жүзүнө.

Өкүнбөймүн өтүп кеткен ал жашка,
Өкүнгөндө келип бербейт бир паска.
Кайрат менен карылыктан өч алам,
Кайра туулуп келе турган бул жазда.

ПОЭМАЛАР

СҮЙҮҮ ЖАНА КОРКУНУЧ

(поэма)

I

Кара жанын таштан ташка ургулап,
Тоодон түшкөн суунун үнү угулат.
Алда кандай сыр түйүнүн билгенсип,
Баш ийкешет жаш камыштар шуудурап.
Дүйнө капар суу боюнда сүйлөшүп,
Жымыңдашып жигит менен кыз турат.
Алып учуп эргип соккон кош жүрөк,
Не максатты көздөп кайда умтулат?

Турат бекен унутушуп үйлөрүн?
Туют бекен түштү оодарып ийгенин?
Бирөө тынчын бузмак болсо ушу саат,
Айтар элем: «Кой, аларга тийбегин!
Мындай учур чанда гана бир келет,
Көрмөксөн бол, билмексен бол! Билбегин!
Баштан өтүп, улгайганда билерсин,
Кайталанбас жаштыктын бул күндөрүн!..»

Кимдин уулу, кимдин кызы болду экен?
Селкисинен бозой толмоч, бойлуу экен.
Чаңкай түштө кашка суунун боюна,
Кандай тагдыр экөөн кошуп койду экен?!

Чынын айтсам сен билбейсиң, мен билем,
Кыз атасы Суван тоодо койдо экен.
Эрки менен ээн сүйлөшүп турушат,
Кыз энеси Токтобүбү тойдо экен.

Бирок алар тоскоол кылбайт буларга.
Киши жетпейт карапайым Суванга!..
Бир сөзү бар: «Адам болуп жаралып,
Тирүү гана жүргөнүнө кубанба»!
Ак эмгектин сая түшүп артынан,
Кара жанын таштап коёт бул малга.
Адам деген – адам атын актаса,
Андан артык эмне бар бу маалда!

Анткен менен ал сын такпайт кишиге,
Абийир күтөт ишенип өз ишине.
Көңүлүнө жакпас сөзгө бир тиймей
Чукулураак ачуусу бар кичине.
Ойдогусун бетке гана бир айтып,
Таруудай да кир сактабайт ичине.
Ичи кара, сырты жарык дос болуп
Чөп салмайлар бар эмеспи изине!..

Чоң кемчилик: окубаган айыбы!..
Ал жагынан өзүнөн тың зайыбы.
Китеп окуп, кат жазганда «онтолойт»,
Ошентсе да жакшы көрөт айылы.
Айтып калат: «Биздин Суван ак жолтой»,
А келгени колхоз койго байыды.
Ал согушка берип келген бир колун,
Жашыра албайм, ал согуштун майыбы.
Жакшынакай тилеги бар Сувандын,
Бактысы чоң суу боюнда уландын!..

«Татынайым жакшы жерге барат» деп,
Айткан сөзүн чалып калган кулагым.
Балким билип айткан чыгар ошону,
Эсине алып бойго жеткен убагын!..
Калпчы, чынбы? «Эл жайлоодон түшөрдө,
Жөнөтүшөт экен» деп да угамын?..

Мейли ошондой боло берсин болжолу,
Ой-максаттан четтебесе болгону!
Татынакай тайэжеси Токтокан,
Бир жумадан ашып кетти конгону.
Анын неге келгендигин кыз билбейт,
Ал бир суроо эки кайчы жолдогу?..
«Татынайды кайним алат» деп келген,
«Тилден чыкпайт бир боор жээним
колдогу...»

Эки жолу эжесине айтты эле,
Кийинкиде ачуулана кетти эне:
– Кыз укпасын, эл укпасын, бу жактан
Мындан ары бир ооз дагы сөз дебе!
Мага жуучу болуп келген турбайбы,
Жүрөт десе шыйпалактап бул неге?
Бети жогум, кантип гана уялбай,
Болгуң келет Татынама өз жеңе?

– Ой, эжеке, Татын колдон өстү эле!..
– Бети жогум, ага эмнең өттү эле?
– Кызың өзү макул болсо кантесиң?
– Ал жөнүндө ойлобо да, эстебе!
Айтпадымбы, эмне үчүн какылдап
Азезилдей асыласың кечке эле?

Бети жогум, ушунчаңда тим болгун,
Жүз көрүшпөйт айтып койсом жездеңе.

Ойго батты учун улап сөзүнүн:
«Кызым барат сүйгөнүнө өзүнүн!
Өмүр берсин, жакшы бала Шергазы,
Бактысынан көрөт ар ким өз күнүн!
Чоочун жердин бүлөөсү го кыз бала,
Түбөлүккө жай кылалбас төркүнүн.
Шырдагы бар, туш кийизи бүтө элек,
Сайып берем кооз сайманын көп түрүн»!

Эжесинин айтканына таарына,
Андан ары олтурбастан жанына,
«Кайниме мен чоң шерменде болом» деп
Жалгыз барып айтты суунун шарына.
Колдон келсе дагы тузак тартмакчы...
Ал бирөөнүн кыл үзөлөк жарына.
«Районго бармак болуп кечикпей,
Биздикине баргын»! деди жалына.

– Ачык эле барып келсем кантмекчи?
А экөөбүз эгер бирге кетсекчи?!
Улутунуп, күлүмсүрөп Токтокан,
Татынакайдын чачын сылап эскертти:
– Атайылап өзүң барсаң оң болот,
Хан жайлоого дедик эле көчсөкпү...
Апаңа айтпай, ага чейин барып кел!
«Айтпа» деген сөз мааниси шектентти:
– Силер жакта не жумушум бар эле?
Ошондой деп айтсаң нетет бая эле!

Мен апаман баралбаймын бийликсиз!
Анда эмесе, капа болбо тай эже!
Ушу сөздү тең айтышып турган жер,
Тигил экөө турган мобу сай эле.
Бири кызды, бири уулду төрөгөн,
Бактысы чоң, касиеттүү ай эне!

Бири тойдо, бири жүрөт үйүндө.
Суван келет кой артынан иңирде.
Билет бекен кайда экенин балдары?
Алар жүрөт сууну бойлоп тигинде!
Турмуш зили өз жолуна түшүрөр,
Дайым койбой ушу жүргөн түрүндө.
Кылт эткенин байкап турат Токтокан,
Көлөкөлүү зоока таштын түбүндө.

Анын дени бирде жалын, бирде муз.
Же бир жери ооругансып көөнү суз.
Кыз бетине жигит ээрди тийгенде,
Чок тийгендей боло түшөт ичи тыз.
Дүр дей түшөт жеткен өңдүү кайрадан,-
Таманынан төбөсүнө өтүп сыз.
Аны сезбей, эч нерсеге ой бурбай,
Гүл сунушуп ойноп жүрөт жигит, кыз.

Ойной берсин, бир мезгилде тарашат.
Ансыз деле күн да батат, таң атат.
Ал экөөнүн зоо жаңыртып күлгөнү:
Аскадагы топ булутту таратат.
Ал экөөнүн күлкүсүнө үн кошуп,
Тоо булагы ырдап агып баратат.

Жалгыз гана ичтен сызып, өкүнүп,
Тай эжеси өз жүрөгүн канатат...

Ал жүрчү эле ооздон түшпөй эжеке!
Ансыз өмүр сүрбөчүдөй ал жеке.
Жалгыз татым тузга кара санабай,
Түр берчү эле сүттөй таза өтмөкө.
Эмне үчүн эжесине жан тартпай,
Колтук ачып, жардам кылат «бөлөккө»?..
Токтобүбү аны мындай дечү эле:
«Кыз да болсо, ушу мага көлөкө»!

Анда эмесе башка сыры бар чыгар?
Же болбосо акын сөзү калп чыгар?
Жакшылыкты бери карай тартпастан,
Ары түрткөн бул кылыкка ким чыдар?!
Ушундайдан жакын тууган нарастап,
Ачылбаса көңүл калып шак сынар.
Андай болсо айтпай коюу болбостур,
Эртели-кеч чындык өзү айттырар.

Ал чын эле жакшы көрөт эжесин,
Ийбаа кылат: «Ал бирдеме дебесин»!
Татынайды жакшы көрөт баарыдан,
Сагынганда элестетип элесин.
Эжесинен артык көрөт жездесин,
Ал чоңойткон айтып сонун кеңешин.
Ошондуктан жакшы санап ал ойлойт:
«Татынымды башка жакка бербесин!
Айланайын Татынайым эстүү да,
Илбериңки, ар нерсеге эптүү да!

Кабагы ачык жаркылдаган баланын,
Оору чиркин көп кендирик кезди да.
Жаңы гана жетинчини бүткөндө,
Эне-атасы оору экенин сезди да,
«Алтын жаны аман болсо болду» деп
Алып калды окутуудан кечти да.

Айтсам кантет? Оозум барбайт тартынам.
Капаланып кетсе кантем Татынам?!
Ойлоп-ойлоп ой түбүнө жете албай,
Курган жаным, ээрчип жүрөм артынан.
О, Татынам: айтсам балким сүйбөссүң,
Күйүп жүрөм бир кайнимдин дартынан...
Кеп кылабыз кайни, жеңе суктанып,
Таппачудай сени кыргыз калкынан!..»

Дал ушинтип чөгүп ойдун көлүнө,
Айталбастан кызга сырын көрүнө,
Көптөн бери кетпей жүрөт Токтокан,
Жүргөн окшоп төркүнүнүн төрүндө.
«Оору кызга жолобо деп айтсам бейм,
Мындан кийин бул айылга көрүнбө?
Айтып койсо: «Жигитимди бузду» деп,
Татынам терс албас бекен көңүлгө?!»

Ал ушинтип билалбайт не кыларын,
Кай бир кезде күлөрүн же ыйлаарын!..
Жездесине айтууга да батынбайт,
Эсине алып андан көргөн сыйларын.
Ак жаздыктан артып жаткан кыз чачын
Сылайт, сылайт чыгара албай сырларын.
Ошол түнү уктаган жок далайга,
Шыңгыраган суунун тыңшап жылганын.

II

Эрте турду айтуудан да кысталат.
Башын чайкап «жок» деп койсо кыскарат.
Балким, аны айтуу менен тим болбой,
Жылдар бою таарынычта кыз калат?..
Энеси айткан: Жакын, алыс дебестен
Бу заманда сүйгөнүнө кыз барат.
Ошентсе да иренжибей Токтокан,
Жакшы көрүп башкалардан кызганат.

Ой үстүнө жаңырып ой жыйналып,
Айтмак болду жүргөнчөктү кыйналып.
Кийин өзү өкүнүчтө калбаска,
«Жер караган уяң» кыздан ыйбагып.
Кол тиелек күнөс жердин алмасын,
Элден мурун алар экен ким барып?
Бактылуунун тагдырына тургандыр,
Жүгүрсө да бактысы жок кур калып.

Күлүмсүрөп кыздын мойнун кучактап,
Тилге кирди сөз чачырап бутактап:
– Чоңойгон кыз көп жүргөнү айылда,
Көрө албастар кеп кылышар ушактап...
Кыз баланын төркүнүнүн милдети:
Бйлатпастан жакшы жерге узатмак!
«Кайның бар» дейт, чынбы, Татын садага,
Балким, дөөрүп жүрбөсүн дейм бир акмак?..

Ойноктобой коңур тартып кыз бала,
Жүргөн жакшы эркектерге сырт сала.
Жаштык кылып ак, караны ылгабай,
Бейпай жерге барып калып сыздаба!
Өз бетинче карыш жерге бастырбай,

Ээрчип жүрөт ичи күйүп кызгана.
Аттигин ай, минтип айткан бирөө жок:
«Сүйгөнүн сен көрбөдүңбү, кыстаба!»

Кайталады: Менден жаман санаба!
Ак жеринен жыгылчу элем жалаага!..
Акылың бар, алды-артыңды байкаарсың,
Ичи жаман чок салбасын арага!
Өзүң теңдүү жакшы жерге барса деп,
Ойлоп сени батам түркүн санаага?!
Кайним экөөң кол кармашып жүрсөңөр,
Эч арманым болбос эле садага!

«Чынбы?» деди, какшык менен кубаттап:
– Укканыңа, айтканыңа ыраакмат!..
«Кайыным бар» деп өзүң гана уккансың
Жакшы болгон, башка бирөө ыратмак?..
Бир айылда жүрбөй мага көз салып,
Өкүнөмүн кеткениңе ыраактап...
Эсен болсом кайниңе жооп берермин,
Күздөн калса, кышка чейин убак таап...

Эн талаада күн түш болуп калгыча,
Олтурушат сөз кубалап аңдыша.
Ак калпакчан, тор ат минип кыялап,
Айыл жакка Шетен өттү аңгыча.
Баятадан кебелбеген Татынай,
Ыргып турду көздү ирмеп алгыча.
Ачык, даана жооп ала албай Токтокан,
Улутунуп ошо жерде калды ыза.

Тынымы жок дагы ойлоно баштады:
«Тиги неме баягыбы, башкабы?
Жакын барып таанып албай жакшылап!

Бөлөк өңдүү көрүндү эле калпагы?
Басып кетти ичке түйүп шуркуя,
Айтканымдын бири дагы жакпады?»?..
Кантмек эле өз милдетин Токтокан,
Күч, акылы жетишинче актады!

Ээн олтуруп кайнисине кат жазды:
«Үндөгүмө жакын келбей куш качты!..
Молдо бала, капа болбо, садага,
Жуутпай койду, ойлой берип баш катты.
Журт ичинде жок дейсиңби, «тоту куш!»
Отуң жанар, чага билсең чакмакты!..
Тилимди алсаң, зээн кейитип үшкүрбө,
Кыялданып кол жетпеген максатты?»..

Татынайдын үйлөрүнүн жанында,
Каңтаргалуу тору турат мамыда.
«Жөн келген жок ай ушу»... деп Токтокан,
Көкүрөккө каттап койду аны да.
Бир орунга кадап койгон немече,
Баспайт, жылбайт бери дагы, ары да.
Аны мынча күйгүлтүккө түшүргөн,-
Шергазынын атка бекем жары да.

Ошондуктан тай эжеси суктанат,
Колдон чыгып кетеби деп муңканат.
Татын эске түшө калса кылт этип,
Ошо күнү оокат кылуу бүт калат...
Көзү кара, аксаргыл кыз Татынай,
Күлүп койсо, күлкүсүнөн нур тамат.
Көтөрүлбөй чынын айтса жигиттер,
Мындай кызды четтен дароо ким табат!

Төргө өтпөстөн капшыт жакка кийиндеп,
Кылыктанып төмөн карап күлүңдөп,
Кичинеден шоркуратпай чай ууртап,
Нандан үзүп чөбөгөдөн илип жеп,
Малдаш токуп сыйда олтурат Шергазы,
Кайын журтка сыпаа экени билинмек.
Токтобүбү өз ичинен жалынат:
«Эч жамандык көрбөгүлө бириң» деп.

Көзүн кысып кетеринде аттанып,
Үйдүн арткы далдасына алпарып,
Татын айтты: Тай эжеме көрүнбөй
Күүгүм талаш келип жүрчү сактанып!
Түш көргөнсүп карыш жерге жылдырбай,
Ээрчип алчу болду мени башкарып...
Сени көрүп да бирдеме дебесин,
Биз угалек «алтын» сөздөр башталып...

А кеткенче ал ушуну оюңа,
Келип жүргүн тиги суунун боюна!
Макул болуп башын ийкеп Шергазы,
Өзү аттанып түштү келген жолуна.
Шек алдырбай келе жатат тай эже,
Агындыны кармап алып колуна.
Үйгө келсе сопу болуп ооз ачпайт,
Тил угам деп эжесинен коруна.

Батып барат күн кызарып бүлбүлдөп.
Биз аздан соң тоо арасы күүгүмдөп,
Тескей жактан айгыр чуркап азынап,
Сайды жарып өзөн суусу күрүлдөп;
Айлана бүт батып кызык шоокумга,
Жар боорунан бабырганы үңүлдөп,

Өкүм сүрөт жайлоодогу жай түнү,
Сөлөкөттүү сан жылдызы күлүндөп.

III

Түн бир оокум... Жайдын жашык күндөрү.
...Күтө, күтө үзүлбөстөн күдөрү,
Ободогу булут чалган айга окшоп,
Жигитке да пайда болду түнөрүү:
«Келмек эле, айныган бейм кыйкым таап
Кылыгы көп кыздын назик жүрөгү?
Махабаттын жалынына кабылтып,
Шертти бузган сүйүү алдында күнөөлүү...»

Ары басат, бери басат, үшкүрөт,
Кечиккенге чыдай албай ич күйөт.
Иба кылып, энесине шек бербейт,
Селки билет суу боюнда ким жүрөт!..
Илебинен салкын аба четке уруп,
Бет алдында Талас агат күркүрөп.
Балык уулап, балалыгын өткөргөн –
Кечмелигин, иримдерин бүт билет.
Аны ойлонор убак башка, а көрөк,
Жанга айтылбас сыры бар го бир бөлөк?
Ал билелек жаза басып калганын,
Кыздын үйү көчүп кеткен өйдөрөөк.
Шырп алдырбай тай эжесин уктатып,
Азыр чуркап келүүчүдөй өңдөнөт...
Күтүп турат кементайчан желбегей,
Кылак этсе, кучак жайып, «кел»! демек.

Билдиргендей кошулар күн узагын,
Ак кайыңдын шамал ыргап бутагын,

Токой шуулдап тоонун түнү каршы алды
Кыз ордуна жайып муздак кучагын.
Суу шарынан үн чыккансыйт күңгүрөп:
«Бар, барагой, үйүңө тынч уктагын!»
Көз жоодурайт: «Уктабаймын, көрөм!» деп,
Ой түрткүлөйт: «Суунун үнүн уктагын!»

Кетсемби деп, кеталган жок үч ирээт,
Ичте жалын, суукка кайдан үшүмөк!
Кыймылдаган тал кайыңдын карааны
Көз алдына кыз элесин түшүрөт.
Сөз карматып, уят болуп жүргөнчө,
Зарыкса да, жолугууга күтүнөт.
Келип калса, «келбедин» деп кыйкымдап,
Эртесинде таарынарын түшүнөт.

Таарынчысын жазып алмак өтүнүп...
Көңүл түтпөйт, көрбөй калса өкүнүп...
Кыянаттык кылып асман суу септи,
Жаштык отун жиберчүдөй өчүрүп...
Удургутуп тоо башында жел ойнойт,
Уюп жаткан жөө туманды көчүрүп.
Жеңил кийип, кементайын курчанып,
Кызды ойлоду: «Уктадың го, көшүлүп...»

Күтөт, күтөт ак кайыңдын түбүндө.
Жолугушмак ишемби күн иңирде.
Калды бекен келер күндөн жаңылып,
Кантип чыдап турат экен үйүндө?
Өмүрүнө ыракатты сый кылып,
Сүйүшүү бар, сыйлашуу бар тирүүдө.
Айнуу барбы чым жазданып калганча
Тамчы сүттөй таза бүткөн сүйүүдө?

Күн күркүрөйт кырда кылыч ойнотуп,
«Таттуу уйкудан койбосо экен ойготуп!»
Ал өзүнө кайыл болуп, кызды ойлойт,
Бирге өсүшкөн Талас суусун бойлошуп.
Азоо тору тыбырчылап токтобойт,
Түн күзөтпөй тез кетүүнү ойлонтуп.
Жол көрүнбөйт, кең асмандын Айы жок,
Айлананы көөгө боёп койгонсуп.

Тапса табар түшсө жолдун угуна,
Өрүш алган адис тору жылыга.
«Жаанда калбай келбегени жакшы» деп
Ойлоп кайра, таарынган жок сулууга.
Жигит кызга таарынышы эп бекен?
Ар убакта кыздын жолу улуу да!
Эмне үчүн бийик баалап акындар
Теңештирген Айдын, Күндүн нуруна?!
Кетти түндүн караңгысын жамына,
Сүйүү эшигин ачалбастан жаңыла.
Анткен менен кыйналдым деп санабайт,
Кыз демөөрү кубат берип жанына.
Тоо жигити жолсуз жалгыз баратат
Коё берип ат бет алган жагына.
Төмөн түшсө чирене тээп, чалкалап,
Өр талашта өбөктөп ал жалына.

* * *

Суудан окчун, төштүн кырка түбүндө,
Үч үй калды кыйгачыраак тигинде.
Тер чыпылдап, улам деми кысылып,
Селки жатат ал үйлөрдүн биринде.
Эне отурат бир кудайга жалынып,
Кирпик какпай жайдын таттуу түнүндө.

Келе жатып бир чака суу көтөрүп,
Деми буулуп кыз жыгылган күүгүмдө.

Атка учкаяк эркин өскөн бала эле.
Кол жетелек чоң максаты бар эле.
– Апа,– дечү,– болсом экен мал доктор!
Турмуш жолу кээде ушунча тар беле?
– Талабыңан айланайын, кызым! деп,
Апасы да сөзгө бир топ шар эле.
Бирде кетип, бирде келип эсине,
Жакшылыктан үмүт үзбөйт дагы эле.

Калган өңдүү көктүн түбү тешилип,
Жаан шатырап түндүн тынчын кетирип,
Кой короонун төр жагына асылган
Чоң чыракты шамал үйлөп өчүрүп,
Кыз атасы мылтык атты эки ирээт
Бөрүнү кууп, зоо жаңыртып көчүрүп.
– Саа келген дарт– маа келсечи,– деп эне,
Чебеленет, тынч алуу жок көшүлүп.

Ата олтурат: Кагылайын чырагым,
Эми сага кандай айла кылайын?!
Жаан басаңдап, таң жарылса бүнкүткө
Сабап жетип, жардам кыл деп сурайын!
Ичтеринен алда кандай болот деп
Эне-атаны басты катуу убайым.
Тай эжеси баарын эстен чыгарып,
Жаш төгүүдө, сактай көр деп кудайым.

* * *

Кооз табийгат суктандырып көркүнө,
Көргөн жанды тартып алат эркине.

Таң какшайып, көктө чымчым булут жок,
Жору олтурат канат тарап секиде.
Таң сөгүлө аттан түшкөн Шергазы,
Уктап жатат сыр алдырбай эч кимге.
Ал түшүндө нелер көрүп жатты экен?
Жетти бекен сүйгөн сулуу селкиге?..

Күрп-күрп эткен жабык бою сабаасы,
Кызыл жүздүү жылкычынын баласы,
Койчу кызы жаны бирге Татынай,
Жайлоосу бир, алыс эмес арасы.
Көрүшпөсө жети күндүн биринде,
Эки жаштын тынбайт учкул санаасы.
Ошол кечте той жөнүндө сөз болмок,
Тагдыр жолу кыйчалышын карачы?

Эртең кайра чыгат жылкы күзөтүп,
Татынайдын айлы жактан көзү өтүп,
Бет алдырып өр тарапка жылкысын,
Кабар берет баратканын көрсөтүп.
Экөө бирдей ууз күлкүлүү, уяң жаш,
Али күнчө кагыла элек эрке өсүп.
Жел тиелек шүүдүрүмү жаштыктын
Кайсы күнү түшөр экен мөлт этип...

Жылкыны айдап желеге күн чыгарда,
Укурукчан кайып чыгып кыраңга,
Жалгыз ырдайт жан адамга угузбай,
Эл көзүнчө кылыгы бар уялма.
Эч бир кызга теңебестен Татынды,
Безеленет үн кошконсуп уларга.
Кыздын айлы ырды жакшы көрсө да,
Ала качып жел жеткирбейт буларга.

«Жылдыздай жылт деп жашынбай,
Киши жок жерден тартынбай,
Ак жоолук алып астыртан
Булгасаң боло, Татынай!»

Ботодой үнүм басылбай,
Боздоймун сен деп, Татынай!
Көрбөсөм көңүл бук болот,
Кең дүйнө сенсиз татыбай...
Тай эжең болбос каргаша,
Албассың тилин алдаса!..
Сүйүүгө каршы чыкпастыр,
Боору таш болуп калбаса!»

Ким сезиптир кыз сабыркап жүргөнүн?
Ким билиптир дарт чаларын жүрөгүн?
Моймолжуган сурмалуу көз үлдүрөп,
Кыз жоготту жакшынакай күлгөнүн...
Зээни кейип өз ичинен эске алат:
Өмүрүнүн гүлкайырдай күндөрүн.
Кызын сүйөп эне чыкты жылаңбаш,
Жаш буурчактап көрүп алсыз сүлдөрүн.

Деми буулуп, дени күйүп жалындай,
Таңды атырды көз кирпичи жабылбай.
Өмүр ага өтүүчүдөй көрүнөт
Жел өчүргөн кой короонун шамындай.
Айлы менен кызга карап жалооруп
Олтурганда дартка дабаа табылбай,
Келип калды чарк айланып вертолет
Таамай алган багытынан жаңылбай.

Тике конду, бээлер үрктү топтолуп,
Балдар чуркап делебеси козголуп,

Жалгыз гана Мойнок кетти кокту ылдый
Бара-бара үргөн үнү токтолуп...
Чайга күтпөй, учту шаша кызды алып,
Кырдан аша караан үзүп жок болуп.
«О, жыргал ай, керемет ай!» деп жатты,
Ич арада кичинекей топ болуп.
Калды энеси убайлана жаш төгө,
Чыйралса да кайрат кылып жакшы эле.
Таңга жакын: «Келбей калса вертолет
Анда кандай күн болот?» деп шашты эле.
«Келер бекен, көрөр бекем кызымды!»
Көңүлү суз үйүн карай басты эне.
Кеп кылышты: «Бат айыгып келсе экен!
Бир айылдын кыздарынын асты эле.

IV

Желдей учуп жетти кыздын кабары,
Ким айтты экен? Апыртма сөз тарады:
«Ат сүйрөптүр». «Эс-учунан таныптыр»...
Оюнда жок кыздын «антип» калары.
Бозой угуп, тилсиз, өңү кумсарып,
Дөңдө жатты санга бөлүп санаасы.
Күн өткөрүп жете келип калаага,
Издеп чыкты, сурап оорукананы.

Издеп жүрүп кыдырып ал калааны,
Тушташ келип төрөт үйүн таап алды.
Айнегинен мойнун созуп караса:
Бир жаш келин керткен чачын таранды.
«Оорукана ушубу» деп сураса,
Терезенин ич пардасын жаап алды.
Какшык айтты теңине албайт дегенсип:
«Жел тийбеген чоёкеге шаа барбы?»...

Чоңойгону кол созуп ат жалына,
Эки келди кең Фрунзе шаарына.
Ат ойнотуп айлуу түндө шапар тээп,
Жүргөн айыл жаштарынын шаарында.
Кесепеттүү оору кайдан жармашты?
Күн болжошуп той түшүрөр чагында.
Сабыры суз, бакта олтурат Шергазы,
Баруун билбей шаардын кайсы жагына.

«Күн кечтеди, эми кайдан табамын?
Ысып турат, сыздап турат таманым.
«Оорукана бак ичинде» дешти эле,
Бактан чыксам, да бир бакка барамын.
Төмөн бардым, өйдө бардым таппадым,
Окшош көчө, окшош үй чар тарабым.
«Татынайды билгениңер барбы?» деп,
Кайсы үйүнөн кантип сурайм калаанын?»

Баягыда апам менен мен көргөм,
Үй жок эле, мына бул үй өңдөнгөн!
Ушу көчө мындай эмес болучу,
Баскан элек уңкул-чуңкул дөңдөрдөн.
Бак өстүрүп, гүл өстүрүп салыптыр,
Сонун кылып жайлоодогу төрлөрдөн.
Фрунзе шаар укмуш болгон экен ээ!
Баары башка, андагы мен көргөндөн!»

Ак калпагын бүктөп коюп жанына,
Ойго түшүп, колун таяп жаагына,
Кыз күткөнүн элестетип кайрадан,
Айсыз кечте туш келип тоо жаанына.
Кыздын анда келбей калган себебин
Билип турат, шек келтирбейт наамына.
Өкүнүчтө кайда экенин табалбай

Ушу күнкү тагдырына таарына.
Тосуп туруп суу боюнда кайындан,
Белек берген кыз жашырып айылдан:
Жашыл сабак кошоктолгон эки алча
Ак бетаачы чекесине сайылган,
Кыз-жигиттин өзүн эске түшүрөт
Жок дегендей кош алчадан айырмаң
Колуна алып, коомай сүртүп чекесин,
Ойлоду ичтен: «Кантип сенден айрылам!»

V

Күн да батты чоктой нурун тарата.
Түн чегинди, анан кайра таң ата.
Конгон үйдө кыз жөнүндө сөз кетти
Өздөрүнчө турган жерин талаша:
– Профессор Мусага бар түз эле!
«Издөө керек оорусуна жараша.»
Жигит ойлуу: «Догдурга мен кул элем
Бул оорудан куткарууга жараса.»

– Жүрөк болсо, издебегин башкадан.
Бакка жетип, кирсең темир капкадан:
Эки кабат шыбалбаган кызыл там,
Көздү жумуп өйдө бас да, сура анан!
Көрдүң беле ал кишини мурда сен?
– Мен аерди мындан мурун баспагам.
Укканым бар. Мени кабыл албастыр?
– Андай кылбайт, кичи пейил жакшы адам.

Жатар ченде, сөз чыгарып туурадан,
Конгон үйдүн кемпири да сураган:
– Карындашың беле, балам, бир тууган,
Кайда жатат болду экен ал куураган?

Коомай гана жооп кайтарган «ооба» деп,
Тишин тиктеп алда качан ураган.
Ушул учур кылт дей түшүп эсине,
Ал үзүлгөн ойдун учун улаган.

Бара жатып издеп жүрөк күткөнүн,
Дагы эстеди конгон үйдүн күткөнүн:
Баласы ыйлап, уктай албай жатканда
Таргыл мышык терезеден түшкөнүн.
Кыймылдаса, чыйк-чуйк этип керебет,
Таңга жакын көргөн кым-куут түштөрүн:
«Минген аттын бутундагы кишенди
Ачкычы жок, өгөп араң үзгөнүн.

Жайдак минип бийик тоодон ашканын,
Ээрин издеп, билбей кайда катканын.
Бир кезекте түшө калып эсине,
Алмак болуп коңулуна асканын,
Ар жагынан ээрдин кашы көрүнүп,
Колун сунуп үзөңгүдөн тартканын...»
Эми мына сууруп алам дээринде
Ойгонуп ал, көргөнүн таң атканын.

Азабына, жыргалына өмүрү
Багышталган кыз элеси көрүндү:
Сол бетинде кара тамчы калы бар,
Карашынан сүйүү нуру төгүлдү.
Беш өрүм чач далысына куюлуп,
Жылмайышы, тартып алды көңүлдү.
– Татынай! деп шашып айтып жиберип,
Токтоп калды: «Түшүмбү же өңүмбү?»
Кандай десем! Кыз жигиттин жаныбы?
Кайдан чыккан куса болуп сагынуу?
Жигит үчүн ансыз турмуш көркү жок,

Кыз өмүрдүн назик гүлү, жарыгы.
Кызды сүйүп жетпей калса күйүшөт,
Өрттөдү деп махабаттын жалыны.
Бар эмеспи тетиги көп турмушта
Кезде жетип, кээде мүчүп жаңылуу...
Азыр өксүп жетпей жүрөт Шергазы,
Кургаар экен качан жүрөк көл жашы?..
Тегиз эмес, жеңип турат кылтылдап,
Таразанын оодак баскан бир ташы.
Күн чыга элек, наар албастан келатат,
Татынайдын шертке бекем курдашы.
Көрүшүүгө эки көзү төрт. Кең турмуш,
Кеңдик кылып ак жолунан бурбачы.

VI

Көлөкөлүү, гүл аңкыган жашыл бак,
Ээн аралап көрүп барат жакшылап.
Кыр-кырлардын башын тегиз күн чалып,
Тоо мөңгүсү набат окшойт жалтырап;
Асманы ачык, тоо түбүндө ушу шаар
Көңүлүнө көп элестер калтырат.
Бак ичинен кызыл кирпич тамды таап,
– Ушу! Деди каалгасын каккылап.

Ак халатчан жубан чыгып, тиши алтын,
Жөнүн сурап, кыздын атын деди айткын.
– Качан келген? Кайдан келген? Эмне?
Айтып берди болсун үчүн иш айкын:
– Таластык кыз, жээним болот, Татынай.
Келин күлдү, кыйын билген сөз баркын.
Же болбосо, «жээним» деген сыңар сөз,
Козгоду бейм, эзелки бир өз дартын?..

Билем аны, күйөөсү да «жээним» деп,
Бир кезекте башкаларга айткан кеп.
Күлгөнү ошол, кылт дей түшүп эсине,
Чындыгында ал күлгөн жок кылып кек.
Шайыр келин, бура сүйлөп күлдүргүч,
Тамашаны эрээн алып көрбөйт жек.
– Жээниңизге ананыраак кел, – деди,
Жигит калды өз ичинен кайгы жеп...

Сүйүү жолу ар ким жетпес кол суна,
Күндөн бийик, кылдан ичке жол тура.
«Мына жеттим» дээр кезинде, махаббат –
Мант берет да кетет отко соктура.
Анткен менен жигит, селки чагында
Ансыз өмүр кызыгы да жок тура.
Биздин баатыр анын бирин көрө элек,
Чайпалбастан сыр чөйчөгү толтура.

Көрсүн дебейм жамандыкты жаш башы,
Жетер аны көргөнү да башкасы.
Татынайдын ал дилдарын көргөндө.
Унутулар кыйналганы, ачкасы.
Анда кеп жок. Сала бербей азапка
Кыз жүрөгү соо калыпта каксачы!
Тосуп турат эки жаштын ортосун,
Мунарланган кырсыктын сур аскасы.

Ар ким көрөр таалайына түшкөнүн,
Жакшылыктан эч бир үмүт үзбөгүн.
Унутпай жүр: түндүн дагы күнү бар.
Дүйнө ошондой ала-була бүткөнүн.
Эч ким минтип айтпаса да үгүттөп,
Бозой билет нелер алда күткөнүн...

Демин кысып, алдастатып селкини,
Кара мүртөз оору кылат үстөмүн.

Бирөө балким, ошол өңдүү кыйнаса,
Жакшылыгын жанга ыраа кыйбаса,
Кантер эле, көрүп турса Шергазы?
Салгылашар? Же коркоктук кылбаса...
«Жан курусун сүйгөнүнөн аянган,»
Дечу жигит кадыркечи сыйласа.
Селки билбейт анын сыртта турганын,
Өз ичинде кыйналса да, ыйласа...

Эшик аңдып күтүп турат баятан,
Жан сурабайт келгендигин каяктан.
«Киргиз!» деген жалгыз ооз сөз күтөт
Ыманы ысык тиги алтын тиш аяштан.
Өз ичинен алда кимге нааразы:
«Жакшы эмеско, жакшылыгын аяшкан?
Өзүбүздүн доктур дале бар эле,
Эмне үчүн жөнөтүштү Таластан?»

Консилиум жүрүп ошол мезгилде,
Эшик жабык, уруксат жок эч кимге.
Ойлоп калат эс алганда Татынай:
«Минтип турсам жашабайм го көп күнгө?
Не бар. Не жок каран болуп жаныма,
Бирөө келсе, кабар жетип төркүнгө!»
Жука беттин акчыл кызыл наары жок
Баякыдай тамылжыган көркүндө.

Оору соргон селки танып эсинен,
Сүйгөнү али өбөлөкте бетинен.
Ал тим эле көрүнүптүр бул өңдүү
Булут кезип айдын чети «кетилген».

Көрсө кейип, Шергазы аны түшүнөр,
Кыз күнөөсү эместигин кетирген.
Башка ойдо жок. Эсендигин ал тилейт.
Бул жөнүндө акыл күтпөйт эч кимден.

Аяш келди, жанга сүйкүм өң берип,
Бир көрсө да, жакын киши өңдөнүп,
Бозой кирди, ошо замат алчудай
Кыздын тарткан азаптарын тең бөлүп.
Бирок кызга жеткирген жок врачтар,
Чет кишини жолотууну өөн көрүп.
Профессор: – Күтүп тургун, – деп айтты, –
Ананыраак айтып берем ээн келип.

– Мүмкүн болсо, жүз көрүшсөм, өтүнөм!
Алын сурап, дартын уксам өзүнөн.
– Мүмкүн эмес, операция жасайбыз.
– Качан?
– Азыр, жүрөгүнө.
– Өкүнөм.

Коридордо басып турду Шергазы,
«Не болот» деп Татын учуп көзүнөн.
Бу кезде кыз сол колтугу бүлкүлдөп,
Өлүү-тирүү ортосунда көшүгөн.
«Жакын окшойт, ынак окшойт бул экөө!
Ар бир адам жетсин жакшы тилекке!»
Ак санатай профессор ойлоду:
«Айла болор, себеп табам жүрөккө!»
Ажал турат ашкан кара санатай:
«Кыз меники, ушу бүгүн түнөтсө».
Ач арбактан кебетеси суук ажал,
Тооруп келет «өмүр» деген гүл өссө.

VII

Элден бөтөн тагдырына ич кайнап:
«Өмүрүмбү, өлүмүмбү? Келди айдап...»
«Сойдурууга» кайыл болгон Татынай,
Ажал менен беттешүүгө бел байлап.
Канткен менен өмүр сүрү күчтүү экен,
Врачтардын өңдөрү суз, тур жардап.
Оозунан сөз түшүп калган тунжурап,
Чыкчырылып жүргөн бозой кыз жандап.

Кир жукпаган жарык бөлмө, ичи кең.
Баары жымжырт демин тартып ичинен,
Бир топ врач курчап алган столду,
Ажал дагы коркмок беле кишиден?..
Бул бөлмөдө ажал жүрөт жалмандап,
Үн угулуп карч-курч эткен тишинен.
Бул бөлмөдө өмүр жүрөт жаркылдап,
Гүлдөр өнүп басып кеткен изинен.

Бул бөлмөдө: ажал, өмүр беттешкен,
Бир бирине эч ырайым этпестен.
Татынайдын тооруп кырчын өмүрүн,
Ажал жүрөт канжар кезеп, кетпестен.
Азыр дагы сунуп муздак чеңгелин,
Аңдып турат мерчемине жетпестен.
Аспап алып каршы туруп врачтар,
Ажал менен беттешүүнү чектешкен.

Ажал кектейт: Асман менен бел ашып,
Күндү узартып кең Таластан сен качып.
Эрке селки, кайда келдиң? Кандайсың?
Ойлодуңбу калатко деп адашып?
Мында белең, академик, сен дагы?..

Келипсиң ээ, жаш селкиге жан ачып?..
Ажал менен академик беттешти,
Экөө бирдей кыз жүрөгүн талашып.

Ажал айтты: Келтирбеймин мүрдөмгө.
Талашууда селки жатат үстөлдө.
Кыз сурады: Ажал, качан өлөсүң?
– Качан адам тегиз өлүп бүткөндө.
Окумуштуу жышаан берди баштоого,
Кечигерин билет бир аз күткөндө.
Айыгышты селки тарап, өлүмдүн
Көлөкөсү кыз жүзүнө түшкөндө.

Ажал туруп баш жагына үн салды:
«Мына бүттү... Чарчы бою узарды.
Жаныңды алам!» Тамыр токтоп, тил буулуп
Кан-сөлү жок кыздын өңү кумсарды.
Бут тамырга ийне сайды жаш врач,
Кан чертилип, тамыр кайра жумшарды.
Муунтуп турган ажал колу шалдайып,
Кыздын жанын чеңгелинен куткарды.

Убайым жеп муздак тери чыпылдап,
Өзү токтоо, колу бирок шыпылдап,
Академик ажал торун кескилеп,
Ар кимиси өз ичинен кыпылдап;
Кара жолтой ажал менен кармашып,
Өтүп жатты кыйын мезгил зыпылдап.
Кабар күтүп, жигит карап олтурат
Там боорунда турган саатты чыкылдап.

Өжөр ажал колун алып бооруна,
Адам тапкан акылга кул болууга
Көнбөй жатат айыгышып алиге,

Селки жатат өмүр-ажал жолунда...
Арга канча! Ажал күчтүү болгон чын
Медицина тапкан амал жогунда.
Ушу кезде профессор сырын таап,
Кыз жүрөгү согуп турду колунда.

Кыз жүрөгү согуп турду колунда,
Селки жатат былк этпей бир орунда.
Тилсиз кыздын солгун соккон жүрөгү
Тоо булактай ойноктосо сонун да!
Ажал өзү чочуп калды, чегинди,
Өз күчүнө күмөн болуп соңунда!..
Москвадан, да бир жерден качты эле,
Аракети болбой калып оңунда!..

Ажал наалыйт, тайып улам бактысы:
– О, кыргыздын жин чакырган бакшысы,
Айтканымды эки кылбас, тил алгыч
Сен экенсиң андагынын жакшысы!
«Суунун башы Сулайман,
Менден эмес, кудайдан», –
Ушуну айтып кетер эле шаштысы.
Акырында өзүн алып тынгамын,
Тың чыгыптыр эмки үрпөгөй чачтуусу.

– Көзү туюк кор кыргыздын тукуму,
Сен чын эле, иштедиңби ушуну?
Ойноктогон кыз жүрөгү жооп берет:
– Өтүп кеткен кыргыздын ал учуру!
Пайда бербейт адамга да, ажалга
«Борпоң өскөн кыргыздар» деп кызыгуу!..
Академик бир ооз гана сөз жазды:
– Удачно!» деп, асты кабат сызылуу.

Бул жүрөктө кандай бүткөн сүйүү бар?
Бул жүрөктө кандай мээрим, күйүү бар?
Жан адамга көрсөтпөй да билгизбей
Кандай сырды сактады экен түйүп ал?
Жүрөк деген аты бирөө болсо да,
Башка сокмой анын аркыл түрү бар...
Бул жүрөктүн тазалыгын карачы,
Баласымал жылмаюу бар, күлүү бар!

Көлөкөсү муздак экен ажалдын,-
Жалмандаган мизинен да канжардын.
Ажал үчүн адам колу уу экен,
Даарып кетип тийген жерин, жан-жагын,
Ажал өзү «өлүп» кала жаздады,
Ортосунда эрегишкен жаңжалдын!..
Сур жыланды камчыланып, чок тиштеп,
Ажал кетти кырча тиштеп бармагын...

* * *

Бозой турат сыртта жалгыз бөлүнүп,
Кыз жүрөгү көз алдында көрүнүп...
Ал өзүнүн кайда экенин унуткан
Көзү алайып, түпсүз ойго чөмүлүп...
Көзүн жумуп, ачса кайра кыз турат,
Ай далыга кундуз чачы төгүлүп.
– Татынай! деп айтып ийип угуза,
Чочуп кетти. Көрсө калмак эл күлүп...

Сүйүнүчтүн каккан сааты уланып,
Кучакташты жеңишине кубанып.
Кыз өңүнө кызыл чуркай баштады,
Өчкөн оттун күлү өңдүү эле кубарып.
Бирок селки көз ачып, кол серпе элек,

Дүйнө капар көшүп жатат суналып.
Кирип чыкты профессор агайга,
Токтоно албай, өзү айтканча, суранып.

Кетип барат көңүл бурбай кишиге,
Көргөндөрү көз алдында тизиле.
Эне сүтү али оозунан кете элек,
Турмуш даамын татып көрсүн кичине...
Өмүр жолун, сүйүү жөнүн байкатты,
Татынай кыз отгу жагып ичине.
Ал болбосо келмек эмес Таластан,
Жүрө бермек чиренип өз күчүнө.

Бул дүйнөдө Татын менен өзүнөн,
Жакшы киши жок өңдөнүп сезилген...
Эс тартканы ооруп көргөн жан эмес,
Болук өскөн кан тамчудай бетинен.
«Дүйнөдөгү жакшы киши врач» деп
Ойлоп барат, чыкпас бекен эсинен?
Козголо элек акылынын каймагы,
Жаш эмеспи, унутпастыр тезинен.

VIII

Бир көргөндө кенедей сыр билдирбес,
«Ичет» десе, аны менен бир жүрбөс,
Бетке чабар оройлугу болбосо,
Мыкты жигит, сөзгө бекем, бир мүнөз.
Татынайда таарынчактык кыял бар,
Таарынганда кечке чейин бир күлбөс.
Өздөрүнө таандык болгон терс мүнөз,
Балким калар, эч нерсени бүлдүрбөс.

Өздөрүнөн «кемтик таппай» кенедей,
Бирин бири башкаларга теңебей;
Айлуу түндө, жаңы журтта ак чөлмөк
Ойноп, куушуп, жайлоо гүлүн тебелей,
Көңүл кирсиз тунук булак суусундай,
Өскөн жаштар эч нерсени кенебей.
Ойлорунда кошулса эле болгону,
Самаганы баары өзүнчө келердей!..

Асман бетин сансыз жылдыз саймалап,
Түн сулуусу көктө каалгып жай барат...
Ой аралап, уйку качып капкайда,
Жигит жатат терезеден Ай карап.
Көңүлүндө: Талас агат мелмилдеп
Өмүр кемин толтурчудай жаймалап...
Кашатында өзү менен кыз турат,
Кементайдын бүчүлүгүн кармалап...

Сыр айталбай жүрөк бир аз опколжуп,
Анан барып той жөнүндө козголуп,
Кыз унчукпай төмөн карап жылмайып,
Экөө бирдей күлүп, кайра токтолуп.
Унутулган дүйнө келбей капарга,
Ал экөөнөн башка киши жок болуп...
Тоо жигити көптөн кийин көшүдү,
Таттуу үмүттүн демине ысып, чок болуп...

IX

Шаңкылдабайт созгон менен тоңдоосун,
Үзүлүңкү үнү бала короздун,
Кыйкырса да канат желпип чыйылдап.
Кеч уктаган, аны кантип ойготсун...
«Сүт уйкунун мээримине магдырап

Бул дүйнөнү бүт унутуп койгонсуң»,
Деген өңдүү ичиркентти тоо жели,
Уйкусурап сүйлөп койду: «Жол болсун...»

Сура салып калаа таңы атканда,
Ак кептерлер кайып чыгып асманга,
«Кырк жылдыктын» шайыр шайдоот кыздары
Сменадан бошоп келе жатканда,
Тоо жигити чукуранып толгонуп,
Эсин жыйды окшоп чала мастарга...
Шашке ченде Татынайга келатат,
Тосуп турат чымчык сайрап бактарда.

Халат кийип, Татынайдын кашында,
Ал олтурат, калпагы жок башында.
Өбөйүн дейт, айтабы дейт башкалар:
«Уятың жок өспүрүмсүң жашыңда.»
Көңүлүнө түшө калды кылт этип:
«А да качпас, айыксын кыз, шашылба!»
– Мен сеники! деген болчу акырын
Кашаттагы конгон журтта жазында.

Үлбөрүңкү кыз сурады: Биерге
Качан келдиң? Ким билгизди силерге?
– Келгениме бир жумадан күн ашты.
– Беш өрдөгүң бүт учуруп жибербе?
Үч күн болду менин мында келгеним,
Жок болчусуң сойдурууга кирерде.
«Жүрөт окшойт» деп ойлоду Татынай,
«Калпты, чынды койгулатып биерде...»

Кара тору чоочун келин бир жаткан,
– Чын айтат! деп жооп кайтарды нар жактан.

Жети күнү тилсиз жатып Татынай,
Ушу бүгүн тилге келип наар тарткан.
«Бүгүн сойду, мурда күнү келгем» деп,
Ал оорунун залдарына алдаткан.
Шашпай угуп, карап туруп жигитке,
Күлүп койду көнүлгө кир албастан.

Эрмек болду бир оокумга олтуруп,
Ак көңүлүн жылуу сөзгө толтуруп.
Экөө бирдей алкап атат доктурду,
Өмүр берген жаш жүрөгүн соктуруп.
– Мен кетейин, камынайын тоюңа,
Тез айыккын! деди жигит кол сунуп.
Колун берди күлүмсүрөп Татынай,
Ак жаздыктан бир азыраак обдулуп.

Тоолуктарга тоону сүйүү адатпы?
Сыртка чыгып карады тоо тарапты.
Күлүмсүрөп, кере-кере дем алып,
Ичте бугун тоо желине таратты.
Эч нерсени сүйбөй кээде кыртышы,
Жүргөн эле көңүл болуп алагды.
Жагалданып, шаар көркүнө маашыркап,
Сүйкүм менен карап барат жан-жакты.

Бүгүн шайыр кечээгиден башкача,
Чаң жугузбай өтүгү да таптаза.
Жүргөн эле өз боюна карабай,
Тийип-качып тамак гана татпаса.
«Ушу күндүн бир белгиси болсун» деп,
Папиросту ал ыргытты тартпаска.
Көңүл куунак, ойдогусун аткарган
Күндөгүдөн чыны бүгүн шарт башка!..

Х

Кантишти экен, кантишти экен эне-ата?
Үшкүрүнүп курган эне эң капа.
Басса, турса: «Кызым, кызым» дей берип,
Ал басылат уйку аралап эл жата.
Кырдан карап кызы кеткен тарапты,
Кой соңунан ата келет күн бата.
«Радио кабар алып берет» деп
Ал «бүнкүткө» чаап кетет түн ката.

Мойнок күчүк күйпүл тартып басайып,
Улуйт, улуйт үргөнү да азайып.
Шыйпалактап эркелечү ээси жок,
Айталбайт ал келсе экен деп сакайып.
Кайсы бир күн качып келди каңшылап,
Тамак издеп кылган окшойт ач айып...
Чоочун үйгө башбакты деп тумшукка
Чапкан белем тил өтпөс бир машайык?..

Ары чуркап, бери чуркап күйүгүп,
Татын менен чыкканына сүйүнүп,
Болтолоңдоп Мойнок ээрчип алчу эле,
Кээде таштын астын тиктеп үнүлүп.
Күндө барчу суу боюна ал барып,
Күтүп, күтүп кайра келет түңүлүп.
Түңүлдү го десең кетет эртеси,
Көрө койгон окшоп аны, жүгүрүп.

Айыл тилейт: Бат айыгып келсечи,
Бир атанын сүйгөн жалгыз эркеси!
«Каражолтой» болдум мен деп Токтокан
Кеткен, Татын учкан күндүн эртеси.
«Капаланбай жакшы бар» деп атказган,

Өз ичинен зээни кейип жездеси.
Аттигиниң кыз сабыркап жүргөндө,
Ал ушундай коркунучту сезсечи!..
Анда айып жок, «айыптады» дебегин,
Күнөөсү не ата менен эненин.
Адам анда ооруйбу да, өлөбү,
Билип турса дарттын айтып келерин.
Бирок өскөн эмки адамдын акылы.
Доктор азыр табат дарттын себебин.
А болбосо Татын болмок курманы:
Как жүрөктү тепчип турган жебенин.

XI

Антип-минтип күн өткөрүп арадан,
Шетен небак чыгып кеткен калаадан.
Сергий түшкөн агыткан тоо кушундай,
Ал кутулуп көкөй өйгөн санаадан.
Жетер менен «сүйүнчүлөйм» деп кетти,
Жолдошторун эң бир жакшы санаган.
Өмүрлүккө жандай көргөн жар сүйүп,
Арман барбы, ойго жетсе самаган!

Сүйүнүчү батпай бозой койнуна,
Сартору аттын оозун кез-кез чойдура,
Жазы бетте жалгыз кетип баратат,
Аркыл нерсе түшө калып оюна:
Атам, апам, кыз төркүнү сүйүнөт,
Аны.. аны... чакырмам кыз тоюна!
Үй тигилет көк шибери көйкөлгөн
Күркүрөгөн кең Таластын боюна.

«Адирис жазып калтырбай,
Алыска кетип таптырбай,

Айламды жаман кетирдиң,
Аксаргыл болгон Татынай.

Көңүлүм сенсиз ачылбай,
Көргөнчө санаам басылбай,
Коркутуп анан сүйүнттүң,
Колуктум кой көз Татынай.

Татынай кыздын жүрөгү,
Азапка салбай бирөөңү,
Өз эркиң менен сок эми,
Кырсыксыз өмүр сүрөлү!»

Ырда деген бир киши жок жанында,
Боздойт күйүп көрүнбөгөн жалынга,
Бардык адам сүйгөнүнө ушундай,
Болду бекен жалындуу жаш чагында?!
Кыздын айлы белге чыкса көрүнөт,
Балким, жетпес кере кунан чабымга.
Созолонгон жигит үнү ыраактап...
Ашып кетти белдин аркы жагына.

КАКШААЛДАН КАТ

Биринчи кат

I

Мен төрөлүп, мен көгөрүп,
Туулуп өскөн элиме,
Ышкын терип, эндик казып,
Ойноп өскөн жериме,
Суусу тунук, абасы атыр
Касиеттүү Кеминге,
Барсам экен, көрсөм экен,
Кандай болуп кетти экен?!

«Бир кайрылып кайран кызым,
Келбей кетти» дээр бекен?!
Барсам экен, көрсөм экен,
Элим кантип кетти экен?!

Айга, Күнгө көөдөн керип
Ак карлуу тоом тургандыр!
«Ботом алыс калды эле» деп
Оюн эчен бургандыр!
Айлуу түндө кыз-келиндер
Эчен оюн кургандыр!
Кээ бир кезде алып эске,
Ойлоп мени жүргөндүр!

Тамашакөй селки, уландар
Зоо жаңыртып күлгөндүр!
Барсам экен, көрсөм экен,
Кандай болуп кетти экен?!

Карааныңды элестетип,
Ойго батам, сагынам!
Бүт мунумду күрмөп жутуп,
Куса болуп зарыгам.
Көрүшүүгө айла болсо,
Чыкпас элем жаныңан.
Барсам экен, көрсөм экен,
Жерим кантип кетти экен?!
Ушу менин тагдырыма
Кандай жазуу жазылган?
Тууган элден ажырап мен
Алыс калдым жашыман.
Эл эсиме кылт дей түшсө,
Жалгызсырап басынам.
Үмүт үзбөй көрөмбү деп
Сооронуп мен басылам.
Барсам экен, көрсөм экен,
Кандай болуп кетти экен?!

Мөмөлөгөн дарак сымал
Эл толукшуп турганын,
Туулуп өскөн өз жеринде
Куунап сайран курганын,
Эрки менен, теңи менен
Кыз-келиндер жүргөнүн,
Жүзү жарык жагалданып
Шаңкылдашып күлгөнүн,
Уксам экен жарпым жазып
Жанга тааныш үндөрүн!

Көрсөм экен, жетсем экен,
Боорлорумду өпсөм экен!
Сүйүнүчтүн ысык жашын –
Өз жериме төксөм экен!
Мындан аркы өмүрүмдө:
Кайгысы жок өтсөм экен!

Тузу буюруп татсам экен,
Кубанычка батсам экен!
Улутунуп жер карабай
Эркинирээк бассам экен.
Анткеничи: кайгы тагы –
Жанга бекем баткан экен.
Элге барсам: күлкү менен
Аны чайып таштаар элем.
Эч жамандык көрбөгөнсүп,
Жаңы өмүрдү баштар элем.
Келеби деп ошо күндөр,
Жакшылыктан үзбөйм күдөр!

II

«Унутту кызым» дебегин:
Колунда ата-эненин —
Жүргөнүм эске түшүрөм.
Шылдыңдап мени бай кызы:
«Бешмантың түшпөйт жай-кышы»,
Күлгөнүн эске түшүрөм.
Ак өргөө тигип төр-төргө,
Жайлоого байлар көчкөндө:
Биздики калчу жатакта.
«Эгиниң оруп берем» деп,
Насыя коюн алып жеп,
Атакем калчу чатакта.

Чатырап ичип кымызын,
Шерине жешип тымызын,
Бай кызы дуулап жүргөндө,
Сокуга күйшөп арпаны,
Кол менен тартып талканды,
Жарма ичкем ар бир күндөрдө.

Болбосо чиркин кедейлик,
Биз неге каймак жебейлик?
Агарган сүткө зар элек.
Байлардын соккон өрмөгүн,
Энемдин ыйын көргөмүн.
Олтурган бир күн ун элеп.

Аябай апам бар күчүн,
Көп күндөр кылган иши үчүн
Эки аяк арпа ун бериптир.
Акысын толук алалбай,
Керсары тартып самандай,
Ыза болуп келиптир.

Тымызын сыздап мен ичтен,
Энеме кошо кейишкем,
Жаш күндөн тартып убайды.
Атамды тилдеп ар дайым,
Кемитип байлар ансайын
Денеме менин уу жайды.

Ошентип жүргөн күндөрдө,
Кекенип болуш-бийлерге,
Айылдан уруш башталган.
Атакем белин курчанып.
Чокморун алып кумсарып,
Эл менен кошо аттанган.

«Ок куюп ал» деп энекем,
Ийигин берип жөнөткөн
Өзүнүн жалгыз инисин.
Төрөлгөн Кемин боорунда,
Жүргөндө ата колунда,
Ал күндөн ушул билишим...

Антсе да көңүл жерибей,
Башка жак ысык көрүнбөй,
Төрөлгөн жерди сагындым.
Жүрсөм да көп жыл бул жакта,
Токтогум келбей бир паска,
Эриксиз, бирок, кабылдым.

III

Жанына батып ал кезде,
Эл чыккан жапырт күрөшкө.
Падыша менен касташып,
Кулатмак болгон күч жетсе.
Чыгарбайм эстен аны мен,
Кыямат менен болгон тең.
Чыдатпай намыс-арыбыз,
Беттешип жашы, карыбыз,
Окко учуп катуу бүлүнүп,
Мертиндик жетпей алыбыз.
Илинсе көзүм кичине,
Ал күндөр кирген түшүмө.

Жаш болсом дагы а кезде,
Кеткен жок чыгып баары эсте.
Ок тийип сөөгү көмүлбөй,
Атакем калган белесте.

Аны мен кантип унугам,
Эстеген сайын кан жугам...

Апакем боздоп буркурап,
Балдары кошо чыркырап,
Төгүлгөн көз жаш көл болгон
Сай сөөгүм күйүп зыркырап.
Күйбөйүн кантип энеме,
Окко учкан бийик Беделде.

Мөндүрлөп октор төгүлүп,
Шум өлүм көзгө көрүнүп.
Жан арга кылып качканбыз,
Туш келди жакка бүлүнүп.
Анчалык кордук тарткандай
Айыпсыз элек эч кандай.

Конулга кирип сыгылып,
Жүрөгүм оозго тыгылып.
Бир үйдөн жалгыз мен калгам,
Башкасы жапырт кырылып.
Жазыксыз өлүп тукумум,
Күйүтүн тарткам ушунун.

Аталаш агам жетелеп,
Аскага качып экөөлөп.
Беделдин белин ашкан күн
Алиге эстен кете элек...
Аңтара бүткөн шум заман,
Көкөйдөн кеткис так салган.

Ар кимдер алек жан менен,
Иши бар кимдин, ким менен?
Жазыксыз окко учурап

Боорлорум өлгөн миңдеген.
Каптаган жерди кызыл кан,
Көргөндө көөнүм бузулган.

Ачкадан баспай кайышып,
Ашууда бели майышып,
Жүрсө да элди тим койбой –
Желдеттер кырган сайышып.
Кыңылдап жаткан үндү угуп,
Кулагым калган бүт тунуп.

Түгөнүп алган жол азык,
Жегенбиз этти көк жашык.
Анчалык азап көргөндөй
Болду экен бизде не жазык?
Азапка көнбөй кыйнаган,
Азаттык чыкпай оюнан.
Жан арга кылып качкан эл,
Араңдан ашып кеткен бел.
Андагы сырды жомоктоп
Дүйнөгө жайган эрке жел.
Кай бири кейип угушкан,
Кай бири таба кылышкан.

Туш келди тентип талаалап,
Бирөөнүн жерин аралап.
Чачылган элим эсимде
Жүрөгүн кайгы жаралап.
Кай жакка барса жалданган,
Кор болбой кедей калбаган.

Өмүргө буюруп берилген,
Айрылып туулган жеринен.
Азабын тартып турмуштун

Ачкадан өлгөн, кемиген.
Тагдырын кошуп зарлаган,
Көрбөгөн жапаа калбаган.

Баш кошуп бирге жыйылбай,
Муң баскан жашы тыйылбай,
Андагы кытай улугу –
Кылбаган жардам тыйындай.
Тамакка берип тапканын,
Танбаймын жанын бакканын.

Ал тургай кууган, айдаган,
«Кеткин деп, тентип кайрадан».
Айтарга сөз бар, укук жок,
Ич күйүп, жүрөк кайнаган...
Башына түшүп кыямат,
Чырмаган азап уялап.

Төрөлгөн жерин сагынып,
Паанайы паска салынып,
Сагынган менен арга жок
Эриксиз жүргөн жабыгып,
Жанынын тилеп эсенин,
Өткөргөн күндүн эченин.

Тынбаган элим жай алып,
Турбаган жанын аянып.
Бир табак унга баласын –
Сатууга калган таянып.
Мындан да кыйын күн барбы
Ким тарткан биздей муң-зарды.

Чапанын септеп жамаган,
Көйнөгү болбой жаңы алган.

Жыртыктан эти көрүнүп,
Жылаңач, журдай ден калган.
Таанылгыс болуп алыстан,
«Мокочо» болуп калышкан.

Кол жетпей жарык таңына,
Доо кетип жүрөк канына.
Аткыган таш боор турмуштун
Тырмагы баткан жанына.
Ага да көнгөн, чыдаган,
Чачылса кимдер жыйнаган?
«Топурак буюруп өз жердин,
Арман жок өлсөк!..» дешкенин,
Көңүлү калып быяктан,
Билемин кайра кеткенин.
Ал элдин болсом кулуну,
Унутам кантип мен муну.

Өн эмес, түшкө кирбеген,
Ойлонуп эч бир билбеген,
Окуя түшүп башыма
Көзүмдүн жашын ирмегем.
Мойнума чалма түшөрүн,
Билбедим мурун, күтпөдүм.

Айрылып элден калгамын,
Ичимде болуп арманым.
Кантип мен айтпай коёюн,
Какшаалдык бирөө алганын.
Өрттөнгөн турмуш оңбогун,
Үзүлгөн гүлдөй солгомун.

«Бер» десе сурап асылып,
Дит багып агам батынып

Бир табак арпа унуна,
Мен калгам анда сатылып.
Боору таш кандай жараткан,
Туш кылды мени каяктан?

Көз жашым бетти жууганын,
Көрүшкөн, билет тууганым.
Жат жерде жалгыз калып мен,
Жалындуу жүрөк сууганын.
Беш көкүл чачты жулгамын
Жаштыктын көрбөй жыргалын.

Он төрткө толбой курагым,
Кайгыны башка курадым.
Эчтеке менен иши жок
Ойноо кез эле убагым.
Көп жылдар өтүп тууганым,
Какшаалда дале турамын.

Каржалып, тайып күчүнөн,
Чырма этсе чочуп түшүнөн,
Кытайда жашап күн көрүү
Оор экенин түшүнгөн.
Ошондон кийин эл кеткен
Жөө-жалаң ашып белестен.

Кетмекчи болуп камданып,
Калбайын деп кармалып,
Ойлогон оюм ишке ашпай
Аракет кылсам канчалык,
Эл менен кошо кете албай
Түнкүсүн мени кайтарып.
Сатылган жерде калгамын,
Кетүүгө жетпей дарманым.

Күн мурун кабар алганбыз:
«Көчөт» деп угуп калганбыз.
Ичтеги сырды бир төгүп
Айтмакчы болуп армансыз,
Эртеси күнү бир топ кыз
Чогулуп алып барганбыз.
Түн катып көчүп кетипсиң
Талаага таштап жардамсыз.
Улуган итке үн кошуп
Журтуңда чуулдап калганбыз.
«Жүрүшсө болду эсен-соо,
Билишсе кыйнайт...» дедиң го?!

IV

Карагай каптап коктусун,
Ак мөңгү жапкан чокусун,
Тоо эсимден чыккан жок.
Аркары кароол караган,
Бүркүтү шаңшып таранган,
Зоо эсимден чыккан жок.

Тоо артынан сөгүлгөн,
Агарып нуру төгүлгөн,
Таң эсимден чыккан жок.
Ат минип жүрсө биздин эл,
Дүңгүрөп кеткен кара жер.
Шаң эсимден чыккан жок.

Ободон типтик атылган,
Сымаптай жерге чачылган.
Ак бермет мөндүр эсимде.
Кыялбай басып суу алган,

Кыналып бели буралган,
Ак келбет келин эсимде.

Көгүлжүн тартып чалкыган,
Ак куулар сүзүп калкыган,
Ысык-Көл дайым эсимде.
Сергитип назик көңүлдү,
Жыргатып күлгүн өмүрдү.
Эрке жел сокчу кечинде.

Жайкалып чөбү тушардан,
Жайылып малы жуушаган,
Бел эсимден чыккан жок.
Жибектей жумшак созулган,
Жытына жыпар кошулган,
Жел эсимден чыккан жок.

Аппак кылып кийизден,
Жайында калпак кийишкен,
Түр эсимден чыккан жок.
Ак чөлмөк оюн баштаган,
Келиндер келип баш таңган,
Түн эсимден чыккан жок.

Кожогат терип ойногон,
Эндикти көрсө койбогон,
Кыздар эстен чыккан жок.
Айланып учуп асмандан,
Аскалуу тоону аңтарган,
Куштар эстен чыккан жок.

Атылып чыккан булактан,
Мупмуздак, тунук сымаптан,
Суу эсимден чыккан жок.

Желдеттер менен атышкан,
Эл бүлүнүп качышкан
Чуу эсимден чыккан жок.
Алпештеп мени өстүргөн,
Бирге туруп, бир жүргөн
Эл эсимден чыккан жок.
Атам жердеп, мен туулган
Киндик кесип, кир жууган,
Жер эсимден чыккан жок.

Урматтап дайым сыйлаган,
Урматын көрбөй кыйладан,
Кадырын элдин сагындым!
Кубулуп килем түрлөнгөн,
Бейиштей болуп түр берген.
Адырын жердин сагындым!

V

Айтайын көргөн күнүмдү,
Тянь-Шань тоспо үнүмдү!
Тууган эл уксун муңумду
Унутуп, балким, түңүлдү?
Түңүлбө элим барармын
Эркиндик тийип бир күнү!
Кайраттуу элдин кызымын,
Кайратым кайнап кызыдым.

Көргөнүм менин курусун,
Кеч кирбейт мага күн узун.
Кийим жок, тамак жетишпейт
Күйөмүн эстеп мунусун.
Өмүрүм өтүп баратат,
Турмуштун көрбөй дурусун.

Көңүлүм көпкө бөлүнөт,
Аткан таң качан көрүнөт?!

Турмуштун тартып азабын,
Убайым басып жашыдым,
Алышып эптеп күн өтүп,
Төбөмдөн жер казамын.
Антсе да байга жүгүнүп
Аскым да келбейт казанын.
Көрсөтпөйт алар жардамын,
Жардамсыз жерде калгамын.

Жетпеген күткөн тилекке,
Муң-кайгы толуп жүрөккө,
Таалайлуу күндү эңсеген
Эмесмин жалгыз мен жеке.
Мендейлер мында жетишет
Туш келген шордуу мээнетке.
Курусун көргөн күндөрү,
Көбүнүн жүрөт сүлдөрү.

Көйнөгүм мата жыртылган
Чапан жок киер сыртынан.
Жакшылык бетин көрбөйсүң,
Куу турмуш кандай кысылган.
Кай жердин келин-кыздары
Кийишет жибек кызылдан?
Ак шалы жоолук салынган
Келиндер кайсы айылдан?

Катын, кыз зарлап миндеген,
Аларга теңдик тийбеген.
Атилес, шайы дегенди –
Көрүшөт, бирок кийбеген.

«Батинке, пальто» болот дейт
Өмүрү биздер билбеген.
Аларды кимдер кийишкен?
Биздики чокой кийизден.

Бүтөлбөй үстүм жаңырып,
Шейшепсиз жууркан жамынып.
Каранды болуп ар кимге
Эскисин сурап жалынып,
Ойлогон ойго кол жетпей
Куурулган заман тарылып.
Жокчулук алды кетирдиң,
Кызылы качып бетимдин.

Чыгарып түтүн үйүмөн,
Кайнаса казан сүйүнөм.
Таң эртең менен кубансам
Кечинде кайра күйүнөм.
Кайгычыл болуп баратам
Азаптуу дүйнө күнүнөн.
Бул күндөр кетпейт көнүлдөн,
Көз жашым көлдөп төгүлгөн.

Күң болуп байга жүргөнчө,
Кор болуп тирүү күйгөнчө,
Өзүмө теңтуш бир кедей
Дегемин мага үйлөнсө.
Таңылып жүрүү не керек,
Көңүлүң чындап сүйбөсө!
Сатылган жерден жабыгып,
Качкамын түндү жамынып.

Болсо да кедей тийгеним,
Ал менин каалап сүйгөнүм.

Көрөр күн болор бизге да,
Жыргалын жарык дүйнөнүн.
Күйөөмүн аты Жумагул
Жалданып байда жүргөнүн,
Жашырбай айттым катымда,
Беш көкүл тийгем жашымда.

– Көрөрмүн башка келгенин,
Жолумду тоспо сен менин!
Байларда жүрүп жалданып
Жакшылык бетин көрбөдүм.
Каралды болуп жаныңа,
Эсен-соо болсун эрмегим!
Бул жерде минтип жүрбөйүн,
Мөгдүрөп башым ийбейин.

Жакшылык издеп кетейин,
Ойлогон ойго жетейин!..
Балаңды эптеп багып тур,
Жокчулук кескен көкөйүн.
Ошентип кетип Жумагул,
Тапшырган бала мына бул.

Кайгылуу күндө жаралгам,
Көңүлүм калып караргам.
Кубатым кургур жайкысын –
Кашык сүт көрбөйт агарган.
Какшаалда манап, байлар көп,
Жардам жок кылдай алардан.
Бул жерде жүрүп ким оңот?
Ойлосом ичке муз тоңот.

Кайсыга чыдап түтөмүн,
Ойлоно берип бүтөмүн.

Ардактап сүйгөн баламдын
Араңдан бутун бүтөдүм.
Кечикпей нуру тийсе деп,
Кантейин, таңды күтөмүн.
Ойлонуп күндө зарланам,
Бүдүр жок колдо кармаган.

Курсагы тойбой ардагым,
Кетирип кубат-дарманын,
Көргөндө кейип жашыймын
От чыккан үйгө барганын.
Илмейип ичке шыйрагы:
Бутуна окшойт карганын.
Өрттөнгөн турмуш кысасың,
Келтирип жандын ызасын.

Чыдагыс чыгым салынат,
Чыдайын кайдан табылат?
Айтканын колго бербесең –
Талкалайт казан чагылат.
Үзүгүн сыйрып алышып,
Керегең отко жагылат,
Кеп айтсаң башың жарылат,
Кең дүйнө минтип тарылат.
Башыма түшүп кыйындык,
Көрбөдүм жыргал тыйындык.
Үстөмдүк кылып бай-манап,
Куушуруп колду сыйындык...
Айыпсыз жерден айыптап,
Жалаага нечен жыгылдык.
Кордугун көрүп булардын,
Канткенде чыдап турамын?

Дотейлер бурбайт көңүлүн,
«Өлмөктөн мейлиң – көмүлгүн».
Бетине айтам деп жүрүп
Көбүнө шүмшүк көрүндүм.
Сөзүмдү уккан киши жок,
Азганын көрүп өңүмдүн.
Сакталат, чыкпайт бул ойдон,
Калбасмын мен да бу бойдон...

Жаныма батып ушулар,
Ансайын көөнүм бузулар.
Башына бийлик жок жерде
Жүрүүгө кимдер кызыгар?
Боорукер, ойчул кызыңар,
Ойлосо жашы сызылар.

* * *

Ачылбай жаркын таалайым,
Өткөрдүм күндүн далайын.
Адамдар куунап жашаган
Кайда экен турмуш? Барайын!
Кулунум жолдо жегендей–
Азыгын издеп табайын!
Жалынсам кантем кишиге,
Сурайын азык кичине.

Тянь-Шань тоспос жолумду,
«Көтөр!» деп, өйдө колунду!
Сураса менден айтармын:
Бараткан максат, оюмду.
Өзү да билер, текшерер?
Кошулар көрүп боюмду.

Жашырбай айтсам чынымды,
Жактырар балким, ырымды!

Сурасам жолду асылып,
Тянь-Шань койбос жашырып!
Элиме катты жиберсем
Ак карлуу тоодон ашырып.
«Аманат» деп, бек жазсам,
Айрылбас жолдо ачылып,
Чек ара калбас токтолуп,
Башкага... катты окшотуп.

Кыргыздын жетип чегине,
Барса экен катым жериме!
Жоголбой, сөзү коробой
Тийсе экен тууган элиме!
Катыман окуп билишсин
Турмушту кытай жеринде.
Алыска кетип көңүлүм,
Жыргалын самайт өмүрдүн.
Кат келсе тууган элимен,
«Катыңды алдык» делинген,
Сүйүнгөндөн буркурап
Басылар белем деги мен...
Сүрөтчү болуп түшүрсө
Ошентип турган жеримен.
Келсечи күнүм самаган!
Көп кечикпей арадан.

VI

Кыдырып күздө, жайында,
Келип, кетип айылга.
Матаны, чайды – териге

Айырбаш кылып дайыма,
Бир киши жүрчү өзүнчө,
Соодалап элдин көзүнчө.

Бир күнү өзү келиптир,
Үйүмдү менин көрүптүр.
– Ата-энең кайда кеткен? – деп,
Балама жийде бериптир.
Мен жүргөм анда отунда,
Күн тийбес какшаал тоосунда.

«Бйлагым келет эстесем,
Кой жайып кеткен атакем,
Күн сайын карайм, көрүнбөй
Жоголуп кетти келбестен».
Көзүнөн жашы сызылып,
Айтыптыр Кубат кысылып.
Ал киши кошо кайгырып:
– Келемин– дептир,– кайрылып.
«Жетимге» кайрат айтыптыр,
Тирүүлөй калган айрылып.
– Бактыңар – дептир,– ачылар,
Көз жашың балам, басылар!

Кубатым тунум тестиер,
Медерим ошол сөз билер.
Кубансам кошо кубанып,
Кайгыны тартсам тең күйөр.
Суу куйду тентек чагында,
«Жетимдик» түштү багына...

«Жумагул кайда кетти?» деп,
«Кордугу иттин өттү» деп,
Мырзахун байдын жигити

Урмакчы болуп тепкилеп,
«Балаңды алам», дегенде
Ал киши болду биерде.

Кийлигип биздин арага:
– Тийбегин катын-балага!
Бирөөлөр колдуу болуптур
Жумагул мейкин талаада...
Бата окуп анан ал өзү.
Алакан жайды өңгөсү.

Кетишти алар түңүлүп,
Уккандар калды күйүнүп.
Кутулган өңдүү ажалдан
Мен калдым ичтен сүйүнүп.
Ал киши жакын көрүндү,
Жүрөгүм ысып, берилди.

– Көбүрөөк келип жүрүңүз!
Ушундай көргөн күнүбүз.
Жаманда болсо биздин үй –
Сиздин да болсун үйүңүз!
Таанышып алдым өтүнүп,
Жибербей көпкө кетирип.

Сакалы сейрек, кең далы,
Бетинде чымчым бар калы.
Каракаш, чап жаак, буудай өң,
Билгендер Сабыр дейт аны.
Атакем менен көрүп тең,
«Сабыр аке!» деймин мен.

– Оңолот заман, оңолот,
Жоголот байлар, жоголот.

Күрөшүү керек эрк үчүн,
Тим жатып албай корголоп!
Ушинтип сүйлөп ал киши,
Далайды мага билгизди...

– Уккан соң айкын кебинди
Көңүлүм сүйүп берилди.
Айтыңыз дедим эп болсо?
Ар дайым жыйнап терини –
Аны эмине кыласыз?
Суроомо көңүл бурарсыз!
Жылмая карап өңүмө:
– Түйүп кой – деди, – көңүлгө!
Гоминдан менен байларды –
Жеткириш үчүн өлүмгө.
Тери да керек, иш керек,
Айылдан жардам, күч керек!..

Сүйлөштүк далай сырдашып,
Жүрөгүм толгон муңду ачып.
Көп жерди көргөн киши окшойт,
Нечен бир белес кырды ашып...
Оюма нечен ой салды...
Жүрөгүм туйлап тынчты алды.

Ойлонуп кечти батырдым,
Чырмап этпей таңды аттырдым.
«Жазганды билбейм, кантем» деп,
Айласын таппай катымдын.
Эртеси андан сурадым,
Билген соң жардам кыларын.

– Түшүнгүн – деди, – кебиме!
Кат тааныш деген эмне?

Кечигип билмек, бат билмек,
Жараша болот зээниңе.
Ишенсең бек бол өзүңө!
Үйрөңгүн айтпай эч кимге!

Сабыкем кыйын молдо экен,
Үйрөгүп коюу колдо экен.
Окуган жайын айткан жок,
Анысы кайда болду экен?
Мен жүрдүм окуп тырышып,
Кай бирин кээде унутуп.

Өзүмчө жазып кат билдим,
Зээнимди коюп бат билдим.
Койнума катып сабакты
Отунга барсам алып жүрдүм.
Ыраазы болдум молдого,
Көзүмдү ачып койгонго.

–Жаза бер эми!– деп айтты,–
Жашырбай ачык бу жакты.
Толкундап ойлоп отуруп
Жаш менен жаздым бу катты.
Оюман кошуп ашырбай,
Билгеним жаздым жашырбай.

Эмгегин Сабыр акенин –
Канткенде өтөр экемин?
Аткарбай көзүм жумулса
Балама айтып кетермин.
Ак ниет жакшы киши экен,
Адилет – анын иши экен.

VII

Төрөлгөн менин өлкөмдүн,
Кандайча болуп кеткенин,
Жүрсөм да алыс билемин,
Тааныгыс болуп өскөнүн.
Ырга мен кошуп ырдасам,
Көңүлүм куунап, чер жазсам.
Баягы кыргыз эзилген,
Көкөйү көксөп кесилген,
Өзүнчө эркин эл болуп
Гүлдөгөн эми, жетилген.
Кынаган кыйын турмушту
Гүлдөтүп кайра курушту.
Үйрөнүп илим-билимди
Өнөргө көңүл бурушту.

Шаттанып шайыр жүрбөгөн,
Сумсайып ачык күлбөгөн,
Кабагын чытып муңканып
Кандары кызып сүйлөгөн.
Кыргыздар эми шаттанып
Кыргыздар эми гүлдөгөн.
Кыздары окуп кат таанып,
Кыргыздар сүйлөйт даңктанып.

Тамдары көркөм салынган,
Шаары бар курган жаңыдан.
Ачылган күндөй жаркырап
Шамы бар майсыз жагылган.
Жайнаган жаңы жазга окшоп
Кыргыздар бөтөн жаңырган.
Эркектер менен тең болуп
Катын, кыз анда кадырман.

Асылы кымбат жеринин,
Алтындын кени табылган.
Баатыры көп элинин
Эмгектен белги тагынган.
Өркүндөп, өсүп кыргыздар,
Атагы чыгып таанылган.

Тунуке менен жабылган,
Кабаттап бийик салынган,
Мектеби бар заңгырап,
Багынан атыр жел бурап.
Балдары сонун окуган,
Бир күнү калбай окуудан.
Кыздары бар эл бийлеп –
Улук болуп олтурган.

Суу ичпей адам айыккан,
Дартына даба табышкан,
Доктурлар чыкты кыргыздан.
Ылаачын куштай тез сызган,
Асманга түнөп, айга учкан,
Жигиттер чыкты кыргыздан.

Көргөндөр эңсеп тойбогон,
Көркөмдөп кызык ойногон,
Өнөрпөз чыкты кыргыздан.
Аңтарып тоонун ой, белин,
Алтындын издеп кендерин,
Тапкычтар чыкты кыргыздан.
Башынан өткөн тарыхын,
Жашырбай айтып аныгын,
Жазгычтар чыкты кыргыздан.
Каргытып атта ойногон,
Атканын жазып койбогон,

Аскери сонун кыргыздын.
Эликтей каргып секирген
Аттары сонун кыргыздын.
Шамалдай учуп тескейден
Чапканы сонун кыргыздын.
Чогула келип «Манасын»
Айтканы сонун кыргыздын.

«Кыз куумай» ойноп асемдүү
Жүргөнү сонун кыргыздын.
Тамаша сөзгө маашыркап
Күлгөнү сонун кыргыздын.
Бүркүттү таптап, бөрүнү
Алганы сонун кыргыздын.
Кол тийсе чалып ыргыткан
Балбаны сонун кыргыздын.
Карагат көзү жайнаган
Балдары сонун кыргыздын.

Жүйөөлүү сөздөн башкага
Жеңилбес асти аз гана,
Карысы күчтүү кыргыздын.
Жакшылык болсо – бир тууган,
Жамандык келсе тик турган,
Намысы күчтүү кыргыздын.
Антташкан сөздөн кайтпаган,
Асылсаң бир ооз айтпаган,
Шерттери сонун кыргыздын.
Жымырап тартпай добушун,
Таңшытып үч кыл комузун, –
Черткени сонун кыргыздын.

Талыкпай окуп жатышкан,
Билимдин кенин казышкан,

Жаштары сонун кыргыздын.
Кайгысыз, муңсуз күлүшкөн,
Кыздары эркин жүрүшкөн,
Теңдиги сонун кыргыздын.
Бет алса кайра тартпаган,
Баатырдык салтты сактаган,
Эрдиги сонун кыргыздын.

Мурдуна чүлүк тагышып,
Шилекейин агызып,
Көтөрмө менен шалаңдап,
Ыңырчак токуп алышып,
Өгүз минип жүрүшкөн
Баягы кыргыз азыр жок.
Эми айтсаң ага күлүшкөн,
«Көңкөсү» бар минишкен.
Арышын керип жүгүрсө,
Жеткирбей чыккан күлүктөн.
Кандай сонун жаңылык,
Гүлдөгөн баары жаңырып.

Буурусун менен жер айдап,
Буулугун ичтен муң кайнап,
Маласы чычырканактан,
Тикени колду канаткан.
Чымырканып бел байлап,
Эптеп эгин айдашкан,
Кодура чыгып жеринен
Түшүмү ыксыз кемиген
Кара сойлок, чөп басып,
Оруп малга жедирген.
Ал аспап калган, таштаган,
Жаңыча ишин баштаган.
Кыйналып чарчап, тозбогон,

Оозу жок чөп жеп оттогон.
Өзүнөн өзү жүгүрүп
Ат менен өгүз кошпогон,
Солкулдап жүрсө кара жер,
Титиреп кеткен окшогон,
Чыгыптыр соко башкадан,
Каңтарып чымды таштаган.
Бир жүрүп кеткен жерине –
Он өгүз кошсо тартпаган.
Кандай кызык керемет?
Какшаалдын калкы көрө элек.

Торпогун опко байлаган,
Бир жерде кечке айланган,
«Майдан, майдан, майдан» деп
Тиркешип атын айдаган,
Ал күндү баштан өткөрүп,
Төрөлгөн окшоп кайрадан,
Дүйнөгө жайып кең кулач,
Жылмайып жүзү жайнаган.
Кол менен орбой, чабылган
Машина чыккан жаңыдан.
Бастырып, өзү сапырып
Аңыздан аштык алынган.
Кандай бир кызык ыракат!
Жеттиңер кантип буга бат!

Баш кошуп киши кошулса,
Каерде жүрсө, олтурса,
Көр оокат жайы козголот,
Кыргызстан сөз болот.
Аңгеме куруп эрте-кеч,
Дөбөгө кээде топтолот.
«Качан биз ушул сыяктуу

Болобуз!» дешип октолот.
Тилегин эрте берсе экен!
Самаган күнү келсе экен?

Жетелеп сүрөп илгери,
Көрсөткөн жарык дүйнөнү
Өктөбүр туусу эмеспи,
Бактылуу кылган силерди.
А болбосо мынчалык,
Кыргызды дүйнө билеби?
Бет алды тоодо күн көрүп,
Жүрчү эмес беле илгери?!
Унутуп койдун бекенсиң,
Андагы ыйлуу күндөрдү?!

Эмгекчи калкы дүйнөнүн,
Адилет доорду сүйгөнүн,
Советтик элге кол сунуп,
Тилектеш болуп жүргөнүн,—
Дотейлер угуп күйүшөт,
Кабагын чытып түйүшөт.
Шерденип биз жатабыз,
Ансайын көңүл ачабыз.
Сүйүнүп жана эреркеп,
Алыстан кат жазабыз.
Барса экен катым жоголбой,
Ыр сабы жолдо корбой.

Кыйнаган бизди күн өтөр,
Дүйнөгө күткөн күн жетер.
Чындыкты жазган бул катым
Талаада калбас кур бекер!
Кошулуп тууган элиме
Жүрөктөн кайгы-муң кетер!

Үзүлбөйт элден гүлдөрүм,
Билемин турмуш гүлдөрүн.

Айланам сенден кыргызым,
Бар экен тоодой ырысың.
Нуруна балкып эриктиң
Муздаган жүрөк жылысын.

VIII

Какшаалдын калың кедейин,
Максатын айтып берейин:
«Эркиндик тийип, эзилген
Эл жеңип чыкса!» дегенин.
Алардын ушул тилегин,
Билсин деп жазып жибердим.

Кайгырса зарын ким билет?
«Эркиндик тиер!» деп жүрөт.
Жакшылык күндөн кеп болсо,
Кубанат, кайрат дем кирет.
Медерим дешет силерди,
Чечкиле бутта чидерди!

Кайгычыл болуп үйрөнүп,
Кандары кызуу сүйлөнүп,
Улгайган кары кедей көп –
Колукту албай күн көрүп.
Түгөнбөс айтсам күйүтүн,
Жаралуу болгон кийиктин!

Заңы бар теңсиз бул жактын,
Зар какшап баян кылмакмын.
Жүрөктөн чыккан жалын деп,

Билгиле сырын бул каттын!
Чечилсе түйүн, түйүлгөн,
Тиземди бүгүп, сүйүнөм!

* * *

Бу көргөн кордук аз бекен?
Эркиндик таңы атса экен!
Алкымдан алып аткыган
Эскинин күнү батса экен!
Чыдадык, эми жетишет,
Атса экен таң! Атса экен!
Орундап күткөн тилегим,
Ойносо экен жүрөгүм!

Көргөн соң кейпин дүйнөнүн,
Мен дагы бекер жүрбөдүм.
Жыйылыш кылып тымызын
Өткөрдүк жайдын түндөрүн.

Ичинде Сабыр аке бар,
Бир тобун жакшы билгемин.
Бир-бирин менден чакыртып,
Тарашкан таңды атыртып.

Айчылап жүргөн өңдөнүп,
Жиберген жерге мен келип.
Тараттым далай кезитти
«Милдетиң» дешип маа берип.

Жалбырак түшүп, гүл солду,
Өзөндүн жашыл өңү оңду.
Бир күнү менин үйүмдө
Унуткус кызык күн болду...

Эшикте кир жууп олтурсам,
Келатат экөө мылтыкчан.
Издешип Сабыр акени
Жүргөнүн уккам мурунтан.

Олтурган Сабыр үйүмдө,
Түнөгөн келип күүгүмдө.
Шып этип үйгө мен кирип, –
Келатат дедим тигинде!

Көйнөгүм кийди шашыла,
Жоолугум салдым башына.
Колуна чака карматып
Жөнөттүм кашат астына.

Кезитти бүктөп алдым да,
Тепшиге төшөй салдым да,
Үстүнө чайган кир таштап
Жайнатып койдум алдыма.

Баратат Сабыр көрүнөө,
Эркек деп билбейт эч бирөө.
Үйүмө кирип тинтишти,
Кылгансып мен бир чоң күнөө.

– Билесиңби, Сабырахун дегенди,
Чынын айтчы, ал ушунда келеби?!
– Аныңар ким, жолдошуңар болобу,
Ушу жерден жолугалы дегенби?..

Сөз катпай айткан кебиме,
Шек албас үчүн көңүлгө.
Үйүмөн чыгып кетишти
Тиктешип туруп өңүмө.

Ойлобо мени бу жерде,–
Жүрөт деп, боздоп тим эле?
Көп көргөн кордук чыйралткан –
«Түшүн!» деп, байкуш, дүйнөгө!..

Мунарган күндө жашашкан,
Тагдыры түйүн чаташкан...
Тандалып уйгур калкынан,
Суурулуп кыргыз, казактан,
Кутулмак болуп жол издеп
Кылымдар тарткан азаптан,
Калышпай башка досунан,
Кошулган Какшаал тоосунан.

IX

Кайда мен жүрсөм баарыдан,–
Төрөлгөн жерди сагынам.
Сагынуу, сүйүү каныма –
Сиңген бейм бала чагыман.
Башынан ар кыл күн өтүп
Бир нерсе кызың тааныган.
Төрөлүп өскөн өз элдин,
Чырпыгын чынар көрөмүн.

Алыска бөлүп санаасын,
Сагынган ойчул баласын,
Тууган эл алып эсине
Кайгынын табар дабасын!
Жаанга айланып көз жашым,
Каптаба Какшаал талаасын!..
Эстесем: суусу – бал татыйт.
Текейи – буудай нан татыйт.

Үшкүрсөм демим тумандай,
Алсырайм көпкө туралбай.
Куу оокат эске түшкөндө
Кысылат демим буугандай.
Ойлосом тууган элимди,
Чыйралам кайра туулгандай.
Күч берген кубат демиңен,
Кагылайын деги мен!

Тилегиң тилеп силердин,
Салам кат жазып жибердим.
Жыргалын самап өмүрдүн,
Жакшылык күндө тилегим!
Өзүмдүн туулган элиме,
Кул болсом арман эминем!

Көрөрмүн башка түшкөнүн,
Турмушка бышып бүткөмүн.
Ар дайым минтип турбастан
Бир күнү келер күткөнүм.
Чыдайын сабыр кылайын.
Эсенин элдин сурайын.

Ачылган гүлдөй жайнаган,
Синдилер сенден айланам.
Баарына салам айтып кой,
Какшаалда калган Сайрадан!
Жете албай көзү чачырап,
Жүрүптүр дегин ал чыдап.

Тамызып катка көз жашты,
Таалайсыз эжең көп жазды.
Көмүрдөй кара чачымды,
Мезгили жетпей ак басты.

Ак саргыл жүзүм кер сары
Ойлоно берип ал жакты.
Боорлорум менин эсенби?
Эске алгын курган эжеңди!

Артыкча көрүп жанынан,
Жүрөгүн чапкан кагылган.
Боорукер эне, жан ата!
Силерди кызың сагынган.
Атыман айтпай агалар:
«Садага» дешип жалынган.
Көрсөм деп, элдин караанын
Тилеймин тегиз аманын.

Эжеңдин айткан кептерин,
Синдилер сыйлап эстегин!
«Жөнөкөй кыздын бири» деп,
Унутуп мени кетпегин!
Алдыңан боордош жолукса:
Сайранын колу деп бергин!
Жылмая карап беттерин,
Сыга кармап бек бергин!

Тууган эл кош бол, эсен бол,
Ойлодум сени эчен жол.
Жан-дилим менен күтөмүн,
Жакындашын алыс жол!
Жакшылык күнү нур төксүн,
Адамдар кыса берип кол!

*Сүлүктү – Исфана.
1936–1937*

Жеңишин угуп элинин,
Кубаныч басып көңүлүн,
Куттуктап кызың кат жазат,
Жыргалын самап өмүрдүн.

Экинчи кат

Алыста жүргөн сагынып,
Арылбай шордон камыгып,
Кабарын сурап билсем деп
Көрүнгөн жанга жалынып,
Айланып алтын тууган эл,
Кетейин сенден кагылып!
Кызыңан да бир кабар ал!
Ойлоно берип болду дал!
Көз жашым төгүп буркурап,
Бий менен кошуп үн курап.
Санаамды санга жүгүртүп
Үшкүрүк басып тунжурап,
Он жылдан мурун кат жазып,
Жиберген элем сыр сурап.
Ал катым барып тийгендир,
Кызынын жайын билгендир.

Уктасам түштөн кетпеген,
Бйласам үнүм жетпеген.
Тууган эл алыс, мен жалгыз,
Айтканым үжөт өтпөгөн.
Муңумду угуп ал жакта
Бар чыгар мени эстеген!
Жатсам-турсам, мен эстеп,
Эл, журтум турат элестеп.

Алыска бөлүп санаасын,
Сагынган чолпон баласын.
Тууган эл алып эсине,
Кайгынын табар дабасын!
Жаанга айланып көз жашым,
Каптады Какшаал талаасын!
Көрүшсүн кантип акканын,
Кайгыга кызы батканын.

Үшкүрсөм демим тумандай,
Алсырайм көпкө тура албай,
Куу турмуш эске түшкөндө,
Кысылат демим буугандай.
Ойлосом тууган элимди,
Чыйралам кайра туулгандай.
Күч берген кубат демиңен
Кагылайын деги мен!

Тилегиң тилеп силердин,
Салам кат жазып жибердим.
Айылдан түркүн кеп угуп,
Ал жактын жайын билгемин.
Жыргалын самап өмүрдүн,
Жакшылык күндө тилегим!
Кут болсун күткөн сыймыгың!
Укканмын турмуш чындыгын.

Таалайдан көрөм жазганын,
Багымды тагдыр ачпадың.
Отуз жыл жүрүп бул жерде,
Кайгыдан башка тартпадым.
Эркиндик күнүн көп ойлоп,
Ар дайым зарлап какшадым.

Өзүңдүн туулган элиңе,
Кошулсаң арман эмне!

Көрөмүн башка түшкөнүн,
Турмушка бышып бүткөмүн.
Акылман аман бар болсо,
Бир күнү келер күткөнүм.
Төрөлүп өскөн алтын жер,
Ойлоно берип түтпөдүм.
Чыдайын, сабыр кылайын,
Эсенин элдин сурайын.

II

Ачылган гүлдөй жайнаган,
Синдилер сенден айланам.
Кабарың сурап билмекке,
Кат жаздым күйүп кайрадан.
Элиме салам айтып кой,
Какшаалда калган Сайрадан!
Жете албай көзү чачырап,
Жүрүптүр дегин ал чыдап.

Агызып эжең көз жашты,
Инилер сага кат жазды.
Кундуздай кара чачымды,
Мезгили жетпей ак басты.
Ойлоно берип силерди
Убайым тартып өң азды.
Боорлорум менин эсенби?
Эске алгын курган эженди!

Артыкча көрүп жанынан,
Жүрөгүн чапкан кагылган,

Боорукер эне! Жан ата!
Силерди кызың сагынган.
Атыман айтпай агалар.
«Карындаш» дешип жалынган.
Көрсөм деп, элдин караанын,
Тилеймин тегиз аمانын.

Эжендин айткан кептерин,
Синдилер дайым эстегин.
Жөнөкөй кыздын бири деп,
Унутуп мени кетпегин!
Алдыңан боордош жолукса,
Сайранын колу деп бергин!
Жылмая карап беттерин,
Сыга кармап бек бергин!

Кагылам совет журтуман,
Кабарың уктум сыртыңан.
Канчалык кыйын күн түшсө,
Кайраты кайнап курчуган.
Кайгыда жалгыз жүрсөм да,
Медерим силер бир тууган.
Чыдайын, кайрат кылайын,
Көп эле тартпай убайым.

«Жоо» десе тынчып жатпаган,
Беттешип чыккан, качпаган.
Эл үчүн кыйып өмүрдү,
Ажалдан башын тартпаган!
Совет эл жоосун жеңди дейт,
Асманды, жерди каптаган.
Кан күйүп беш жыл батыштан
Боорлорум анда катышкан.

Көп болду муну укканга,
Кыжырым кайнап душманга.
Бейкутта жаткан элимдин,
Каласын келип бузганга.
Калтаарып кайра качкан дейт,
Беттешип эрлер чыкканда.

Душманың чочуп сүрүңөн,
Укканда жандан түңүлгөн.
Керемет күчкө жеткенин,
Алыста жүрүп сезгемин,
Ар кимден угуп билгемин,
Совет эл кыйын дешкенин.
Темир ат минип, көктө учуп,
Согушка жапырт кеткенин.
Күткөмүн элдин жеңишин,
Жоокерлер эсен келишин.

Жигиттер менен ок атып,
Бороондо эчен түн катып,
Кыздары бирге барган дейт,
Айчылык алыс жол тартып.
Даңаза кылып бул жакта,
Жүрүшөт дайым эл айтып.
Даңкыңар кетти жер жарып,
Көрөр күн барбы мен барып!

Чалгынды бирге чалыптыр,
Майданга бирге барыптыр.
Орустар менен кыргыздар
Бир тууган болуп алыптыр.
Деңизге дайра кошулуп,
Керемет болуп калыптыр.

Толкуса ошол калың эл,
Солкулдап кетер кара жер.

Ушул эл жоосун жеңгенди,
Укканда бул жак термелди.
Сүйүнчү сурап кай бири,
Кубаныч, муңун тең бөлдү.
«Батышты–чыгыш багынтып,
Советтер жеңди» – деп келди.
Кут болсун ошол жеңишиң!
Гүлдөсүн алган өрүшүң!

Жылдыздуу совет Армия,
Калтырбай элин кайгыга,
Бир ооздон ураан чакырып
«Сталин үчүн алдыга!»
Өрт кечип жоого кирген дейт,
Чабуул коюп жабыла.
Бул элди кантип жоо жеңет?
Не деген буга тең келет?

Кубаныч бийлеп жүрөктү,
Укканда кызың жаш төктү.
Кат жазып салам бере албай,
Арадан кыйла жыл өттү.
Кечиксем дагы тууган эл!
Билдиргим келет тилекти.
Балаңар болсом силердин,
Силер деп, ойлоп жүрөрмүн.

Сурадым, уктум кабарды,
Айталбайм толук аларды...
«Чолпонбай баатыр чыкты» – деп,
Какшаалга кабар таралды.

Жакшы кеп уксам ал жактан,
Жаныма болот аралжы.
Тууган эл сенсиң тирегим,
Үзүлбөйт күткөн гүдөрүм.

Душмандар каптап басканда,
Кан төгүп камап жатканда,
Бир боордош элге кас санап,
Ажалдын огун атканда,
Кошулуп бирге болбодум
Кайгысын бөлүп тартканга.
Кантейин бөлөк жердемин,
Тилекти тагдыр бербедиң.

Сапырып күлүн асманга,
Орустар бара жатканда,
Кылчайбай немец артына,
Куралын таштай качканда.
Чоң Берлин деген шаарынын
Капкасын барып ачканда,
Кыргыздар бирге болуптур,
Жеңишке колун коюптур.

Күч болсо неден жалтанат,
Майданда эрдик байкалат.
Кол салган бепак фашистти
Кан кустурган талкалап.
Сталин баштап башында,
Жоо жеңген элге салтанат!
Салтанат элим! Салтанат!
Шерденип айтам кайталап.

Кут болсун жеңиш майрамың!
Кабыл ал катын Сайранын!

Эркиндик күнү тийгенче,
Кайгылуу караан жайдамын.
Азаттык туусу желбиреп,
Алса экен жердин аймагын!
Алсаңар элим мени эске!
Ачылар багым бир кезде!

Ыңгайын карап убактын,
Шартына сабыр кылмакмын.
Беймаза, курган турмуштун,
Несине чыдап турмуштун,
Несине чыдап турмакмын.
Айтпасамда кабарын,
Билсеңер керек бул жактын!
Кайгыны силер сүйбөйт деп,
Жайылып кеткен эчен кеп.

Баатыр болуп жигити,
Элиртип минип күлүктү,
Өнөрпоз болуп кыздары—
Ойнойт дейт куруп шаң-күлкү,
Күлкүсүнө кошулуп,
Көрсөм дейм элди бүгүнкү.
Көңүлүм ачып каткырып,
Черимди жазсам шат кылып.

Дегдеймин элге бара албай,
Баруунун шартын таба албай,
Көрмөккө жыргал турмушун,
Дилгирмин соккон шамалдай.
От араба жүрүптүр,
Кыз-күйөө тоосун аралай.
Бул жакка жетер болсочу,
Кыскарып жолдун ортосу.

Болду экен кандай жарыктык?
Көрсөтөр бекен кабылтып!
Ичине түшүп олтуруп,
Этек жеңим жайылтып,
Жетип барсам бир күнү,
Айылдын баарын камынтып!
Бактысын ачкан эчендин,
Сталин бар жетермин!

Жүргөнүм айтып ыраактан,
Көзүмдүн жашы буурчактап,
Алдыман боордош жолукса,
Бетинен өпсөм кучактап!
Акыйкат жеңер зилинде,
Белгилүү күндүн биринде!

Элиме бурган күнүмдө,
Дитимди койсом билимге!
Жан-дилим менен иштесем,
Колхоздун кирип бирине.
Жайнатып эгин, мал алсам,
Кубанычым ташып сүйүнө!
Ардактап майрам күнүндө.
Чакырсам конок үйүмө.

«Эмгектин эри» – дегизген,
Ударник бар дейт, келишкен,
Кызылча дешип аташып,
Талаага шекер эгишкен.
Кошулуп мен да аларга,
Ишине жардам беришсем!
Кызматы болсом тең бөлсөм,
Жыргалы болсо тең көрсөм.

Ала-Тоо сындуу жер болбос,
Сагынбас аны эр болбос,
Ырыска шерик, керемет,
Жер деген адам кем болбос.
Эркиндик тийип барганча,
Эсен бол элим бир боордош!
Жүрөгүм сага арналган.
Тирегим сенсиң карманган!

Сагынган жүрөк басылсын,
Көңүлүм чалкып ачылсын.
Мен үчүн жутуп койгула,
Төрөлгөн жердин суусунан!
Булагы оргуп жаткандыр,
Көк кайкы тоонун бурчунан.
Айланайын алтын жер,
Сагындырган баркын көр!

Кабыл ал катын ботоңун,
Акыры бир күн бошормун.
Жеңдирбей кыйын турмушка,
Белсенип баарын тосормун!
Жүрсөм да алыс тууган эл!
Тилекти бирге кошомун.
Кайраты жок деп санаба!
Ишенгин чолпон балаңа!

Намыскөй кызың мен болсом,
Төрөгөн мени сен болсоң,
Турмушка боздоп жүгүнүп –
Тируүмдө кантип баш тосом!?
Капаска салып койсо да,
Эркиндик үчүн кол созом!

Ошондой бүткөн жүрөгүм,
Ошентип, элим жүрөмүн.

Инилер менен синдилер,
Тилегим менин билдиңер.
Зардеси кайнап жүрөктө,
Кайраты болсо ким жеңер!
Сабырдын түбү сары алтын,
Самаган күткөн күн келер!
Кайратсыз дебей эжеңди –,
Билип кой «намыс» дегенди.

Үзүлсө жалгап улаган.
Чачылса жыйнап кураган,
Эзилген элге эрк берип,
Азаттык күнгө чыгарган,
Сталин атам бар кезде
Кутулар башым тумандан!
Жарк этип бир күн барармын,
Шаңк этип колуң алармын!

III

Азаттык үчүн кан аккан,
Айтайын кабар бу жактан:
Силерге немец кол салса,
Япондор бизге ок аткан.
Мукден, Харбин шаарынан
Сокку жеп силер тараптан.
Квантун аскер кыйраган,
Мактанып жүргөн кыйладан.

Япондор анда жеңилген,
Куралын таштап чегинген.

Боштондук элдик Армия,
Кубалап кытай жеринен,
Сүйүнүч каптап көңүлдү,
Муң баскан жүрөк элирген.
Бул күндөр эсте ар дайым,
Жалпыга болгон ал дайын.

Билбейт деп турмуш сырларын,
Кызыңа күмөн кылбагын!
Чан-Кай Ши төгүп эл канын,
Өрт күйгөн согуш жылдарын.
«Чыккынчы» дешет эл аны,
Сүйбөгөн кытай жыргалын.
Бөлүнүп калың эл бир жак,
Согушуп жаткан ушул чак.

Талоонго түшүп бул өлкө,
Созула бербес ал көпкө,
Мао Цзе-Дун баштап, эл ээрчип,
Аттанган жапырт күрөшкө.
Жакындап жеңиш калгансыйт,
Арадан улам күн өтсө.
Эртең да бир топ душмандын,
Билемин кыйрай турганын.

Душман ким? Дос ким текшердим,
Турмушта түркүн иш көрдүм.
Боштондук берчү аскерге,
Эки уулум бирдей өткөрдүм.
Түн катып өзүм жөнөтүп,
Келечек жайын эскердим.
Жоокерлер эсен келсе экен!
Эрк сүйгөн Кытай жеңсе экен!

Баягы кызың муңайган.
Кутулуп кайгы – убайдан.
Сүйүнчү айтып, кат жазат,
Боштондук алган Кытайдан.

Үчүнчү кат

Тууган эл сенден кагылам,
Кабар ал менден жаңыдан!
Кылымдар эзген Кытайды
Кулады ханшиң тагынан.
Эркиндик тийди сүйүнчү!
Эчен жыл эңсеп сагынган.
Жүрөгүм толду кубанчка,
Азаттык келип бул жакка.

Айланам, элим, айланам,
Кабар ук кызың Сайрадан!
Боштондук жарын чакырган
Болоюн күкүк сайраган.
Кытайга жарык таң атып
Алмашты турмуш кайрадан.
Бул турмуш тийди энчиге –
Эзилген калктын эркине.

Азаттык күнү келгенин.
Мао Цзе-дун жоосун жеңгенин,
Айылга, шаарга жар салып
Уктук биз, айтып бергенин.
Эл менен кошо ураалап.
Кубанчка мен да термелдим.
Кубандым элим, кубандым,
Кубанбай кантип турамын.

Жатпа деп элим мөгдүрөп,
Сайрандар кезиң келди деп,
Мао Цзе-дун кагаз жазыптыр
Жеңиштин күнүн белгилеп.
Калың эл чыкты толкундап,
Көтөргөн туусу желбиреп.
Үч күнү майрам, той жасап,
Дуулады калың эл жашап.

Эсимден ушул күн кетпейт,
Айтууга баарын тил жетпейт.
Сүрөтүн көрдүм көсөмдүн,
Олтурсам, турсам элестейт,
– Сталин ата ушу! – деп,
Сүрөтүн тиктеп эл кетпейт.
Көтөрүп жүрдүк майрамда,
Күч кирди алдан тайганда.

Сабырлуу терең ойлонуп,
Алыска ою болжолуп,
Жанаша турат Мао Цзе-дун,
Иштеген иши оң болуп.
Жеткирди дешет бул күнгө –
Көсөмдүн жолун колдонуп.
– Таалим алган көсөмдөн, –
Деп уктум мен көп элден.

Эркиндик күнү эртерээк,
Кытайга дагы келсе деп,
Жыргалдан гүдөр үзбөстөн
Таңды-кеч ойлоп жүрчү элек.
Калың эл күткөн саргарып
Болду эми кабыл ал тилек.

Эрк берген кытай калкына,
Адилеттүү компартия.

Жумушчу-дыйкан достошуп,
Кубанчын айтып баш кошуп,
Бийликти бизге берди деп
Салтанат курун топтошуп,
Ааламга ачык жар салды,
Ким коймок үнүн токтотуп.
Шаңданып бийик чыгып үн,
Шаттыкка баткан эл бүгүн.

Чечендин уктум кептерин:
Жеңишке кантип жеткенин,
Партия баштап бул жолго
Тагдырын элдин чечкенин.
Эрк үчүн кыйып өмүрүн
Окко учуп эрлер өткөнүн,
Эстесем аны чыйралам,
Душмандар нелер кылбаган?!

Кайгыны мен да тарткамын,
Душман ким? Дос ким байкадым.
Эки уулум кетип согушка
Узатып жалгыз кайткамын.
Касташкан жоону жок кылбай
Келбе деп үйгө айткамын.
Баатырдын салты ушу деп,
Жөнөткөн элем беттен өөп.

Темирбек менен Болотбек,
Айтканың үжөт болот деп,
Ант берип алыс кеткенге
Кар түшсө беш жыл толот деп,

Эсептеп жүрөм жол карап
Кай күнү туурга конот деп.
Чындыгын айтсам ал мындай:
Кат жазган Болот бир курдай.

Ёңзы – жоң деген дайранын,
Жээгине жетип калганын,
Чжу Дэ буйрук берди деп,
Беттешип жоого барганын,
Тыным жок күн-түн атышып
Сүргөндө бир кат алгамын.
Душмандар качып булардан,
Кутулбайт деп кубангам.

Андагы тилек ишке ашты,
Токтоттук акказ көз жашты.
О, бирок менин чолпонум,
Жаш ыраң чыгып чым басты...
Бактыны бизге калтырып
Өмүрүн ага алмашты.
Сызылып кызыл кан агып,
Ок тийген төшкө кадалып.

Кетерде көзү жумулуп,
Кайратын жыйнап жулунуп,
Жашасын дептир Мао Цзе-дун!
Бир карап элге бурулуп,
Акыркы айткан бул кеби
Айылга жеткен угулуп.
Укканда жүрөк сыздаган,
Ошентип уулум уктаган.

Андагы сынган кабыргам,
Айыкты бүтүп жаңыдан.

Эркиндик берген кишиге
Алкышым айтып жалынам.
Бул катты түздүм тууган эл,
Жүрөктөн чыккан жалындан.
Өткөнгө эми кейиш жок,
Кан төгүлбөй жеңиш жок.

Кан күйгөн согуш жылдары,
Тилегим кошуп мен дагы,
Ар кимден сурап жүн курап
Жоокерге мээлей кылганды.
Эске алдым бүгүн, а кезде –
Башкага менде ал барбы.
Аянбай колдон келгенин,
Өзүмчө жардам бергемин.

Жакшылык болуп үмүтүм,
Жеңишке кошкон үлүшүм:
Эки уулум бирдей жибергем
Басыш деп элдин күйүтүн.
Чындыгын айттым мен бүгүн
Койнума батпай сүйүнчүм.
Дарт болгон дайым мендеги,
Кайгыны шаттык жеңди эми.

Согушка кеткен Темирбек,
Жарадар болгон төрт ирээт,
Анысын кийин айтармын
Эрдигин ачык белгилеп.
Колунан курал түшүрбөй,
Алиге чейин ал жүрөт.
Душманга катуу өчөшкөн,
Көрүнсө кыйыр өтпөстөн.

Кытайдын калың элинин,
Эркиндик бурган көңүлүн
Сандаган жылдар азапта
Өткөргөн көксөп өмүрүн.
Күрөшкө чыгып толкундап
Теңдигин алган күн бүгүн.
Эркинче согуш жүрөгү,
Шаңк этип чыкты күлгөнү.

Куралып келип кап кайдан,
Кытайга кара тор жайган,
Ойрону чыкты душмандын
Кантон, Пекин, Шанхайдан.
Эл күчүн айкын көрсөттү
Эрк үчүн болгон кан майдан.
Эркиндик сүйгөн эл күчүн,
Дүйнөнүн жүзү бүт билсин!

Мертинип канкор душманын,
Пардасын баштан тытканын,
Күрөштө кытай баатыры
Торой чалып жыкканын,
Алыстан байкап тургандыр,
Чындыкты сүйгөн Сталин.
Эрдигин Кытай элинин,
Белгилеп терең берилдим.

Азаттык күнү келерин,
Акыйкат зили жеңерин,
Мурунку жазган катымда
Ишенип күтөм дегемин.
Төрөлгөн элге кошпогон
Айткамдын турмуш себебин.

Чыгарбайм аны көңүлдөн,
Тияншан ыраак көрүнгөн.

Кылчайып артым карасам,
Жаркырайт улуу Тияншан!
Башында киргил булут жок,
Күн тийип ачык нурланткан.
Жол алыс эмес дегенсип,
Үн чыгат тоодо булактан.
Укканда жүрөк ысыган,
Ал үнгө бөтөн кызыгам.

Ашуусун ашып Беделдин,
Аржагын бир күн көрөрмүн.
Компартия жол ачып
Укугун берет ар элдин.
Ырыска шерик алтын Чүй,
Бооруңда сенин төрөлдүм.
Азаттык күтүп жүргөмүн.
Зар менен өтүп күндөрүм.

Керимсел өтүп басылды,
Күн тийип нуру чачылды,
Кытайлар шордон арылып
Бактынын жолу ачылды.
Мао Цзе-дун баштап күрөшкө
Тилегин ишке ашырды.
Эркиндик алган кытайдын,
Турмушу жаңы күн сайын.

Жери жок дыйкан жер алып,
Эмгекке кирди тер агып.
Бийликке кулдар ээ болду,
Укуксуз жүргөн жалданып.

Маанайы паска салынбай
Сүйлөшөт бөтөн шаңданып.
Боштондук алган кытайдын,
Өркүнү өссүн ан сайын!

– Эзилген чыгыш калкынын,
Алкышын ачык айткының!
Эрк берген элге партия
Эшигин ачып бактынын,–
Ушинтип мага тапшырган
Тилегин жаздым жалпынын.
Таң атып кытай ойгонду,
Келечек жолун ойлонду.

II

Жан-дилим менен мен аны,
Куттуктап, тосом ир алды!
Самаган жерди көрүүгө
Саналуу бир аз күн калды.
Ынтымак болсун элде деп,
Мао Цзе-дун жаңы жол салды.
Жаңырган Кытай конушун,
Тилеймин куттуу болушсун!

Кысылган кытай турмушун,
Чан-Кай ши бийлик кылышын,
Мурдагы жазган катында
Жек көрүп айткан бул кызың.
Азыркы турмуш башкача
Көздөгөн калктын ырысын!
Келсе деп заман дал ушу,
Эл күткөн тилек болучу.

Достугун билбейт дебегин?
Эки элди бирдей көрөмүн.
Эркиндик самап мен анда,
Бул жактан кетсем дегемин.
Азыркы Кытай бир башка.
Эгизи сындуу эненин.
Тилектеш алар силерге,
Жектебейт мени бу жерде.

Советтик элдик адамды,
Тааныбай бирөө танабы?
Падыша менен касташып
Аргасыз кетип калганды.
Боштондук үчүн боорлорум,
Кан төккөн жылдар андагы,
Караса тарих бетинен,
Көрүнөт даана четинен.

Кайда мен жүрсөм баарыдан—
Төрөлгөн жерди сагынам.
Сагынуу, сүйүү эрк менде,
Көнгөмүн бала чагыман.
Башынан аркыл иш өтүп,
Турмушту кызың тааныган.
Төрөлүп өскөн өз элдин,
Чырпыгын чынар көрөмүн.

Советтик улуу мекеним,
Жашырын эмес экенин,
Көпчүлүк билет, кат жазып,
Ар дайым ойлоп эстедим.
Унуткус болуп калыптыр,
Бир кезде жапаа чеккеним.
Өткөнгө каргыш кыламын,

Көрбөгөм турмуш жыргалын.
Шаттанам эми, шаттанам,
Сур булут кетти каптаган.
Үнүмдү бийик чыгарып,
Дүйнөгө ачык жар салам!
Чындыктын кайда экенин
Белгилеп өтөм кайтадан.
Бурмалап жаткан тарап бар,
Билсеңер керек каякта ал?!

Согушта жүргөн Темирбек,
Аныгын даана ал билет,
Мерт болгон чоочун солдаттан
Кат тапкан кызык, бир сүрөт.
Вашингтон шаарынан
Аялы жазып билдирет:
– «Кол кетти дептир жаңыдан»,
Бул, согушка келген кандай жан?

Кас санап Кытай калкына,
Ок атсын деген ким буга?
Кай жактан кимдер жиберген,
Белгилүү болду жалпыга.
Вашингтон желдети
Жетишет колуң тарткыла!
Кийликпе Кытай ишине!
Чуу салба дүйнө жүзүнө!

Түнөргөн түнгө болбостон,
Таң сүрөт улам, таң сүрөт.
Булутту айдап койбостон,
Аркырап согуп жел жүрөт.
Эркиндик күчү жеңерин,
Чындыкты сүйгөн эл билет.

Айтамын муну белгилеп,
Эрк сүйгөн Кытай жеңди деп!

Кубулган күндө өзгөрүп,
Кыямат жолдон өткөрүп,
Советтик өлкөм баратат
Тынчтыктын туусун көтөрүп!
Ааламга жарык нур чачкан
Ачылган күндөй көрктөнүп,
Ай күнөө ишти ким танат?
Айтамын муну кайталап.

Жамандык түшүп оюна,
Котур таш катып койнуна,
Касташкан душман угушсун
Компартия жолуна,
Аттишке кыскан жаңгактай—
Бычырайт анын колунда.
Кимди, ким жеңет байкадым,
Муну мен ачык айтамын.

Жол баштап улуу акылман,
Эмчекчи эл ээрчип артынан,
Таалайлуу болуп өмүрү
Бактысы анын ачылган.
Сыймыгы күндөй жаркырап,
Ырысы көлдөй чалкыган.
Советтик өлкө жыргалын,
Ар дайым келет ырдагым.
Карасам ырыс таңына,
Келечек элдин багына,
Оводо чолпон жылдыздай
Көрүнөт Совет жагында.
Дүйнөнү ошол бак басат,

Сталин атам барында.
Көп элди шордон куткардың
Көп жаша Улуу Сталин!

Түшүрбөй курал колуна,
Кытайлар ээрчип соңунан,
Мао Цзе-дун баштап күрөшкө
Баш тартпай түшкөн жолунан.
Бактыга жетти, бактыга,
Бошонуп азап торунан.
Муң – кайгы кетти зынданга
Татыбай күндүк жыргалга.

Бактынын ачкан кең жолун,
Сталин менен Мао Цзе-дун.
Көкөйдү кесип көп жылдар
Чырмаган тордон бошондум.
Бул жолго түшкөн таалайлуу,
Аны мен ырга кошомун.
Бак-таалай кайда экенин,
Дүйнөгө баян этемин.

Бул жолго каршы чыккандын,
Баруучу жайын уккамын.
Өлүмдөн башка арга жок,
Тагдыры ошол душмандын.
Көр издеп жүрөт Чан-Кай ши
Жер кыдырып күн сайын.
Эскилер урап бүтмөкчү,
Жаңыны бул доор түзмөкчү.

Тилекке кайчы келгендин,
Сазайын колго бер дедим,

Согушка уулум жөнөтүп
Сталин бар деп, дем бердим.
Жарчысы болуп чындыктын,
Тилегин тилеп элдердин,
Жакшылык күндү күткөмүн,
Баарына чыдап түткөмүн.

Эки уулум бирдей кеткенин,
Алгач мен баян эткемин.
Темирбек жүрүп согушта
Партияга өткөнүн,
Укканда жүрөк толкундап,
Кубаныч жашын төккөмүн.
– Алдыңкы болуп катарга,
Мен чыктым дептир сапарга.–

– Жалгыз деп ойдо болбогун,
Көп кытай менин боорлорум.
Партия айкын көрсөткөн
Бактыга барчу жолдомун.
Кайраттуу элдин кызы элең,
Бир менен бизди колдогун!–
Ушинтип жазган каты бар,
Окуса көңүл ачылар.

«Түшпөсүн колдон куралың,
Кыйындык келсе чыдагын!
Милдети болот жигиттин:
Коргомок элдин жыргалын!
Жолоюн жолдоп жоого кир,
Кытайдын баатыр уулдарын!
Ушундай жооп кат кылгамын,
Баарына көңүл бургамын.

Жоо менен ачык беттешип,
Жоокерлер эрдик көрсөтүп,
Атышып жаткан чагында
Өтүптүр санын ок тешип.
Жаратын Ли-Бо таңыптыр,
Көтөрүп суудан өткөзүп.
Бир аз күн жатып айыгып,
Барыптыр кайра кайрылып.

Өчөшүп, жаны ачынып,
Өч алып көксөө басылып,
Бетме-бет келген кезинде
Найзасын сунуп качырып,
Желдеттин жетөөн жайлаптыр,
Алгалап ураан чакырып.
Анда да душман жеңилип,
Кай бири качкан чегинип.

Караңгы бороон түнүндө,
Калдайган токой түбүндө,
Масалат курат командир:
– Душмандар жатат тигинде!
Тируүлөй бизге тил керек,
Кандай ой бар деп, кимиңде?–
– Мен, мен! деген үн чыгат,
Барууга көбү умтулат.

Белгилеп ыңгай, багытын,
Көрсөтүп жолдун баарысын,
Темирбек менен Ли-Бого,
Макулбуз дешет, барышсын.–
Экөө тең кетет жол тартып,
Зээри учуруп намыстын.

Эл үчүн туулган жигиттин,
Жүрөгүн жаштар билишсин.

Бет алып ызгаар, бороонго,
Узун түн теңи оогондо,
Болжошкон жерге жетишип,
Караса байкап оң-солго,
Жылтылдап чыгып от өчөт,
Түнөргөн токой тар жолдо.
Боорунан жылып сойлошуп,
Барышат амал ойлошуп.

Тамеки тартып олтурган,
Сакчыны көрөт сыртынан.
Шырп эткен шыбыш алдырбай,
Айланып өтүп кырчындан,
Илбирстей ыргып Темирбек
Бүркүттөй бүктөп мыкчыган.
Түлкүнү бүркүт кармаса,
Бошонуп кетер ал канча?
Ушинтип эрдик кылганын,
Ыраазы болуп ырдадым.
Эсимен кантип чыгарам,
Кан аккан согуш жылдарын?
Эркиндик үчүн тайманбай,
Кармашкан менин уулдарым,
Темирбек али келелек,
Айылдын четин көрелек.

Мен ага минтип айткамын:
– Бүткөнчө душман кайтпагын!
Алыстан, ичтен жоо чыгар,
Кылдаттык менен байкагын!
Бир күнү тосуп алармын,

Бактылуу болгун аппагым!–
Жоо жеңген элдер аркылуу
Биринчи менмин бактылуу.

III

Туулгандан жарык дүйнөгө
Кезикпей жыргал күндөргө,
Зар менен өтүп өмүрүм
Календер болуп жүргөндө,
Эркиндик күнү жаркырап
Мээримин төктү бул жерге.
Кубанчым айтсам тил жетпейт,
Өмүрүм чексиз жылды эңсейт.

Сүйлөсөм тилге тең болбой,
Сар санаа тартып санды ойлой.
Уясын таппай адашып
Канаты талса бир конбой,
Мен элем муңдуу, талаада–
Чарылдап жүргөн боз торгой.
Мөгдүрөп калган чагымда,
Кошулдум киши санына.

Билишип мени тааныган,
Көпчүлүк элдин наамынан,
Өкүлү болуп мен келип
Кат жаздым Пекин шаарынан.
Тынчтыкты сүйгөн элдердин,
Өкүлү келди баарынан.
– Биз жактан кимдер келди – деп,
Издедим жүрөк элжиреп.
Боорлорум таптым, жолуктум,
Көргөндө кызык болупмун...

Көзүмөн көлдөп жаш кетип,
Басылбай көпкө коюпмун.
Мойнунан сыга кучактап
Бетинен балдай сорупмун.
Кандайча болуп кеткенди,
Ал кезде кызың сезбеди...

Дагы мен жакшы чыдадым,
Көбү өтүп жаштык убагым.
Сагынып калган жүрөктүн
Жалынын ичтен чыгардым.
Төрөлүп өскөн эл-жердин,
Ал жайын көпкө сурадым.
Уккан соң абдан кубандым,
Өлкөмдүн гүлдөп турганын.
«Кат жазган элем бардыбы?
Кадырлуу элим алдыбы»?
Бул менин берген суроомо:
Жооп айтып моокум кандырды.
– Айылда жаштар жатташып,
Жаңыртып ырдайт адырды. –
Уккан соң кабар бул өңдүү,
Жүрөгүмдө гүл өңдү.

IV

Дүйнөнүн бардык бурчунан,
Эркиндик үчүн умтулган,
Тынчтыкты сүйүп жактаган
Эмгекчил элден бир тууган,
Өкүлдөр келип Пекинге
Максатын айтып топ курган.
Баарынын бирге тилеги,
– Тынчтык дейт, – дүйнө тереги!–

– Кырсык иш чыкса күтпөгөн,
Өмүргө пайда бүтпөгөн,
Чагылган болуп тиелик
Биримдик жалпы күч менен!
Советтик өлкө баштаган
Бактыга барчу жол кенен.
Ээрчийбиз анын артынан,
Үлгү алып Совет калкынан!–

Ушундай чечим кылышты,
Ай күнөө айтып чыгышты.
Боштондук сүйгөн дүйнө эми,
Каалабайт кандуу урушту.
Адамзат эркин жашаган,
Каалашат жыргал турмушту.
Каралап кандуу согушту,
Чечимге колун коюшту.

Күбөсү болуп турмуштун,
Жеңерин айтып чындыктын,
Сталин үчүн арналган
Ырымды окуп мен чыктым,
– «Сталин менен Мао Цзе-дун,
Жашасын!» деген үндү уктум.
Толкундап кеттим ошондо,
Үнүмө үн кошкондо.

V

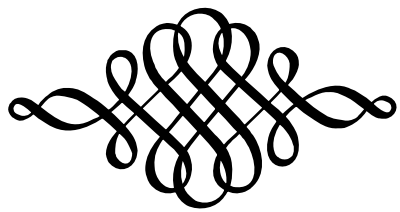
– Төрөлгөн элдин бактына,
Кам көргөн турмуш-шартына,
Дос болуп дайым кол берген
Эмгекчил дүйнө калкына,
Улуу Сталин атама,

Кытайдан салам айткыла!–
Аманат дедим так кылып,
Кетерде өкүл тапшырып.

Чоң экен ырыс, таалайым,
Алдыга күлө карайын!
Боштондук күтүп, күндөрдүн–
Өткөргөн элем далайын.
Советтик, Кытай эки элдин–
Эркеси болуп калайын.
Бир тууган элим эсен бол!
Жеңиштер үчүн келе кол!

АЛТЫН-ТОО

(роман)

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

БИРИНЧИ БАП

I

Үстүнөн барчын учкан шаңшып кайып,
Керилген Ак-Түз тоосу төшү жайык.
«Алтын Тоо» аташты экен кандайлыктан,
Өзгөчө ушул атты таап ылайык?
Бул жерде балалыгым калган эле,
Жүзүмдү кайгы менен жашка чайып.

Көргөнгө ошол күндөр унутулгус,
Кордугун адам чыдап угуп тургус...
Торгойдой там түбүндө кыштап калган
Бүжүрөп өмүр сүргөн байкуш кыргыз.
Сөөгүнө муңдуу заман каары батып
Шалдайтып, алды-артына кылган жылгыс.

«Өмүрдүн ал күндөрүн өткөн баштан,
Ыр менен атаганат дастан жазсам!»
Жашымда тилек кылып ойлоор элем
Далайга уктай албай кээде жатсам.
Бирөөгө кечирилгис карыз окшоп
Кетчү эмес жүрөктү өйүп турсам, бассам.

«Ак сөзүн айтпады» деп калбай кепке,
Аңгемем кайгы аралаш кетер көпкө.
Болгону төкпөй-чачпай айта албасмын,
Унуткус кай бирлерин салам эске.

Сүрөтүн бир кезектин ырга тарттым,
Тизгиним өз эркиме тийген кезде.

Баяндап баштан өткөн турмуш жайын,
Чыйралам каным кызып айткан сайын...
Түшүнсүн акыл-эстүү эмки жаштар,
Эскертем боорлорумдун кайгыларын.
Жаш кезде жанга бекем баткан экен
Бир менен жүрөк муңун чайдырайын!

Билгенге: Алтын тоонун тарыхы алтын,
Сүйгөнгө: мээри жылуу, мээри салкын.
Сүйбөскө канжардан суук, жаасы катуу,
Уккандар укпаганга айта барсын!
Бул жердин касиети даарыбаса
Калемден көөхар тамчы кайдан тамсын.

Энемдей мага бул тоо өңү жылуу,
Тамылжып нур жүздөнгөн кызы сулуу.
Досуна койнун ачып, каршысына
Бой сунбас эрки күчтүү, ойчул уулу.
Курулай мактоого алып жатканым жок,
Эр өлгөн эрегиште, көргөм муну.

Кадырлап окуялуу тоонун баркын,
Өзүмчө ачуу-таттуу ойго баттым.
Бир кезде ташка каткан... сырын ачып
Калыска сынатууну туура таптым.
Жароокер жаш жарымдай жакшы көрүп,
Туш келген ыр жазууга менин бактым.

Тизилтип ошол чактын элестерин,
Жарадар эр жигитти мен эстедим.

Сүйүүнүн жаш туткуну көрдү бекен?
Элинин башы көккө теңешкенин
Капкачан көркоолордун жүргөн изин
Жоруптап Алтын тоодон жел эскенин.

Кошулуп Айнагүл кыз, Байсал жигит,
Бир-бирин эстен тана эрий сүйүп,
«Эки жаш» үнкүрүндө мээр төгүшүп
Жатканда... Каракчынын кейпин кийип
Кол салган касташынан жараланды,
Озунуп сайган өткүр шабы тийип.

Келтирип мерчемине шерттүү күнүн,
Сүйүүнүн кара ниет бузмак үйүн.
Өкүнүч өмүрүнө бөгөөт болуп,
Окуучум, ушул жерде калсын түйүн.
Күндүн да батып чыккан мезгили бар,
Ыгына турмуш кынап... чечер кийин...

II

Ар кимге Ай көрүнөт өз сүйгөнү,
Байсалга Ай көрүнгөн ал күндөгү...
Ал аны кандай сүйүп, кандай көрсө
Мен дагы ошол өңдүү жазгым келди.
Көргөндөр айтып жүрөт алигиче:
«Айнагүл аккуу болчу Соң-Көлдөгү».

Кармагыс кыз эле го колу кирдүү,
Сулуулук талаштырды Айнагүлдү.
Ал бир кыз тагдырына туура келип,
Көтөргөн башка түшкөн кара түндү.
Жаңы эле гүл ачканда үшүк уруп,
Тоо гүлү эшик төрдөй өмүр сүрдү.

А балким, көзгө ошондой көрүндүбү?
Сүйгөндөн жүрөк эрки берилдиби?
Бото көз, кашы көөдөй, бети кардай –
Өзүнө тартып алган көңүлүңдү.
Кыз кезин кайра көрөр бир күн болсо,
Бактылуу дээр элем бүт өмүрдү.

Булактай мөлтүрөгөн ою тунук,
Жибектей кыз мүнөзү бүткөн сылык.
Көрүнгөн миң-сан гүлдүн арасынан
Калгандай бөтөнчө гүл жалгыз чыгып.
Ичине таруу айланбас, таш жүрөктөр
Теңине кошкусу жок ыраа кыйып.

III

Төрөгөн Айнагүлдү ак Телегей,
Бетинде сепкили жок кеп-кенедей.
Кырк бүктөп «касиеттүү» тумар таккан,
Айнагүл сүйгөн кызы жан теңебей.
Жалынып басса-турса караанына
Күйүмдүү баласына барбы энедей?

Кызынын кубаттанып деми менен,
Турмуштун кысымына жеңилбеген.
Эрте-кеч эсендигин тилек кылган,
Ак көңүл адам эле пейли кенен.
Өнөкөт болгон өңдүү бир сөзү бар:
«О, кудай, кырсыгыңдан сакта!» деген.

Ар дайым бир калыпта тура албастан,
Жол тартып чиркин жаштык сурабастан,
Жай өтүп, күз келгендей бозум тартып

Акчыл өң тамылжыган оңуп-азган.
Зарылтып Айнагүл кыз төрөлгөн соң,
Билинбей көздүн алдын бырыш баскан.

Мейлим эле, өмүр өтөт, адам карыйт,
Көп учса учкулдун да мүүрү талыйт.
Эстесем аянычтуу кыздын эркин
Кең дүйнө миң куурулуп, миң бир тарыйт...
Көзүмөн алачакмак от учуруп
Турмуштун курч араасы жүрөк таарыйт.

* * *

Ак-Түздүн өрдөшүнө куруп мекен,
Кетмендеп азын-олак эгин эккен,
Айнагүл – Темирбектин жалгыз кызы,
«Ырысым, чолпонум!» деп эркелеткен.
«Перзентсиз бул дүйнөдөн өтөмбү?» деп
Көп жылдар зарлап жүрүп анан жеткен.

Сызылып сурма баскан көздүн кырын,
Темирбек шыңга бойлуу, кырдач мурун.
Чычайган ичке мурут, чокчо сакал,
Кара көз, кара тору өңү мунун.
Жан билбейт жары менен достон башка,
Тилегин, кубанычын, ичте муңун.

Эки ийни бүркүттүн дал мүүрү сымал,
Токтолгон эр ортону, кырк беш кырдаал.
Адамга залакасыз оокат кылган
Жонунан тер тамчылап нечен жылдар.
Шоок кылып эрте-кечте көңүл ачар
Үйрөнгөн комузчудан күүлөрү бар.

Боорукер сүйгөнүнө жан аябас,
Сүйбөскө кара мүртөз жүз карабас.
Көңүлдү кытыгылап мезгилинде
Жактырат сүйлөгөндү күлкү аралаш.
Өмүрдө бир досу бар жакшы көргөн,
Бир жеңден кол чыгарган ак санаалаш.

Достошкон ачарчылык болгон жылда,
Конушу Кайыңдынын жылгасында.
Ылаалап жалгыз аты шыйпаң кагып,
Көөдөнүн желге тосуп турат кырда.
Сырдашып, акылдашып кээ бир күндө,
Темирбек көңүл ачат келип мында.

Өмүрдө жек көргөнү: ушак-айың,
Өзүнө ал досунун сыры дайын.
«Жанузак» деп айтпастан, «Жанаке!» деп
Урматтайт сүйүү менен аны дайым.
Жаштыгын эске салып кеп кылышат
Солкулдап желге ыргалса кырчын кайың.

«Чокусу кымкарланган кырдан ашып,
Кайрылбай өтүп кетти кырчын жаштык.
Көрбөсөк: жылдыздуу түн, шар аккан суу,
Биз качан ойдогудай көңүл ачтык.
Эн өсүп эки тоонун ортосунда
Бул жашка келгенибиз кылбас аздык...»

Канчалык кыйын күндөн көңүл калыш
Болсо да, туулган жерден кетпей карыш,
Эки дос шертине бек, тилеги бир,
Макирөө – айткан сөздөн кайра жаныш.
Козголуп кызый-кызый аркы-берки,
Жайылып сөз канаты кетет алыс.

IV

Жанузак элүү жаштын туу кырында,
Кырчын тиш. Бир тал ак чач жок ырымга.
Кесиби: уук, кереге, түндүк жасайт,
Айылда андан уста жок чыныда.
«Кедейлик кемтигим» деп оюна албайт,
Бел байлап, кубаттанат эки уулуна.

Көзүнөн от чачырап жанып турган,
Кең далы, узун бойлуу, бети сыйдаң;
Жаш кезде көп күрөшүп, көп эңишкен,
Карылуу, кармаганын кайыштырган.
Чыңк ылдый улак ала качамын деп
Сол бутун ат жыгылып майып кылган.

Балдары Жанузактын: Байсал, Байжан,
Энеден бой тартарда жетим калган.
Атасы «сыр билги» деп, бир айылдаш
Өзүнө жашы курдаш жесирди алган.
Дүйнөдө арманы жок адам барбы?
А балким, өз ичинде бардыр арман...

Кубантат аны кээде кызык санаа,
Байсалы болбосо да элге даана,
Укканды кумарлантип, ой түшүрүп
Жүрөктү козгоп ырдайт жагалдана.
Атыкты өз ич ара: «Ырчы бала»,
Тыңшасаң жаның жыргайт моокуң кана.

Айтышат: «Ырчы болчу таякеси.
А тургай кошокчу эле энекеси.
Кудайым шыбаа кылып бу балага,

Ошондон оошсо керек кебетеси»...
Мейли алар, кандай айтса эрк өзүндө,
Дээринде жок болсо антип чыкпайт дечи.

Акырын күздө кетип, жазда келип,
Токмокто Байсал, Байжан жүрчү «тенип».
Жалбарып күтүп алчу эжекеси,
Өтүкчү күйөсү бар өмүр шерик.
Бар эле шаарда «Ногой медиресе»,
Окутчу экөөнү тең ага берип.

Энеси көз жумганда келген бойдон
Барган жок. Окуу чыгып кеткен ойдон.
Атасы «Жалгыз чыдап жүрө албайм» деп,
Жибербей кыз, күйөөсүн тыйып койгон.
Арадан жыл айланбай, тагдыр экен,
Мүрт кетип ошол эже каза болгон.

V

Кеч убак, суу күркүрөп терең сайдан,
Үнүнө үн кошулуп алда кайдан,
Көңүлүн эки достун бөлүп кетти
Кашатта олтурушкан «килем» жайган...
Кубулган жаш келиндей июнь айы,
Түрлөнтүп жер бетине сайма сайган.

Кайыңдын арасынан, суу боюнан
Кош караан көрүнөт да, житет улам.
Көздөрү ошол жакта серепчилеп,
Ойдо жок эрке селки, тентек улан.

Какталып махабаттын жалынына,
Жалбарып созолонгон үн угулган:
«Сен көзүмө чолпон жылдыз көрүнүп,
Сүйөм, жаным, эстен тана берилип!
Көрбөй калсам календеринч боломун,
Энеси өлгөн жетим окшош телмирип.
Каалаганын кыла турган күн болсо,
Сүйгөнүмдү иштер элем мен билип.

Карагаттай ойноктогон көзүң от,
Көрбөй калсам көңүл чиркин бук болот.
Манчыркап сен кетер болсоң кол шилтеп,
Ысып турган жүрөгүмө муз тоңот.
Эсиңе алчы, мен ошондой болбоюн,
Үшүк урса мезгили жок гүл солот.

Жаралантып, жалыны арбып күн өтсө,
Көз карашың жалын чачат жүрөккө.
Таалайына таарыныч кылбас жигиттер,
Айлуу түндө коюндашып кыз өпсө.
Өмүрлүккө сүйгөн жарым сен болуп,
Бак ачылып, жетер бекем тилекке!»

Эки дос кулак тосуп ошол жакка,
Эстешет өткөн күнүн жаштык чакта.
Термелип ырдын назик таасирине,
Тиктешет кайың жакты кайта-кайта.
Чырылдап көктөн түшпөй торгой сайрайт,
Тургансып эки жаштан кабар айта.

Ал экөө жакшы көрүп бирин-бири,
Сагынып жолугушпай калган күнү,
Болушуп бири күкүк, бири зейнеп,

Ал жерден асем менен чыгып үнү,
Сүйгөнүн эне менен ата билди –
Жанаша өсө берсин белес гүлү.
Ал кезде кыз эркинде болгон эмес,
Жетпеген сүйгөнүнө өзү теңдеш.
Кол тийбес жаш сулууну чыркыратып,
Суу мурун чалга берген көргүң келбес.
Баладан артык көрүп калың малды,
Доорундай кай бир ата болгон кербез.

Темирбек кедей адам болсо дагы,
Оюна келген да жок калың алуу.
«Эки жаш тилегине жетсинчи» деп,
Досунун сунган колун кабыл алды.
Эсине эки бала түшө калат,
Көргөндө суу боюнда кайың, талды.

VI

Байсалды көп жаштардан өйдө теңеп,
Жүрөгү Телегейдин элеп-желеп.
Көргөндө «айланам» деп ичи жылып,
Ар дайым өз уулундай жакшы көрөт.
Ким билет, дайым бирдей турарлыгын,
А балким, миң кубулган турмуш бөлөт.

Бейкапар Байсал өңдүү Айнагүл да,
Угалек болгондугун жаңы куда.
Бааланып ашыктыктын сүйкүм гүлү
Ачылып тез көрүнө койбойт тура...
Кылчактап, улам токтоп Айнаш сулуу
Ийрилген кыя менен келди сууга.

Жел ойноп, тоо башында булут калкып,
Дүйнөнүн күмүш кирпик күнү балкып.
Бетке уруп суу илеби күркүрөгөн
Жер бети гүл тагынып атыр аңкып.
Эки жаш кол кармашып күлүп турат,
Өмүрдө кызык жоктой андан артык.

Атайын төрөлгөндөй бактысына,
Туш келип тоо гүлүнүн жакшысына,
Ант берип жүрөк сырын ашкерелейт,
Кул болуп махаббатка башты суна:
– Сага ким кас санаса, мага кыйбай,
Аттанам жанды кечип – каршысына!

Арнадым өзүңө бүт өмүрүмдү,
Буралбайт эч кудурет көңүлүмдү...
Жаштыкпы, кубанычпы? Мукактанды,
Санаасы балким, санга бөлөндүбү?
Сүйүүнүн мант берүүчү жолдору көп,
Кол жеткис кыйын окшоп көрүндүбү?

Ал үчүн Айнагүл кыз – нур кызындай,
Ал өзү жаңы түлөк тоо кушундай.
Кошулса кызык өмүр сүрөр беле?
Бактыны колдон жастым ал учурбай.
«Бир болсок жер жазданып калганчакты!»
Жүрөктү өйгөн тилек дал ушундай.

Тоо кызы үндөп алган нурун чачып,
Көргөндө кайгысы бүт кетет качып.
Жүрөккө чок жиберген сурмалуу көз,
Жылмайса тийген күндөй жамалы ачык.
Ырдады «Каалаганың болоюн» деп,
Сулууга мүнөт сайын сүйүүсү ашып:

«Суу болсом булактагы мөлтүрөгөн,
Ар күнү бетиң жуусаң эртең менен,
Жабышып ак жүзүңө, жароокерим,
Бетиңен чопулдатып өбөр элем.
Лазатын ал учурдун, бир серпилген
Дүйнөнүн бүт мүлкүнө берер белем...»

Ай болсом, тан атканча карар элем,
Уктасаң, нурга бөлөп канар элем.
Күн болсом, күлүп чыгып сен турганча,
Уялтып, жалт каратып алар элем.
Ысытсам жүрөгүңдү илебиме
Булакка кайра чуркап барар белең?

Карабай аяр кылып жан-жагыңа,
Булакка кайра чуркап барганыңда,
Муз болсом мөлтүрөгөн кантер элең?
Асылкеч, менин тоңуп калганыма!
Көйкөлүп дайра болуп агар элем,
Көзүңдөн бир тамчы жаш тамганыңда!

Жол болсом жалгыз аяк басканыңа,
Кылактап чыксаң айдын атканыңда.
Кантмексиң, аңдып жүргөн душман көрүп
Камчы урса куштан учкул аттарына!..
Зоо болуп тосо калсам келатканда,
«Иши ак» деп, көнөр белең айтканыма!

Гүл болсом жаңы ачылган – үзүп алсаң,
Жытгасаң, алып жүрсөң, уйпаланган.
Моокунду кандырбасам, асылкечим,
Өзүң бил! Сууга салсаң, куйкаласаң...
Сен үчүн каалаганың болоюн мен,
Колуң бер, сүйүндүрүп тилимди алсаң!..

Бүрдөгөн бир дарактын кучагында:
Сен алма, мен жалбырак бутагында.
Сени үзсө – мен солومун, саргаямын,
Дирилдеп соккон желге учамын да;
Тапталып жерге түшүп, апат болом,
Тепселип душманыңдын буту алдында.

Макул де, кубандыргын, сыр сурадым!
Ичиме чокту салып кулпуладың.
Жалынын өчүрөм деп көлгө түшсөм,
Ойнобой ак чабактай, тумчугармын...
Жалынын махабаттын өзүң өчүр?
Алдыңда кол куушуруп мен турамын!

Алтыным, жамалың күн, көзүң чолпон,
Ашкере сүйгөн жарың өзүм болсом.
Алтыным, мага ыраазы болор белең?
Алдыңа жүрөгүмдү сууруп койсом!
Аттанып найзаны алып, жооңду сайып,
Артыкча көңүлүңө өзүм толсом!»

Айнагүл ымыр-чымыр угуп турат,
Кызык ой көңүлүндө өкүм курат...
Уялчаак кыз мүнөзү, шар айталбайт,
Канчалык ичтен сүйүп, көрсө да ынак.
Махаббат мээримине элжирешип
Эч нерсе сезбей экөө турган убак.

Үндөбөй жактыргандай анын оюн,
Айнагүл кабыл алды сунган колун.
Баса элек из түшүрүп чоң сүйүүнүн
Тайгалак мунарланган кыя жолун.

Чекеге чертиле элек, ал көрөлөк
Турмушта: ачуу-таттуу, бары-жогун.

Үстүнөн кемеси жок басып көлдүн,
Жүрүшүн ким токтотмок соккон желдин?
Сүйүүнүн эрки ошондой, токтоо бербейт,
Сүйүүнүн өз күчү бар, көңүл бөлгүн!
Кандай күч? Ичтеринде турган чыгар
Сүйүүнү баштарынан өткөргөндүн?..

Кашатта бүлбүлдөгөн жалгыз караан
Келатат шыпылдата шилтеп кадам.
Кыз айтты: – Апам окшойт кетейинчи,
Көрбөсүн, кокустан тил угуп калам...
– Мынчалык не кечиктиң? – деди энеси.
– Кармадым сууга агызып чаканы араң...

* * *

«Не кылдым?» деди ал үйгө бара жатып,
Укканын, көргөндөрүн ичке катып.
«Мен бүгүн кандай жаман кылмыш кылдым?»
Сүйлөшөт жылдыздарга ойгоо жатып.
«А балким, сүйгөнүмө колум берсем,
Эч күнөө болбос»... деген ойго батып.

«Жо-жо-жок, оң колумду жөн бербедим...
Мен ага: «Төл колуктуң болом» дедим.
Эне-атам: «Уятсыз» деп туура көрбөс?
Кечиргис иш кылдым ээ, укпай кебин?
Уят го, чын эле кыз атым өчүп,
Бирөөгө үйдөн кетип болсом келин?»...

Чубалган түркүн санаа алды чулгап,
Өмүрдө аны-муну биринчи ылгап:
«Эгерде «бербейм» десе, качып кетсем,
Коёмбу ата-эненин наамын булгап?..
А тиги сары кызчы, чалга кеткен...
Мен болсом теңим менен жүрөм жыргап.
А мейли, келин болсом. Бойго жеттим.
«Кыз бар кара далы, Темирбектин,
Байкушка күйөө чыкпайт» деген сөздү
Угузбай сүйгөнүнө кызы кетсин.
Ушинтип, эркелөөдөн калдым эми,
Тагдырым мындан ары эркелетсин.

Байсалды эминедир... жакшы көрөм.
Не чыкмак, «сүйөм, сүйөм» деген менен?
Кол бердим. Макул болдум. Демек, бүттү.
Ыры бар, мени жанга теңебеген.
«Ыр менин тирүү жаным, алган демим,
Мен эми керт башымды ага берем».

Сулуну экчеп турмуш толкундары,
Сүйүүнүн тун кайыгы солкулдады.
Тунук ой, бийик жарык үмүт жеңип,
Алыскы жылдыздарга кол булгады.
Көшүлтүп таттуу кыял мемиреди,
Мындай түн болгон эмес туулганы.

VII

Чын эле ушул кеч бир кызык өттү,
Махаббат эки жашка мээрин төктү.
Чечилип жанга айтылбас ой түйүнү,
Байсалың Айнагүлдүн бетин өптү.

Көрүнөт күндөгүдөн бир башкача,
Асманы, тоосу, ташы баары көрктүү...

– Аралап элди-журтту, көрүп жерди,
Үй ээси боло турган кезиң келди.
Туруктуу, акыл-эстүү болуп жүргүн,
Шайкелең байкап жүрөм сендейлерди...
Айнашка кулдук уруп койгондугун,
Атасы жатар ченде айтып берди.

Сүйүнүп уктай албай ал түн Байсал,
Эртеси Айнагүлгө барды кайта ал.
Экөө тең сүйүнүчтү бөлүп алды,
Унутбас бул учурду кийин айтар.
Жаштыктын кайра тапкыс касиетин
Башынан өткөргөн соң анан байкар.

* * *

Билгизип чет адамга жакын-жатын,
Тузун да бөлүп ичип жалгыз татым.
Арадан көп узабай ошол күндөн,
Айылы эки жаштын конгон жакын.
Сүйүүнү бийик баалай билген жигит,
Урматтайт жаш сулуунун кадыр-баркын.

Киши эмес, мал жолотпос кара дөбөт,
Байсалга шыйпалактап өзү келет.
Боз үйдүн жыртыгынан жымыңдашып,
Сулууга сар жылдыздар нурун себет.
Селки, улан айлуу түндө шапар тепсе,
Эзелтен эрээн көрбөйт биздин элет.

ЭКИНЧИ БАП

I

Жай убак, таңкы соккон жел сыдырым,
Жорутпайт Алтын тоонун оюн-кырын.
Тигилген өйүз-бүйүз бир топ боз үй
Жээгине шаркыраган тентек суунун.
«Ойнойлу, агытып ий» деген өңдүү
Желеде тыбырчылайт ойноок кулун.

Өр талаш окчун тиккен ак боз үйгө
Шарактап шаани менен келип күндө,
Сайрандап өз эркинче үзүр сүрөт
Дөгүрсүп чиренгендер дөөлөтүнө.
Бетине чертип койсоң кан атчудай
Олтурат кымыз ичип төрдө бирөө.

Ал үйдүн ээси Артыкбай токсон үйлүк,
Бышырган эжигейдей ээрди түйрүк.
Кыпчылган кош таноосу, томток чеке,
Көгөөн көз, тик сайылган музоо кирпик.
Бекене, кумган курсак чедирейген,
Майпаңдап каз тамандап басат илкип.

Арыкбай мал киндиктүү, калың койлуу,
Адамга жакшылыксыз кытмыр ойлуу.
Ар кимдин беделине карап сүйлөп,
Чайпалма мүнөзү бар оңду-солду.
Ал эгер болуш, бийди көрө калса,
Алыстан салам айтып тосот жолду.

Келгендер: Султан болуш, бий Абдылда,
Ээрчиткен жигиттери бар жанында.

«Не дейт!» деп, ооздон чыккан сөздү күткөн,
Кеңкелес, кызыл камчы бүт жабыла...
Каякка айдактас кете берет,
Корустон жигит болуп калганына.

Урматтап келгендерге союп ирик,
Жасалып сыр табакка жамбаш, жилик,
Артыкбай сый көрсөттү сыпаат менен,
Бөйпөңдөп кол куушуруп, моюн ийип.
Күркүрөп өзөндө суу кулак жарып
Жалтылдап агат таштан ташка тийип.

Артынан сөз баштады ыраат менен:
– Силерге керек болсо, башым белең...
Баласыз өтүп барам бү дүйнөдөн,
Убайын чиркин малдын качан көрөм?..
Эп болсо, жаңырттып мен төшөгүмдү,
Тилек бар бир беш көкүл алсам деген.

Чыгарып сөздүн четин алда нече,
Айткамын жай маанисин байбичеме.
Болуш, бий силер макул тапкан кезде,
Сурмашым ак тилектен чыкмак беле!
Сурмашы тиктеп турат жөргөмүштү,
Жел боодон түшүп келет тартып желе.

Сурма ким? Артыкбайдын улуу зайбы.
Булкулдап айткан сөзгө тартты кайгы.
Жыңайлак он биринчи көлөч батпай,
«Төө таман» атка конгон анын айбы.
Жанаша экөө басса айта турган,
Көргөндөр «баласы» деп Артыкбайды.

Мелдешип эркек менен эрегишип,
Тынбастан беш сыр аяк кымыз ичип,
«Төө Сурма» атка конгон андан кийин,
Кеп болуп эл ичинде, сынга түшүп.
Кай бири: «Жолой төрөйт» дешсе, бири:
«Төрөлбөйт Артыкбайдан» дешчү күлүп.

«Капырай түк билбеген ынтымакты,
Көрбөдүк Сурмага окшош жез тырмакты,
Бир ийик жүн да сурап алалбадык»...
Кеп кылчу кемпир-келеч айылдакы.
Кадырын малы гана көтөрчү эле,
Жок эле кишичилик элде баркы.

Тили бар орку-баркы сүйлөп коймо,
Тик айтат мейли кичүү, мейли чоңго.
Бир гана жакшы жери – эрине окшоп
Айтканды кытмырланып албайт ойго.
А бирок, бай катынга мүнөздүү бейм,
Жылдырбайт бир түүдөк жүн чоочун колго.

– Эси жок кишилерче ойлоп Сурма,
Иренжип көңүлүңдү четке бурба!
Башыңа – баш кошулат, кол узарат,
Артыкбай сүйгөнүңө болсун куда! –
Болуштун өкүм кыла бул айтканы
Сурманын кулагына «алтын сырга».

Билбеген, сүйлөбөгөн ушак-айың,
Күнөөсүз гүлдөп өскөн көпкө дайын,
Дуулдашып: «Жакшы куш» деп кеп кылышты
Беш көкүл Айнагүлдөй кыздын жайын.
Темирбек үйдө олтурат эркелетип:
«Күйпүйгөн карааныңан айланайын!»

Төө Сурма «макул» дебей, «жок» да дебей,
Мелтиреп байланды тил, кепке келбей.
Кендинин Султан болуш кести белем,
Ал мурда жүргөн эле эпке көнбөй.
Жүрөгүн канталата кайгы мыжып,
Тунарды айланасын көзү көрбөй...

– Артыкбай, бул талабың жакшы ниет,
Ал сенден артыгыраак кимге тиет.
Биз айтсак макул болбой коймок беле,
Келсин де, Темирбекке киши жиберт!
Абдылда сөзүн бүттү шыбыр менен:
– Алган соң, жаның болсо башын имерт.

«Темирбек кай алына мени чанат?
Болсо экен дал ушундай атаганат!»
Өңүнө сүйүнүчтүү жышаан кирип,
Артыкбай ат чаптырды ошо замат.
Айнагүл дүйнө капар суу боюнда
Олтурат жибек саамай чачын тарап.

II

Айылдан бир тай чабым чыгыш жакта,
Жанаша керегедей зоока ташка
Тигилген Темирбектин үйү турат,
Калбырдай тешиги көп, түрү башка.

Сан жылдыз жыртыгынан көрүнсө да,
Желбиреп кош үзүгү сөгүлсө да,
Теңебейт бай-манаптын ак үйүнө,
Шорголоп кара нөшөр төгүлсө да.

Өзүнө ай көрүнөт анткен менен,
Ал үйдүн ичи бейиш, төрү кенен.
Кубулган калың килем, шайы жууркан
Ичинде болбосо да, болгонго тең.

Жалбарып Айнагүлүн эркелетип,
Төбөсү Темирбектин көккө жетип,
Бейкутта, ыракатта олтурганда
Чабарман жетип барды энтендетип.

* * *

Капарсыз эч нерседен көңүлү жай,
Урматтап аны сыйга чакыргандай,
Даакысы терс айланган тебетейин,
Колго алып, салам айтып, кирди кармай.

Ынтыгып куш жаздыкта жаткан сулап,
Ай-күнү жеткенсиген кардын сылап,
Козголду салмак менен Султан болуш,
Дембе-дем папиростон түтүн бурап.

Тилектеш Абдылда бий акылманы,
Топусун албайт дайым башындагы.
Май кылгып, карандай чай ичип атат,
Көрүнүп желкесинен таздын тагы.

Алдында ушул өңдүү кишилердин,
Олтурат Темирбегиң, күтүп кебин.
«Өлүмдөн башканын тез болгону артык,
Айтса экен!» дейт ичинен алып демин.
Абдылда сөзгө тартып Султан бегиң,
Баштады жобуратып сырдуу кебин:

– Башынан келе жаткан ата салты
Кыз берип, кудалашып алмак келин.

Бой жеткен кыздын төрдө олтурганы,
Атага чиркөө болот, билгин аны?
Кедейим Артыкбайга кызыңды бер,
Калың ал, мал күтөрсүң мындан ары.

Сурданып, өзгөрүлүп ой-санаасы:
– Бий, болуш айтканыңа мен нааразы.
Баймынбы? Кедейминби? Кыз беремби?
Ал үчүн эч кимиңер болбо арачы.

Кенедей адилеттик барбы мында?
Чымын жан тирүү туруп көнбөйм буга.
Күнүмдү Артыкбайга бергенчекти,
Ыргытам көзүн таңып ирим сууга.

– Ырас да, баса десең, кыз береби?
Эмне тийиш бар, бай-кедейби?–
Төө Сурма өз бетинче күңкүлдөдү,
Аны эч ким капарга алып эскербеди.

Бул сөзү Темирбектин октой чыкты,
Олтурган үйдөгүнүн баарысы укту.
Жарк этип Айнагүлдүн күлгөнүндөй
Эрке күн жарып чыкты сур булутту.

– Силер бай, мен кедеймин, тең эмесмин,
Өзүмө теңдешиме кыз бермекмин.
Ошондой кудалашкам Жанузакка,
Жыргалын, азабын да тең көрмөкмүн.
– Не дейсиң? Ал айтканың кай Жанузак?
Билбейсиң жакшылыкты канча кылсак?

Көнбөсөң биздин эпке, – деди Абдылда, –
Көрөрсүң ким аларын эсен турсак...

Тоотпойсуң. Болсо керек бир билгениң?..
Ашыкпа! Кутурганың өттү сенин?
Колунду үз! Батаңды буз! Берилбейт кыз,
Жанузак башка жактан алсын келин.

Темирбек өчөштүбү, зериктиби?
Кебине манаптардын териктиби?
Кылчайбай, кеп кайырбай чыгып кетти,
Калтырып тобокелге келеркини...

* * *

Баратты бир толкундап, бир кумсарып,
Күрсүнүп, шалкы курун бек курчанып.
Телегей күтүп турган, дигер убак
Тоо башын күндүн ала нуру чалып.

Утурлап Темирбегин бет алдынан,
Үйүнө жетер ченде ал жаңыдан,
Ээрчитип окчун барып, тамашалап
Сурады: «Барбы гана, олжо-буйлаң?»

Закымдап ой-санаасы көктө калкыш...
Темирбек убайымдуу демин тартып,
Ичинен сынамакчы болуп жарын
Чубуртту түркүн-түркүн мисал айтып:

– Маселен: бир кишинин көөхары бар,
Көңүлүн көргөн сайын жарык кылар.
Демине ал көөхардын кубаттанып,
Ичпесе, кийбесе да жокко чыдар.

Көөхарын сактап жүргөн кыйбасына,
Бербестен, «бер» дегендин кыйласына.
Күтпөгөн каракчыга бермек болгон,
Чыдабай көөхар ээси кыйнашына...

Белгилүү күндө келип алмак аны,
Жок болмок караңгыда күйгөн шамы...
Болбосо караан түшмөк, башы кетмек,
Алдууга алсыз кылар арга барбы?..

Сен муну кандайча деп билгиң келет?
Маселен биздин башка түшсө демек?!
Телегей: – Купуяңды билдим, – деди, –
Тирүү жан ал кордукка кантип көнмөк?!

Сөзүнө Телегейдин адил айткан,
Шерденип, эң ыраазы болгондуктан,
Каккылап далысынан, мактап койду:
– Тапкамын сени сүйүп калың журттан!

Бул сөзгө кыткылыктап күлүп экөө,
Андан соң өттү болгон чындык кепке.
Коротпой чып-чыргасын айтып берип,
Кайтышты күн чокудан баткан кезде.

Келатып: – Угузбайлы, – дешти, – кызга,
Шек берип чыгарбайлы четин сыртка.
Ар түркүн ушак-айың кеп кылышар,
Ичи ала кай бирөөлөр кокус укса.

Темирбек сыр билгизбей жагалданып,
Жалгызын эркелетти жанына алып.
Телегей максым сунду түгөйүнө,
Олтурду кере жутуп, суусун канып.

– Атыке! Чакырыптыр эмне үчүн?
Бүтгүбү, кандай болду барган ишиң?–
Айнагүл жай баракат суроо берди,
Жылмайып, жаркыратып бермет тишин.

– Көнбөгөн мээнет менен иш кылганга,
Үйрөнгөн тегин оокат, мүлк жыйганга.
Кошулуп соодагерге мал айдашып,
Жалданып баргын дешет Анжыянга...

Максатын бий-болуштун байкадым да,
Көшөөрүп көнгөнүм жок айтканына.
Алардан жакшылык кеп укпаган соң,
Кылчайбай чыгып кеттим арт жагыма.

Кызына сөзүн айтып бүткөнчөктү,
Эшиктен ат дабышын дүбүрттөттү,
Чабарман бая келген Мантай «мырза»
Чакырды: – Кайра жүр! – деп Темирбекти.

– Аларды мындан ары көрсүн желкем,
Жооп берчи, чыга калып Телегей сен!
Келбесин, кете берсин, айтып барсын.
Барганым-барбаганым баары бир тең.

Бул сөздү чабарман да угуп калды,
Үстүнө Телегейдин жообун алды.
«Сага эле кылбасамбы...» деген өңдүү,
Тизгинди бура тартып камчыланды.

Далбастап жоруга окшоп кыр-кырдагы,
Желпинип эки этеги зымырады.
Артынан сая түшүп кара дөбөт
Узатып жарым жолго кошо барды.

* * *

Үйүнөн кирип-чыгып улам-улам,
Артыкбай чебеленип карап турган.
Келаткан чабармандын өзүн көрүп
Үшкүрүп, улутунуп деми сууган.

Чабарман өз билгенин аянбады.
Кошултуп бирге экини баяндады:
«Болушуң, бийиң, байың чаап алсын» деп,
Темирбек ызаат кылып тайманбады.

Курушуп куйкалары бул кабарга,
Аябай ыза болду бул сапар да.
Бөлүнүп «күйөө», болуш, бий кошулуп,
Өзүнчө кеңеш курду күн батарда:

– Таксырлар, намысымды кетирбегин,
Чиркиндин уктуңар го айткан кебин...
Баш иер амалын таап, – деди Артыкбай, –
Кетирбей Айнагүлүн алып бергин!

Калпагын алып коюп жерге бүктөп,
Абдылда жактыргандай башын ийкеп:
– Табабыз Темирбектин бир айласын,
Башына көтөрө алгыс азап жүктөп...

Ошондо кол куушуруп келет өзү,
Башына балта болот айткан сөзү.
Билесиң анын жайын кийинчерээк...
Артыкбай, сен болосуң кыз күйөөсү.

Бул сөзгө кошулган жок Сурма жалгыз,
Бул күнкү жорук болду эстен калгыс...

Батынып ачык-айрым айта албастан,
Күбүрөп, алда кимге кылды каргыш...

Бүркөлүп жаачу күндөй кабак чытып,
Тиштенип тагдырына ичтен сызып,
Сурманын делебеси бүгүн башка,
Чаңкатып улам-улам жүрөгү ысып.

Айтчудай бирдеме деп ыкыс берип,
Чыккан жок көмөкөйгө тыгыз келип.
Олтурду табакта этти түртүп коюп,
Мурчуюп тетир карап чачын өрүп.

Меймандап конокторун, токуп атын,
Колтуктап узатарда айтып дартын,
Коштошуп «болуптур» деп кала берди,
Артыкбай бара түшүп бир бута атым.

* * *

Төө Сурма көңүлдүү эмес күндөгүдөй,
Кыртышы Артыкбайды кылча сүйбөй:
– Кетемин, дүнүйөмдү бөлүп бер! – деп
Жинденип орку-баркы кепти сүйлөй.

– Жетишет, бирди үстүмө алганың да,
Ичиме кетпес арман салганың да.
Уялбай беш көкүл кыз алгың келет,
Жээликкен, сары дөбөт, карганыңда.

Артыкбай туталанып бул жемеге,
Камчыны сууруп алып керегеде,
Чадам деп окторулуп, чабалган жок,
Төө Сурма шымаланып калган эле.

Жакалап бирин-бири жулкулдашып,
Сүрүшүп ары-бери жүрдү басып.
Артыкбай чуу эттире жаакка чапса,
Төө Сурма тытып алды бетин апчып.

Казанын асып койгон тулгадагы,
Артыкбай көмөлөтө тепти дагы,
Күүлөнүп чыгып кетти «сениби»... деп,
Эшикке ким келгенин байкабады.

* * *

Ажаркан жаңы келип аттан түшкөн,
Болорун мындай жорук эмес күткөн,
Таңыркап жоболоңдуу окуяга,
Түшүнбөйт чыр түйүнүн неден бүткөн.

Жаш күндөн убайымдуу көөнү чөккөн,
Кошулбай өз теңине өмүрү өткөн,
Ажаркан Артыкбайдын кичи зайбы,
Азалап өз атасын Чүйгө кеткен.

Карасур, бети жайык, бою чарчы,
Балбал көз, келте мурун келин кайсы?
Кай бирлер Ажарканга көз чаптырып,
Иликтеп бир-биринен сурап калчу.

Келер жаз так он сегиз жашка толот,
Келгени Артыкбайга төрт жыл болот.
Ажаркан сыр алышып сүйлөшкөндө:
«Атамдын кылган иши бу» деп коёт.

Туш-тушка төшөнчүсүн чачып Сурма,
Ээ бербей албууттанып турганында,

Ажаркан: – Сизге эмине болду, эже? – деп,
Суйсалып басып келди маңдайына.

– Кетемин энчимди алып төркүнүмө,
Калтырбай бүгүн мени жеткиргиле!
Артыкбай Айнагүлдөй сулууну алсын,
Сөзүм жок андан бөлөк эч кимиңе.

Төө Сурма мындан башка келбей кепке,
Токтонуп сабыр этип турбай көпкө,
Көтөрүп төшөнчүсүн жаңы гана,
Жулкунуп улагадан аттаар кезде:

– Токто!– деп босогону тосту Артыкбай.
Төө Сурма түртүп ийди сөзүн укпай.
Арага кошуналар кийлигишип,
Төө Сурма токтоп калды ыйлай-сыктай.

Бул кабар көп айылга тарап кетти,
Уккандар күлүп жүрдү чымчып бетти.
Чыртыйып кеп кылышып кай бирлери:
«Өзүнүн башы менен кетсин» дешти.

Тубаса мүнөз болгон адамдагы,
Ар кимдин бар го жаман, жакшы жагы.
Артыкбай жаш баланы жакшы көрөт,
Кылтыйма ашкан кытмыр болсо дагы.

Туягын жата калып санап бирден,
Таар кийген, тубар кою ашып миңден.
Көз кыйбай кадап сынган ит аягын,
Көчкөндө: «Ат жооруйт» деп өгүз минген.

Ш

Ажаркан төркүнүнөн келген күндөн,
Мүнөзү калыбынан өзгөрүлгөн...
Кетүүгө дилгир болуп Артыкбайдан
Ыңгайын келтире албай араң жүргөн.

Атасы көз жумулуп өтөр ченде,
Өкүнүп, турмушка коюп зор жеме:
«Ажаркан сыздап жүрөт, убал болду,
Жокчулук кайыштырдың» деген эле.

Энеси насаат айткан: «Этиет бол,
Кан ичер кармап алып салбасын кол!
Сен үчүн көп өмүрүм сыздап өттү,
Башыңды куткарууга табалбай жол.

Басынып жүргөндөр кор, бул турмушта,
Ачынам, ойдо турат, колум кыска.
Кулунум, жолуңду тап, качканың оң,
Баш ачып, эрк бизде эмес куткарышка...»

Кубулуп тамылжыган нурлуу жүзү,
Көзүнөн берметтей жаш жылт дей түштү.
Ажаркан демин тартып, ээрдин кысып,
Чыйралды, ачуу менен жыйнап күчтү.

«Апыке, сагынбай жүр каралдыңды!
Кочкорго, таякеме барарымды...
Билип кой, «кесепетим» тийбес үчүн,
Айылга көрсөтпөймүн караанымды.

Тилектеш биздейлерге, ыкчыл, эпчил,
Ак көңүл, башкалардай эмес кекчил,

Темирбек деген киши мага сырдаш,
Өзүндөн кем санабай жакын деп бил.

Сырдашым мен ошого, жашырбастан,
Астыртан качуу жолун акылдашам.»
«Кулунум, мен макулмун, салам айткын!»
Энеси узатарда ушуну айткан.

IV

Ай жарык, жылдыз чоктой жыбыраган,
Үн кошуп тунук булак шыңгыраган.
Тескейде жалгыз аяк кыя жолдо
Үн чыгат солгун-солгун шыбыраган.

– Тыңшачы!

– Угулбайт го...

– Белден өттүк.

Чочуба! Куугунчу жок. Узап кеттик.
Бул добуш капилеттен шаңдуу чыгып,
Эрке жел алып кетти экилентип...

Чач уштук чөнтөгүндө, жоолук колдо,
Кылчактап кулак салып оңго-солго,
Ажаркан бара жатат Ай алдында,
Темирбек учкаштырып чыккан жолго.

Жалбырак желпилдесе желге ыргалып,
Кошкураат карагер ат кыялданып.
Ийрилип ай алдында жылан окшоп
Өзөндө Ак-Түз суусу барат агып.

Тиктешип эки чоң тоо маңдай-тескей,
Тургансыйт бир-бирине эңсеп жетпей...

Кылактап жылгасынан калтар качты,
Асемдүү түн жамынып шек билгизбей.

Ай барат ажарланып көктө сүзүп,
Ааламга жаралгансып жалгыз бүтүп.
Темирбек Ажарканга айтып барат,
Закымдап аркы-берки эске түшүп:

«... Жаралып бул дүйнөгө келет адам,
Бири бай, бири акылдуу, бири наадан.
Өздөрүн өйдө санап жүргөн менен
Бай дагы, акылдуу да өлөт анан.

Баары тең болгон менен бир адамзат,
Ар качан бирин-бири кас санашат.
Канчалык карк болсо да нысап кылбай
Хан, байлар дүнүйөгө жан талашат.

А түгүл, жаны тиреп алкымына
Өлөрдө керээз айтат жакынына.
А балким, кемчилигин шондо сезер?
Бир гана жыйынтыктап акырында...

Артыкбай, Абдылда аны сезишпейт го?
Буларды көр соргону жетишпейт го.
Бир гана келер эле эс-учуна:
Кактаса тирүү боорун кызыл чокко...

Өлсө эгер: акылдуудан – акыл калат,
Адамдын өмүрүнө болуп сабак.
Бай өлсө, малын айдап кетпейт көргө,
Топумду көккө ыргытып, табам канат.

Ак чачтым, керегеден жылан көрдүм,
Залалсыз болгондуктан өлтүрбөдүм.

А бирок, болуш, бийди көргөнүмдө:
Өлөлөк экенине өкүнөмүн.

Жан сактар тердик бети жеримди алды,
Жалгыз үй тоо түбүнө сүрүп салды.
Күн батып, таң атканын билбей калам,
Ичиме түштү дагы кайгы жаңы.

Кала элек Айнагүлдөн ал түнүлүп...»
Дегенде ат кыядан мүдүрүлүп,
Башынан учуп кетти калың санаа,
Тизгинди кагып коюп кетти жүрүп.

Мингени Жанузактын карагери,
Жайылып кайкы белден канат керди.
– Узадык, тыныгалык, ат эс алсын, –
Кылчайып арт жагына: – Түшкүн! – деди.

Олтурду. Ат чалдырды, сөзгө кирди:
– Көрдүк го, талап жатат кимдер кимди?
Ажаркан, алыс кетип баратасың,
Айтайын акыркы ирээт билгенимди.

Күтпөссүң бай манаптан жакшылыкты?
Чекеге чыйкан болуп жарып чыкты.
Кедейлер кегин алып ошолордон.
Көрөр күн болор бекен жарыктыкты.

– Андай күн болсо кана, атаганат!
Бүтпөйбү анда бизге учкул канат.
«Апамды көрбөй кетип баратам» деп,
Тунжурап Ажаркандын жашы тамат.

Катын-кыз болот качан адамга тең?
Кандай күн мени күтүп турат эртең?

Башымды тобокелге байлап барам,
Бир көрөр жарык барбы, айтып берсең?

– Жакшылыктан үмүт үзбөй эсиңе ал,
«Элүү жылда эл жаңырат» деген бар.
Тирүү жүрсө нени көрбөйт чиркин баш,
Өмүргө да, өлүмгө да ченем бар...

Ажаркан эки тамчы жашып сүртүп.
Кап-кайда ачуу-таттуу сөздөр бүтүп.
Тушоосун чечип аттын кыя тартты,
Келечек күндөн жакшы тилек күтүп.

* * *

Аркайып бийик аска, тоолор сүрдүү,
Бириндеп жылдыз тарап таң да сүрдү.
Жүрсөңөр жүрүшүңө тең ортокмун
Дегендей тоонун эркин жели жүрдү.

– Бул атты мындайча деп сурап алгам,
Жакында бир иш менен тоого баргам,
Туш келдим карагайдын арасынан
Балы бар көп аарыга, уялаган.

Досум бар Боролдойдо Антон деген,
Алгын деп мен ошого айтып келем.
Кыргыздар бал челектин ыгын билбейт
Сонуркап балын жакшы көргөн менен.

Жанузак: «Ырас – деди, – ал айтканың,
Орустун көрүп жүрөм бал тартканын.
Жашоону кыргыз андан үйрөнүшсө,
Бир өңчөй кесип кылбай мал бакканын»...

Ажаркан, сен жөнүндө сыр жашырдым,
Каршы алып тилегиңди, кырды ашырдым.
Кошулуп теңтушуңа, мындан ары
Бактылуу болууң тилейм жаш башыңдын

Өтүнүп ызаат менен Темирбектен:
– Бу кылган жакшылыгың кетпес эстен!
Үзүлүп, көз жумулуп өтөр кезде
Бул күндү көз алдыма элестетем.

Шып-шыдыр улантышты сапар жолун,
Кеп кылып Артыкбайдын үйдө жогун.
– Көзүнө да бирөөнүн чалдыкпайлык,
Ажаркан, чар тарапка кылдат болгун!

Бүлбүлдөп элес-булас шаң көрүнүп,
Түрүлүп супа салып таң сөгүлүп,
Боз торгой сайрап канат каккан кезде,
Бараандаш баратышты. Жол бөлүнүп...

Акмалап бир-бирине көз чаптырып,
Көрүнсө чоочун адам, көз жаздырып,
Темирбек кол көтөрүп шилтеп коёт,
Ажаркан буйтай калат, шып жашынып.

Ой бийлеп Темирбек жай бара жаткан,
Алдынан атка сылай кымыз арткан,
Дарылдак Ташмат делген бий жигити
Шарт этип чыга келди тар кабактан.

Ээн жерден кезиктирди Темирбекти,
Окчундап Ажарканга карап өттү.
Көзүнө чалдыкпайын деди белем,
Ал өңүн тетир бурду ойлоп шектүү.

Утурлап белги берип Ажарканды
Ээрчитип Антон доско алып барды.
Темирбек бакты каалап, кош айтышып,
Ажаркан ошол үйдө калып калды.

Түн кирип, адатынча күн да батты.
Суюлуп эл аягы, тегиз жатты.
Чүмбөттүү арабага олтурушуп
Кочкорго Антон, Ажар сапар тартты.

V

Ар түркүн, эл ичинде сөздөр тарап,
Ой-тоодон табалган жок тинтип карап...
Артыкбай Алматыда жүргөн кезде
«Ажаркан качты» деген кабар барат.

Демитип көкүрөгүн кысып деми,
Токтотпой ачуу айдап кайтып келди.
Кай күнү, кайсы түнү качкандыгын
Сурады Төө Сурмадан. Айтып берди.

– Сен кылдың... Сен билесиң... Сен табасың?
– Билбеймин. Кур жалааны не жабасың?
– Жаныңдан үмүт кылсаң айтып бергин,
Сырдашсың, сен качырдың, не танасың?

Экөө тең кызаңдашып тура калды.
Артыкбай керегеде камчыны алды,
Обдулуп жон талаша чабарында
Төө Сурма белден алып торой чалды.

Экөө тең аяган жок бардык күчтү,
Артыкбай көмкөрөдөн төргө түштү.

Кумганга буту тийип кор бырыксып,
Сүрдүгүп ыңырчактын бурчун сүздү.

Үн чыгып үй ичинен чарылдаган,
Жүгүрүп кирип келди бир топ адам.
Суулуктап азоолорду токтоткондой,
Жулкунтуп, ажыратып коюшту араң.

Томпойгон чекесинде такты көрүп,
Жаш жигит күлүп койду кашын керип.
Төө Сурма «кетемин» деп албууттанып
Шолоктоп бурчта олтурат чачын өрүп.

Артыкбай туталанып киймин кийди,
Камчысын бүктөй кармап атка минди.
Бул кабар кийинчерээк ырга айланып,
Койчулар зоо жаңыртып ырдап жүрдү.

VI

Чакыртып кыз агасы Жапаркулду,
Болуш, бий кысымга алып, сурак кылды.
«Артыкбай бир боорумду таап берсин!» деп
Жапаркул бүт кинээни ага бурду.

– Ажаркан качты беш күн мындан мурда,
Таң атса деген түнү – эртең жума.
Анда мен Алматыда жүргөн элем,
Менимче, төркүн жоопкер болот буга?

Дагдайып улагада төшүп керип,
Чаначтан кымыз куюп, сунуп берип,
Эртеден тынч олтурган тултук Ташмат
Болуштан сөз сурады тура келип:

– Чын эле жума күнү, беш күн мурда,
Келатып тоодон кымыз артып мында,
Жолуккам Темирбекке таң азандан,
Бир катын сайды жээктеп кеткен удаа.

Туш-туштан үн жамырап: «ошол» деген,
Ак-Түзгө ат чаптырды ошо жерден.
Артыкбай Абдылдага карап койду,
Дем алып көкүрөгүн керип кенен...

– Эгер ал качырганы болсо даана,
Өкүм кыл кара кылды теп-тең жара.
Катындын башын ачкын*, кыз биздики,
Экөөнүн баасы болсун токсон кара.

Болуш, бий акылдашты өздөрүнчө...
Тагдырды көрбөй кымын өчкөнүнчө.
Артыкбай кол куушурду: – Ыраазымын,
Дүйнөдөн көз жумулуп өткөнүмчө.

* * *

Темирбек келди эртеси түшкө жакын,
Баягы Жанузактын минип атын.
Абдылда, Султан экөө ортого алды,
– Кайда – деп, – сен ээрчитип качкан катын?

Чабарман үй-жайы жок байкуш адам,
«Чоң» болуш ат токутуп жумшап алган.
Ташматтын айткан сөзүн төкпөй-чачпай
Боор тартып Темирбекке айта барган.

* Биерде – Ажаркандын башын 90 кара менен ачып, аны Темирбекке салып, кызынын калыңына да 90 кара бычып, аны ошого тогорууп алып коёлу деп жатат.

Уккан соң көп кыйналып олтурбастан,
Темирбек жооп берүүнүн ыгын тапкан.
Антондун байбичеси – аяш Маша,
Аарыга челек коюп үйдө жаткан.

Ал жүргөн карагайдын арасында,
Аарыдан башканы албай санаасына.
Темирбек болгон ишти түшүндүрүп,
Бышыктап айтып кетти аяшына.

Жооп берди мукактанып тартынбастан:
– Ким экен, мен ээрчитип ала качкан?
– Ташматка жолукканың ырас беле,
Ким эле бара жаткан ээрчип арттан?

– Ташматың айтсын көрүп, өз билгенин,
Кай катын, кандай кийим кийингенин?
– Тааныбайм, ак жоолукчан, көргөнүм чын
Бир катын обочо ээрчип жөө жүргөнүн.

– О, кокуй, ал Антондун зайбы болчу,
Көрүүгө бал челегин келип кончу.
Жеткирип мен үйүнө бараткамын,
Чер токой, тоолуу жерден жалгыз коркчу.

* * *

Адамдын эрки менен ойноп чакмак,
Көө шыбап ниетине кардан аппак,
Бий, болуш улуп-жулуп келе жатат
Мээнетсиз көлөкөдө жанын сактап.

Көрөр күн, барар жердин жолун тактап,
Өмүргө күлө карап кадам таштап

Кедейлер баш көтөрөт эргип качан
Тарттырган эрки менен энчин жактап?!

Жашаса адам – адам атын актап,
Жүрбөстөн керкилерин тетир аштап...
Бай, кедей касташканын шондо коёр,
Калганда кагылышпай аяз, аптап...

Тунжурап бир заматта ойлоп башка,
Абдылда Темирбекти куткарбаска,
Ташматты ымдап чыгып тил үйрөттү –
Тотудай өзгөрүлдү ал бир паста.

Абдылда кайра келип сөз баштады:
– Билебиз ким ээрчитип, ким качканды?..
Темирбек кантер экен десек сынап,
Бурмалап айтасың ээ бир башканы.

Чакыргын, Ташмат чынын айтып берсин!
Темирбек эр болсо эми танып көрсүн?
Көрүнөө бузукулук кылганына
Башкалар калыс болуп, көңүл бөлсүн!

– Жана мен кантер экен деген элем,
Таксырлар, эми чынын айтып берем:
Темирбек өзү ээрчитип бара жаткан,
Көргөмүн Ажарканды эртең менен.

Бул сөздү Султан жактап: – Кызык мына!
Ташматтын ушул айткан сөзү туура.
Абдылда Темирбекке сөз сүйлөтпөй:
– Алпарып байлагыла, – деди, – сууга.

Жулунган жигиттери киришти удаа.
Темир да тартынган жок убагында:

– Чындыкты көрүшөбүз, тез чакыртып
Антондун катынынан сурагыла!

Ойлобо, кыйноо менен коркутам деп,
Кордобо, ыза кылып адамды көп.
Ташматтын кийинки ирет айткандары
Эми эле ойлоп тапкан жасалма көп.

Уяттан сактайм десе Ташмат өзүн,
Мойнума коюп берсин бурбай сөзүн.
А балким, ал да муну көргөн чыгар,
Антондун зайбы келип айтып берсин.

– Какшатпай алып чыгып байлагыла!
Кутулмак буга кандай айла кыла?
Темирбек тилин тартпайт: – Айыбым жок,
Жигиттер, көнбөгүлө айдагына!

– Карасаң айткан кебин, – деди Ташмат.
Жулунду чыт чапанын чечип таштап.
Темирбек камчы менен басып алды,
Кордукка ичи өрттөнүп кете жаздап.

Арыдай дуулдап кетти элдин ичи,
Суурулуп тура калды үч-төрт киши.
Кезенип кыжырланган үндөр чыкты:
– Небакта бий, болуштун толгон шиши...

Камчыга камчы шилтеп чыкты сабаш,
Жоголуп бир-бирине ылым санап.
Жанузак байкоо салып келген эле,
Болот деп алда кандай тартыш-талаш.

Ал кирди «аянган жан курусун» деп,
Ызалык кайрат берип, козголуп кек.

Башынан кан жайылып жатты Ташмат,
Ар кимге өз жоругу көрсөтүп жек.

Төбөсүн басып алып качты бирөө.
Артынан Жапаркул да түштү сүрө.
Болушуп Темирбекке камчы чапты,
Ал билет ким күнөөсүз, кимде күнөө.

– Кедейдин ар убакта башын аттап,
Бай-манап жүрө береби чагарактап?
Ар качан туура сөздөн тайманбаган
Темирбек, азаматсың, сага ыракмат!

Туш-туштан жактап чыккан үн уланды.
Төбөгө камчы ойноптуп кол кубанды...
Атасын бир азыраак таанытты бейм,
Колтоңдоп жүргөн өңчөй иткубарды...

...Баятан бүркөө турган күн дыбырап.
Бат эле жаңжал бүттү топ ыдырап.
Арага Султан түшүп басып койду –
Туш-туштан келбесин деп эл жыбырап...

Абдылда сөзүн укпай ызаланган,
Артыкбай үйдөн чыкпай шыкаалаган.
Энеси бала кезде эркелетчү:
«Айланам эркек болгон жышаанаңан».

Чыкты бей Артыкбайдын эсинен кыз,
«Жалындуу» жүрөгүнө капталып муз.
Мурунку мүнөзү жок албууттанган,
Жер тиктеп үлүрөйүп, сабыры суз.

* * *

Эртеси. Гүлдүн атыр жыты бурап,
Эрке жел экилентип бетиңе урат.
Чогулуп суу боюна көп кишилер
Машадан сөз угууга күтүп турат.

Төбөдө закым жүрүп күн лапылдап,
Боз торгой сайрайт канат тең каккылап.
Машага бая кеткен чабарман да
Келатат кур калгансып ал чапкылап.

Жайылып кызыл шырдак шибер чөпкө,
Салынган чоң көлдөлөң тармал көрпө.
Тиктешип сыр аякта ууз кымызга
Олтурат сөөлөттүүлөр ичип четте.

Тийгизбей таардан калканч жасап күнгө,
Шар аккан суу боюнда тал түбүндө,
Боркулдап кемегеде баглан козу,
Сузгучан күйпөлөктөп жүрөт бирөө.

Кебээрсип суусагандай эриндери,
Кумсарып Темирбектин недир өңү,
Олтурат «ичимен тап» деген сымал,
Машада баарынын тең көңүлдөрү.

Ак жоолук, чолок кара бешмант кийген,
Дүпүйгөн жал-куйруктуу тор ат минген,
Төмөнтөн ит ээрчитип Маша келди,
Тың неме, кыргыз тилин кыйла билген.

– Мен келди, айтса керек, ким чакырган?
Султанга жакын барып түштү атынан.

Абдылда абжөрлөнүп алды сөзгө,
«Жакшылык» үмүт этип сар катындан.

Акырын анткор күлүп жай сурады:

- Кандай, Антон карашо турабы?
- Абдан жакшы. Сага неме, бал керек?
- Тааныйсыңбы, ким мынабу?

- Абдан билемиз, ушу Темирбек.
- Сен аныкына барасыңбы көп?
- Сен эмне, менден сурайсың?
- Сенде жатат түйүндүү кеп?..

- Кандай? Сура! Айтып беремин.
- Тауда бар меники бал челегим.
- Көп барасыңбы дейм ал жакка?
 - Өзү билем. Керек, барып келемин.

Баары жым-жырт угуп, тиктеп олтурат,
Ичтеринде: «Иштешсечи оптуурак.»
Ар убакта акыл-эстүү кылган иш
«Мыктылардын» үмүттөрүн отко урмак.

Кай бирлери астыртадан шыбырап:

- Ушул болуп калса экен! – деп кеп кылат.
- Мындай кезде алдын ала ойлонуп
Таамай айткан татынакай сөз жыгат.

- Кана, Маша! Кайсы күнү тоодон келдиң?
- Темирбекти көрдүң беле? Айтып бергин!
- Жума күнү келген үйгө, биз экөө...
 - Келе жатып башка дагы эмне көрдүң?

- «Эмне көрди?» Сен жинди болды?
- Кандай көп сурайсын? Барды, конды,

Мен андай конок болды.
Темирбек мени жеткирди үйгө.
– Биздин катын качты ошол түндө.
– Что, сен жинди болды, Абдылда,
Мен сеники катын эмес, осторожно сүйлө.
– Жок, Артыкбайдын катыны.
– Пошел ты черт, мен орус катыны.
Элден дуулдап күлкү чыкты:
– Болду, болду сыр ачылды...

Какагандай дымы чыкпай Абдылда,
Эки бетин кактагандай тандырга,
Бир кызарып, бир бозоруп олтурду
Султан менен Артыкбайдын алдында.

Султан бүркөө: – Сүйлө! – деди Ташматты.
Жер карады, анын жаагы таш капты.
– Нени сүйлөйт, орус катын турбайбы!..
Көпчүлүк эл ооз ачырбай таштатты.

Катын алып, калың берип мал чыкпай,
«Өлөйүн» дейт, оңой менен жан чыкпай.
Ташка тийип бардык айла, аракет,
Мыш болду да кала берди Артыкбай.

Темирбектин кандай азап тартканын,
Өзү көрүп нелер болуп жатканын,
Кайра-кайра эсине алды Жапаркул
Ажаркандын «Жакшы адам» деп айтканын.

VII

Күн узарган, уйкучуга түн кыска,
Ташмат тоого барган да бир жумушка.

«Ташмат бизден сыр жашырбайт» дешти да,
Сөзгө алышты шыкап коюп кымызга.

– Бая күнү, орус катын келгенде,
Болушту бейм бий-болуштар шерменде?
Эмне үчүн жолдон кармап калбайсың,
Ээн талаада Ажарканды көргөндө?

Алып коюп башындагы калпагын,
Күлүп койду Ташмат карап жан-жагын:
– Алды менен тааныбайм деп чын эле
Бир катынды көргөнүмдү айткамын.

– Анан неге ал сөзүңдөн жаңылдың?
Ажаркан деп айтып бекер чалындың.
– «Ошентип айт» – деген болчу Абдылда,
Ак көңүлмүн, тил алчаактан кабылдым.

– «Баракелде, чынын айтты Ташматым,
Кадим эле таякеңди тарткансың...»
Сүрөп койду аердеги кишилер,
Сурашпады бир ооз андан башкасын.

Ошол замат каптап калың айылды,
Ушул сөздөр эл оозуна жайылды.
Абдылда угуп Ташмат айтып койгонун,
Кирпик какпай бир далайга кайгырды.

Таң азандан алып келди чакыртып,
Талга бекем таңды көзүн чакыйтып.
– Айланайын жан соога! – деп жалбартып,
Эки жигит сабап кирди бакыртып.

Үнүн угуп балдар келди жүгүрүп,
Иттер үрүп, айыл ичи бүлүнүп.

Абдылдадан алган өңдүү энчисин,
Кетеринде ызат кылды бүгүлүп.

– А куу тумшук, ушуну сен көрмөксүң...
Итке ишенип ара белде өлмөксүң.
Угуп алып бул кабарды Темирбек
Күлүп койду: – Жазаңарды эл берсин!

ҮЧҮНЧҮ БАП

I

Көч баратат жайлоо көздөй чубаган,
Ит жулкушуп чыга калып туурадан.
Тай минишип тепеңдеген жаш балдар,
Ыкыс берип жарышканга кубанган.
Төө жетелеп сур ат минген бир келин
Көзүн албайт жорго минген уландан.

Келин барат жаңы бешик өңөргөн.
Кемпир барат кызыл өңү көөнөргөн.
«Байдын көчү», «Манап көчү» деп билет
Кызыл-тазыл килем жапкан төөлөрдөн.
Эң үстүнө самоорлорун бастырып,
Ир алдында шаан-шөкөттүү жөнөгөн.

Бермет тизип кийген кызыл чыптама,
Үкү таккан ак көйнөкчөн кыз бала,
Махабаттын отун жагып кылгырып,
Сыйда тору күлүк минип чыкты ана.
Көз карашы боз жигитти өрттөдү,
Курган жүрөк «кантем» деди кыстала.

Өгүз жүгү ооду суудан өтөөрдө,
Бошой түшүп белге тарткан көтөрмө.
«Карма, жөлө, өлөт алгыр кыйратты...»
Көлүк ээси күткөн эмес көчөрдө.
Атын кармап, кымыз ичип жатышат,
Жолго дешип куюп алган көөкөргө.

Бээ бөлүнсө айгыр чуркайт азынып,
Мойнун созуп кулак-жалын жапырат.
Чарк айланып жыттап жаңы тезегин,
Күрөң айгыр тору айгырды качырат.
«Сени элеби, оолак жүргүн...» дегенсип,
Айкырышып омурулоп басылат.

Жаадай учкан субайларды дүрбөтүп,
Жол тааный элек чоң чабдарды үйрөтүп,
Ойкуп-кайкып сабап барат жылкычы,
Карыга илип укуругун сүйрөтүп.
Уйку соонун ортосунда таңга жуук
Чоорун тартат түркүн тилде сүйлөтүп.

Жетелетип, кыңырылта бел бууган,
Көч үстүндө эрин жоктоп жаш жубан,
Созолонуп ыйлап кетип баратат,
Кыйкым таппай кыйыр тууган, тең тууган...
Жаш чыгабы же чыкпайбы, ыйлоо шерт,
Ашы өткөнчө ай жамалын жаш жууган.

– Ким дегендин жесири экен бечара?
– Ыйдан башка шум өлүмгө не чара?..
– Кошокчу бейм, үнү дагы мукамдуу!..
Кейип-кепчип сынга алышат ич ара.
Ашы өткөнчө күндө эки маал жоктомок,
Ансыз айың сөз кылышат ичи ала...

Шарыятка, эл салтына тууралап,
Ата-баба баскан жолун туурамак.
Үйдөн чыкпай, тик карабай жыл маалы,
Аза күтүп жесир байкуш куурамак.
Бир келиндин минген аты жалт берип,
Ыргып кетти чоң элечек куудан ак.

«Кана кел!» деп бирин-бири күтүшүп,
Качпас болуп эрегишип бүтүшүп...
Кетенчиктеп, кайра беттеп качырып,
Өздөрүнчө көр азапка түшүшүп,
Тоо жаңырттып, эч нерсеге карабай,
Эки кочкор бетте турат сүзүшүп.

Көк кайкыга айыл конуп калыптыр.
Сары дөбөт баш көтөрбөйт, карыптыр.
Кыдырышып кымыз ичип келатат,
Карды чыгып, суусундары каныптыр.
Өрүлүктөп баратышат катындар,
Кызыл күрпөң жетелешип алыптыр.

* * *

Көк-Ойрок салкын жайлоо тоосу бийик,
Аз жерден калбагансып көккө тийип.
Дүйнөгө көтөрүлүп төшүн тосуп,
Ак кардан жарашыктуу калпак кийип.
Туш-туштан кашка суулар атырылып,
Жылгада, төрлөрүндө самсыйт кийик.

Күркүрөп Кемин суусу өзөн жарып,
Карагай, арчалары жашылданып,
Ичинен телки, теке үнү чыгып,
Долоно, четиндери мончок тагып.

Чатырап төрт түлүгү өрүшүндө
Көк-Ойрок өмүр кошот жанга жагып.

«Бах, чиркин, бейиш!» дейсиң көргөнүңдө,
Аерден кеткиң келбейт көнгөнүңдө.
Бетине эндик сүрткөн кыздар окшоп,
Жаштыктын наары кетпейт өңдөрүңдө.
Үзүрүн кайран жердин байлар көрүп,
Бээ байлап, чардап жатат төрлөрүңдө.

Чоло жок баскан жериң түркүн гүлдөр,
Үстүндө журт жаңырткан ак боз үйлөр.
Бай-манап ташы кулап өйдө карай,
Шерине, кымыз менен өтүп күндөр.
Ойлогон максатына жетпесе да,
Кедейлер жакшылыктан үзбөйт күдөр.

Анчалык бай дагы эмес, жакыр да эмес,
Байларга өз көңүлү жакын да эмес,
Бир боору Телегейдин көчүп чыккан,
Наркы бар жакшы адамды жатым дебес.
Бул үйдө Айнагүл бар жайлоологон,
Жетесиң үч суу кечип, ашып белес.

Кеминдин болдуң беле тоолорунда,
Койнуна оп тарткандыр болгонунда?
Көңүлүң эргип өрдөн толкуп туруп
Бир нерсе келген чыгар ойлоруңа...
Ыраазы болгондурсуң табыйгатка,
Ушунча көркөм жасап койгонуна.

«Бул жерде кандай жандар жашады экен,
Жер баркын, өмүр баркын билди бекен?»
А балким, мындан башка кыялданып,

Кайдагы тунгуюкка кирдиң бекен?
Бул жерде кандар болгон, кулдар болгон,
Жашаган жаман, жакшы нечен-нечен.

Бул жерде сулуу болгон күн чырайлуу,
Бул жерде күң да болгон эң убайлуу.
Бул жерде күмүш кемер кур курчанып,
Күрсүйгөн байлар болгон миң субайлуу.
Жан кечти ууру болгон жолу кара,
Сүйбөгөн жаратылыш түнүн айлуу.

Шаң күлкү, тыйылбаган ый да болгон.
Жек көрүү жана сонун сый да болгон.
Достошуу, кудалашуу, «кыз куумайлар»,
Жаатташуу, камчылашуу кыйла болгон.
Досуна, атасына кас саноо жок,
Касына суурчу канжар кында болгон.

Болушкан бактысыздар, бактылуулар,
Болушкан дөдөй жана акылдуулар.
Дүйнөдөн кечил өтүп кедей адам,
Болушкан чүрөктөй көп катындуулар.
Жашаган кой оозунан чөп албастар,
Жашаган шайтанды алдап кетчү куулар.

Тунжурап наадандыктын уюткусу...
Компоюп: дөөлөттүүсү, уруктуусу...
Бул жерде: жакшылыктан үмүт үзбөй
Чыдаган кайраттуусу, туруктуусу.
Ал күндөн сөз козголсо – кабак чытып
Көргөндөр келбейт али унуткусу.

Жомоктоп болгондугун көп эрдиктер,
Санжыра сөзгө ынак Кеминдиктер.

Жаныңды тамашалап «сууруп» алып,
Ышкыбоз ырдашканга кыз, жигиттер.
Бул жерде кайталангыс легенда бар,
Жазууга айгак болгон мен кириптер.

Эр Үрбү жерди-сууну чалып келет,
Утуру эрме чөлдү чанып келет.
Түбөлүк мекен кылар турак издеп,
Чачылган элди жыйнап алып келет.
Көйкөлгөн Көк-Ойрогуң тегиз көрүп,
Кеминге жеткире албайт жерди теңеп.

«Айтымбет» чокусунан салып дүрбү,
Сонуркап жердин жүзүн карайт Үрбү.
Дөңкүлдөп тоодактары куушуп жүрөт,
Учушса каскалдактар каптап күндү.
Маңкайып тыңшап калат маралдары,
Мылтыктан зоо жаңыртып чыккан үндү.

Күркүрөп эки өзөндө эки чоң суу,
Кыйкуулап көлчүктөрдө соно, ак куу.
Чукулдан чыга келип чаап алышат,
Шамдагай жигиттери учкул аттуу.
Эр Үрбү кубанычтуу ойго батат:
«Бул жерде өмүр сүрүү ыракаттуу.»

Чытырман. Ат көрүнбөйт гүл кайырдан.
Чоочун эл. Кең өзөндө мал жайылган.
Катарлаш тогуз булак чыккан жерде,
Төө минген киши жүрөт мал кайырган.
Эр Үрбү алып кел деп жигит жумшайт.
Бай экен Отогот таш¹ ал сайынган.

¹ *Отогот таш* – монгол, калмактардын бөркүнө сайынган ташы.

Себилчен** эрди көрүп уруп түшөт,
Чөгөлөп таазим этип, сөзүн күтөт.
Аттары күндү чыпчып, чоролору
Найза алган уч жагына тагып түпөк.
Апкаарып, убайымдуу ойлонот бай:
«Буруттар кармап кетсе күнүм бүтөт».

Эл жөнүн, эл башчысын сурайт андан:
– Көрөсүң айткандарың болсо жалган?..
– Башчыбыз Кеймен шаа,– деп айтып берет,
Баатырдын түрүн көрүп коркуп калган.
– Эзелтен өзүбүздүн салтыбыз бар,
Өлүктү ит жебесе, өрттөп салган.

Эр Үрбү, үрп-адатын ушул элдин
Жиберет «билип кел» деп кишилерин.
Жеткирет «ээн экен» деп башка чалгын,
Азыркы: Коңур, Ак-Түз, Кичи-Кемин.
Эр Үрбү сыр найзасын жерге саят,
Көргөн соң жердин кенин, жердин кеңин.

Баатырлар ат чалдырат жайыгына,
Саялап күн түшпөгөн кайыңына.
Чалгында заки болгон Гүлдүр жигит,
Келбеген жетмейинче дайынына.
Жигиттер түштө кеткен, түнөп келет,
Чалгындап Кеймен шаанын айылына:

«Түтүнгө түрө кыдырып,
Жегени тоонун сууру экен.

** Себил – жарак-жабдыгы толук.

Карамок кылып кир-тогун,
Жыл маалында жуур экен.
Бул элди жеке бийлеген
Кеймен деген уулу экен.
Ойсалкын аттуу кызы бар,
Ойроттон чыккан сулуу экен.
Кыргызды «бурут» деп тергеп,
Бул элдин тили буруу экен.

Май, талканын колуңа
Көөлөбөй берип коноктойт.
Эркегинин чачтары
Ай далыда колоктойт.
Союшу бөлөк эл экен,
Малдын этин коротпойт.
Бу түрү менен ушул эл
Улагын оңой жоготпойт.
«Даңгүлү²» деген чебине
Башканы жакын жолотпойт.

Өзүңүз билип, баатырым,
Алыска чойбой чечиңиз.
Ажыдаар башын ал десең,
Баш тартпай турган кезибиз.
Ата-баба жердеген,
Бул жердин эми ээси биз.
Намысты кайра кетирсек,
Чыдабас биздин бетибиз.
Чалгындан келген Гүлдүрдүн
Чын сөзүн кабыл этиңиз!»

² Дангүл – Төрт-Күл

II

Башынан өтпөдү күн нечен түрлүү?
Ар ишти сабыр менен чечет Үрбү.
Мурутун беттешерде чайнап алчу,
Ошентип адатынча бүгүн сүрдүү.
Ээрчитип куш узатпас мергендерин
Ал күнү кийик уулап тоодо жүрдү.

Шуңкугуй чатыр жайнап сай боюна,
Бир болуш күтүнгөндөй кыз тоюна.
Бул жаткан эр Үрбүнүн колу экен деп,
Чоочун эл алды бекен ойлоруна?..
«Мөндү³» деп айтышты эле «жолоочулап»,
Бей тааныш эки бурут конгонунда.

Кечке жуук ар кай жерден от жылтылдап,
Чайпалган көл сыяктуу чөп кылкылдап,
Жашынмак ойноп жүрөт тыйын чычкан,
Көрүнүп андан-мындан бир кылтылдап.
Угулат кыңшылаган чөөнүн үнү
Кайрадан күлгөн окшоп кыз шыңкылдап.

Арылдап тоонун жели түн салкындап,
Алыскы көк деңизде Ай калкылдап.
Баштаган салмактанып түн каадасын,
Учпастан житип кеткен каз каркылдап.
Кеймен шаа талабына көнбөс болсо,
Катуудан Үрбү баатыр таш калтырмак.

Кылкылдап артта калган Үрбү колу,
Ат чабым тоо артына таяп конду.

³ Мөндү – кел деп чакыруу

Баатырлар ай алдында кеңеш куруп
Такталды кимде эмне бары-жогу.
Бүтөбү ушул жымжырт түндөй болуп
Көп жылдар теңирсиңген Кеймен доору?

Элиртип тулпарларын таң ашырды.
Астында кең асмандын таң атырды.
Эр Үрбү кайталангыс сөзүн айтып,
Жөнөттү элчи кылып үч баатырды.
Камыш уч, ак боз бээнин сыясына
Тепкедей Кеймен шаага кат жазылды:

«Кыргыздын уулу болуп күйөө балаң,
Жер берип, кудалашсаң тынчып калам.
Так кесер жооп бергейсиң, үч күн күтөм,
Элдешсең өз сыйымды айтам анан...
Бул жерден куулган менин ата-бабам,
Кол курап баш көтөрсөң чаап алам.»

Жооп алат: «Чоң атаңды унутпа»... деп,
«Эч качан кыз берилбейт бурутка» деп.
Шол күнү чыңоол коюп черүүлөрдөн,
Тосулат туш-тушунан «Даңгүлү» чеп.
Эртеси Кеймен колун курап чыгат,
Жар айтып: «Бурутту бүт курутам!» деп.

III

«Кыргызды кырамын» деп ачып уруш –
Кеймен шаа элине чоң кылды кылмыш!
Кагылып эр Үрбүнүн добулбасы,
Бет алды түндүк батыш, түндүк чыгыш.
Көк-Жондон, Кашка-Жолдон, Жол-Булактан
Ат койду найза сунуп, сууруп кылыч.

Чабуулга белги берген ок атылып,
Намыскөй баатырларга жол ачылып.
Үйөрдөй тоодон аккан каптап кирди
Душманга эрегишкен кол ачынып.
Тулпарлар дүбүртүнөн жер дүңгүрөп,
Күн бетин көтөрүлгөн чаң жашырып.

Ошондо карагайлуу бийик беттен
Калмактар жөө-жаландап ашып өткөн.
Ал күндүн эстелиги сыяктанып
Жер аты – «Калмак-Ашуу» болуп кеткен.
Мезгилден мезгилдерге мурас болгон
Уламыш ушундайча бизге жеткен.

* * *

Эр өлүп эки жактан, бүтүп майдан,
Сүрүлүп Даңгүлүдөн, турган жайдан;
Көй кашка баатырлардан кол жууган соң,
Үрбүгө беттешүүгө калбай шайман,
Кеймен шаа тор айгырга камчы басып,
Өр талаш жер чымырап канат жайган.

Азапка туш келтирип Кеймен элин,
Иштеди өз акылы билгендерин.
«Кейменди тирүү кармап келгиле» деп,
Жөнөттү Үрбү баатыр жигиттерин.
Артынан сая түштү, кургатпастан
Майдандан жаңы чыккан күлүк терин.

Карарган туюк токой өзөн ичи,
Түшпөгөн качантадан адам изи.
Аңдоостон каман чалып, илбирс жарат,
Өйүзгө жалгыз-жарым өтпөйт киши.

Чакасын, дагырасын калдырттатып,
Болгондо өткөрүшөт зарыл иши.

Курчаган опол тоолор чөккөнсүп нар,
Күзгүдөй суусу тунук, башында кар.
Карагай, арча жапкан кокту бетин,
Адамды таң калтырган жактары бар.
Түбүндө боз үй тиксе жаан өткөрбөс,
Дүпүйгөн ак кайыңдын шактары бар.

Карашып үйдө олтуруп чамгарактан,
Усталар ээрге ылайык жерин тапкан:
«Тээтиги ачасынан эки ээр чыгат».
Бир түбүн кыйып алса бир кыш жаккан.
Дарактын канышпасы ак кайыңдар,
Үстүнө кар түшүрбөй үйүн жапкан.

Бул жердин ээси келип кайдан-жайдан,
Баратат Кеймен качып акылы айран...
Дөңсөөгө чыга калып артын карайт,
Келатат куугунчулар алда кайдан.
«Сыр билги, баатырларым, кайдасың?– дейт,–
Ар качан кысталышта тийген пайдаң...»

Табалап турган өңдүү тоо, таштары,
Сумсаят жеригенсип көк асманы.
Аккан суу, көгөргөн чөп, учкан куштар,
Көрүнбөйт көзгө жылуу жер баштагы.
Баратат Кеймен күлүк тор айгырчан,
Кокту өрдөп кыясы жок кырды ашканы.

Туш келди жолбундарча жалгыз каңгып,
Торуга камчы тийсе сапары арбып.
Дайны жок мен менсинген калың калмак,

Таң алды жабуулашып жүргөн⁴ дарбып,
Артынан куугунчулар тизгин созуп,
Чий башын солк эттирбей тулпар каргып.

Түбүнө намыс жетип, каран түшүп,
Кеймен шаа эл-журтунан караан үзүп,
Кырдан ооп багыт алды көл тарапка,
Алдында күтүлбөгөн тагдыр күтүп.
Башынан бир заматта бакты тайды,
Шапар тээп, эл бийлеген доору бүтүп.

Биртике көмөк болуп кеч киргени,
Тор айгыр куугунчуга жеткирбеди.
Солуктап, желип басып өзөн ылдый,
Эликтей эми күлүк секирбеди...
Табылды ат өлүгү көл жээгинен,
Дайынсыз Кеймен кайда бекингени...

Кучактап өмүрлүк дос аттын башын,
А балким, төккөн чыгар Кеймен жашын?
Өпкүлөп маңдайынан жалын сылап,
Эске алып мындан аркы «сайрандашын...»
Чиркин баш кара жерге киргенчекти,
Бул күндөр унутулуп кайдан калсын...

Кеминди өрдөп чыкса көрөт оңдон,
Ашуу бар «Тор айгыр» деп атка конгон.
Колот бар көл тарабы жайдак келип,
Чытырман Кемин жагы токой толгон.
Аржагын, бержагын тең «Тор айгыр» дейт,
Кеймендин качкан жолу ошо болгон.

¹ *Жабуу* – монгол, калмак кошундарынын ат коюп киргендеги урааны

Ажылдап алыс чуркап тулпарлары,
Бет алып куугандарын куткарбады.
Кеминдин кең сазына улак тартты,
Жоо жеңген кыргыз элдин кутмандары.
Ээлешти ата-баба өскөн жерин,
Мертинип белдүү, кексе душмандары.

Ойсалкын Кеймен кызы ашкан сулуу,
Эр Үрбү нике кыйып алган муну.
Кыздардан сулуу болор, андай болбос,
Жоо жеңип, сулууну алып чыгып бугу
Кайрылып, бабасы өткөн жерин ээлеп,
Кымбатка бүткөн өлгөн эрдин куну.

Өзүнчө Кеминдиктер кызык ырдайт,
Сүрөсөң ыгы менен, кызып ырдайт.
Ошондо өзү кошо жүргөн окшоп,
Көзүнө элестетип жаны жыргайт.
Кээ бири кумарланып угуп туруп,
Ал кездин «жакшы-жаман» жагын ылгайт.

* * *

Кеминге барсаң, батыш түндүгүндө,
«Кара-Үңкүр» дале турат тоо түбүндө.
Көргөндө кыял бийлеп көз кадалат
Үрбүнүн сыры терең үңкүрүнө...
«Бир кезде жеңдей булак аккан» дешет.
Сызылат эми жылжып түпкүрүндө.

Ушундай Кемин жайы, элдин жөнү.
Ырдашса көтөрүңкү көңүлдөрү.
Айнагүл Ай алдында селкинчек тээп,
Айылда, Көк-Ойроктун төрүндөгү.

Жатакта жалгыз үйдө, жалгыз өскөн,
Ал үчүн кызык бул күн өмүрдөгү.

Айылдын ортосунда көөнгө жаккан,
Үч жерге орнотулган алты бакан.
Кылактап келин келет, кыздар келет,
Эндик жаап, кундуз бөрккө үкү таккан.
Асемдеп ак калпакка чачык таккан,
Уландар келет чубап туш-туш жактан.

Кечинде Дөрө суусу күрпүлдөгөн,
Кошулуп үн алышып күлкү менен.
Ак көйнөк, кызыл макмал чыптамачан,
Үкүсү топусунда үлпүлдөгөн,
Аерде жүрөт ойноп Айнагүл да,
Асемдеп упа, эндикти сүртүнбөгөн.

Шыңкылдап кыздардынчы, күлгөндөрү?
Ар кими ар башкача түрлөнгөнү.
Жүгүртүп астыртадан көз кыйыгын,
Күйгүзөт келиндердин жүргөндөрү.
«Чечек» деп анткорлонуп тилдеп коёт,
Билинип турса дагы сүйгөндөрү.

Шарактап селкинчек тээп улан-селки,
Оюн-шоок күлкүсү көп жайлоо кечки.
Жаштардын зоо жаңыртып күлгөндөрүн,
Ай күбө, жайлоо түнү көрбөйт чеки.
«Ак чөлмөк» анан «жоолук таштамайды»,
Ойносо селки-уландын ал өз эрки.

Магдырап жайлоо түнү, мал жуушаган.
Бышылдап кемпир, чалдын баары уктаган.
Ит үрөт, «бекбекейлеп», чоор тартылат,

Көнүмүш качантадан аны укпаган.
Түн баркын жакшы билген селки-уланды
Жылдыздар жымыңдашып куттуктаган.

Айлакер келиндер бар окшоп сымап,
Заматта чарк айлантып алат чырмап...
Жеңил баа, чолок ойлуу мырзаларды,
Жем таштап күлкү менен коёт сынап.
Жөнөтөт жылуу-жумшак өз жолуна,
«Секет» деп сөзү менен жондон сылап.

Каранып жеңесине улам-улам,
Күлүндөп, сүйлөбөгөн кыздар уяң.
Качырбас качанакты жигиттер бар,
Кадамын жаза баспас кексе, кыяң.
Олдоксон жугуму жок бозойлор бар,
Тилинен, жүрүшүнөн тапкан зыян.

Күн алыс таа жеңесин ээрчип келип,
Айнагүл селкинчек тээп, оюн көрүп,
«Бай кызы, бай балдары шапар тебет,
Көрчү!» дейт ой-санаасын санга бөлүп.
«Жаралган дүйнө нече мынча теңсиз?
Биз болсок кедей болуп, калдык көнүп»...

Ар кимдин байкап кылык-жоруктарын,
Айнагүл ылгайт көзгө жолукканын:
«Чоолжуган сөлөкөттүү кыз-келини,
Дөөлөткө дөгүрсүгөн тоолуктардын».
Жүрөгүн так туйлатып Байсал ырдап,
Эске алат суу боюнда жолукканын...

Дүйнөдөн түн сулуусу Ай жашынып,
Жаркырак жылдыздарын көк жашырып.

Баратат күлкү дуулдап, жаштар тарап,
Эркинче ойноп-күлүп чер жазылып.
Айнашты «кайдан келген бул кыз?» дешет,
Сулуумун деген бир топ кыз басынып.

Угар саат жакшы сөздү кеткен илип,
Жароокер эпчил келин, ыкчыл жигит,
Өкүнүп «кайындаган жери бар» деп,
Жөн-жайын Айнагүлдүн алган билип.
Кай бири өз бетинче күйүп жүрөт,
Ичине жаш сулуунун нуру кирип.

Жалбарып жаны калбай сурап тегин,
Айтарга, жакшы көрүп, таппай кебин...
Ак жуумал, элечекчен, сурмалуу көз
Жармашты жаңы көргөн чоочун келин.
Күлүндөп жылуу-жумшак жооп кайтарып,
Жедирбейт кезегинде Айнаш жемин.

Тилинде «мээр чөбү бар» келин түрү...
Айнашка жолукту экен кандай күнү?
Бейтааныш бул келиндин ички сырын,
Биле албайт, четин өскөн тоонун гүлү.
Айтам деп бир жигиттен «салам дуба»,
Айталбайт опколжутуп кыздын сүрү.

Ал дайым көзүн албайт Айнагүлдөн,
Кыпыңдап көрөр замат көзү күлгөн.
«Кыз болсо так ушундай кыз болсун!» деп,
Сымбатын, кыз кылыгың баалай билген.
«Бечара, кир кол менен кармагыс!» деп,
Ичине чоктон ысык ыйман кирген.

«Ай ушу, эркектердин жоруктары,
«Сүйөм» деп кимдин башын оорутпады...

Жүрөгүн а дегенде садага чаап,
Сулууга канча жолу оолукпады?..
Чөп салып өз жарынын көздөрүнө,
Оңбогур, алда кимге жолукпады...

Айдар дейт, толук аты – Айдыраалы,
Сулуунун тагдырына кайгырабы?
Эритет ал ырдаса жан чиркинди,
Сулууну түз жолунан тайдырабы?
Айтайын башка жактан колукту ал деп,
Айнаштын «чоң жерде» экен кайындары».

Келиндин жообун алды дегдеп Айдар,
Намыстуу жигит болсо зарде кайнар.
– Сулууну энчисине баскан бекен
Энеден төрөлгөндөн манап, байлар?
– Жакшы атты, жакшы жарды жигит издейт,
Жер кезип, эл кыдырып күндөр, айлар!

Айтышып көп турбастан эл көзүнчө,
Бүлүндү «кат жазам» деп өз бетинче.
Зар менен мындан мурун киши укпаган,
Айнашка ыр чыгарды ал өзүнчө.
«Тобокел, өз бактыман көрөйүн» деп,
Жаш сулуу сүйүнтсө да же өкүнтсө:

«Көргөн соң ак жүзүңдү тарттым убай,
Азгырып кылактайсың көлдө куудай.
Дүйнөдө эч арманым болбос эле,
Зарлантпай бир өзүңө кошсо кудай!
Чын ашык, чындап сүйгөн болбос мендей,
Жашырбайм, билгиң келсе, тегим кедей.
Эжемди Токмокто бир ногой алып,
Айылга төрт жыл бою жүрдүм келбей.

Булбулдун көз жашындай көңүл бөлгүн,
Калаада тим жүрбөдүм, окуп келдим.
Өзүнө «катчы бол» деп алып келген,
Болушу өзүң көргөн биздин элдин.

Жан билбес жүрөк сырын өзүңө айтам,
Болушка катчы болбойм, жүрүп кайтам.
Айланып үндөгүмө келер белең,
Ак тилек, үмүт менен кучак жайсам!

Эң кыйын кетпес жаңы дартты таптым.
Ичиме махабаттын отун жактың.
Катыма жооп келгенде айкын болор:
Ачылар, ачылбасы чиркин бактын...

Күтөмүн сүйүнүчтүү каттын жообун.
Билбедим кайыныңдын бары, жогун?
Бар болсо шерттешкениң өзүнө тең,
Ачык айт, тапкамын деп бакыт жолун.

Өз көзүм көрүп жайнап күлгөнүңдү,
Сөз уксам «үзбө деген күдөрүңдү!»
Дүйнө адам заттан жалгыз гана,
Бактылуу демекмин бүт күндөрүмдү.»

IV

Көз арткан далай жигит Айнаш жанга,
Батынып сөз айткандар болгон чанда.
Сүлкүлдөп жорго минген байдын уулу
«Сүйбөсөң өлөмүн» деп келген ал да.
Уккан соң «өлөөр» сөзүн «сүйөөр» сөзүн...
«Дурус» деп басып кеткен Айнаш анда.

Ким сүйүп Айнагүлдү жалбарбаган,
Ким сүйүп махаббатка алданбаган?
Ойногуп түлкү куумай чырга тартып,
Өкүттө кимдер оозун карманбаган.
Айдар да кантер экен, болор бекен,
Арманда ара жолдо калгандардан...

Чыркырап бай уулунча түшүп отко,
Заматта Айдар «өлөм» деген жокко?
Сулууну жаш жүрөгү сүйгөнү чын,
Тим эле жүргөн болчу Айнаш жокто.
Эркине жигит көнбөс чара канча,
«Сүйөм» деп тынчын алып жүрөк соксо?

Кандай жооп кайтарат кыз, өзү билер,
Аябас жылуу сөзүн, балким, күлөр?
Кээ бирде кыял бийлеп кетмейи бар,
Чертилсе кереметтүү күчтүү күүлөр...
Кыз менен гүлгө кимдер куштарланбайт,
Капасыз, эстегенде айта жүрөр...

V

Кашаттан, алда кайдан көкжал улуп,
Кыз-келин бекбейкейлеп үнүн угуп:
Жылкылар кишинешип, койлор жуушап,
Калдайып аскаларга түнөп булут;
Кетирип түндүн тынчын алга шашат,
Бир гана Кемин суусу алдас уруп.

Окшотуп өтүп кеткен жаштык зары,
Өкүттүү үн чыгарып аккан шары;
Үлдүрөп сыр жылдыздар, Ай муңаят,
Дегендей: кардай эрип өтөт баары.

Жылкычы ат үстүндө чоорун тартса
Толгонот үнүн угуп үйдө жары.

Көк-Ойрок толукшуган күлгүн маалы,
Жуушаган жайдак жерге жайнап малы.
Ыксырап ууз кымызга, таза абага,
Уйкуда бай-бабиче жыргап жаны.
Кедейди алачыктан жылдыз тиктеп,
Агарат машакаттуу жайлоо таңы.

Чатырап чатка батпай уй желини,
Ойгонуп таң азандан бай келини.
Келатат бээлер чубап, кулун ойноп,
Көрктөнүп шүүдүрүмдүү тоо сеңири.
Теңирин тааныбастан бай-манаптар
Өзүнчө дуулап жатат кеп-кеңири.

Таң атса тамашалуу той башталмак.
Абдылда кыз узатмак эл кастарлап.
Кудалар эки жума мурда келген,
Көтөрткөн ак өргөөнү күйөөгө арнап.
Калпактык уяң жүндөн кытаттатып,
Жээгине оймолотуп манат кармап.

Кештелеп чамгаракка күмүш чапкан,
Алкагын ороп күмүш зымын тарткан.
Жалтылдайт ууктарынын алаканы,
Ага да жылан баштуу күмүш жапкан.
Тегирич, жабык башын терип соккон,
Капшытта турат күмүш ала бакан.

Каалгасын жашыл, көгүш түргө сырдап,
Чийлерин кызыл-тазыл жүнгө чырмап.
Түндүктөн чачык боолор самсаалаган,

Жасалган алты канат өргөө кылдат.
Төшөлгөн калы килем, зым керебет,
Тартылган кооз туш кийиз баасы кымбат.

Тирелген шайы жууркан кабат-кабат,
Ак жаздык канча экенин болбойт санап.
Мөндүрдөй кара көрпө көлдөлөндөр,
Заматта көргөн көздүн жоосун алат.
«Алыстан чоктой болуп көрүнсүн» деп,
Жасалган түндүк жабуу сырты манат.

Чоюлжуп Анапия ушул үйдө,
Айлакер күйөө жолдош, эрке күйөө.
Урматка чакырылып селки, уландар,
Тандан кеч таң-тамаша болуп күндө;
Ууз кымыз, сүт эмген тай этин жешип,
Калтырып кыз, күйөөнү тарайт түндө.

Обочо, мал жолотпойт үй четине,
Кыз барат «кадыры чоң» өз теңине.
Болсо да канча дөдөй, «ак сөөкпүз» деп,
Манаптар шек келтирбейт өз тегине.
«Үч нардын мүлкүн берет» деген сөз бар,
Өргөөдөн башка дагы кыз себине.

Билишет күн мурунтан күйөө дайнын:
Кенжеси эрке талтаң Чыныбайдын.
«Келинди өзүң баштап алып кел!» деп,
Чыныбай жибериптир улуу зайбын.
Кудагый-кудаларга үй көтөргөн,
Дүрбөтүп «мейман күт!» деп бүткүл айлын.

Не кылса колдо бийлик, колдо дөөлөт,
Күн алыс тай союлуп, сыйга бөлөп.

Эринип илең-салаң карта кесип,
Кудалар той үстүндө күтүп сөөлөт.
Чет жакта саанга келген алачыкта
Бала ыйлайт:
«Бергиле – деп талкан көөлөп»!

Тартылат эт титиреп сыр табакка,
Алмашып самоор келет бир заматта.
Үзүп жеп бир боорсокту, канттан кетип,
Олтурат Султан болуш бир тарапта.
Мелтирейт мелт-калт болуп сыр аякта,
Чайкалган ууз кымыздар сар чаначта.

Илинген керегеде: дүрбү, бараң,
Бөрү ичик, чаар сүлөөсүн, калтар анан.
Мөндүрдөй көрпө төшөп, жүк тирелген,
Бул үйдү улуу катын ээлейт жалаң.
Мейизди бирден алып жара тиштеп,
Чай ууртайт кылык менен оолжуп араң.

Дүйнөгө бир аз жүрүп өтөт адам,
Мейли бай, мейли акылман, мейли сараң.
Сыйлашып тирүүлүктө бирин-бири,
Сайрандап өмүр өтсө неси жаман?
А бирок, бай-манаптан жакшылык жок,
Өзүнө көрүп каздыр – келсе чамаң!

«Билемин жүргөндөр ким чардап-дуулап?
Өмүрү жакырлыкта өткөн куурап?»
Темирбек өзүнчө эле ойго батат:
«Болсочу эл ичинде адил сурак!
Бир адам бир адамга күнкор болбой,
Тең катар тер агызып эмгек кылмак!

Дүйнөдө манап барда, байлар барда,
Биз өңдүү кедейлерге жыргал кайда?
Бий, болуш, ак падыша ошолордук,
Өлгөнчө жонубуздан издейт пайда.
Сазайын берсе кана, атаганат,
Тиги жай деп жүрбөстөн, ушу жайда...»

Өзгөрүп тигилерди көргөндө ою,
Негедир «дүр» дей түшөт бүтө бою.
Ал айтат даамдуу тамак ичкен күнү:
«Кедейдин бир байышы – орто тоюу».
Эгерде көрсө кандай ойдо болмок,
Кай курда башталганын кыздын тою?

Ошентип жаңы гана той башталган,
Кудага өз алдынча үй жасалган.
Абдылда мынча неге марттык кылат,
Көп жерге «ач көз адам» деп аталган?
Булардын ар күнүгө кылган иши:
Тамактан кол бошобойт таң аткандан.

Кыз тойго чакырылып күйөө балдар,
Алалек колуктусун кайны барлар;
Кылактап шайы көйнөк кыздар качып,
Башталды алды менен «кыз куумайлар.»
«Күйөөсү кандай жигит болду экен?» деп,
Астыртан Айнагүлдү аңдыйт Айдар.

Закымдап түркүн ойлор ушул кезде,
Айнагүл эл ичинде турат четте.
А бирок жаш жүрөгү сүйүнүчтүү,
Кылт этип улам Байсал түшүп эске.
Кыз тарап: «Кыз жеткирбей кетсе экен» дейт...
Бактылуу көп узатпай жигит жетсе.

Кыз аты ак жабуу жаап үртүктөлгөн,
Жаркылдайт ээр-токумдар күмүштөлгөн.
Ак көйнөк, шайы көйнөк, кара чачтар,
Шыңкылдап кимге гана күлүшпөгөн?
Ал эми бозойлорду «жетип ал!» деп,
Кылактап сызып барат күлүк менен.

Бозойлор чып эттире камчы басып,
Күлүктөр кайып учуп канат жазып.
Дуулдашат, каткырышат, кас-катарлап
Тургандар сейилдешип көңүл ачып:
– Анакей, боз ат жетти, тору калды...
– Карагер жолдон чыкты ала качып...

Боз атчан кызды белден кучактады,
Тор атчан кайра тартып, кылчактады.
Кундуз бөрк, кызыл кемсел селки минген
Сар кашка баса калып бурчатпады.
Камчы үйрүп беш көкүлчөн колуктусу,
Чапкан жок, калк алдында ызааттады.

Ак көйнөк үстү-үстүнө келет сабап,
Тургандар каткырышат ага карап.
Булактан Анапия жөнөп калды,
Сыр билгич, атка учкаяк жеңе жандап.
Абдылда узатарда мингизем деп,
Аккула жорго күткөн кызына арнап.

Калпакчан кызыл чийкил күйөө бала,
Мингени өз жоргосу көөдөй кара.
Тизгинди жаадай тартып чимирилип,
Дирилдеп мейкиндикти барат жара.
Көйкөлүп коргошундай эки жорго,
Эл дуу-дуу, мактоого алып өз ич ара.

Бири айтат: – Кула жорго Чүйдөн чыккан.
Бири айтат: – Кара жорго дубан бузган.
– Бул жердин жылкысы эмес кара жорго,
Кашкардан алып келген деп мен уккам...
– Көчкөндө Анапия минип жүргөн,
Калышпайт кула жорго учкан куштан.

Күжүлдөп жорголору таштап арыш,
Бири кууп, бири качып кетишти алыс.
Ким айтмак кайсы жорго кыйындыгын,
Карааны үзүлгөн соң, болуп калыс?
Жеңеси аккуланы сүрөп кеткен,
Өбүүнү эл алдында көрүп намыс...

Чукулга кула, балким, өктөм чыгар?
Чым кара бара-бара өткөн чыгар...
Манаптар эң ызакор болучу эле,
Жеткирбей кеткенине эптеп чыдаар...
А балким, имериле берген жерде
Куу жеңе ык келтирип өпкөн чыгар?..

Кылактап үчөө чыкты жапыс белден,
Жоргодор демек катуу канат керген.
Айнагүл айланага ойлуу карап,
Дөңсөөдө, окчунураак турат элден.
Ак калпак, шыңга бойлуу жигит көрсө,
Элестеп көз алдына Байсал келген.

Ал дагы тигилердей торко кийип,
Бөжүтүп кезегинде жорго минип,
Жүргүсү келет дуулдап Байсал менен,
Колдо жок, бай билгенди турат билип...
А бирок кейиген жок көрөөрбүз деп,
Кызыкты, болсо эгерде эсенчилик.

Бүлбүлдөп күн кечтеди оюн тарап,
Кырандан чубап түшүп койлор маарап.
«Кыз куумай» кызык дечи, бирок кандай,
Күн чырай кызын саткан малга баалап?
Жаш ирмеп кыз-келиндер каргыш айткан:
«Жапайы мусулмандык салтка наалат!»

* * *

Салкынын жерге төшөп аптапты айдап,
Түн келди карылардын көзүн байлап.
Кылтыйып тоо артынан Ай көрүндү,
Жылдыздар чачып ийген чоктой жайнап.
Селки, улан өздөрүнчө токмок баштап,
Чоң үйдө комуз таңшыйт, казан кайнап.

Шайланып эпчил жеңе оюн баштар,
Ырларын ичтеринен кайрып жаштар.
Дегенсип: «Кимибизге токмок салат?»
Тымпыйып жоодураган кара каштар.
Олтурат кашпыт жакта Айдараалы,
Кылтыйып алда кимге тигип кастар...

Ал көрдү сулууларды ушу жерден,
Жүрөктү опколжутуп кашты керген.
Дүйнөнү алекимде унуткартып,
Жаныңа бир карашы жыргал берген.
Таткысы келип өмүр ыракатын,
Алыска көңүл кетет тартып кербен.

Сыйкырдуу сулуулардын каш, көздөрү,
Арбаса түшүп келет куш көктөгү.
Жоодурап жоош өңдөнүп турган менен,
Амалкөй, сынап турат кый өткөндү.

Бір менен, кылык менен сындап өтүп,
Жигиттер лазим көрөт кыз өпкөндү...

Маашыркап сөөлөтүнө кыз сыйынын,
Ыңгырайт күйөө койбой өз кылыгын.
Ээрчитип таажеңеси кошо келген,
Айнаш жан сынайт ырга ким кыйынын.
Жигиттер ичтеринен тартып демин,
Жиберет Айнагүлгө көз кыйыгын.

Суйкайган ак элечек, чүрөк моюн
Келиндер кылыксынып түзөп боюн,
Кылгырып астыртадан карайт баары
Сынга алып даңазалуу кыздын тоюн.
Кыз-күйөө айкалышып жар көрүштү,
Бір менен күйөө жолдош баштап оюн:

«Өмүрдү зая өткөрбө,
Запкысын тартып кайгынын.
Жумулуп көзүң өткөндө
Тирилтип албайт байлыгың.

Кыз-күйөө болуп, сүйүшүп
Бизден да мурун жан өткөн.
Ынактык менен күйүшүп
Жүрөгү кирсиз жар өпкөн.

Төрөлүп жарык дүйнөгө
Убайым менен өткөн бар.
Кадырлап жаны сүйгөнгө
Жетпеген бар, жеткен бар.

Өмүрлүк бирге баш кошуп
Жыргалды, муңду тең бөлүш.

Эгизге түгөй окшошуп,
Эки ашык туруп жар көрүш!»

Жасанган Анапия тоо гүлүндөй,
Кайрадан күн келбестей кыз күнүндөй.
Үлпүлдөп коомай туруп жар көрүштү.
Жылмайса чыбыр чаары ным көрүнбөй.

Жанында өз синдиси эжекелеп,
Ойноктойт жездесине кээде эркелеп.
Кара каш, эжесинен сулуу сымал,
Жүрөгү кээ жигиттин элөп-желөп.

Көрбөгөн жезде мурда келип аны,
Тегерек кара көздүү Каныйпаны.
Кудайым эндик сүртүп койгон сымал,
Тамылжыйт акча бетте ойноок каны.

Менсинип, көккө учуруп ой-санаасы,
Ырдамак болду кекеч бай баласы:
«Аркардай, ак кардай...» деп туруп калды,
Ар жакта чакан окшойт өз чамасы...

«Мөөрөй кой!..» деген сөзгө жооп кайтарбай,
Мелтирейт ойдогусун так айталбай.
Туш-туштан күлкү кетти, күбүр-шыбыр:
«Мурунтан кайда жүргөн бу байкалбай?..»

«...Көзүң жайнап аркардай,
Бетиң жааган ак кардай.
Көрсөм көөнүм ток эле
Сенсиз кумар таркалбай.
Аны билбей сен кеттиң,
Айыл жүрүп барк албай...»

Үйрөнгөн ушул ырды жеңесинен,
Адашты теңир уруп төбөсүнөн...
Кур көөдөн жакшылыкка жеткирген жок,
Күнөөнү көрсүн эми дал өзүнөн.

Күлгөн жок Айнаш ага, ачып боору:
«Бечара, жабышыптыр кесик оору...»
Жүрөктөн жүрөктөргө чок ыргытып,
Ошо кеч өкүм сүрдү ырдын доору.

Шашылбай созолонтуп коңур үнүн,
Коңур үн чымыратып жайлоо түнүн,
Айнашка Айдар ырдап токмок салды,
Күтүлгөн күн ыңгайы келип бүгүн:
«Турпатың кыргыз элденсиң,
Ким үчүн туулуп келгенсиң?
Текебер кылба жигитке...
Бактыңа кырсык келбесин.

Ай окшоп көктө калкыган,
Чыгыпсың сулуу калкыман.
Тор жайып кармап кетпесин,
Аңдыган бирөө артыңан?..

Ак чабак болсоң көлдөгү,
Тор жайгыч болсом элдеги.
Кылактап жүрүп чалынсаң,
Торчуңа кудай бергени!..

Жылмайып жылуу өңдөрү,
Көп экен кыздын мөлмөлү.
Айнажан өзүң турганда
Сулуу деш кыйын өңгөнү!..»

Кыз өпмөй кыргыз салты баштан берки,
Ыр менен, күлкү менен оюн шерти.
Тамылжып уялыңкы төмөн карап,
Жоодурап ыкка көнүп турду селки.

Жаштардын тамашасы эң бир кызык,
Жар өбүү жигит үчүн кандай ысык.
Денеси ымыр-чымыр боло түштү,
Жүрөгү обколжутуп демин кысып.

Жытына жыпар кошкон тоонун жели,
Эркелеп, экиленип жүрүп берди.
Куттуктап күлкүсү көп жаштар ойнун,
Жымыңдап сан жылдыздар күлүп берди.

Суурулуп колдон колго өтүп токмок,
Жүрөгүн сулуулардын бозой козгоп,
Жаштыктын ташты эриткен ыры толкуп,
Таң ата той тарады, токмок токтоп.

* * *

Бар тура: жаман жүрмөк, жакшы жүрмөк,
Бар тура: ачуу, таттуу өмүр сүрмөк.
Бар тура: кас санашуу, дос санашуу,
Жек көрмөк, ашык болуп жаны сүймөк.

Бар экен ак жолуңан азгыруулар,
Маар тапкан ошо менен бактылуулар...
Өмүргө балта чаппай өтсө нетмек?
Дүйнөгө бир мертебе адам туулар.

Ошондой ала-кула дүйнө чиркин,
Кубулган калыбынан нечен түркүн.

Аттиңай, ошолорду биле туруп,
Жеңдирет ыйга кээде кайран күлкүң.

Санаасы сан бөлүнүп Абдылданын,
Элестейт Айнаш сулуу алдында анын.
Көзүнө той үстүндө чалдыкты да,
Өрттөдү ай жамалы чачып жалын:

«Көрсөмчү баягыда келип жайга!..
Бу кызга мынчалык ой болсун кайда?..
Жок жерден атасына тилим тийип,
Неликтен ыраа кыйдым Артыкбайга?..»

Ошондо жакшы куш деп жактырды эле.
Түгөнгүр, бар албадым анда неге?..
Чоо жайын Айнагүлдүн эми билип,
Өкүнөт ал өзүнө коюп жеме.

Өрттөдү көп жигитти көз карашы,
Канткенде табылмакчы дарт дабасы?
Ар качан арбап алат көргөн жанды,
Кыргыздын сыйкырдуу бул кыз баласы.

Шыбырап Абдылданын күйөөсүнө,
Сыр төктү күйөө жолдош бир өзүнө:
«...Айнашка куда болбой адашыпсың,
Көрбөгөн журт аралап күнөө өзүңдө!..»

Дүрт этип жүрөгүндө турган кыпын,
Жериди алмак болуп турган кызын.
Көнүлү Айнагүлгө түшүп калды,
Кол жетип кармар бекен бакты кушун?

«Ичине ала-кула курт уялап,
Кокустан тор жайбасын бир кыянат?»

Чыгарбайт көз жаздымдан таажеңеси,
Айнашты жамандыкка кыялат.

Байсалга барса экен деп ак дилинде,
Боорукер жакшы тилек ар киминде.
Томсоруп көз арткандар кала берип
Кетсе экен көп күндөрдүн бир күнүндө.

Аты бар манап уулу эркелеткен,
Түшкөнсүп чоёктотуп жалгыз көктөн.
А балким, Баймырадыр, Мырзакулдур?
Жулунуп баш-куйругу: «Мырзага» өткөн.

Өңүндө бир көрүнгөн кызды сүйүп,
Түнөрүп, алсыз Мырза кабак түйүп,
Жаадырып атасына токонаалат,
Өзүнчө эңги-деңги, тартып күйүт.

Зар айтты медеp тутуп жигиттерин:
– Айнагүл кимдин кызы билип бергин!
Башымды астына тартуу кылып,
Алсам деп жаным менен үмүткермин.

Жигиттер ойго түштү мостояшуп:
«Астыртан жандырган го от коюшуп?»
Кийиктей эки тоонун башын самап,
Ай карап калбас бекен соксошуп?

Чиренип Чыныбайдын тактысына,
Сыйынып тобокел деп бактысына,
Айнашты «ала качып» кетмек болду...
Бел байлап жаман жана жакшысына...

* * *

Жарылып асман астырган,
Сөлөкөт менен атты таң.
Бузулуп айран каймагы,
Наар сызды Айнажан.

Бетинен өптү таажене:
– Кейпиңен сенин айланам!
Жакшы адам болуп, жакшы өскүн
Жайдары жүзүң жайнаган.

Капшытта, төрдө бут суна,
Мырзалар көшүп уйкуда.
Жел үйлөп жатат Абдылда
Толтуруп улам ууртуна.

Ат токуп бир боор таяке,
Ээрчитип чыкты таң эрте.
Байсалын ойлоп ойноктойт
Көңүлү сергек жаш эрке.

Сагынган үйүн, энесин.
Элестейт Ак-Түз элесин.
Ээн эркин ашып барата,
Жайлоонун артуу, белесин.

Баратат чоң суу боюнда,
Муздак жел кирип коюнга.
«Байсалга жалгыз айтам» деп
Көргөнүн кыздын тоюнда.

Суу шары жарды чапкылай,
Күркүрөп агып капчыгай,

Ийиндин оозун кайтарып,
Чакылдап турат чакчыгай.

Кумайдан сайран улары,
Оргуштап ойноок булагы.
Чап чарап жашыл, гүл аңкып,
Жайлоонун күлгүн убагы.

Абасы атыр жыттана,
Шимируу ширин сүт тама.
Көк-Ойрок – бейиш көркүнө
Айнагүл барат суктана.

* * *

Күн нурун жайып тоолорго,
Карышкыр житип коолорго.
Ыксырайт тентек кулундар
Тизилип желе боолорго.

Колунда жеңил көнөгү,
Көңүлгө толбой бөлөгү,
Ээрчитип жеңе кайнисин
«Бээ саайбыз» дешип жөнөдү.

Туралбай көпкө мелтиресп,
Аякта кымыз чертилет.
Мурутун булккан жигитке
Селкинин кашы серпилет.

Дегенсип: жаным, билгиниң,
Сездирип жүрөк дилгирин,
Айырбайт көзүн астыртан
Сагынган окшойт бир-бирин.

Жамынып көк чыт чапанын,
Абдылда сылап сакалын:
– Кудалар, – деди жай сүйлөп, –
Карымак качан сапарың?

Жайгыла көрсүн кыз себин,
Кудагый, куда, бүт Кемин.
– Өзүңдө бийлик, кудам, – деп,
Кудагый айтты түз кебин.

Түшүрүп эске кыз чакты,
Желбегей таштап кымкапты,
Күпчөктөй кызыл кудагый
Олтурат ээлеп төр жакты:

– Ичине түйүп өз сырын,
Кебелип бузбай өз сынын,
Чыныбай кудаң жүргөндүр
Биз жакка буруп көз кырын.

Байкаган алыс-жакынын,
Кысталса тапкан акылын,
Артыкча көрөт Абдылда
Карасур Шааркүл катынын.

Кудагый сөзүн кубаттап,
Көйнөкчөн басып кылактап,
Жайылып көл-шал дасторкон,
Сүйлөдү Шааркүл кыяптап:

– Сыңар ооз сөзгө көңүлүң бөлгүн,
Колуңду сундуң, мен ага көндүм.
Куданын сырын алыстан билем,
Эп болсо, сыгып кыз себин көргүн!

* * *

Кастарлатып кыздын себин бердирип,
Калы килем, шырдактары жайылган.
Эл көрсүн деп аркандарга кердирип,
Кызыл-тазыл жууркандары шайыдан.

Пачайыдан, ак жана көк тубардан
Чубалжыган кең кош этек көйнөгү.
Күлдү бирөө: «Чыгар бекен дубандан
Ушул өңдүү манаптардын көйрөңү?

Бул тим эле дөөлөтүнө мактануу,
Бул тим эле жеке даңкын көтөрүү.
Кадыр түзүп, кыз күйөөсүн аткаруу,
Зыкым жактан болбойт андан өтөрү...»

Мейли, анын бизге кандай кереги.
Дүр-дүйнөгө көз каргытты күйөө, кыз.
Күндөгүдөй күлкү, шаттык дареги
Өңүндө жок, бүгүн жалгыз күйөө сүз.

Көңүл толбойт бөлөсө да манатка,
Кызыл-тазыл буюмдарга таң эмес.
Анын ою арчалуу төш тарапта...
Уйгу-туйгу, алган кабар так эмес.

Билбейт аны бала кыял колукту,
Жаны сүйгөн жары кимге көз артмак?
Топу түшүп, башка салып жоолукту,
Бүгүн түнөп эртең бирге жол тартмак...

Ойго келбейт күйөө неге муңканат?
Шааркүл жүрөт кыздын себин ырааттап.

Чоң кудагый септи көрүп суктанат:
– Кыз узаткан салтыңарга ыракмат!

Туш кийиздер кундуз жээктүү, саймалуу.
Көшөгөлөр чебер колдор бүтүргөн.
Куш жаздыктар, сыр сандыктар пайдалуу,
Кыз төркүнү асем менен күтүнгөн.

Айткан элек жасалгасын өргөөнүн,
Сөз чыгымдап кайталоого болбостур.
Жаккан менен көңүлүнө өңгөнүн,
Жаш күйөөнүн купулуна толбостур?..

Аны менен эч биринин иши жок,
Көз алагды шаан-шөкөткө кызыга.
Кудалардан «койгун» деген киши жок,
Эне баарын арнап жатат кызына.

– Кудагыйым, кетер болсоң кай маалда,
Ак өргөөнү артып берем ингенге.
Кыз узатам себин жүктөп каймалга.
– Жөрөлгөңүз жакшы наркты билгенге!

Кудагыйлар өздөрүнчө ыраазы,
Шайыр сүйлөп, белен болуп камылга.
Абдылданын учкул жорго куласы,
Кызды күтүп жер чапчылайт мамыда.

Күмүштөлгөн ээр-токум шарактап,
Шуудураган ак жибектен үртүгү.
Кыз, күйөөгө унутулгус таң атмак,
Эсте калып Көк-Ойроктун бир түнү.

Жал-жал карап Анапия Мырзага
Ойлойт ичтен: «Жакшы көрөм жанымдан.

Бактылуумун, тагдыр кошту бир сага,
Жаман апаат шек келтирсем жаңылам...

Атагы чоң, өскөн жердин тукуму,
Түндүгүнөн ырыс-кешик куюлган.
Алтын боосун кармап жүр деп ушуну,
Кудай таалам ак никемди буюрган...»

Коштошуунун кечте болмок кошогу,
Көптөн бери жеңелери күтүнөт:
«Кызды мактап, жакшы бак деп кошолу,
Биздин элден кетип калат бир түнөп».

Кыз жөнөтүү шаан-шөкөтү өзүнчө,
Ар адамдын көрөр күнү ар бөлөк.
Күйөө бала кубанса да, өкүнсө,
Сырын тартып билишсечи а көрөк.

* * *

Жайдак тайга ач кенедей жабышып.
Так түйүлтүп, өйдө-төмөн жарышып
Балдар жүрөт жагалмайдай зыпылдап,
Желди жиреп, кең мейкинди жарышып.
Күйөө бала жолдошторун ээрчитип,
Акыл курду дөңсөө жерге барышып.

Карап турсаң калдайган тоо тарапка,
Нечен кызык ойлор келип заматта,
Ченебеген кооздугуна табийгат
Же толкунтуп, же кул кылып алат да.
Жаның жыргап жашаргансып өмүрүң,
Жай көркүнө моокуң таза канат да.

Кыздын нуру жай көркүнө түшпөсүн?
Же кыз нуру жаз көркүнөн бүтпөсүн?
Шүүдүрүмдө наары ачылган гүл сымал,
Айнагүл деп ким жакшы үмүт күтпөсүн.
Ага окшобойт Анапия, Мырзага
Арнаса да өмүрүнүн сүт кезин...

Карайт, карайт арчалуу төр тарабын,
Кайда кеткен? Көралбайт эч караанын.
Кечки оюнга Айнаш жанды чакыртып,
Айткан эле ала качуу амалын.
«Ай алдында колдогудай көргүн» деп,
Жолдоштору кубандырган манабын.

– Колуктуңуз билгиздиби жармачын?
– Айтпады деп илебиңер жанбасын:
Анапия «жел» чыгарып ийди окшойт,
Уктап жатсам ысый түштү жамбашым...
Көктөн түшкөн пери кызы болсо да,
Эркек башым басынтып мен албасмын.

Ушул айткан сөзүн Мырза кайталап,
Жигитине так кесер жооп кайтарат.
«Бактым бар» деп кыздын бөлөк ою жок,
Кечээ гана жар көрүшкөн кайкалап.
Калыс болчу, адилеттүү окуучум,
Кечиримсиз күнөөлүсү кай тарап?

Үмүт үзбөйт «күйөө» көксөп оюнда:
«Келип калар кылактап кеч оюнга.
Малды-башты тигип ушул кыз үчүн,
Бүт азапты алдым чыдап моюнга.
Жигиттерим тулпар оозун чойдурад
Ай алдында кысып алып коюнга...»

Күн өпкүлөп кыргыз Ала-Тоолорун,
Айгинелейт эртең чайттай болорун.
Мисирейген бийик асман чаңкаят,
Анда-санда сүртүп көгүш боёгун.
Жел зыпылдайт билбөөчүдөй ашыгып,
Кайда токтоп, жанын кайда коёрун...

Мырзаны да желдей учкул ой бийлеп,
Чырмап алды, не болорун ким билмек?
Өчөр бекен, өспөс бекен ким билет,
Араң жанган ашык оту бүлбүлдөп?
Келбес, келбес жакшы адамдын оюна:
Ак тилекти, ак сүйүүнү бүлдүрмөк.

Көрчү кандай баалайт экен сүйүүнү?
Көрүнбөгөн көк чүпүрөк түйүлүү...
Тагдыр өзү жөнгө салып чечилер
Жаш өмүрдүн чиеленген түйүнү.
Эртели-кеч жүрөк каккан адамда
Бар эмеспи күйүнүү да, сүйүнүү.

Билбейт баё Анапия, кардан ак.
Билип калса, тирүү жан да арданат.
Миң уктаса, түшкө кирбес болгон соң,
Санаасы тынч, көңүлү түз, алданат.
Бирок дагы чыгып калат жамандык,
Этек менен жапкан менен далдалап.

Үмүт үзбөй кыйла болду күткөнгө,
Көрүнбөдү сулуу көзгө сүрткөнгө.
«Кеткен» деген кабар угуп үшкүрдү,
Жүрөк кургур таш эмес го түткөнгө...
Үйгө келди, дагы башка ой менен...
Эң акыркы бээнин саамы бүткөндө.

* * *

Кыз-күйөөнүн урматына жараша,
Кээси калып, кээси тарап таң ата,
Кашаттагы жумурткадай өргөөдө
Күн баткандан күн чыкканча тамаша.
Ушу бүгүн эң акыркы коштошуу,
Кыз көрүшүү олтурушуп жанаша.

Абдылданын эрке Каныш токолу
Эл күтүүдөн бүгүн колу бошоду.
Кылыгы бар кашын серпип сүйлөгөн,
Эри дагы көрөт ошону.
Кандай болуп чыгар экен угалы,
Кызга арнаган кичи эненин кошогу.

Үй жык толгон мөлтүрөгөн сулууга,
Үйрөнүүгө, келген кошок угууга.
Кыз ыйласа, жеңе ыйласа кыңшылап,
Эрээни жок кичүү менен улууга.
Жигиттердин мында кылар иши жок,
Мүмкүн бирок сырттан тыңшап турууга.

Ал төрөгөн тегерек көз Каныйпа,
Эжесинен сулуу экени анык да.
Өзгөчөчү, жан жыргатып күлгөнү,
Көзү, мурду окшоп турат Канышка.
Эжесине карап, ойлоп олтурат:
«...Мына, мына кетет жалгыз алыска».

Он төрт жашар, бирок болук денеси,
«Мен туудум» деп баккан Шааркүл энеси.
Ошол күндөн ушул күнгө Канышка
«Сен туудуң» деп айтпай келген эмеспи.

«Улуусунан, кичүүсүнөн» дедирбей,
Эки кызы өз колунда тең өстү.

Айткан эле сырдаш Бурма жеңеси:
– Кой, кызыке, айтайынбы дебечи!
Бир жаңылып калгандырмын сүйүүгө,
Кем баа кылбай, жакшы аялга теңечи!
Кошок айтып коштошууга келиптир,
Эрте-кечтир болбосун деп жемеси.

Анапия уюп уккан айтканын:
– Билесиңби аялдардын майпарын?
Эркек дайым катын, кызга кеп айтат,
Ой, кызыке, аял айтпайт, байкагын!
Катын башым сүйгөндүгүн билдирип,
Бир сапарга ак жолуман кайткамын...

Жаман көрбө, оюнду кыз, түшүнөм!
Айдар чиркин кетпей күндө түшүмөн!
Ал сүйбөстүр, мен сүйүпмүн, кантейин,
Эстен тана... өптүм, өптүм жүзүнөн.
«Сүйөм!» дедим, аял айтпас кеп айтып,
О, махаббат, ким жеңилбейт күчүңөн!..

Кошогу бул ошондогу Бурманын,
Бузулат деп калыбынан бурбадым.
Айыбы жок кыз-келиндин көз жашы,
Нечен агып, нечен ирет кургадың.
Өлсөм дагы жашыра албайм, эски салт,
Далай сулуу болду сенин курманың.

«Кызыкемди салкын бир жерге бакканбыз,
Кызыкеме кырк бүктөп тумар такканбыз!

Кызыкем булактан барып суу алган,
Келбетин көргөн бир адам кубанган.

Кызыкем упа, эндик сүртпөй нурданган,
«Алам» деп, алалбай шерлер кур калган!

Кызыке, баткактуу жерден өтпөй жүр,
Кызыке, абысын менен өздөй жүр!

Мырзаке, көңүлү калат, урбай жүр,
Кызыке, төркүндөн көңүл бурбай жүр!

Кызыке, көргөндүн баарын... айтпай жүр,
Кызыке, жаркылдап күлүп чыттай жүр!

Кызыке, токтотом сөздү эми мен,
Кызыке, бак айтсын барган жериңен!»

Кымкап чүмкөп, тийиштирип баштарын,
Кучакташып, көрсөтпөй көз жаштарын,
Кошокчулар улам бирден кошууда,
Даңазалап кыздын жакшы жактарын.
Жамандашса жерге кийрип жиберип,
Жакшылашса, билет кантип мактаарын.

Эркектерден аял кыйын неликтен?
Буюрбасын, эркекти мен кемитсем!
Аял эпчил, эркек чыны олдоксон,
«Кур жалаа» деп, болбос буга териккен.
Көз карашы, жылмайышы, кылыгы,
Эркекти эмес, ташты дагы эриткен...

Салтка ылайык жетип сыйлоо ирети,
Каныш келди, сүттөн таза ниети.

Башын жаппай, колун коомай тийгизип,
Алды менен ак бетинен бир өптү.
Сыңар тизе, жаагын таяп отуруп,
Жай баракат көрүшүүгө ал өттү:

«Кулунум, алдыңа сенин кетейин!
Бактыма кыз болуп туулсаң нетейин?
Атакең узаткан жерге бара бер,
Ыйлаба, ак сүтүм сенден кечейин.

Кудагый, ак жайдын күнү тоосу кар,
Кеминдин ак күмүш жапкан зоосу бар.
Кызымды түшүрбөй аттан, жетелеп
Жолуна чачыла чачып тосуп ал!

Кудагый, билесиң, элдин салты бар:
Ак алып алдынан чыкса жактырар.
Ак жалгап бактылуу болсун кулунум,
Кудагый, кырсыксыз жолдо жакшы бар!»

Кошокчулар салт милдетин аткарып,
Не болсо да кетерде кыз макталып.
Жамандыкты чендерине жолотпой,
Жанын безеп кыз төркүнү актанып.
Демөөр болор узатарда айткан сөз
Кетчү кыздын жүрөгүндө катталып.

* * *

Кошок бүтүп, ал аягы басылды.
Обо кымкуут, тоо туманга жашынды.
Алда кайдан укмуш үнү күркүрөп,
Ай-асмандын замбиреги атылды.

Аппак октор жерди тытып сабалап,
Бир аздан соң тынчып, кайра ачылды.

Мырза капа. Ким жазмакчы капасын?
Өз үстүнө чакыртып өз апасын:

– Келгениңе үч күндөн соң ай толот,

Апа!– деди, – дагы канча жатасың?

– «Ай толтуруп жөнөтөбүз» дешти го!

Сездирген жок Мырза чеккен жапаасын...

– Эп көрсөңүз эртең үйгө кайтыңыз!

«Кыз-күйөөңө ай толсун» деп айтыңыз.

Жооп этиңиз, «чогуу кет» деп суранса:

«Мурун барып, келин тосуу салтыбыз».

Эртесинде жөөкөрлөрүн ээрчитип

Кетти энеси: «Майкөл болсун артыңыз!»

Күндөрү өттү күлкү менен оюндун,

Күйөө жерип колуктунун коюнун.

Чымырканып ал өзүнчө ант берет

Кулу болуп дөңдө ойлогон оюнун.

Сырын билип, жоругуна жараша

Жан болсочу толгоп коёр моюнун.

Теңир жалгап иши кетип илгери,

Түштүгүнө жорго болуп мингени.

Ата даңкы кадыр-баркка ээ кылып,

Айтканындай аткарылып билгени.

Ойлоп жүрөт: «Бек баласы болгон соң,

Жолумду бууп токтото алат ким мени?»

Каш карайды, көктү жылдыз саймалап,

Алыс учкан аккууга окшоп Ай барат.

Тоонун элпек жели сызат, өмүрдүн

Бөксө жерин толтурчудай жаймалап...
Канча жашап, не болорду ким билсин,
Турмуш жолу кээде муздан тайгалак.

Койлор жатат ачык жерде ирээтсиз,
Шыңк-шыңк күлгөн үндөр чыгат билерсиз!
Чач уштуктун шырп эткени угулуп,
Селки-бозой кашат жакта күмөнсүз.
Миң жашатып жапжаш бойдон койбогон,
Саат санаган өмүр чиркин үнөмсүз.

Көрүнбөс ээ, карматпас ээ эч жерден,
Кызга – кыска, жигитке – аз жаш берген?
Кай бирөөгө – ашкабактай баш берип,
Кай бирөөгө жүрөк эмес, таш берген?
Муунтар элем колго тийсе, кеп жебей,
Эн талаадан, мага десе ач белден.

Сый сыпаатын иштеп бүтүп төркүнү,
Гүлкайырдай кийинтишти селкини.
Ал жалынан жылаажындар шыңгырап,
Жетти кызды узатуунун мезгили.
– Аткаргыла! Күйөө кайда?
– Баса, кайда?
Небак кеткен, али билбейт эч кими.

Ал тигине, кечип барат башаттан,
Жигиттери тосуп туруп кашаттан.
Каныйпаны алдап Мырза чакырып,
Ала качты желдей учкан салт атчан.
Из жашырып, Алматыга бет алды,
Чолпон-Ата, Дөрө жолун баспастан.

– Апа-а! Апа-а! Коёбергин, коёбер!
– Бакырбагын! Биз айткандай боло бер!

– Кокуй колум... Сындырдыңар, толгобо!..
Коёбер дейм! Наадан десе... Кордобо!
– Оозун байла тоонун баарын жаңыртпай,
Түшкөнүн бул билбейт окшойт «олжого?..»

– Мен силерге көнбөйм жаным чыкса да!
Байлаба дейм! Коёбергин, кыстаба!
Кордодуңар эжекемди, айылды,
Силерге бир... Куурчак бекен кыз бала...
– Эрегишпе, жашабагыр, акылсыз,
Сенин кунуң, сенин наркың кырк кара...

Тыбырчылап, кыздын үнү басылды.
Муңайыңкы Ай булутка жашынды.
Айткан өңдүү: «тилиңди алаар көрүнбөйт,
О, жаш туткун, ташка урсаң да башыңды...»
Жылдыз көрдү, андан башка көргөн жок,
Ат жалынан кулап түшкөн жашынды.

Ушу бүгүн тагдырына солуктап,
Селки барат, кандай күнгө жолукмак?
Ушу саамда бычак тийсе колуна,
Каракчылар кызыл-жаян болушмак.
Сөз жетеби, айтчы кандай наадандык,
Кызды кордоп, кыз жүрөгүн оорутмак?..

Учуп кетти ойду карай топусу.
Бая үзүлгөн желеткенин топчусу.
Узап барат ак көйнөгү желбиреп,
Артта калып тоонун жылга-коктусу.
Кыз эркине кылча таасир берелек,
Жабалактап жалынып же коркутуу.

Тоо желине саамай чачы сеңселип,
Тырп этерге каруусу жок теңселип,

Селки барат уу ичкенсип өрттөнүп,
Бир заматта апаат болуп эркелик.
Жер караңгы, тоо калдайып капкара,
Кыз кадыры, эркелиги тепселип.

Сырты жылуу, жүрөгү муз, ичи арам,
Бел таянды шоодой болгон үч караан.
«Каныйпа жок, Каныйпа жок...» деген соң,
Кыз төркүнү кымкуут түшүп калды анан.
Анапия эстен тана жыгылды,
Кантер экен? Кантер экен? Иш жаман...

Кыз көңүлү караңгылап, каруу жок,
Жан кейитпей каза табар дары жок.
Эсин жыйып, бир оокумда көз ачса,
Жаш өңүнүн тамылжыган наары жок.
Ай туруптур көмкөрүлгөн казандай,
Бир заматта баштагынын баары жок.

Жел өпкүлөп эркелетип жазында,
Өсүп турган чырпык сынды жашында.
Эне турат, жеңе турат кумсарып,
Суу куюлган чөйчөк кармап кашында.
Тили буулуп, ой кейитти жеңени:
«Кордук, кордук кыз шордууга, катынга...»

– Баш көтөрчү!
– Кой, апыке, өлөйүн...
Сенин кайсы айтканыңа көнөйүн?
Мен бейбакты коё берчи, коё бер,
Эл көрбөгөн башка жайга жөнөйүн...
– Сабыр этчи, кагылайын, кантейин,
Узабасын, өлүгүңдү көрөйүн...

Жараланган карт аюудай бакырып,
Союл чабар жигиттерди чакырып,
«Узайлекте, жеткиле!» деп Абдылда
Ай алдында туш тарапка чаптырып.
Чабалактап басып жүрдү суу бойлоп,
Алган өңдүү каракуртка чактырып.

– Жоого калбаат азаматтар кайраткер,
Атар таңга жеткирбестен кармап кел.
Көрдүм эрте ошолордон келгенди,
Кол кайырса – канжар учуп кандап кел!
Ошо жерден атап туруп кошоктоп,
Кара ашына өз аттарын камдап кел.

Жакшы үмүтү жокко чыгып заматта,
Жашырууга болбой калды манапка.
Жамыраган козулардай чуулдатып,
Эл угары бышык дечи таң атса!..
Кыяматтык кек сакташып, кекенип
Куугунчулар кетти туш-туш тарапка.

«Табам, табам жер жүзүнөн издетип!
Бир булуңдан... шеги чыгар из кетип...
Атын союп, этин элге таратып,
«Үч текени» коё берем биттетип...»
Кайра-кайра ойлоп өкүм чыгарып,
Бий олтурат өзөгүнө жик кетип.

Куугун кетти: Дөрө, Чолпон-Атага,
Куугун кетти: Тор-Айгырга, жакага.
Табар бекен, таппас бекен бетбакты,
Жолду тороп тоолор турат касаба.
«Мындан ары кепке сылтык болдук» деп,
Кыз төркүнү түштү катуу капага.

Куугунчунун асты келди түш ченде,
Ат чаалыгып, жедеп күдөр үзгөндө.
Таппайт, таппайт, жылдыз менен Ай көргөн,
Түштүк эмес, түндүк жолго түшкөндө.
Суудан ууртап, бетин жууган жаш туткун,
Ыйлап-ыйлап айла-амалы бүткөндө.

Унутулгус бир күн эмес, ай-жылда,
Жан чыдагыс чатак чыгып айлында,
Көз ачымда күтпөс жерден мертинип...
Жер катуу да... Араң турат Абдылда.
Абалын ук Анапия шордуунун,
Күнөөсү жок күйүп жатат ал мында.

* * *

– Бурма жеңе, турчу жанымда!
Жүрөк туйлайт батпай кабында.
Үзгөн гүлдөй солуйт окшоймун,
Өмүр бүчүр көпкөк чагында...
«Булак суусу басат, ич», дедиң,
Жардам этпей койду аның да.
«Үйдү карай жүргүн» дебечи,
Кантип барам ушул алымда?
Агып өлсөм кудай күнөөлөр,
Бетин чоюп күлөр бирөөлөр.

Турчу, жеңе, кетпей кашымда!
Өлүм турат күтүп башымда...
Атам шордуу мындай бузукту
Билген эмес чыгар башында?
Ушу күндү даана болжошуп,
Келип кеткен былтыр жазында.
Балким, бирөө арбап бузгандыр,

Билсең, жеңе, менден жашырба!
Ак жеринен бетим күйгөнчө,
Өлгөн артык минтип жүргөнчө...

– Кой, кызыке, мынча муңайба!
Күнөө болот, жалын кудайга.
Кудурети күчтүү теңирим,
Жаш башыңды салбас убайга...
– Кудай каргап, каарын салбаса,
Айтчы, жеңе, болмок бу кайда?
Ким бузганын тапсаң болбойбу,
Жакалашып өтөм бу жайда.
– Өлүксүздү, билбейм бузганын,
Ал жөнүндө шыбыш укпадым.

– Сен «кудайга жалын» дебегин,
«Жутам» десе дароо көнөмүн.
Кыса кармап жеңе жакасын:
– Койчу, – деди, – күнүм, көрөрүм!
Сабыр этчи, күтүп тургандыр,
Нике буйруп андан бөлөгүн!..
– Кечтим, жеңе, нике-микесин,
Элдин жүзүн кантип көрөмүн?
Тирүү басып неге жүрөмүн,
Жарылар болсоң, жарыл, жүрөгүм!

Анапия сулап жыгылды.
Жеңе желөп, «ай» деп чыңырды.
Булак суусун бетке сепкилеп,
Чачын сылап, өйдө жылдырды.
Көрө коюп чечип ыргытты,
Сыйыртмактуу кара чылбырды.
Жиптен бошоп ача карагай,
Жүрөт элдер карап ой-кырды.

Бирөө турат булак жанында,
Бирөө жатат сулап алдында.

Көптөн кийин жыйып эс-учун,
Булак суусун ичип бир жутум,
Күлүк ою нечен өзгөрдү,
Туулуп өскөн ойлоп эл-журтун.
Теңтуш кыздар турат элестеп,
Сылап жаңы, коңур мурутун.
Башын чулгуп карап обону,
Бара-бара сөзүн оңоду.

–О, көк асман, барбы кастыгың?
О, жасаган, кайсы жазыгым?
Түгөндүбү, чындап эмитен,
Көрөр күнүм, ичер азыгым?
Гүлү солуп, күнү өчөбү,
Жаңы чыккан өмүр жазынын?
Адилетсиз кудай экенсиң,
Жутсаң мына, айттым ачыгын.
Дүйнөгө мен неге төрөлдүм,
Ушул беле келип көрөрүм?

Мен эми не, дөөрүп жатамбы?
Кечире көр, кудай, катамды.
«Бул дүйнөдөн таалай айтпа» деп,
Бердиң беле, апа, батаңды?
Бетим күйдү, тартчы, кара жер,
Кең дүйнөгө эми батамбы?
– Кой, кызык, кой, садага, кагылам,
Тобо кылып, карман жакаңды!
– Аска тоолор күмүш жамынган,
Кантип кетем, узап жаныңан?

– Айтчы, жеңе, мени сыйласаң:
Бет чыдайбы, өлүп тынбасам!..
– Койчу, секет, пенде көрбөсүн,
Жаш өмүрдү жерге кыйбасаң!
Алла таалам ачар багыңды,
Сабыр этип, акыл жыйнасаң.
Ой бийледі: «Өткөн келбестир»,
Каражанды канча кыйнасам.
Ажеп эмес, бардыр таалайым,
Түшкөндө не, чүнчүп паанайым!»

Жашыл тоолор, арча жамынган,
Кайда барам, кетип жаныңдан?
Карагайлуу колот, жылгалар,
Тунук суулар, сенин шарыңан –
Кайда барам? «Өлдү» дешет го
«Кыз айрылып чанган жарынан...»
Жанды кыйып, өлсөм намыстан,
Айтар кийин: «шордуу жаңылган...»
– Ошент, секет, жеңдир акылга,
Өмүр узак, өлүм жакын да.

* * *

...Төп түшкөн жок Абдылданын төлгөсү,
Душман болду сол көзүнө оң көзү.
Бетке чиркөө... кыз үйүнө кирбеди,
Бүккөн бойдон тигилбеди өргөөсү.
Өз үйүнө алып кетти Бурмакан,
Ал өңдөнүп боор тарткан жок өңгөсү.

Каныш жүрчү «Шаар эже» деп пир тутуп,
Эми олтурат суук сөз угуп, кан жутуп.
Эки катын ортосунда кысылып,

Бий олтурат, үшкүрүнүп, каш чытып.
«Сенин кызың качты» деген сөз менен,
Эки катын салгылашты бет тытып...

– Кой, эжеке, жаман жакка ой бурба,
Ойнобоңуз, от ыргытып ой-кырга!
Сиз айтпаңыз, мен укпайын андай сөз,
Ойго келер нерсе эмес ал миң жылда.
– «Кырсыксыз бар» деп какылдап
кошконсуң,
Билип турам, «көк түйүнчөк» бар мында...

– Жаман айтып мынча неге карардык?
Кудай тапсын кимде экенин арамдык.
– Тузга олтуруп, куран карма...
Жүр, Абдылда, молдого алып баралык!
– Элге-журтка күлкү болбой түбөлүк,
Кой, эжеке, ушу жерде калалык!

– Көр, тигинин жайкаганын, шерменде,
Туулган белем тилин бөлөп эрменге...
– Күйөө жолдош болуп энең качырып
Жибергенби, эрге сени бергенде?
Ушу жерден тура калып чачташты,
Чыдашкан жок ынтымакка келгенге.

Болгон окшоп айыбынан ошонун,
Көтөрүп чаап, бий тепкилеп токолун,
Бүлүк түштү чоң бүлүктүн үстүнө,
Каныш кирди бетке кармап тозогун.
Анын ою ак чыныдан ак эле,
Айыңы жок, коротпогон коконун.

«Жаман иш го, ушинтеби душманча?
Кордук көрүп уу тилдерин укканча.

Алыс барып, кулак жымжырт турайын,
Ак кайыңдын жалбырагы учканча.
Ыргыткан таш башка тийип турганда,
Бет кызарбай пасташууга күч канча...»

Ойлоп-ойлоп өз жүрөгүн каната,
Бйга кошуп Каныш муңун тарата,
«Балким, келбей каламын»... деп аттанып,
Жолго чыкты үрүл-бүрүл таң ата.
Баары жымжырт, Көл тарапка төркүнгө
Багыт алган тор күлүктү сабата.

Куйкаланып килтилдеген ириктер,
Булоолонуп уча, карта, жиликтер,
Өткөн күздө, атасынын ашында
Жорго минип табак тарткан жигиттер.
Дал ошондо чыгып келген сар тору ат
Кууса жетпей элик сындуу күлүктөр.

Коё берип ала шалбырт жазында,
Кармап келген салкын төрдөн жакында.
Минип жүрдү куда келген күндөрү,
Сылап-сыйпап алыс барбай, жакынга.
«Касиетин качырат» деп Абдылда
Жолотчу эмес, мингизчү эмес катынга.

Ал чынында атты жакшы көрчү эле,
Тумар тагып, үч тал жалын өрчү эле.
Күз болгондо куш кондуруп колуна,
Токой жээктеп кыргоолдорду терчү эле.
Көлдү, тоону, сууну жакшы көрсө да,
Кедейлерге көп кыялы терс эле.

Эми кантмек, минип кетти торусун?
Кууган менен, ат жете албайт, жол узун.

Эркин сезип учкан куштай бошонуп,
Эңсеп барат аталардын конушун.
«Үй бузулду, үй бузулду... О шумдук...»
Сезбейт кээде ооздон чыккан добушун.

«Кайра кантип кай бетиме барамын?
Кордук, кордук... Мал эмесмин, адаммын.
Барбайм, барбайм. Түңүлүп кой, Абдылда,
Ак болсом да, мен силерге араммын».
Ичи өрттөнүп, мурдагы ойдон баш тартып,
Эстейт жубан шум жоругун алардын.

Тор ат келген тай кезинде калыңга,
Анапия секелек кыз чагында.
Саяпкердин айткан сөзү боюнча:
«Чыгар күнү шам күйчү эле жалында».
«Сенин кызың, сен качырдың?...» Жаман сөз.
Минип кетти, тили батып жанына.

«Бир күнү дос, бир күнү адам жат экен...
Оңолгондон бузулмагы бат экен.
Келген элем гүл ачканда он төрт жаш,
Эрге дайым ишенүү да кат экен...»
Жол үстүндө ак элечек, тор атчан.
«Келгениме каршы болбос атакем».

Ал турмуштун сезчү эмес оор салмагын,
Эми барат кырча тиштеп бармагын.
«Таң атканда атказам» деп Абдылда,
Жүрөгүнө доо кетирип салганын
Бекем тутуп, муздап Каныш көңүлү,
Өзү билип, өзү чечти ар жагын...

* * *

Урмат менен салам айтып күнүгө,
Киши толуп Абдылданын үйүнө,
Чардап жаткан көрүнүш жок баягы,
Болот тура оош-кыйыш дүнүйө.
Айткан эле Темирбекке Жанузак:
«Жокко чыда, бар болгонго сүйүнбө».

Келип, кетип көңүл айтуу үзүлбөй,
Кээде безге тийгендигин түшүнбөй...
Ойлорунда жеңилдетүү кайгысын,
Атты, кызды мактап ооздон түшүрбөй.
Башты салып, баарын угат үй ээси,
Качандыр бир болуп өткөн түшүндөй.

– Түгөнгүрүң, дөөлөт колдун кириңдей,
Келүү кымбат, кетмеги бат билинбей.
Кай бирлери кер какшыктап жаткансып,
Тилсиз жүрөк кабыл алат дирилдей.
Эрди-катын кумда кулак жок болуп,
Кабактары булут баскан иңирдей.

Чыны жууган моймолжуган ак келин
Коомай айтты эл катары билгенин:
– Каныйпанын апасына не болду?
Бири билбейт анын кайда жүргөнүн.
Баш көтөрүп, эсине алды Абдылда:
«Кой, антпегин! Кой, урба!» деп күлгөнүн.

Ал отурган өкүм жасап ичинен:
«Актыгына шексиз касам ичирем.
Каныйпаны качырганы чын чыкса,
Тумчуктуруп... Көрөр күнүн бүтүрөм...»

– Чакыргыла, жүргөн чыгар айылда!
Көзү кандуу, каар төгүлүп жүзүнөн.

Кабар келди: – Айылда жок, дайны жок.
Таппай койдук, тору ат менен зайбың жок.
– Эмне дейт? Жаагың сынгыр...
– Тилдебеңиз, тилдей турган айбым жок.
– О, кудай ай, – Шааркүл чоолжуп үн
катты, –
Бале чыкты жаткан кезде кайгы жок.

Бети күйүп, журттан безип бузугуң,
Кеткени ошо арт жагынан кызынын...
Ары жогуң өзү кармап казанын,
Көрсүн эми суугу менен ысыгын...
Жобурашып жолго түштү келгендер,
Чоң турмуштун көрүп татаал, кызыгын.

Айыл ичи бир башкача дүрбөлөң...
Калды бекен уккандардан күлбөгөн?
Абдылдага айтмак түгүл кыяпат,
Кай бирлери жакын барбай сүрдөгөн.
Тарап кетти ооздон оозго, ким тыят?
Унута албас көзү өткөнчө дүйнөдөн...

Кай бирөөлөр аяп, «калыс» болушса,
– Убал жок, – деп, – дүйнөдө бий,
болушка, –
Четте олтурган жээрде сакал карыя
Ооз ачтырбайт ушак сөздөн корушка.
Окторулат бети жайык кер мурут:
– Далайларды олтургузган деп сызга.

– Бий коргобойт отко түшүп баратсак,
Корккон – өлүм, жанды кудай жаратмак!

Дайым эле күн аларга тийбестен,
Кезек келип, бизге дагы таң атмак!
Күлүп коёт кызык сүйлөп ак келин,
Чач уштугу кең сооруда шарактап.

Укса муну кантер экен Темирбек?
Кайсы күнү кайнап чыгып ичте кек,
Уктап жатып бабалары уурдаткан
Өз бактысы кайда экенин издемек?
Турмуш айтар, турмуш өзү көрсөтөр,
Турмуш жолу ок жолунан ичкерээк.

* * *

Чыныбайдын айлы тойго камынып,
Көчүп конуп журту дагы жаңырып.
Кыз-келиндер боорсок жасап күн бою,
Жакшы кыял, жорук менен жагынып.
«Келин келсе улак тартмай болдук» деп,
Боз уландар ат суутушту жабылып.

Сый-сыпаатын айтып келди Кеминдин,
«Татынакай кыз экен» деп келиним.
Байбичеси Чыныбайдын жайдары,
Көпчүлүгү той жөнүндө кебинин:
– Шаан-шөкөтү ай,
Кеминдиктин кыз берген
Эч жеринде калети жок себинин.

Мына келет, ана келет, келин жок,
Келин тургай кабар да жок, эри жок.
Күтө, күтө капалаңды Чыныбай:
– Кур күтүүнүн, кургак сөздүн эми жок.

Эки киши жөнөтүлдү Кеминге,
Келин келбей той берүүнүн эби жок.

Күтүп атат, келүү керек кечикпей,
Баратышат жолдон алар кезикпей.
Санаа тынбайт, жүрөк болсо ишенбейт
Жакшы, жаман бир кабарын эшитпей.
Жол арбыбайт далай жер бар Дөрөгө,
Аттын желге жал-куйругун эшилтпей,

Балакеттин калбайлы деп доосуна,
Ат чарчатып барды Кемин тоосуна.
Көңүл ачып, таңыркашып сүйлөшөт
Көзү түшүп жердин өтө коосуна.
Айыл чети түштү жетип Дөрөгө
Ак сунушту, билбей кытмыр жоосуна.

Ат сергитип конуп алып Дөрөгө,
Жүргөн болуп жолоочулап жөн эле.
Бүт жоругун элден угуп Мырзанын,
Жолго түштү сыр билдирбей бирөөгө.
Ким экенин сезип калса Абдылда,
Атып алып, жыкмак эле күнөөгө...

* * *

Каныш жүрөт кулагы тынч төркүндө,
Нелер баштан өтпөй койду төрт күндө?..
Жер деле тынч, эл деле тынч, баары тынч,
Ал төрөлгөн Көл өзүнүн көркүндө.
Тынчы кеткен кежир манап айылы,
Дуушар болуп кара нөшөр өткүнгө...

Төркүн-төөсү жаман көрбөй Канышты,
Бул келишин жактап тосуп алышты.
Атасы айтты: – Туура кылган Канышым,
Агасы айтты: – Кетирбептир намысты.
Кайсы күнү даңкы чыгып тор күлүк,
Көлдү жээктеп таштаар экен арышты.

* * *

Салкын төрдүн үлпүлдөгөн гүлдөрү
Тепселди ушул оор кыянат күндөрү.
Бйлай берип бир аз мезгил ичинде
Каныйпанын калды жалаң сүлдөрү.
Адам делген бийик аты болбосо,
Адамдын да бар го нечен түрлөрү...

Оюнкарак он төрт жашар секелек,
Эр күтүүгө акыл-эси жетелек.
Анысына, мунусуна карабай,
Ак сөөк жандар үйрөтмөкчү эртерээк.
«Эжекелеп, жездекелеп» кечинде,
Олтурду эле ак өргөөдө эркелеп.

Атка өңөрүп ала качып баратып.
Ат жыгылды каптал жолдон адашып.
– Апа-а!– деди, аянычтуу чыңырып,
Куушурултуп недир көөнүн карартып.
Ооздон ыргып «апа» деген жалгыз сөз,
Бийкеч жатты Айга жүзүн каратып.

Чыдай албай жүрөк туйлайт кабында,
Жакшы үмүтүн шылдың эткен анын да.
«Катын өлсө камчы сап» деп ойлонуп,
Карап турат Мырза шашпай жанында.

Чебеленип жаны сүйгөн кызы үчүн,
Башка экен го түшчү жигит жалынга...

Жатты сулуу эриндери көгөрүп,
Мындай кыйноо көргөн эмес төрөлүп.
Көптөн кийин, көптөн кийин эс алып,
Аттанышты кызды кайра өңөрүп.
Күн чачырай түштү жек-жаат казакка,
Андан ары жол жүрүүнү өөн көрүп.

Көз шишиген, кыздын буту дулайдай,
Онтойт, боздойт тарталбай да, суналбай.
Үнү бүткөн, араң сүйлөйт энтигип,
Сыртка чыгып келиш үчүн туралбай.
Ушундай да болобу деп чын эле,
Ою кымкуут, көз түнөрүп тумандай.

Сууга чылап ороп эски чаначты,
Ысыганын, шишигенин таратты.
«Эти үзүлүп калыпты» деп казак чал.
Суу ичирип, тартып койду тамакты.
Кирпик какпай, карын ачка кайышып,
Үч күн удаа жылдай узун таң атты.

Кимге айтарын, не кыларын түшүнбөй,
Чоочун жерге өз кадырын түшүрбөй
Ичтен сызат... Балалыгын ойлосо –
Бир көрүнүп житип кеткен түтүндөй...
Жаш селкинин ушу жүргөн күндөрү
Сезилгенсийт өңүндө эмес, түшүндөй...

Аңдып турат кыз кыймылын Мырзалар.
Күч колунда... Билет кандай кылса алар...
Жаш кыялын чыргайлантып жиберди,

Жанга батып ушу көргөн ызалар.
Барган жери жек жааттарын кыя албай,
Кайдыгер бир шоотуп карайт кызга алар.

Түндө жөөлүп, эртең менен соолугат,
Түштөн кийин тетир сүйлөп оолугат.
«Карышкырлар... Карышкырлар талады...
Тоо кулады...» көзүнө не жолугат?..
Көргөн азап ушу менен бүтөбү,
Дагы кандай балакети тоорумак.

Казак кемпир: – Жыламай жүр, карагым.
Шешең болам, шай иш, өйдө карагын!
Тарагың бер, шашың тарап берейин!
– Үйдө калган күзгү менен тарагым.
Киши жокто сырын сурап шордуунун,
Кемпир гана аябайт бар тамагын.

Түшүндүрүп чоң ыраазы болгонун,
Из жашырып бир жумача конгонун.
Келген жери ат мингизип «келинге»,
Сыйга батып тартты сапар жолдорун.
«Бет алдыман тааныш бирөө чыксачы!»
Ойлоп барат кыз үстүндө жоргонун.

Жашыл тоолор көзгө тааныш сүйүктүү,
Мостойгонсуйт аяп кызды күйүттүү.
Көккө чарпып долуланып Чоң-Кой-Суу,
Кең өзөнгө салып жатат бүлүктүү...
Кыз баратат жээктеп өргө амалдуу...
Али үзөлөк бошонуудан үмүттүү.

Жоолук салып чачып жазып өрө элек,
Чыргоо бойдон ал үндөккө көнө элек...

Кызга тааныш Кемин тарап, Көл тарап,
А беркилер бул багытты көрө элек.
Көл жак бетте жабыраган айылдан
Ал чалдырып, чай-пай ичип жөнөмөк.

Кыздын дити, көзү калың айылда,
Ушу жерге конуш алып дайыма,
Таякелер, таятасы баш болуп
Жайлар эле катар конуп жайында.
Жүрөк туйлап алда эмне болчудай,
Кыз баратат үч мырзанын жанында.

Келип жүргөн. Эндик казган адырлап,
Эркелетип ар кимиси кадырлап.
Түштү тике боолуу чоң үйгө,
Бал кымызга суусундарын кандырмак.
– Жээн!– деди эшик ачкан келинчек,
Чал күрсүндү, төрдө олтурган магдырап.

–Кел, мырзалар!

Колун сунду капшытка.

– Бу кайсы жээн? Карап койду чал кызга.

– О, айланам, Канымсыңбы келегой!

Ыргып турду карабастан кымызга.

– Таятамдын үйү кайсы, таажеңе?

Кепке келбей чуркап чыкты ал тышка.

– Мына бул үй! Тээ тору атчан таякең,

Келе жатат аттанды эле бая эртең.

Келин ойлуу: «Апасына келген го?»

Кыз сүйүндү: «Демек бактым бар экен!»

Кирип барды аяр этпей жүгүрүп,

Ал үй ага көзгө сүртөр дары экен.

– Канымсыңбы, кагылайын кулунум!
Кандай күнгө туш келди деп курудум.
Каныш экөө кучакташа кетишти,
– «Кайтарууда жүрүптүр» деп угулдуң.
Тай энеси бетинен өөп, шолоктоп
Суу айлантты башынан жаш сулуунун.

Кыздын дагы кетти жашы салаалап,
Көргөн ыза ууз жүрөгүн жаралап.
Таятасы маңдайынан өптү да,
Чачын сылап, жөн сурады дааналап:
– Кантип келдиң, жеткирдиби бирөөлөр?
Күн өткөрдүң кайсы жерди пааналап?

– Бычак урган жан кечтилер эркиме,
Тигил үйгө келишти... деп, энтиге:
– Апатайым, мындасыңбы, апатай!
Эжем кантти? Кантип чыдайт кордукка!
Сүйлөй албай бетин басты эчкире.

Мындай күн да болот экен, кудай ай!
Шамал айдап өзү келди сурабай.
Тоолор, тоолор башка жактан жол бербей,
Алып келди кыз багытын тууралай.
Ата-баба басып өткөн кыя жол,
Өрүштөрү: жайытка бай, сууга бай.

Тоолор, тоолор ак жолтойсуң, ак жолтой!
Бийиктигиң – бакты жолун сен тоспой!
Эми тиги көрөлүчү Мырзаны,
Чоң бактыга жетмек болгон кол созбой...
– «Колуктумду» аткаргыла, – деп жатат, –
Күн кечтетпей, тамашага көп шоотпой!..

Каныш алгач өз төркүнгө бурулуп,
Бул дүрбөлөң калган небак угулуп.
Камчы кармап, каны качып келатат,
Каныйпанын таякеси жулунуп.
Кантер экен, кантер экен кабаарып
Туш-туш жактан жаштар чыкты суурулуп.

Чамалары келбей жеңин кийгенге,
Камчы үстүнө камчы келип тийгенде,
Жамандыкты көрбөгөн бул «мырзалар»,
Шашып калды жер табалбай киргенге.
Айыл үстү, алып тепе-тепкиге,
Азан-казан жаңжал чыкты ирмемде.

– Чыныбайдын уулу турмак, сен мага,
Чын кудайдын уулу болуп сен гана
Түшсөң дагы ушу бүгүн жылдыздан,
Айтылар сөз кара кылды тең жара!
Куйругуңа: Кул тамгасын басабыз,
Кутулуп көр, тартуу кылып миң кара...

Таяке-тай ичке тутуп намысты,
Солбуй кармап соё камчы чабышты.
«Кой, ай!» дешип, кокус болуп каларда,
Кары адамдар ажыратып алышты.
Чыкчырылып мурдагыдай сүйлөбөй,
Анткен менен тилден калып калышты.

Көзгө илбеген жакын менен алысты,
Барк албаган кадыр-көңүл калышты,
Төрөлгөндөн ээн баш өскөн зөөкүрлөр,
Жаман жакшы кайда экенин таанышты...
Мырза олтурат үлүрөйүп жер тиктеп,
Карай албай «кайненеси» Канышты.

Келет беле булар барын угушса?
Кырсык чалды түшө калып кымызга...
Мырза тилсиз кишен түшүп бутуна,
Ким айыптуу? Өзү баткан кылмышка.
Азыр турган ал-абалын байкасаң,
«Баш тос!» десе – тосо турган кылычка.

Алып учпай Анапия санаасы,
Көрсө ушуну канар беле табасы.
Ал бечара өлүп кала жаздады,
Бу турмуштун өйдө-ылдыйын карачы.
Зөөкүрлөрдү куткарган жок, ой тобо!
Ичинин да, ишинин да карасы.

– Жаштык кылып жакын барып кызыга.
Кол тийген жок, чаң тийген жок кызыңа!
Тогуз чаар ат, тогуз жамбы, тогуз төө,
Тартуу кылам, ыраазы бол ушуга!
Таяке суз, жүрөгү муз, тултуюп,
Мырза сөзүн илбей кулак учуна.

«Таштап ийсин тиреп турган асманын!»
Кыз тарабы орундап өз айтканын:
«Эртеңкиден бүгүнкүсү жакшы» деп,
Коё берди жыгып алып аттарын.
Куйругуна тамга түшүп Мырзанын,
Жолго түштү шылкыйтышып баштарын.

Сөз айтылып сөөктөрүнө жеткире:
«Ушуга да тобо кылып кеткиле!»
Бетин чоюп күлүп койду Каныйпа,
Эч кимиси кың деген жок селкиге.
Чоочунсунтуп айыл ити абалап,
Төмөн карай баратышты кечкире...

ТӨРТҮНЧҮ БАП

I

Комуз чыгат Айнаштардын үйүнөн,
Алда кайдан таанымал ал үнүнөн.
Келген экен кайран Кармыш комузчу,
Тыңшап турсаң эстен чыгат дүнүйөң.
«Кармыш келди, Кармыш келди» дегенде,
Буту баскан баласы да сүйүнгөн.

Ал Байсалдын апасынын бир боору,
Көчүп келген Атайкеден бир жолу.
«Чогуу жүрсөк тийбес, – деген Жанузак, –
Кас санаган кай бирөөнүн кир колу.»
Тил сүйлөтөт жан киргизип жыгачка,
Шыпшынасың уккуң келип миң жолу.

Каадасынча түрүп коюп оң жеңин,
Баатырлардын беттешкенин, эңгенин;
Буркан-шаркан түшүп чертип олтурат
Кыргыздардын чабышып, жоо жеңгенин.
Үч кыл боздойт аянычтуу муңканып,
Тоо элинин азап тарткан жерлерин.

...Күлүк болуп кетти комуз чабылып,
Желдей учту туяктан от чагылып.
Келе жатат караандатпай зыркырап...
Азыр көрүп тургансышат жалынып.
Бууракандайт долуланып бир кезде,
Жаз алдында кирген суудай чамынып.

Бир кезекте: жетим тайлак боздоду,
Сүт эмизген сүйүктүүсүн жоктоду...

Алыс жактан, алыс жактан угулду
Көч үстүндө жесир катын кошкону.
Улам күчтүү суунун үнү шаркырап,
Шуулдады желаргынып соккону.

Кыз ыйлады жанын кыйнап арманы,
Өзү менен теңтуш болбой алганы.
Айнагүлгө жылт-жылт этип көрүндү,
Телегейдин мончок жашы тамганы.
Бир кезекте желдей жумшак көйкөлүп,
Жоргологон жоргосунан танбады.

Көп укса да комузчунун катыны,
Жаңы уккандай зээни кейип жашыды.
Чыйрак болбой, неге жашык баары тең,
Өткөрдү эле баштан жаман, жакшыны.
Кекелеп ырдаймын деп Султанды
Куулуп кеткен ушул айыл акыны.

«Эки жылы коон эксем,
Талап кеттиң, Султаным.
Пайдасы жок мээнеттен
Тажап кеттим, Султаным.

Алар жерин бекемдеп
Көрүп алган, Султаным.
Тартып алып бекер жеп
Көнүп алган, Султаным.

Тарттың беле дарбыздын
Убарасын, Султаным?
Алкымыңа каргышым
Тура калсын, Султаным!

Бу дүйнөдө бизге мал
Калды беле атаңан?
А дүйнөдө сенин дал
Колум кетпес жакаңан.

Мейли мени жаман көр,
Колдон келсе кактап же!
Таман акы, маңдай тер,
Эл акысын чактап же».

Ыр көлөмү болгон менен кичине,
Тарап кеткен эки Кемин ичине.
«Коон айдабайм корко турган чамам жок,
Жерге кагып жибере албас житире...»
Ырас эле Какең өзү айткандай,
Анчалыкка баралган жок дитине.

Улам күчөп жоомарт күүлөр чертилип,
Көз алдыңа бүт тарыхты келтирип,
Үч кыл сайрайт: булбул болуп, эл болуп,
Келген душман кеткендигин мертинип.
Найза кылып баатыр алып комузду,
Атка минди жоону беттеп менсинип.

Артыкбайдын жаш койчусу Сулайман
Оозу ачылып, Айнаш карап жылмайган.
Ойго батып Байсал калган таш болуп,
Комуз күүсү катуу кылып ыргайдан.
Назик туруп, ичке туруп, укмуш ай,
Ушунчаны батырды экен кыл кайдан.

Кармыш долу комуз боорун тыткылап,
Алда кайдан бороон кайра ышкырат.
Анда-санда башын ийкеп Жанузак,

Мыдыр этпей үйдүн ичи тынч турат.
Кулагыңан, үч кылыңан, комузум,
Жоо жеңилип, жанга берген күч-кубат.

Койчу болуп «Коңур күүнү» баштады,
Үн алыша сүйлөтүп сур асканы.
Бир кезекте чаап чыкты үч кылдан
Күлүктөрдүн дүбүрттөгөн таскагы.
Кылактаган шайыр келин суу алып,
Чач уштугун шарактатып басканы.

Көктө торгой сайрайт канат дирилдеп,
Жылан менен арбашканы... билинет.
Киши көрүп, кара чаарды өлтүрүп,
Солуп жатып торгой көпкө тирилет.
Тыпыр-тыпыр канат менен чапкылап,
Баатыр торгой анан сууга киринет.

Тилин сүйлөп жандуулардын баарынан,
Ыраматы, деми адам жанынын.
Кайда жүрсө, качан болсо тең орток,
Кызматына жыргал менен каарынын.
Сайрап туруп сууруп алат бул комуз
Уккан жандын жүрөгүнүн жарымын.

Ыйлап жүрүп ыйдан көңүл калганбы,
А болбосо кыргыздыгы жалганбы?
Кебелбейт эч түшүнбөгөн немече
Жанакендин Сонунбүбү жалжалы.
Эң кур десе койсо боло тил катып,
Толкуп-чалкып олтурганда жан-жагы.

Кайрат айтат кээде өзүнө ал кайра:
«Ыйлаганда, кайгырганда не пайда?»

Бышып-күйүп катып калган өңдөнөт,
Жесир жүрүп түшө берип бейпайга.
– Эпчил, зергек, боорукер, – дейт Жанакөң, –
Баш коштурду баарыбызды бир жайга.

– Байжан кийсин, Байсал ичсин, – деп турат
Өмүр тилеп жалынат да олтурат.
«Кошулса экен Айнагүлүм, Байсалым!»
Көңүлү эргип ак тилекке кол сунат.
– О, бири кем, кастарланган дүнүйө,
Кемтигинди ким дегендер толтурат?..

Бирде кеңип, бирде турмуш кысылар,
Хандын алтын тактысы да бузулар.
– Кеййбе, – деп айта калат Жанузак,
Комуз угуп олтурушат ушулар.
Темирбек да бир ооз айткан болучу:
– Бай-манапка ким ишенсе утулар.

Байжан экөө укпай калды комузду,
Кеткен эле беттеп Кара-Коңузду.
Жумуш иштеп, акча таап келишмек,
Кабары жок, алда кандай болушту?
Кечээ түнү өз ич ара сөз болуп,
– Күрүч отоп жүргөндүр, – деп жорушту.

Үн бар бекен булбул, комуз үнүндөй!
Тил бар бекен үч кылдын өз тилиндей?
Кээде шаңдуу, кээде коңур басаңдап,
Боздойт комуз кыл тамыры дирилдей.
Жашаргансып жаны жыргап магдырап,
Олтурасың кул болгонуң билинбей.

Бир ыйлатып, бирде көңүл көтөрүп,
Таңшыйт, таңшыйт долу комуз көшөөрүп.

Лыпылдатып манжаларын ойнотуп,
Кармыш колу көнүп калган төшөлүп.
Жүк бурчунда Айнаш уюп олтурат,
Кара чачын саамайына беш өрүп.

Баарынан да Сулайманга эң кызык,
Көкүлүнүн асты чып-чып тер сызып
Илебине кактагансыйт жалындын,
Күн чаңкай түш, ан үстүнө тон ысык.
«Черте түшсө, черте түшсө!» деп самап,
Чыдайт, күтөт, турса дагы дем кысып.

Көнүл эргип, эңсеп турат кайталап.
Кармыш ырдайт, шерти менен айталат.
Ал ырдаса, өңдөрүнө күлмүңдөп
Кайталангыс сүйүү сезим байкалат.
«Анын ырын угалычы!» – деп келет
Сулуулар да сөлөкөттүү кайкалап...

Ал ырдаса, көзүңө көл чайпалат...
Мейкин түздүн көк шибери жайкалат.
Ыракатка баткан бойдон калтырбай,
Бир кезекте кымкуут дүйнө байкалат.
Ошондуктан кала берип арманда,
Самап турат айтса экен деп кайталап.

Тээ төмөнтөн улам үнү жакындап,
Кара дөбөт иттик кылып такымдап,
Кашаң атын минип Чачтуу дубана,
Келип калды «Аллохый» деп какылдап.
Күңгүрөнүп комуз үнү басылды,
Күүлөр өттү көз алдынан закымдап.

«Жасоолу жок, о-о, бийи жок,
Айдап кетет о-о, дүнүйө.

Аллохый, аллохый!
Арканы жок, о-о, жиби жок,
Байлап кетет, о-о, дүнүйө.
Аллохый, аллохый!

Малым бар деп о-о, кубанам,
Малым талаа о-о, чымчыгы.
Аллохый, аллохый!
Үйүм бар деп о-о, кубанам,
Үйүм талаа о-о, чырпыгы.
Аллохый, аллохый!»

Паанайы пас, чарчы бойлуу дубана,
Саамайынан көкүл чачы чубала,
Капкайдагы кайгыга жыш ырды айтып,
Тим элечи, ак урганын сураба...
Ат туягы жеткен жерин бүт артып,
Өмүр бою ал өзүнчө убара.

Дубана көп, бирок антип айталбайт,
Ак урушат, ырдашканы байкалбайт.
Үйгө түшүп, чогуу олтуруп чай ичти,
Элпек адам «жок» деп көңүл кайтарбайт.
Жонун күйшөп жолго түштү Сулайман,
«Көрбөсө экен»... Артыкбайдан жалтайлап.

Бул дубана кедей өскөн башында,
Чукул, ойчул, мүнөзү бар шашылма.
Эркелетип «жалгызым» деп атасы,
Ырым менен көкүл койгон жашында.
Ал кезекте «чачтуу бала» дешчү эле,
Эми башка өзгөртүү бар артында.

Ата-энеси тирүү чакта жакшы эле:
Өз алдынча дурус казан-аштуу эле.
Аппак үйү, сулуу жары бар болчу,
Менменсинген келиндерди басты эле.
Жок болсо да ынтымактуу турушуп,
Жакасына кир жугузбай бакчу эле.

Төлөй албай падышанын салыгын,
Бара-бара сүйрөп калды чарыгын.
Кырк карага болуш-бийлер баа коюп,
Башын ачты сүйүп алган жарынын.
Ал ошондо кашаң атка ээ болуп,
Күнүн көрүп кеткен өлбөс жанынын.

Ошо күндөн бери карай ак урат,
Жүрө берет өз бетинче кобурап.
Жер үстүндө, ачык асман астында
Бир өлүмдөн башкасына жолугат.
Болуш, бийди көргөн жерде калтырап,
Талып жатып көптөн кийин соолугат.

Ал ырда са ак урса да ылайык,
Айтканынын жалганы жок кылайып.
Козгоп салат делебесин ар кимдин,
Ал ырда са тоо тургансыйт муңайып.
Өзү көрүп жашап жүргөн күндөрдүн,
Ич дүйнөсү чыгып калат булайып.

Чай ичти да көшүй түштү үргүлөп.
Мүргүп кетип көзүн ачты үлдүрөп.
«Кандай эле!.. Тентип калды куу тумшук».
Ал жөнүндө боло берди түрдүү кеп.
Аркы айылга кетип барат кокту өрдөп,
Анда-санда бир теминип, күңгүрөп...

* * *

Күрпүлдөгөн кашка суунун жээгинде,
Азап тагы аша баткан сөөгүнө,
Үч кедейдин үйү турат жанаша,
Өздөрүнчө концерт коюп кээ күндө.
«Коон жөнүндө ырдап койчу, Какел!» деп
Байсал дайым ала коёт көңүлгө.

Ушул жерде туулуп, өсүп, түнөктөп,
Кээде шарттуу, кээде бүркөө күн өтмөк.
Башка жактын бейишине барбастан,
Ушул жерде бүт өмүрдү түгөтмөк.
Көк-Ойроктон көргөн кызык күндөрүн
Айнаш шашпай айтып берген сүрөттөп.

Байсал күлгөн кыткылыктап кай бирде,
Күлүү, күлбөө бар эмеспи ар кимде.
Кайда жүрсө сыр жашырбай кенедей,
Эң бир ысык, бул экөөндө жан бирге.
Айнаш ага бөтөн чыккан жалгыз гүл,
Окшобогон кыраңдагы сан гүлгө.

Эне тилейт ушулардын аманын,
Ушуларга сактайт даамдуу тамагын.
«Ден соолукта кырсыгы жок жүрсө экен,
Эки бала бүркөбөстөн кабагын!»
Суук учурап, кейип-кепчип угушкан
Абдылданын кыздарынын кабарын.

«...Үйдө көпкө жүрө албастыр эркелеп,
Көз арткандар турган кезде желкелеп...
Каражат таап, камдап кийим-кечесин,
Кызыбызга жол ачалык эртерээк...»

Акылдашып эне-атасы Айнаштын,
Коңур күздө узатууга белсенет.

Айнаш сууга бара жатып эстеди:
«Канча болду атакемдин кеткени?
Жумуш издеп үйдөн кетер алдында,
Жаңы чыккан чөп чабылды беттеги.
«Жайдын күнү жаман болот» – дечү эле, –
Кара-Коңуз, Шор-Дөбөнүн безгеги».

II

Кемтиги Темирбектин – кедейлиги,
Изденип бай дунканга малай жүрдү.
Таңды-кеч шалбаа кечип күрүч отоп,
Өткөрдү башынан оор далай күндү.

Эти ысып чабалактап жатат Байжан,
Келди эле «Пул табам» деп алда кайдан.
Денесинен узун тумшук чиркей чагып,
Ар күнү калтыратма оору жайган.

Эч качан мындай оору көргөн эмес,
Ысыкта күрүч отоп көнгөн эмес.
Темирбек экөө жашайт балаганда,
Түш ченде көздөн учуп салкын белес.

Балаган көлөкөлүү, камыш калап,
Ызылдап, ачык жерди чиркей талап.
Кечкисин эшигине от түтөтүп,
Таң атты кээ түндөрү жылдыз санап.

Машаанын шиш тумшугу тиер замат,
Томпоюп, бүдүрөйүп чыга калат.

Денесин анан кийин дүүлүктүрүп,
Жандарын жай таптырбай тынчын алат.

Муруту кара кыртыш, томоч улан,
Ушак, калп айтпасына толук ынан.
Чочутту суу ичинен алда нечен
Чатынан сойлоп өтүп далай жылан.

Үндөрүн жарыштырып бака майрык,
Чардашат көмөкөйдөн обон кайрып.
Тостоюп бут астынан чыга калат
Байжандын алыс кетпей көзүн айрып.

Бир топ күн тоо баласы чочуп жүрдү,
Түрү суук бака, жылан көзгө сүрдүү.
Өңүндө көргөндөрү түшкө кирип,
Түшүндү бар экенин турмуш түрдүү.

Темирбек айтат кызык жашоо жөнүн,
Адамдын өмүрүндө түйшүк көбүн.
Байжандын оорусуна ичтен кейип,
Билгизбейт жапаа тарткан ойчул өңүн.

– Жеңилттик оор турмуштун бир далайын,
Эмкисин бүткөрүүгө мен калайын.
Үйгө бар, безгек күчөп кете электе,
Сурабайт жоголсо да бай малайын.

Сурады Байжан ойлуу Темирбектен:
– Чын эле алар антет эмнеликтен?
– Кедейди «букара» деп теңине албайт,
Май баскан байдын көзүн, мал эсирткен.

–Кедейлер койсо боло көзүн ачып!–
Темирбек баш ийкеди ойго батып.

– Андай күн, атаганат, болсо кана,
Мышмыйып жатып албай башын катып...

Сен, эми эртең менен үйгө кайткын,
Атаңа, Телегейге салам айткын.
Каска – кас, доско – доспуз тирүүлүктө,
Адамга эрте-кечтир өлүм айкын.

Түшүнүп, өзүмсүнтүп айткан кепти,
Кытмырсыз кабыл алып Байжан кетти.
Күн бою чымырканып баса берип,
Чоюлуп түш жарымдык жолго жетти.

Олтуруп таш жөлөнүп кыял чекти:
«Эки онго быйыл туура жашым жетти.
Серкени чаап баратып эңип кетсем,
«Бали!» деп атам мени эркелетти.

Күрөштө бир балбанды чалып жыктым,
Байсалдын тили менен беттеп чыктым.
Аттиңай, ошол күчтөр кайда кеткен,
Каруум жок, эч нерсеге келбейт шыктым.

Үйрөтгү улак тартып, эңишкенди,
Ок куюп, коргошунду эриткенди.
Мылтыкты солкулдатпай түз шыкаалап
Атканды улар менен эликтерди.

Бетине ким чыкса да тике барып,
Ыргытат колу тийсе торой чалып.
Ал менден беш жаш улуу жана бойлуу,
Эки эсе күчтүүлүгү андан анык.

Күйпүктөп чай даярдап маркум эжем,
Шаштырып ойготчу эле эртең менен.

Окудук: Байсал төрт жыл, мен да ошончо,
Балалык күндөр калып эркелеген.
«Жакшы адам бол» дээр эле кайран киши,
Жаш кетти өлүм келип эртелеген...

Эжемдин кызы Фая – жалгыз жээним.
Ойлосом жашып кетем кейип зээним.
«Келип жүр апыкемди жоктопчостон,
Силерден жакыным жок эми менин!..»
Эсимде жездем дагы жаш кылгырткан,
Ичине катуу тартып кайгы демин.

Мен эми кайрыла албай кетип барам,
Тушунан Токмоктун түз өтүп барам.
Сагынып жүргөндүр ээ кагылайын,
Байсалды, бир өзүмдү тутуп караан!
Эжемдей өңдүү-түстүү, акыл-эстүү,
Базарлык берет элем келсе чамам.

Ошондо орусчалап кымбат тилди,
Балдырап Байсал кызык... сүйлөй билди.
Ырдаса «Сандугачты», тим элечи,
«Өлүшөт» ногой кызы эже-синди.
Кадалып «Тукай» деген китепти окуйт,
Сүйдү экен эки селки эми кимди?

Өзгөчө орус келин Зоя тааныш.
Күлүндөп каалаган күн келет жалгыз.
Толик дейт, күйөөсү экөө бала окутат,
Экөө тең кичи пейил, эң бир калыс.
Бекеме шаарга келүү себеп болгон
Ушундай жакшы адамдын колун алыш.

Кээ күнү Байсал барып сабак алат.
Кай бирде үйгө келбей конуп калат.

– Толиктин билиминдей болсочу, – дейт, –
Билимим ушу күндө атаганат!
Атам да айта калат: – Окусаңар, –
Адамга пайда болот чалкын канат!

Байсалга жаңы мылтык ошо берген.
Жети атар тапанчасын кошо берген.
Билбеймин Байсал ага эмне берди?
Ал азыр кыйласынан жакшы мерген.
Кубанам анын ошол өнөрүнө,
Кийикти соо кетирбейт көргөн жерден.

Мылтыгын тоого чыгып атып жүрөт.
Көрсөтпөй башка адамга катып жүрөт.
Ээрчитип жакшы көргөн жан досторун
Эн жерде кызыгына батып жүрөт.
Чын айтсам, мага жакпас бир жери бар,
Жоголуп кетет кээде күндөп-түндөп.

Сагындым бирок анын бийлегенин!
Кантейин, ушу менин билбегеним...
– Үйрөнүп, кыздар менен бийле! – десе,
Уялып тилине мен кирбегенмин.
Өзүмө, көңүлүнө карабапмын,
Ойлосом, бир эсептен жинди элемин...

Мен эми ага эмне айтып барам?
Кейпимди көрсө не дейт жалгыз агам?
Кайгыны бирок анча каалабайт ал,
Чындыкты дасторконго жайып салам.

Темирбек жалгыз калып жаман болду,
Шор-Дөбө – кайнаган жер, суусу шордуу.»
Ойлонуп эс алуунун ортосунда.
Улады Байжан туруп сапар жолду.

* * *

Суу кечип бел кырчоодон отоп шалы,
Темирбек эрме чөлдө жалгыз калды.
Кечинде күрүч көжө жасап ичет,
Жибитип күнгө каткан момо⁵ нанды.
«Бактылуу болсом» деген ой жетелеп,
Максаты уйку бербей кыйнайт жанды.

Ал билбейт не болгонун айыл жакта,
Эл ичи кымкуут түшүп ошол чакта,
Абдылда май токолу кеткенине –
Арданып «кыз алмакчы» болуп башка,
Жуучусун жибертүүгө ниеттенген,
Кырк байтал, кебез байлап ак боз атка.

Ал дөңдө көпкө олтурду терең ойлоп,
Акылын миң которуп алыс болжоп:
«Бүт кайгым желдей тарап кетер эле,
...Ошо кыз колго тийсе арбак колдоп.
Көзүмө душманымдын бир көрүнүп,
Колума качкан бактым кайра конмок...»

Үйүнө киши келсе төгүп сүрүн,
Ар качан боёп айтат кептин түрүн:
– Качырып кызын эрге жиберген соң,
Тапсын деп сыйы менен өз төркүнүн,
Мингизип тор күлүктү, жасалгалап,
Токолду жолго салдым, көрсүн күнүн...

Каныштан алыш үчүн бардык өчүн,
Бекемдейт Шааркул жактап анын сөзүн.

⁵ Момо – бууга бышырылган, тузу жок тоголок токоч.

«Үстүмө кайра келип калбаса» дейт,
«Ар кандай балакеттен» сактап өзүн:
– Ала бер сүйгөнүңдү, ал, абышкам,
Өмүрүң бул дүйнөдө куунак өтсүн.

«Кичүү деп, сүйгөн кызың, чоң кызыңан,
Айтсамбы, айтпасамбы?» Ал кысылган.
«Элүүдө. Андан карган кыз алышат,
Неликтен өөн табамын мен ушундан?
Сулууну кантип ыраа көрбөй коём –
Жан бирге, кудайлашкан теңтушуман.»

Абдылда амал менен ойлоп ар кыл,
Сыр билгич, эрке Шааркүл болуп макул.
Баягы тойдо көргөн сулуу кызды
Алууга бел байлашып, токтотту акыл:
«Унутар, менден кеткен кемчиликти,
Кырк байтал, ак боз атка көнөр акыр!..»

Шааркүлдүн өзү билген акылында,
Дагы бир себеби бар «макулунда»:
«Мен ага макул болсом, макул болор,
Менин да карап алыс, жакыныма...
Барам дейт Анапиям Сапарбекке,
Ал бала келип жүрөт жашырына.»

Чын эле дагы келди жашырынып,
Чүнчүгөн Анапия басырынып.
Кызды аяп, кызды сүйүп сөз айттырса,
Абдылда «Укпайм!» деген атырылып.
Оюнда Шааркүл аны көндүрмөкчү,
Көздөгөн максат ишке ашырылып...

Кыз жүрөт баягыда кеткен бойдон,
Үстүнө атасынын кирбей койгон.

Үйүнө бир мертебе баш бага элек,
Ойлошот: «Кыз ошондо ойрондолгон...»
«Кыз болсун, жубан болсун, сүйдүм» деген
Сапарбек баш тарткан жок бир гана ойдон.

Бурма бар эки жаштын ортосунда,
Эки адам алардын да жолтоосунда.
Күйөөсү шал оорудан тилсиз калган,
Сүйлөбөйт шап такасаң колкосуна.
Кийликпейт ага-буга, болсо ыраазы,
Коёндун сорпосунун сорпосуна.

– Абышка, – деди Шааркүл чай үстүндө,
Сөз айтам ак пейлимден, терс түшүнбө!
Жакында кырк бир кара кулдук уруп,
«Кыз алам» деп жатасың сен күзүндө.
Эркеksiң, билесиңби бир нерсени?
Кызыңдын чиркөөсү бар ак жүзүндө...

Күйөөгө элден мурун кызың кетсин,
Бактыга шордуу немең эми жетсин!
Жооп күтөт, батаңды бер, ыраакмат айт,
Жүрөгү аталыктын мээрин сезсин!
Сапарбек күйөө балаң, чыйрак жигит,
«Атабыз башыбыздын кошкон» дешсин!

Ууртабай чай чынысын кармап турду:
– Ал кайсы Сапарбек? – деп көңүл бурду.
– Жанагы Сапарбекчи, чертикиден.
Чынысы колдон ыргып, кудай урду...
– Мен ага өлсөм дагы кыз бербеймин.
Бакылдап үй ичинде жаңжал курду.

– Сабыр эт, ал баланы жакшы көрөм,
Тың бала, атасы жок болгон менен.

Туулуптур апасындай өңдүү-түстүү,
Апасы жакшы киши ченебеген.
Тигинден... тиги болду. Буга бербей,
Кызымды анан кандай эрге берем?

Кызыңдын кала бербе убалына,
Ар нерсе өз өзүнүн убагында.
Сен аны кедейсинтип турасыңбы?
Көрдүң го сенин тапкан куданды да...
Угуп кой, кызың качса, менден көрбө,
А көрөк барганына кубангын да.

Кичине ата боору толгой калып,
Чыйралып кайра эле тез кетти жанып:
– Бербеймин. Мен өлгөндө барса барар,
Бербеймин, жатканым жок жерип-чанып...
Кокустан ээрчий турган болсо кызың,
Айтып кой, өлтүрөмүн бутун чагып.

«Бактысыз кыз төрөпмүн, шордуу жаным...»
Жактырбай өкүнүчтүү серпип кашын.
Дел болуп үйдө жалгыз Шааркүл калды,
Куюлтуп алсыздыктан арман жашын.
«Мен эми кайда барайын, кайда батам?
Уу болду бойго сиңбей ичкен ашым.»

* * *

Артына колун алып, басып дөңдө,
Дагы эле көкүрөгү согуп өргө.
Абдылда өзүн ойлойт, өткөндү ойлойт...
«Айтылбайт киргенчекте башым көргө.
Кырманда... Жинди-Суунун кашатында...
Тигинде... Жаттык анан жашыл төрдө.

Кызымды кантип берем баласына,
Карачы каш-көзүнүн карасына!
Сапарбек! Өзүм койгон ат эмеспи,
Эч качан нике жүрбөйт арасына.
Шааркүл ай, ушулардын четин билбей,
Башыма көр азапты саласың да...»

III

Сапарбек чыйрак, токтоо өз жүрүмү,
Болгон жок эс тарткандан көп сүйүнүү.
Күндөрдө мен көрбөгөн болсо болор,
Өмүрдө шаттык жана бар күйүнүү.
Чатышып чие бойдон турат жанбай,
Күтүлгөн жакшы ой менен иш түйүнү.

Ал шайыр, болгон менен жалаң тончон.
Куш күйүп коңур күздө тосот тоскон.
Апасын кыз кезинде «Перизат» деп,
Муңканып далай улан ырга кошкон.
Сапарбек Абдылданын кызына ашык,
Сөз бүткөн. Жүрөт азыр айла жоктон.

Элетте көп жаштардан акыл-эстүү,
Бир топко барган окшоп оор мүнөздүү.
Бир үйдүн эрке талтаң жалгыз уулу,
Балалык сүт өмүрү эргип өстү.
Жер чийип дыйкан өскөн атасы жок,
Ар маркум билүүчү эмес куудул сөздү.

Жалп этип боз кыроодо өмүрү өчтү.
Чоң түйшүк эне менен балага өттү.
Өзүнөн өзү калып тентектиги,
Кагылды калган окшоп көрүп көптү.

Жыл өтүп атасынын ашын берип,
Тууганы: «Далпыраңга кел!» – деп, көчтү.

Аш берип, той беришип байлар дуулап,
Аерге келе калып тартып улак.
Биринин көңүлүнө бири жагып,
Сапарбек, Байсал экөө болушту ынак.
Манаптар өз айлынын мөрөйү үчүн,
Ат берип улакчыны самап турат.

Ал капа күндөгүдөн, терең ойлуу...
Жакшы эле ары чойду, бери чойду.
Энеси: – Жакшы жерден кыз ал! – деген.
Элиң бар, өткөрөбүз эптеп тойду.
Иш бүтүп, сүйгөн кыздын атын айтса,
Секирип чок баскансып болбой койду.

– Албассың, балам, көңүл бөлгөнүңдө
Сен үчүн нечен кыйноо көргөнүмө.
Манаптар теңине албайт... Көргүм келбейт,
А тургай тирүүмдө эмес, өлгөнүмдө...
Эскертет кулагына кумдай куюп,
Бир жакка кеткенинде, келгенинде.

«Неликтен апам каршы?» Ал кыйналат.
Көргөзбөй жүрөк ыйлап дир-дир кагат:
«Кандайча, мен көргөндү билер эле,
Жаратса жүрөк кылып, атаганат...
Манаптык сүйүүгө да себеп бекен?
«Эр албай таштаган» – деп шылтоо табат.»

– Эмесе, мен аламын. Сүйдүм аны.
– Айтарың барбы, балам, башка дагы?
Аны алсаң, ымандай сыр, ошо замат

Буюрсун жердин мага топурагы...
Тубаса эне, бала болгон менен,
Экөөнүн ою бирге кошулбады.

IV

Бири солуп, бири чыгып гүлдөрү,
Өтүп жатты жайдын сулуу күндөрү.
Манап кызы Анапия бечара
Мурдакыдай болбой калды күлгөнү.

Кайгы... кайгы кайра күчөп чырмады,
Жакшы үмүтү, жыргал бала жылдары
Кайда кетти? Жин ургандай өзгөрүп,
Анапия жаны күйүп ырдады:

«Күндөр барбы мен жашымды төкпөгөн?
Күндөр барбы муң көлүнө чөкпөгөн?
Кайда барсам ташты сүзүп, чок басып,
Кайра тартам кайгы отуна өрттөнөм.

Өз көзүмө өөн учурап өз денем,
Оору жандай күндү баштан өткөрөм.
Үйлөп койсо жалп этчүдөй өмүрүм,
Бүлбүл этип, бүлбүл этип өчпөгөн...

Ая мени, болсо адилет жүрөгүң!
Бир сен үчүн тирүү басып жүрөмүн.
Кетчү болсоң шерттен тайып, айтып кой,
Анда мага барынан ак бир өлүм...

Сенсиз мага таңдын кандай атканы?
Сен болбосоң күндүн мага батканы...
Суудан чыккан ак чабактай солуймун,
Ишенип кой, үмүт кылбайм башканы.

Катыңды мен тумар кылып бүктөдүм,
Күндө үч убак ыйлап көзүм сүртөмүн.
Жан чыдагыс караан түндө турамын,
Кечикпестен бир жолуккун, күткөнүм!

Ажыратмак атам мени өзүңдөн,
Таш боор экен, чыгарбагын эсинден?
Келбей калсаң айрылганың, Сапарбек,
Кош бол анда, акыретте кезигем...

Бергим келип, коркпогон соң убалдан,
Атам үчүн уу коргошун чыланган.
Жаманатты сөз болор деп тартынам,
Тарап кетип бүт дубанга дубандан.

Күнөө болор атага шек келтириш,
Ашык үчүн өз атасын өлтүрүш?..
Уугуп өлсөм, а дүйнөдө кошуп кой,
О, кудурет, сенден жалгыз өтүнүч.

Ата, неге мени мынча кынадың?
Ак жол айтып ак батаңды ыраа кыйбадың.
Биле албадым шору каткан бу башым,
Жаза тайып кандай күнөө кылганын?..

Тагдыр мени аяй турган күн барбы?
Көп сандалтпай угуп айткан муң-зарды!
Арга тапчы, айла тапчы, жеңеке,
Жүрөгүмдү дагы жаңы дарт чалды...

Адам чиркин мынча неге кор болот?
Чымчык деле караганга корголоп,
Жеңекебай, жанын сактап калат го,
Мени ошентип сактап калсаң не болот?

Сүйүү чиркин... Сүйүү кайдан жаралды?
Жанды кыйнап уу денеме таралды.
Бүт өмүрүм түштөгүдөй көрүнөт,
Сенсиз мага – күн жарыгы караңгы.

Келчи бачым, ак жүзүңдү көрөйүн,
Кучактайын, жалыныма бөлөйүн.
Эрдик кылсаң – ак жолубуз ачылып,
Колго тиер менин, сенин мөрөйүң!»

* * *

Башы маң, не кыларын билбей сулуу,
Эриксиз мөгдөп жүргөн турмуш кулу.
Көңүлү жаш балача көтөрүлөт
Энеден жалгап бир сөз укса жылуу.

Көрбөсө жашырынып жалынганын,
Кызына чоң жардамы тийбейт анын.
«Барбагын, кыздан калды көңүлүм» деп
Сиркеси суу көтөрбөйт Абдылданын.

Үй ичин уктатат да ал күнүгө,
Олтурат зарлап күтүп таш түбүндө.
Колу узун ата-энеси болгон менен
Кайгылуу, алсыз жетим кыз түрүндө:

«Сурданып көк мелжиген бийик аска,
Көйкөлүп эрисеңчи аккан жашка!
Күйөөдөн багы ачылбай мен бейбактын,
Сенден оор азап дагы түштү башка.

О, дүйнө! Көрөр күнүм алда кандай?
Мынчалык неге тайкы болдуң, таалай?

Алсаңчы, о жараткан, бу көрөкчө,
Мезгилсиз жаш өмүрдү чокко салбай.

Бир сен деп чыдап араң жүрөм аман,
Учуп жет кечикпестен, келсе чамаң!
Түн бою өзүң көргөн жерде болом,
Сак болгун, түшүндүң го, сыйкы жаман!..»

Үшкүрүп, таңга жакын өйдө туруп,
Кылчайбай басып кетти моюн буруп.
Атасы «Барсаң өлдүң» деп айттырган,
Кайтаргып заманасын бөөдөй кууруп.

Кара чач кундуз болуп ай нуруна,
Кулпунат ай далыда миң кубула.
Келбетти, кара кашты аябаган
Жараткан бак айтсачы ал сулууга.

Мөлтүрөп сымаптай жаш буркурады,
Катуудан тамган таш да быркырады...
А бирок, бий атасы эмине ойлоп,
Кайрадан кандай күнгө салмак аны?

«Атаке, өчүң барбы кетпес менде?
Кыйгыдай күнөөм кайсы кара жерге?
Башыман сылаганга жарабадың,
Жетпейби калганым да ара белде?»

Ошентип, дити барып айтса демек,
Атамдан адам мээри калса керек.
Эмесе өз башымды өзүм билем,
Болбосун мени менен атам алек.

Балтыркан өмүрүмө басып тамга,
Жеткирген жаш башымды ушул алга,

Жеңеке, атам өзү, атам өзү!
Чыкпаган чиркин жанга издейм арга!

– Өлбөсөң түркүн нерсе баштан өтөр,
Чын эле каршылашкан кастан бетер
Бий акем азап салды ого бетер.
Кызыке, ошон үчүн башың көтөр!

Тунжурап Анапия мелтиреди:
«Жеңекем жакшы кабар келтирбеди.»
Урунтуп тоого-ташка ачуу тагдыр,
Аябай тепкиледди, кескиледди...

– Жеңеке, айтканыңыз жаман кабар,
Атадан баласынын көөнү калар.
Чын эле ошенттиби? Өлтүрөбү?..
Жеткиргин Сапартайга, айла табар!..

Атыңан айланайын, Бурма жеңе,
Дүйнөгө кайдан туулуп келдим эле?
– Ыйлаба, карегинден кагылайын,
Түндүн да күнү болот, андай дебе!

Жүзүңдү кайгы жутуп, сен кубартпа,
Көзүңдөн айланайын, жаш кулатпа!
Кол малып, бир аз жутуп, жүзүңдү чай,
Ичиңден ысык чыксын жүр булакка!

* * *

Төркүнгө «учурашып» келмек болуп,
Бурмакан Канды-Арыкка жетти конуп.
Селкинин аманатын Сапарбекке,
Муң менен ээн олтуруп айтты толук:

– Булактан тунук эле кыз жүрөгү,
Сүттөн ак, билген эмес ал күнөөнү...
Жылдыздай жылт көрүнүп кетеби учуп,
Жибектен боосун үзүп куш түлөгү...

Созулган кыз мүнөзү жибек эле,
Өзүмө, энесине тирек эле.
Теңирим узак өмүр, таалай бербей,
Өрттөйбү тозок оту илебине?..

Мээримсиз мергенчиси махаббаттын,
Сый аткан ак кептердин бир канатын.
Сапартай, айыктырмак өз колуңда,
Бир гана чечет сенин далалатың!

Ачылар бүркөлгөн күн, капа болбо,
Бел байлап, кайрат кылсаң тиер колго.
Эртеңки жакшылыктан үмүт үзбөй,
Келет деп ою сенде, көзү жолдо.

– Азыраак күтө турсун чыдап, жеңе,
Мен барам күндүн ыгы келгенде эле.
Бек болсун, ыйлабасын, бетинен өп,
Ыракмат, жолуң болсун, колуң келе!

* * *

Ай суйкаят кең дүйнөгө көрк берип,
Түн өзүнчө, күн өзүнчө көрктөнүп.
Жол бошотуп күн да батты жанараак,
Батыш тарап алоолонуп өрттөнүп...
Жерде адамзат, көктө жылдыз кубулуп,
Кандай бүткөн тынымы жок өзгөрүп?

Көлдөр соолуп, дайралар да бөксөрүп,
Аяз, аптап оошконун көз көрүп,
Ала-кула жашап келет адамзат,
Бүт өмүрүн күрөш менен өткөрүп.
Кайгыруу не? Алып калмак ким деген
Жашоо бүтүп, ажал кетсе бөктөрүп.

– Жашоого–нан, наның үчүн–жер керек!
Жерге болсо–эмгек кылган эл керек.
Сүйгөнүңө каршы чыкса бирөөлөр,
«Өмүр жолум башталды!» де, сен демек.
Андай болсо акылын таап күрөш ач,
Курбум Сапар, жаңсыл болсун эртерээк!

Мээримми жок Абдылданы билемин,
Билем жана Султан өңдүү тирегин.
Анын кызы сени сүйсө, сен–сүйсөң,
Каршы эмесмин, кабыл болсун тилегиң.
Тагдырыңа чок түшүрүп аларсың,
Өзүң чечпей, тилин алсаң бирөөнүн?..

Акыл куруп, сөзүн угуп Байсалдын:
– Туура айтасың, мен да ошону байкадым...
Апам албайт, мен аламын катынды,
Кур каламын, уксам анын айтканын...
Ала качып, кайда барсам кутулам?
Тууган начар, сырын тартып кайткамын...

Сырымды айтам өзүңдөй сыр билгенге,
Баш калкалап жүрө турсам бир жерге.
Үйгө барсам – каршылыгы басылып,
Эки тарап жөн-жайымды билгенде.
Сенден башка бара турган үйүм жок,
Болор беле из жашырып киргенге?

– Ээн өзөндө, карагайдын түбүндө,
Эл каттабайт күнүндө да түнүндө.
Чанда барат үй жыгачын алгандар,
Каалап калсаң, биздикинен түңүлбө!
Кубанычтуу кол кысышты Сапарбек:
– Унутулбас, жардам этсең бу күндө.

V

Кызга берер калың малын камдатып,
Жылкы ичинен ак боз атты карматып,
Көкүлүнө кебез байлап Абдылда,
Арт жагынан кырк байталды айдатып,
Жолун жолдоп жуучуларын жөнөттү,
Бир тескейди жылкыларга жайнатып.

«Өткөн, кеткен кемчиликти кечирсин,
Мындан ары ичте кирип кетирсин.
Көңүлүнө түшө калсам кылт этип,
Кечирипдүү баласындай сезилсин.
Байкабастык өтөт тура турмушта,
Ата болсун, жакшылыкка чечилсин!

Ак боз атты тартуу кылып алдыңа
Жиберди де, колун сурап Абдылда.
Тосуп алам кол куушуруп, сый жасап,
Кандай күнү келип калса ал мында.
Келе берсин ата болуп сый көрүп,
Алчактаган ак боз аты алдында...

Коңур салкын күздө кызын аламын,
Тартынбастан айтсын бардык талабын!
Ат баштаган жумурткадай кырк жылкы
Кулдук урган, эң биринчи саламым.

Кызын берсе – башым тартуу түбөлүк,
Ал кишинин кызматында баламын...

Тилегимди төкпөй, чачпай айткыла,
Сырын тартып, кир көңүлүн чайт кыла.
Аттан, Чормон, ак жолуңар ачылсын,
Ак жүзүмдү жарык кылып кайткыла.
Эки күндү эки жылдай өткөрүп,
Үчүнчү күн жол тосормун кайкыда...»

Ишенимдүү, сөзгө чебер, өтүмдүү
Жуучу башы Чормон жигит өтүндү:
– «Бербейм» десе, бийим, айла не болот?
– Сыр алдырбай, суук көрсөтпөй өзүңдү,
Жылкыларды жайып таштап келе бер,
Өзүм билем, өзүм жасайм өкүмдү...

Айдап келсең: анда мени өлтүрдүң...
Эсиңе тут, кандай болот өз күнүң?
Диттегенин кабыл алып, тилин таап,
Колун сурап алдынан үч өткүнүң.
Караманча ийикпесе ага да,
Кайта бергин, «билдим» деп сөз төркүнүн...

Ой-максаты: алып кызды «тынчымак»,
Үйгө кирип ырыс менен ынтымак.
Көнбөй койсо: «Жылкы алган» деп айыптап,
Дагы далай сөздү ичине кымтымак...
Асман түшпөй, жер жарылбай олтурмак
Ак Телегей айдай бетин тыткылап...

* * *

Баштап барат бийдин заки ак бозу,
Чылбыр жибек, накта кебез ноктосу.

Барат... барат жылкы менен үч киши,
Ойго келбей, тыныгып ат откозуу...
Анча шашып кимдикине баратат?
Каер экен мейман жери токтоочу?

Мингендери айга чапчыйт алчактап,
Ким болду экен тосуп чыкчу ардактап?
Көрбөгөнгө, билбегенге барандуу,
Жигит болуп жүрүшкөндөр жан сактап.
«Тың жигит» деп айткан менен Чормонду,
Бийдин көзүн карап турат жалтактап.

Барат... барат Сар-Күңгөйдү ашырып,
Жайдын күнү мөндүр түшүп басылып.
Аскаларга шыбыр айтып жөө туман
Жылып барат, тоо кабагы ачылып.
Бүркүт шаңшыйт мунарланган бийиктен,
Жаандан кийин калган белем ачынып...

Шыңгыраган муздак булак суулары,
Аңкыштаган мыртыгый бут суулары,
Күн кучактап, күн өпкүлөп тоолорун
Мөңгүлөргө чагылышкан нурлары,
Таң калтырып, суктандырып көркүнө,
Ушул жерлер кимдин көөнүн бурбады?..

Кумайдагы айры мүйүз аркары,
Тоо башына ороп койгон ак кары,
Шоокум салып жан киргизип өзөнгө,
Сууларынын күмүш бүркүп акканы,
Баары сонун, баары кызык көрүнөт
Лок-лок этип кырда жору басканы.

Мындай жерди чанда гана таппаса,
Мүрөк суусун чанда бирөө татпаса,

Асманычы, айы жарык, жылдыздуу,
Абасычы, жан сергиткен таптаза.
Дал өзүндөй тартуу кыйын сөз менен,
Табийгаттын сүрөтчүсү тартпаса...

Алар ушул опол тоону ашканда,
Туш келишет карагайлуу капталга.
Этегинде ак түз турат тепкедей,
Балтыркандуу элик бөгүп жатканга.
Далай жеген балтырканын Сулайман,
Кой кайтарып, тоодо карды ачканда.

Өзөнүндө күрпүлдөгөн кашка суу,
Сулуу кызга өмүр берген башка суу...
Кубат берген, шыңгыраган ыр берген,
Сүйүү берген Байсал өңдүү жашка суу.
Жерди жарып атып чыгып дүйнөгө
Тынымы жок жол тартууга шашма суу.

Айнаш келип күндө жүзүн жууган суу.
Күйүттүүнүн кайгы-муңун кууган суу.
Өмүр бою ажырашып кете албай,
Төрөлгөндө жаны кошо туулган суу.
Адамга да, айбанга да, чөпкө да,
Мөлтүрөгөн жаштык берип турган суу.

Сууга түшүп карагайдын этеги,
Ушул турган Алтын тоонун өзөнү.
Кашаттагы катар турган үч үйдөн
Шаңк-шаңк этет комуз үнү кечээги.
Келген окшойт көңүл ачып, ой козгоп,
Кармыштын өз концерт берер кезеги.

Кара дөбөт көрүп жылкы караанын,
Күрс-күрс үрүп берди өзүнүн кабарын.

– Черте бергин, токтотпо, – дейт Жанузак, –
Ал ким экен, Байжан, чыгып карагын!
– Белде келет ак бозу бар жылкылар,
Тааныбадым айдап жүргөн адамын.

Күн бүлбүлдөп батарына аз калды,
Сартбайлоошто «меймандардын» аттары.
– Темирбек жок, кеткенине көп болду,
Жанузактын өз үйүнө алпарды.
Ар кимиси айтпай ойлоп олтурат:
«Эң кур десе көрсөк экен калтарды...»

Чай үстүндө олтурганда, андоосун
Кармыш көрүп жылкы ичинде ак бозун,
Айтып берди Жанузакка жекече,
Элге маалым: «Кулдук уруу» ал жосун.
Сөз башталды, жыйналган соң дасторкон:
– Келипсиңер, мырзаларым, жол болсун?

– Баратабыз казак Каштек тарапка...
Буруп койду.
– Өз айлыңар каякта?
Кебез байлап, кырк жылкы айдап кастарлап,
Кулдук урчу кыз бар чыгар аякта?..
Обалады, «сыр алдырбайм» дегенсип,
Чормон иштен жан тарткансыйт манапка

Байкап турат андай эмес экенин,
Куулангандын көргөн мындай неченин...
– «Темирбек» деп келгендиктен жылкы айдап,
Мен силерди сөзү бардай сеземин?..
Чормон мырза, сүйлөбөйсүң чечилип,
Көңүлүңө жакпадыбы же сенин?..

Чормон ойлуу: «Кыз эч жакка кете албас...
Темирбексиз катын тагдыр чече албас.
«Кыз меники, мен билемин» десе да,
Катын сөзү арык суусун кече албас.
Кандай кылсам? Бобул эки жолдошум
Мокок бычак, бүлөсө май кесе албас.

А көрөкчө Жанузакка айтсамбы?
Же болбосо сыр алдырбай кайтсамбы?
Кайтуу болбойт... Кайтпас кылып Абдылда,
Жоого сунбай, мага сундуң найзаны...
Менден көрдүң катыныңдын качканын...
«Чөп оозго»⁶ деп элден жыйдың байталды.

Жокко чыгып сага кылган кызматым,
Канча жолу сай-сөөгүмдү сыздаттың...
Чынын айтсам кыяматтык акым бар,
Аны билбей жүрөгүмдү муздаттың.
Качанкыга жүрө берем үй-жайсыз?
Өлсөм дагы бул оюман чыкпасмын.

Кимдер сенден үзбөй коёт күдөрүн?
Киши өлтүргөн күндөрүңө күбөмүн.
Кандайлыктан адам болуп калгансың,
Өмүрүнө ак санабай бирөөнүн.
Эми сенин жүзүңө мен карабайм,
Жан бар жерде эрте-кечте бир өлүм.

Эми мени урбаса эле учаман:
Кырк жылкыга чертип туруп кыз алам.
«Катынымды сен качырдың» дегенде,
Өлө жаздап араң калдым ызаман.

⁶ Чөп ооз – чыгым

Кудай жалгап акым тийди, ишим ак,
Өсө берсин, Темирбектин кызы аман!

Угуп, чыдап жай олтура берейин,
Бул экөөнүн көзүнчө тырс дебейин.
Эртең менен жолго салып экөөнү,
Сыр алышып анан тилге келейин.
Сүйлөгөнүн, мамилесин байкасаң,
Жөн билгичи өңдөнөт го кедейдин...»

– Жок, аксакал, андай эмес ырымга,
Бардык нерсе чечилет өз ыгында...
Жан жыргатып комуз уксак эп болсо,
Тоодой кылып көңүл бурбай кымынга.
–Туура айтасың, комуз чертсин, угалык,
Эл тилегин көксөп келет кылымга.

Анда эмесе ой буралы Кармышка,
Меймандар да чарчагандыр, түн кыска.
Бай уулунун «дастанынан» баштап кой,
«Өлөмүн» деп ырдаганын бир кызга.
Же болбосо «Коон» жөнүндө сайраткын,
Ооздон оозго, кетсин бүткүл кыргызга.

Бош кулагын толгоп күүгө келтирип,
Коңур үндүү комуз кайра чертилип,
Олтурушат жалдырама болгонсуп,
Түн бир оокум, алда небак кеч кирип.
Улам кызык, улам жаңы угулат,
Комуз үнү качан калат эскирип?

Эл жараткан–ошон үчүн эскирбейт,
Эл билгенди жалгыз адам эч билбейт.
Бул комузда кылымдардын сыры бар,

Уга берсең таң атпайт да кеч кирбейт.
«Үч кыл комуз, айланайын үнүңөн»,
Ойлойт дудук, айтайын дейт, кеп билбейт.

Кармыш ырдап, чертти күүнүн даанасын,
Бул кишиге ким жамандык кааласын?
Ал унутпайт коонун талап кеткенин,
Аны айтпаса, өз кыбаасы канбасын.
Көңүл ачып, бажылдашып бир топко,
Жай алышты жасап конок каадасын.

* * *

Түндө Чормон чырма эткен жок далайга:
«Абдылдага он жыл жүрдүм малайга.
Отуздамын, ак кызматым билген жок,
Урулукка аттандырат ар айда.
Анжыянга үйрү менен жөнөтөт,
Кала берсе, аркы чети Алайга.

Эми кантсем? Кетсем бекен?.. Ошондой!..
Жүргөн элем айласын таап бошонбой.
Төмөн карап жүрө берсем бу бойдон,
Бүт өмүрүм үбөлөнүп тозордой.
Ал кара бет тим элечи... Кара бет...
Кантип чыдайм конушумду которбой!..

Ал ашкере кара мүртөз болучу.
Акты кээде кара кылып коюучу.
«Тор күлүктү мингизди...» деп шектенип,
Мага кылган анын арам оючу?..
Сырын билем. Ал ошентип калганда
Кара көздү кан какшатып оюучу...

Мактап коёт... Кулак какпайт кебиме,
Башкалар да албайт мени теңине.
Эл катары үйүм да жок, бойдокмун,
Жигитимин – малай эмей эмине?
Мен чын эле эмесмин го жолбун ит,
Жүрө берген жугундуга семире?..

«Кетким келди, бергин» десем акымды,
Тоотпой койсо, кимге айтамын датымды?
Сырын билем: «Кетсең мына» деп айтат,
Шылдың кылып жыгып алып атымды.
Айдап жүргөн акым эмей эмине?
Мен да жанмын... Таптым эми акылды!..»

Жаңы кыял бешигинде термелип,
Биринчи ирет кол максатка сермелип.
«Мен да жанмын» деген сөздү кайталап,
Басып жүрөт суу боюнда шерденип.
Билгендерге Чормон бүгүн чоң ойчул,
Көөнү сергек, башка жактан жел келип...

Жылкы айдашкан экөө сурайт безенип:
– Темирбектин кызын көрө кетелик!
Абдылдага эмне айтып барабыз?
Олтургандыр качкандарга кекенип...
– Темирбек жок, күтүп жатат дегиле,
Келген иштин үжөсүнө жетелик...

Сөз чылбырын чоё бербей узатып,
Калмак болду, жолдошторун узатып.
«Даам ооз тийип чыгалы» деп шылтоолоп,
Кирип барды кыздын бетин кызартып.
Айнагүлдү үчөө көрүп чыгышты,
Салмактанып койгон өңдүү туз артып.

Кетип барат сүйлөп экөө ич ара:
– Кыз дечү эле кыз экен ээ бечара!
– Түкүр жерге, түкүрүп кой, көз тиет,
Жок эмес го сага окшогон ичи ала...
Өмүр берсин, чанда чыгат мындай кыз,
Тамашалайм, чычалаба сен ага.

– Кана, Чормон, сүйлөшөлү ачыгын!
Калп сөз бузат жаш адамдын басыгын.
Билбейт го деп чын сырынды чаргытпа,
Ниет тапсын ойдун, алыс жакынын.
Биринчи ирет мында келген жигитсиң,
Тийген эмес пайда жана жазыгың.

Жанузактын оюн угуп, кубанып,
Тамылжыды турган өңү кубарып.
«Теңир жалгап, жакшы адамга жолуктум,
Алды-артымды каптады эле мунарык...»
– Сизге айтпаган сырды кимге айтамын,
Ойлорум бар ичте жүргөн куралып.

Жылкы айдатып, айтып берип биерди,
«Кудасынан кол үзсүн» деп, силерди, –
Кулдук уруп келгиле деп Айнашка,
Абдылда бий Көк-Ойроктон жиберди.
Бербес болсо, тартып алмак максаты,
Дөөлөтүнө, бийлигине чиренди.

...Угуп турат өң кумсарып, тиштене,
Ичиркенип, суу чачкансып бүт дене.
«Чыкты дечи күтүлбөгөн балакет,
Артыкбайдын чуусу да араң бүттү эле...»
– Чынын айтам, сурагансыз кечинде,
Билдиңизби, кайдан жүргөн үч неме?

Ата болуп, ага болуп аксакал,
Акыл айтып, жол көрсөтчү бир сапар.
Абдылданын жигитинин биримин,
Жүргүм келет өз бетимче, эл катар.
Мен гана эмес бир калыптан өзгөрүп
Бүт ааламга тийип турган күн батар.

Ишениңиз, беймаза өттү өмүрүм,
Абдылдадан калды кадыр-көңүлүм.
...Тайгак жолдон далай өткөн Жанузак,
Дитин коюп байкайт чынын, төгүнүн.
«Билем, манап жигитинин сөздөрү
Опуртмалуу болучу эле көбүнүн...

Ушу жигит андай эмес баамымда,
Чынын айтат, кордук батып жанына!»
– Башка жактан багым менин ачылсын,
Жылкыны айдап барбайм келген жагыма.
Алыс жакка куда болгун карыя,
Өзүң баштап дайыны жок жарыма!

Чочубаңыз, жолукту деп каяктан?
Унутулбай ушундайда карашкан.
Минген атым жана тиги жылкылар,
Акым болсун алып чыккан манаптан.
– Азаматым, жакшы болот оголе,
Алыс десең, кыз ал казак тараптан.

Бизге дагы намыс керек, адамбыз,
Ойлобойбуз, ошон үчүн жаманбыз.
Бай-манапка акыларын жедирип,
Жүргөн жокпуз басырынып жалаң биз.
Сандап жүрөт баш көтөрүп өч албай,
Айтчы, кантип оңолобуз анан биз.

Ыкка келип, ойлоп максат, намысты,
Азап чеккен эки жүрөк табышты.
«Кас санашпас дос бололук түбөлүк!»
Кытмыры жок, бир боорлорчо таанышты.
– Бийге бата окуганым ушу, – деп
Байтал союп, чыкка колун малышты.

* * *

Айлананы турат кырка тоо курчап,
Кырга чыгып ар жагына ой бурсак,
Мунарыктап, жел ойногон кең мейкин,
Казак жери учу-кыйры эң узак.
Күйөөлөтүп казактарга Чормонду,
Кырк жылкы айдап сапар тартты Жанузак.

Чормон ойлуу: «Кандай жерге туш келем?
Көп азапты тарттырат ээ кыз деген...
Жакшы болду, өз бетимче күн көрөм,
Абдылданын суук сөздөрүн укчу элем.
«Анапия тиймек болсо Сапарга,
Тумчуктуруп, өлтүрүп кой сен» деген.

Кантип аны өлтүрүүгө батынам,
Желдет белем адамзаттын атынан?
Кандай өмүр сүрөр экен шордуу кыз,
Кимди аңдытып коёр экен артынан?
О, Абдылда, коркунучтуу экенсиң
Чечек менен кара тумоо дартынан...

Ал оорулар кетет кээде кайыгып,
Өлбөй калат адам андан айыгып,
Кандай ата кызын антип өлтүрмөк,
Жакшы көргөн теңтушунан айырып?..»

Кыял учуп, көңүл кетти бөлүнүп,
Жолдон чыккан ак боз атты кайырып.

«Кетпей койсом сыйгызмакчы болчу да,
Эки аякты бир өтүктүн кончуна...
Ансыз деле өтүп кеткен запкысы,
Акымды алдым бир тескейди толтура.
Андан кийин сапар тарттым. Чоң сапар,
Сары-Аркада бир жылдызга кол суна!..»

Унутулбай оор кездеги жакшылык,
Ой-санаасы «баралы» деп азгырып.
Кетип барат өз башына ээ болуп,
Сар талаада ат колтугун жаздырып.
«Адилеттүү мындай киши барбы!» деп,
Жаны калбай Жанакемди жактырып.

Эсине алып түп максаттын жакынын,
Жүрөгүндө кыпын калбай жашыруун.
«Бийге бата окуганым» дегенин, –
Түйүп койду көңүлүнө акырын.
«Ат жалына казан асып» Жанакем,
Аяган жок өз билгенин, акылын.

Бир көрсө да эски тааныш сыяктуу,
Адам деген ушу эмеспи уяттуу!
Кай бирөөлөр көңүлгө албайт эмеспи,
Кадыр-көңүл жакын кылган ыраакты.
Барар жердин жөнүн Чормон иликтеп,
Айтып берди көптү көргөн кыраакы:

...Таруусун ууздай актаган,
Курутун кыштай сактаган.

Кайын-журт сонун эл болот,
Күлүгүн желдей таптаган.

Тили бар кээде тартпаган...
Анысын эрээн таппаган.
Жолоочу жүргөн адамдын
Жөн-жайын кыйын тактаган.

Кай үйгө кирсең чай берет,
Курутун кошуп май берет.
Аңгеме, нуска сөздөргө
Карысы ынак, бай келет.

Кыздары сулуу суйсалган,
Жигити сулуу нур чалган.
Сары тон кийип чалдары,
Күмүштөн кемер курчанган.

Обончу келет баарысы,
Жарыша сүрөп карысы.
Өлөңгө туулган эл болот,
Эң сонун дечи анысы.

Жел менен сырдаш мейкинде,
Ырдаса, койсо эркинде.
Дуулаган шайыр эл болот,
Алдырбайт ырдан эч кимге.

Ан салса денең чымырап,
Айлана тынып дымырап,
Көйкөлүп эрип боз торгой,
Ободон түшөт тыбырап.

Олтурбайт кур кол мостоюп,
Дасторкон жайып, кой союп,

Меймандос келет барпаңдап,
Эркинче кенен бош коюп.

Баш кошо келсе дуулдаган,
Ат минсе желдей зуулдаган,
Тамаша сөзгө ышкыбоз,
Казак жок ага туулбаган.

Чабыша келсе качпаган,
Ат коюп жапырт каптаган,
Намыскөй кыйын эл болот,
Өлүмдөн башын тартпаган.

Иликтен илик кубалап,
Кыйсынын сөздүн тууралап,
Достошо кетет заматта,
Шерти бар кээде суранак.

Ак көңүл, бейпил калың журт,
Ушул эл болот кайын-журт.
Көңүлү жакын кыргызга,
Башынан бери дайын журт...

Кээде жайып, кээде бир жерде кубалап,
Барат... барат, мейкин жолу чубалат.
Тынымы жок ат туягы жеткирип,
Кызды көрүп Чормон ичтен кубанат.
Бир милдетин актап кайтты Жанузак,
Эски тааныш, жакшы жерге кудалап

VI

Жоругун Абдылданын алып эске,
Күйгүлтүк башка түшүп эрте-кечте,

Жанузак, Ак Телегей жана Кармыш,
Олтуруп акыл курду айдың бетте:
– Кечикпей, дурус болор из жашырып,
Айнагүл, Байсал экөө үйдөн кетсе.

Темирбек капа болбос, чыкпас ыктан,
Колунда бийлиги бар, күчтүү душман. –
«Күзүндө той беребиз» деп жүргөндө,
Ошентип жакшынакай оюн бузган.
Чын эле Абдылданын боору катуу,
Жүрөгү бүтсө керек таштан, муздан...

Башына булут ойноп мелмилдеген
Түбүндө кара зоонун жан билбеген,
Бар эле «Жолборс үңкүр» Байсал көргөн,
Туш келген мергенчилеп, ичи кенен.
Олжолуу болуп бозой атып кеткен,
Өңүттөп боз кыроодо изи менен.

«Атабыз билген жок деп, көрбөй менден,
Балдарым тоодо турат болсун мерген».
Боз үйдүн жасалгалуу жыгачына
Атасы ак бардаңке алып берген.
Өксүтпөй алар жокто тоо кыдырып
Өзү да нечен элик атып келген.

Табылбай жай ыңгайы башка жактан,
Баарынын көңүлүнө үңкүр жаккан.
...Өткөнчө «бороон-чапкын...» баш калкалап,
Үй кылып Байсал менен Айнаш жаткан.
Жанынан шыңгыраган булак сызып,
Тоо бетин түнт карагай, арча жапкан.

* * *

Туш-тушка кулак түрүп шыбыш тындай,
Ар бир күн күмөн менен өтүп жылдай,
Эрте-кеч баш-көз болуп үй-бүлөгө
Жанузак атты аркандап алыс жылбай,
Кармышты Темирбекке барып кел дейт,
Балдардан алда кандай санаа тынбай.

Ал билбейт не болгонун айыл жакта,
Эл ичи кымкуут түшүп ошол чакта,
Абдылда токолунан үмүт үзүп,
Арданып кыз алмакчы болуп жатса,
Жуучусун жибергенин аттап, тондоп,
Кырк байтал, кебез байлап ак боз атка.

Ал деле чөлдө жүрөт күрүч отоп,
Белгисиз кетер күнү колу бошоп.
Чубалган, мээ кайнаткан ысык күндө
Чөп отоп жүргөнүнө болду бир топ.
Ал сурап көргөн жан жок, чынын айтсак,
Жумуштан калды бир аз жүрөк мокоп.

VII

Темирбек түштө жатып ойлойт жалгыз:
«Бий-болуш иш кылышты эстен калгыс...
Аларга баш көтөрүп тил кайруу жок,
Кеткенби биротоло бизден намыс?

Энчилеп кедейликти жеке бизге,
Мөөр басып коюптурбу чекебизге?
Бай-манап камчы ойнотуп төбөбүзгө,
Жүрөбүз шек келтирип жетебизге!

Сазайын бердим белем баягында!..
Бий билбей кирер жагын каягына.
Корголоп үйдөн чыкпай кексе Султан,
Качышты чилдей тарап аягында.

Кармышак нак азамат жигит экен,
Душманга беттеп чыгар, шертке бекем.
Султандан дөгүрсүгөн көр жигитин
Төбөгө тарсылдатып кууп кеткен.

Ошондо... жарады ишке сары катын,
Болуштун майыштырды кабыргасын.
Көксөгөн үмүттөрү ташка тийип,
Билишти Ажаркандын табылбасын.

А байкуш Ажар кантип жүрөт экен?
Чынында көп катындан жүрөктүү экен.
Кор болбой, Артыкбайдан бошоп кетти,
Алмашты андан бери күндөр нечен...»

Оозунда ийнеси бар чиркей конуп,
Жаагынан «тыз» эттирип чегип коюп,
Тумшугу жылуу канга тиеринде
Козголуп кашып койду, бетин коруп.

Эстеди ал анан кайра Телегейин:
«Бузган жок сынын ушул жашка чейин».
Эстеди жаркылдаган Айнагүлүн,
Күлгөнүн, үкү таккан тебетейин.

Эстеди Жанузакты, туугандарын,
Мантайды кара дөбөт куугандарын.
Султандын жигиттери коон талашып,
Кармышты баса калып ургандарын.

«Комузум эриккенди жазат эле,
Эргитип, көңүлүмдү ачат эле.
Белиме кыса келсем болмок экен,
Черткенде чарчаганым качат эле,
Эки күү Кармыш мага үйрөтгү эле,
Айылды кызык ырдап гүлдөтчү эле
Муцкантип, чыйралдырып, боорунду эзип,
Комузду «коон, коон» деп сүйлөтчү эле.»

Ошентип, ар нерсени эсине ала,
Ал түштө чырма эткен жок, уйку чала.
Балында суу мелмилдеп күтүп турду,
Көзгө жоо, белге кесел күрүч талаа.

Ал анан түндө көргөн түшүн жоруп,
Боортоктоп көлөкөдө жатты солуп.
Балтыры «тыз» дей түшүп ыргып туруп,
Карады жан-жагына күмөн болуп.

Ачакей кара тилин соймоңдотуп,
Кара чаар жылан жатат алдын тосуп.
Башынан, куйругунан басып туруп
Тең бөлдү, алгач, чыны, селт деп чочуп.

Айтканын Жанузактын алды эсине,
Ыргытты ырым менен жол четине.
«Душманым дал ушундай болсун» деди,
Жолотпой жамандыкты ал өзүнө.

Чөл жылан коркунучтуу абал түздү,
Денеси ымыр-чымыр боло түштү.
Сан ойлор жалгыз баштын тынчын алып,
Жол тартты «тобокел» деп жыйнап күчтү.

Чөбүнөн чиркейи көп талаадагы,
Ысыкта баш калкалар балаганы –
Жыланга күтпөс жерден «бейит» болуп,
Көзүнө суук көрүнүп жатпай калды.

Жөнөдү кожоюндун үйүн көздөй,
Сагынып кызы менен жарын эңсей.
«Акымды алып кайтам» деп баратып.
Жыгылды жол боюна анда жетпей.

Обдулуп тура калып, кулап кетти,
Дүркүрөп тула бойго шишик жетти.
Денеси ысып-күйүп суу табалбай,
Тер агып чабалактап киймин чечти.

– Жүрөгүм ий-ий, ушуну көрмөк белем?
Ушунтип ээн талаада өлмөк белем?
Суу! Суу-у! Көрбөй калдым. Көрбөй калдың,
Кош болгун, Телегейим, курган немем...

Эрме чөл. Жан талашып азап тартты,
Кызарып батыш тарап Күн да батты.
Ызылдап Шор-Дөбөнүн чиркейлери
Денесин түнү бою соруп жатты.

Коюу түн чүмкөп алган айлананы,
Кез-кезде бака чардайт шалбаадагы.
Камыштар шуудурашат башын ийкеп,
Саратан чыр-чыр этет, сезбейт аны.

Телегей көрсө ушуну кантер эле?
Тил буулуп, эт-бетинен кетер беле?
Көзүнө дүйнө бир ууч көрүнбөстөн,
Бардыгы сапырылып өтөр беле?

Адамдын өмүр жолу кээде катаал,
Өлгөнчө ачуу-таттуу даамын татар.
Турмуштун чырга тарткан жолун билбейт,
Адашса, барса келбес сапар тартар.

Сыйрылып таң нуруна түн чегинип,
Каркылдап учкан өрдөк, каз көрүнүп,
Темирбек башын булкуп тура калды,
Калыптыр дене сергип, бой жеңилип.

Айланат башы дале, өң кер сары,
Каруу жок, чымырканып басты нары.
Шишик жок кечиндеги денесинде,
Таң калып ошондогу айткандары:

«Кең дүйнө, жан кыйналса тар экен ээ!?
Ой-тобой! Көрөр күнүм бар экен ээ?
Жыландын чакканына өлбөй калдым,
Чиркейдин соргону да дары экен ээ?»

Жанымды алып калган ошо болду,
Түн бою денемдеги ууну сорду.
Биердин көп чиркейи болбогондо
Телегей көрбөй калмак, боздоп шордуу.

Карачы соргон чиркей кырылганын,
Бактым бар, жакшы болгон жыгылганым.
Ушундай пайдалуусун ким билиптир
Кудайдын чиркей аттуу чымылдагын...»

Батыраак жетүүнү ойлоп сууга эптеп,
Баратат каруусу жок, сендиректеп.
Дүйнөдөн көз жумулуп кеткенчекти
Күтпөгөн жаман-жакшы баштан өтмөк...

Темирбек ичти жатып тунук суудан,
Жөнөдү жол арбытып улам-улам.
Үй-жайы эске түшүп, ой жүгүрттү:
«Акымды аламын да, мындай кылам:

Эң мурун Айнашыма кийим алам,
Маасыны Телегейге кийин алам.
Базардан сатып алам бир кунажын,
Уй болот, кубанышат дос, тууганым.

Жайлата күрүч отоп сууда жүрдүм,
Сыйрылып терим нечен, күнгө күйдүм.

«Күрүчтү отоп бүтсөң, берем» деген,
Буюрса базарлаймын, жетет кенен...»

Күн ысык, узак жолдо ал кыйнала,
Жетти араң кожоюну бай Хыйвага.
–Үйүмө кетким келди, акымды бер!
Үңкүйүп жооп берген жок бир кыйлага.

Кожоюн окторулуп каарына алды:
–Сенки кетеди хыял бармы?
Ңе баниге зайвазылишчи⁷,
Сен меники бир пут күрүч алды.
«Ахы бер, ахы бер» айтады,
Сен ушу күрүч унутуп калды?
Акча топурахымы?
Момо жапырахымы?–
Чыкчырылып тура калды,
Бутундагы хайы менен
Темирбекти чокуга салды.

⁷ «Сен акмакты элеби» деген сөз.

– Урбаңыз, бай! Ансыз деле алым жок!
Жылан чакты, чиркей сорду, каным жок.
Акымды бер, ачууңузду токтотуп,
Торпок алам, караманча малым жок.

– Сен ахмахы, меники жылан эмес,
Худайдыхы жылан чакты.
Жумушу бүткөн жохы,
Сен өзү үйгө хачты.
Сен эти көп жейди,
Сенки хурсак ачты...
Мен сага ахы бермейди,
Мен сени көрмейди.
Кет, менки күрүч бер?
Ахча бекер келмейди.
Сен жылан чахады болсо
Неге өлмейди?..

– Келермин бир кайрылып эсен жүрсөм,
Акымды өжөрлөнүп «бербейм» десең,
Ошондо көрүшөрбүз, чер курсагым,
Жүрөрбүз бу дүйнөдө же мен, же сен!?

– Ах, сен чоң ахмахы,
Өлтүрөдү хыян бармы?–
Жулунуп барып короодон
Чеңгелдей бодур ташты алды:
– Сеники келме айтады,
Өлөдү убах аз халды...

Жин тийгенсип жүлжүк көзүн чакчайта,
Чаркаргача «чар-чур» этип ал кайта,
«Чык» дегенсип дарбазаны шарт ачты,
Бүчү таккан кир жакасын жакжайта.

...Хыйва өжөр. Кара-Коңуз бүт билет.
Өткөндө бир дунган урса күчтүүрөк...
Ызасына чыдай албай буулугуп,
Жинин баскан тамды барып сүзгүлөп.

Өзүнчө эле сүйлөп жерди тепкилеп,
«...Ушу мени былтыр уруп кетти» деп,
Кыштай жүрүп, жаз маалында өч алган,
Өсүп чыккан көк пиязын кескилеп...

Алалбады сураса да көшөөрө,
Зээни кейип араң чыкты көчөгө.
Хыйва дайым киши акысын жеп көнгөн,
Кесип алса кан чыкпастын өзү эле.

* * *

Баягыда мал жайылып паяга,
Гүлкайырдын гүлү түшүп талаада.
Келгин куштар балапанын учуруп,
Кетип калган келбес алыс арага.

Жашыл өңүн мезгил уурдап, муңайып,
Шоодой болуп терек турган кубарып.
Таргыл бука челип жаткан өкүрүп,
Үймөк чөптүн тарпын көккө чыгарып.

Ташты кармап буркулдаган кезинде,
Таргыл бука окшоп Хыйва көзүнө,
Алда качан унутулган бир элес
Түштү кайра Темирбектин эсине.

«Кайгынын түбү – чөл кайып...
Тобокел түбү – жел кайык!..

Көрөрүм канча дүйнөдө
Жолума тагдыр тор жайып?..»

Ойлой-ойлой күч жыйнады Темирбек,
Ойдон башка эминеси кемимек?
Күткөн күнү мунарыктап көрүнбөй,
Кайсы убакта келер экен берилеп?..

* * *

Келди үйүнө кечке жакын таякчан,
Базарлыгы болсун анын каяктан.
Өңдөн азган, кийими да кунарсыз,
Жаңы бошоп келаткансып набактан.

Сонунбүбү жаны калбай сүйүнүп,
Тура калды болуп куду чимирик.
Бала кезде Айнаш тосуп алчу эле,
Атакелеп, кучак жайып жүгүрүп.

Олтура элек жатып Темир сурады:
– Айнаш кайда, дени таза турабы?
Телегейчи?
– Жаргылчакка кетти эле,
Болуп калды келе турган убагы.

Улутунуп башын төмөн түшүрдү,
Келер менен үйдүн жайын түшүндү.
Кудагыйы тердик салып астына,
Талкан чалып, арпа максым ичирди.

* * *

Иңир талаш, колунда таар баштыгы,
Келди зайыбы, көргөн жаман-жакшыны.

Үйдүн ичи толо түштү жарыкка,
Ал келгенде ала келет бактыны.

Ушул үйдө ыракат бар канчалык!
Баш кошкондо кайгы кетет таркалып.
Үйдүн ичи өзгөрүлбөй турса да,
Кедейлигин билгизишпейт анчалык.

Назар салсаң үй ичине жакшылап:
Эки жаздык, эки жууркан, алтыгат.
Капшыт жакта куурган арпа күйшөгөн
Эски соку көз алдыңа тартылат.

Тутуулары туш-тушунан тешилген,
Шамал үйлөп керегенин көзүнөн,
Атайылап шылдың кылып жаткансып
Жөн күйгүзбөй жанган отту өчүргөн.

Кара чөгүн отко кактап капталып,
Буу желпintiп ачып-жабат капкагын.
Ак Телегей каламасын бышырат
Бир жагына кыйшайта асып казанын.

Көөнөрүңкү көк чапанын жамынып,
Айнашына кайра-кайра жалынып,
Сурап атат: «Качан келет, качан?» – деп,
Жалгызы да, калган окшойт сагынып.

Беш көкүл чач салаа-салаа өрүлгөн,
Суудай агып аркасына төгүлгөн.
Жылмайганы – булуттан күн чыккансып,
Атасына бакты болуп көрүнгөн.

– Оорудуңбу, мынча неге арыксың?
Чиркейи көп ысык жерге барыпсың.

Күлүмсүрөп, айтпай жылан чакканын:

– Ооба, – деди, – аз ооруп айыктым.

– Баягы бай дунганыңа бардыңбы?

Чырылдашпай акыңды бүт алдыңбы?

– Бардым эле, бербей койду акымды,

Тартып алды байлар менин бактымды...

– А өлүгүңдү көрөйүн дечи,

Байлардын ал эмнеси?

Телегейге жооп кайтарды?

– Алардын да келер кези!

* * *

– Чайга чакыр Жанакемди! Үйдөбү?

Ал аңгыча чыкты сырттан үндөрү:

– Кармыш, кайрыл комузунду кармай кел,

Ышкыбоз жан сагынгандыр күүлөрдү.

Өздөрүнчө болуп Темир келгиче,

Өңгү-дөңгү өтүп жаткан күндөрү.

Элдин түрүн көз алдынан өткөрүп,

Алдын ала эскертүүнү эп көрүп,

Абдылдадан сөз баштады Жанакең:

– Кара ниет шум эмеспи! – деп келип.

Эки жаштын кайда экенин баяндап:

– Каттып койдук, душман жаман шек берип...

– Мен балдардын балакетин алайын,

Көрө берсин пешенеде таалайын! –

Эмнедир жашый түштү Темирбек,

Эч ким мурда көргөн эмес андайын.

«Көз көрүнөө узатам» деп жүрчү эле,
Ойдогудай болсо кана ар дайым?

Көптөн бери, көптөн бери тилектеш,
Арасына бычак мизи жик өтпөс,
Ошо бойдон, таттуу бойдон турса экен,
Бирок күндөр жаан-чачынсыз тим өтпөс...
Сөз тымыды, комуз бийлеп көңүлдү,
Жомок узун Жакең айтып түгөтпөс...

VIII

Ойкуп-кайкып кете берип алыстап,
Калды бекен ыр сабында табышмак?
Кабар алсак Анапыя тараптан:
Бурма келген аманатын табыштап.
А дагы эмес, бу дагы эмес, чынында,
Ашык отун Сапар гана тамызмак.

– Ушу бүгүн келмек эле, корктубу?
Ат кишенейт, карайынчы коктуну.
Кесепети тиет беле, түгөнгүр,
Жакшы болду Чормондордун жоктугу...
Эки ортодо Бурма жеңе данакер,
Болбосо экен үмүт ташка соктугуу.

Ойго түшсө сай-сөөгүн бүт сыздата,
Жалкып калган, күмөн санап кыз капа.
– Айыл ичи шыбыш алып калбасын,
Колго түшүп, кетирбейли чоң ката.
Жеңекебай, ылдамыраак келсе экен!
– Сабыр этчи, келмек эле эл жата.

Зоо түбүндө шыбырашат элендеп,
Кыз буюмун түйүп койгон белендеп.
Бирөө чындап жолтоо болсо жолуна,
Жеңде бычак «өз жообумду берем»... деп.
Жанга батса кантип ага айталат:
«Кыз эркекке бычак жумшоо эрэн» деп?

Күндүн теңин жашынып ээн өткөрүп,
Сууга атка бөктөрүнчөк бөктөрүп.
Өзөн бойлоп келе жатат Сапарбек,
Шайдооттонуп күндөгүдөн өзгөрүп.
Сезер эмес уйку баскан кароолчу
Бүткүл дүйнө жатса дагы өрттөнүп.

Кыз тилеги кечтен бери ушунда,
Туйбаса экен Сапар келер учурда.
«Кыз качат» деп астыртадан кайтарып,
Солдойгон жигит жаткан тушунда.
Шырп алдырбай чыгып кеткен ээрчишип,
А дагы бир кара башыл тукумда...

Жарык берди асман шамын жандырып,
Караан көрүп кыздын жүзү албырып,
Ушул учур билбейт кандай экенин,
Бүт дарманын боз жигитке алдырып...
Болот дечи, бирок узак созулбас,
Ишенчээктик – жаш кездеги ал кылык.

Келип калды ат ооздугу шылдырап,
«Өзү экен» деп сүйүнүчтүү шыбырап.
Белден кыса кылактатып өнөрүп,
Ай алдында жолго түштү зымырап.
Орток өңдүү сүйүүсүнө жаштардын
Тунук булак ырдап калды шыңгырап.

* * *

Куугунчу жок, алар неден чочумак...
Улам таттуу өбүшүүлөр чопулдап.
Отгон ысык сүйүшүүнүн илеби,
Кандай жакшы жүрөк каалап кошулмак.
Эңсеп ушул кошулууну кош жүрөк,
Эчен мерте каккан эле болкулдап.

«Кудуреттин» ченеми жок марттыгы,
Биринчи ирет болушту экөө бактылуу.
Байсал айткан: «Тагдырыңды өзүң чеч,
Кеп ушунда... Көңүлүңө жактыбы!..»
Сапарбектин от жүрөгүн сүйүнүп,
Ойлоп барат: «Жатым дебе жакшыны.»

Өлүм аңдып өмүрүнүн ар күнүн,
Ала-Тоонун үшүк чалган бир гүлүн.
Сактап калып солуп апаат болуудан
Коюнуна катып барат ал бүгүн.
Шертке бекем, эрки күчтүү жигиттин,
Кысталышта, жоо бетинде көр сүрүн.

Алды жактан элик качты бакырып,
Коён качты тик түйүлүп атылып.
Чулу боюн айга сунган аскада
Бир чөмөлө булут турат асылып.
Баарын байкап баратышат кызыгып,
Узап алды, кажети не ашыгып...

Баштан өтүп күндүн нечен түркүнү,
Бий ордуна тартуу кылып күлкүнү.
Анапия шерт байлады өзүнчө,
Унутпаска ушул кыска түнкүнү.

Кыз атасы баарын тоотпой уйкуда,
Түштө көрүп бетине көө сүртүүнү...

Ар кыл жүрөк, ар кыл кездер байкалды,
Кыянаттын күчүн сүйүү майтарды.
«Эне-атасы жамандыкка кыйбас» деп,
Караан тутуп диттеп келди Байсалды,
Уккан эле Сонунбүбү, Жанузак:
– Келгиле!– деп кучак жайып каршы алды.

Зыяпаттап көтөрүп чаап улагын,
Сырын тартты селки менен уландын:
– Бу жер узак жай боло албас силерге,
Бузуктар көп, түргөндөр көп кулагын...
Жолго чыкты Жанузакты ээрчишип,
Эки түнөп, өткөрбөй көп убагын.

Бала десе үшкүрүнгөн дайыма,
Муң-зар айткан мазардагы кайыңга.
Табыштады: – Байсалыңдын досу, – деп,
Каргалыда⁸ карындашы Айымга.
– Уулуң болсун, келин болсун, күтүп ал,
Кайткан чакты өзү туулган айылга.

* * *

Айыл ичи кайра баштан дүрбөлөң:
«Кыз ээлигип кетиптир...» деп түн менен.
– Зоодон учуп, жардан алыс кетпесин?
– Түшсө кетти... Шары катуу, суу терең.
– Бирөө, балким, илип кетип жүрбөсүн?
Дагы эмне калды булар билбеген?

⁸ Каргалы – казак жеринин аты

Чаргытышып түркүн пикир түзүлүп.
Изин таппай... кыздан үмүт үзүлүп.
Ыза болуп күйүп турган Абдылда,
Сыр бербестен өз ичинде түшүнүп:
«...Колго тийбей кеттиң иттин баласы,
Эл алдында беделимди түшүрүп...»

Кара басып уктап калган Тоомурун.
«Качырбайт» деп ишенчү эле аа мурун.
Жаман айтпай, шек алдырбай кылгыят,
Жаңсыл кылуу жолун издеп ал мунун.
Абдылданы бийлеп алды азгырык:
«Менден келип доолап алчу ким кунун?»

Тил тийгизип, камчы жумшап урбады.
Ээрчитти да адатынча мурдагы,
Тоого чыгып жай баракат олтуруп,
«Шак» дей түштү бардаңкенин кундагы.
Бир обдулуп анан кайра жыгылып,
Ошо бойдон Тоомурун түк турбады.

Шыйрагынан күрмөн алып чылбырга,
Сүйрөп барып таштап кетти ылдыйга.
Өлүптүр деп тоодон атка сүйрөлүп,
Алып келди мезгил өтүп бир кыйла.
Атасына көңүл айтты: «Арман не?
Бий өкүрүп өзү келүү чоң сый да...»

Өтүп кетти катыны жок, үйү жок,
Жан жыргатып эрке перзент сүйүү жок.
Абдылданын оозун карап жан баккан
Момун эле, сабаса да – тийүү жок.
Казан асып, чай кайнатып, ат токуп,
Бир адамга жакшы-жаман тили жок.

Эне жашы, ата жашы кургады,
Акы алам деп, баласынан кур калды.
Жерден алып көргө кайра тилдеди,
«Кызыбызды качырдың» деп Бурманы,
Жазатайым уктап калып Тоомурун,
Эки ашыктын болду бөөдө курманы.

БЕШИНЧИ БАП

I

- Байсал, укмуш... Бобуларды карачы!
- Жөргөмүштөр... Көгөөндөрдүн канаты.
- Коркунучтуу... Кантип мында жатабыз?
- Үңкүргөбү? Ал баатырдын адаты.
- Баатыр белек? Уят, уят эл угат!
- Турмуш каалап баатырдыкка жаратты.

Айнаш карайт жан-жагына алактап:
«Илбирс түндө кетпес бекен тамактап?
Балтасы бар, канжары бар, сыртка сак,
Бардаңке бар, Байсал башын жара атмак».
Тазалашты, арча менен аластап...
Биринчи түн кыйын болду таң атмак.

Карышкыр, чөө жолой албайт дешкенин,
Ар кай жерге таштап мылтык жездерин,
Кармыш келип караан болуп өткөрдү
Улуп-уңшуп, шуулдаган тоо кечтерин.
Байсал үчүн өз үйүндөй сезилет,
Кийик уулап артып чыккан беттерин.

Кимдин ага, ким экени билинген?..
Алда небак далайынан түңүлгөн.
Үнсүз, ойлуу көз кыйыгын жиберди,
Кара шапка таш борунда илинген.
Анын сырын билген жалгыз өзү бар,
Ал окуя түбү терең иримден...

Эсте калар иш кылган бир жакшы да!
Бу дүйнөдөн көз жумганча жазгыра.
Өмүр жолун тобокелге калтырбай,
Тандап алды көңүлүнө жакты да.
Алыстагы жылдыздарга көз салып,
Көшүп кетти, ойго батып жатты да.

* * *

Качан турган? Байсал элик атыптыр.
Таш тулгага жан казанды асыптыр.
Аркы беттин карагаты көп экен,
Айтымында тамашага батыптыр.
Айнаш «үйдөн» жаңы туруп караса,
Кармыш ырчы баш куйкалап жатыптыр.

Сууга барып Айнаш турат башатта.
Жалбыз гүлүн жыттап көңүл ачат да,
Алыс-алыс алып учкан ойлорун,
Жер көркүнө алаксытып басат да,
Жай созултуп коңгуроодой үн салат,
Үн жоголот көк кырандан ашат да.

II

Үй сымал үңкүр ташка айраң калып,
Түш ченде жапкан токоч, айран алып

Телегей, Сонунбүбү көрүп кеткен,
Өздөрү келип-кетер жолун чалып.
Кечке маал Кырмыш тоого жан киргизди
Мукамдуу үч кыл комуз тилин жанып.

Ал айтты: Адамды адам алдаганын,
Аз жерден жырткыч болуп калбаганын...
Ал айтты: баатырлардын, акылмандын
Эл үчүн өмүрүн бүт арнаганын.
Кылгырып, сырга батып угуп турат
Айнагүл желге тосуп ак жамалын.

Козгоду тийип-качып кыз Жаңылдан,
Ойлонтуп Айнагүлдү бир жагынан.
Тайманбас тоо жигитин ээрчип чыкты,
Турмушка кадам шилтеп ал жаңыдан.
Капырай, Кармыш бүгүн кантип калган –
Ооз ачса оргуп чыгып ар жагынан.

Сулуунун жамалындай асман ачык.
Кумайдан таш шагырап аркар качып.
Кылкылдап Күн уяга батар-батпас
Чабыттап учкул туйгун кыраң ашып.
Бийиктен алда кайда көз жиберип,
«Качкындар» олтурушат көңүл ачып.

Бир азга чөп башылап канат керди.
Ал айтты: ар нерсеге талапкерди.
Балдарды «зеригет» деп эсине алып,
Ал өзү ичи элжиреп самап келди.
«Ушу кеч эрмек болуп берейин!» деп,
Баштады толкуп-чалкып «Саяпкерди».

– Эч кимиң алаксытып сөздү бөлбө,
Көзүңөр жоодо болсун, көңүл менде!–

Сөзгө ынак, жанга сырдаш киши эмеспи,
Тартынбайт өзү каалап калган ченде.
Баштады боз чапанын серпип салып,
Көөдөнүн керип таштап атыр желге:

...Кабарын оңго-солго тегиз жайып,
Баш аттын байгесине миң кой сайып.
Бир манап Чүй боорунда аш бериптир,
Өң байлар конок алып жолун тайып.

Туш-туштан келген экен эчен күлүк,
Кай бири бир айчылык жолдо жүрүп.
Кедейлер кемегеде эт бышырып,
Дөгүрсүп бай-манаптар дооран сүрүп.

Өзүнчө күлүктөргө үй тигилип,
«Көрбөсүн, көз тиет» деп ээн кийрип.
«Ат сырын душман билип койбосун» деп,
Сыртынан сакчы турат тың кийинип.

Бир үйдө турат Чүйдүн Кер кашкасы.
Бир үйдө турат аттын бир башкасы.
Бир үйдө көлдүктөрдүн Кыл карасы,
Дагы да күлүктөрдүн бир канчасы.

Таптаптыр Кыл караны Чагыр деген,
Ошондо алтымышка жашы келген.
Баратып эл ичинде айтуучу экен:
«Тээтиги... байге аты экен бөрт-бөрт желген».

Таптаптыр Кер кашканы Шергазы чал,
Кош чөйчөк алып «жүрбөй» калганда дал.
Манаптын кысымынан алган экен
Орто орум беде жаңы чабылар маал.

– Байгеден Кер кашканы чыгарбасаң,
Билип кой, куйругуңа тамга басам...
Көрбөйсүң элдин четин, – дептир манап, –
«Таптабайм» дечү болсоң ушу жазаң.

Чал сүйлөйт:– Адилеттик кылбадыңыз,
Чукултан таптагын деп кыйнадыңыз.
Ат семиз, байге күнү санатылуу...
Эмесе, кандай кылсам ынаныңыз!

Унчукпай жүгөн катып, чылбыр тагат,
Көкүлүн сылап аттын, жалын тарап.
Көзүнчө мал ээсинин жайдак минип,
Көйкөлгөн көк бедени беттеп чабат.

Чаап барып коё берет көк бедеге.
Таңыркап бирөө сурайт: – Минттиң неге?
– Казысын чаап келип «жарып» койдум,
Көк беде ичин сүрсүн дедим эле!..

Ал жүрөт күн-түн таптап жаны тынбай,
Кемтик таап күндө жаңы, алымсынбай.
Шаштырып байге күнү чукул келип
Түш жарым өтүп жатты жарым жылдай.

Деген күн: «Бүрсүгүнү ат чабылат.»
Күлүктүн дүбүртүнөн жер жарылат.
Ат сырын, жер мерчемин албагандар
Алданып ушундайда бат жаңылат.

Санатып күлүктөрдү чубатканда,
Астыртан саяпкерлер сынашканда,
Чагырдын көзү түшүп Кер кашкага
Шыбырайт: «Мындай күлүк чыгат чанда.»

Тыңчылар өз кишиче жүрүп жанда,
Айтканын саяпкердин тыңшайт анда.
Меймандар мейман үйдө олтурушуп
Кеп кылат күлүк сырын намаз шамда.

Өзүнчө үй тигилген ар урууга,
Чабуучу аты менен ээн турууга.
Ар кими күлүктөрдүн сырын сурап
Кыйнашат саяпкерди кеп кылууга.

Чагыр чал карап алып жан-жагына:
– Айтпайм, – дейт, – убалыма калбагыла.
Арада бөтөн-салаң киши болор,
Ар кимиң оозуңду бек кармагыла!

– Жарыктык, ал жөнүндө шек санаба,
Бөтөн жок бизден башка ич арада.
От жагып бир боз тумшук бала олтурат –
«Тубаса сүйлөбөгөн, жалдырама...»

– Жарыктык, ушу бала нени билет?
Чагырды ээрчип келген бирөө күлөт.
– Айтыңыз Кер кашканы, Кыл караны,
Алыстан коё берсе – кайсы сүрөт?

– О, балдар, бир кырсыкты кылбагыла?
Эшикке сакчы коюп, тыңдагыла!
Буюрса Кыл кара алат баш байгени,
А бирок, көп сыр жатат айтса мында...

Кер кашка жылкынын чын камбары экен.
Чаңкайып сууту жакшы канган экен.
Жумурда, семизинен чукул кайрып,
Томпойдой каткан тезек калган экен.

Бул болсо, чуркаганда өйөт ичин,
Ооруксуп кабыштыра тиштейт тишин.
Эркинче дем алдырбай энтиктирип
Өксүтөт барган сайын аттын күчүн.

– Көрдүңбү? Билип алган Чакем аны!
– Айта түш, кагылайын Чаке дагы!
Туш-туштан ар кимиси сүрөөгө алып
Дуулдашат уккан сайын кирип жаны...

– Жылкынын күлүгү экен, балбаны экен.
Кең соору, кең көкүрөк албаны экен.
Эт-челдин ортосунда бычак мизи
Кыламык кетпей калган май бар экен.

Бул болсо чуркаганда Кер кашканын
Соорусун көптүрөт да, бир таштамын
Кемитет үч аркан бой барган сайын,
Көрөсүң жарым жолдо тер басканын.

– Оозуңан айланайын, алтын Чакем,
Киши жок башка жактан, айтсаң экен?
Айтууга ички сырды кытыгылап
Чубурат шыкак сөздөр алда нечен.

– Ар күнү таштак жерге суутуп жүрүп,
Туягын тайпак кылып салган сүрүп...
Таңыркап саяпкердин бул сөзүнө
Санаасыз олтурушат кулак түрүп.

– Бу болсо, ар бир арыш керген сайын,
Бир эли туяк артка жылат дайым.
Кер кашка бирдин соңу болуп барат,
Саяпкер билсе ушундай күлүк жайын.

Ошентип аркан бою артта калат,
Кер кашка бирдин соңу болуп барат,
Саяпкер ал айыбын билбей калса,
Кесирсиз баш байгени Кыл кара алат.

Болду эми, айтпаймын мен калгандарын,
Сөз деген жерге жаптайт, кой балдарым!
Чыдамсыз дагы бирөө чебеленет:
– Чыгат деп сыртка бир ооз ойго албагын...

Кер кашка колго тийсе не кылмаксыз?
Каткенде баш байгеге ээ кылмаксыз?!
– Мен тиги айткандарды жоёт элем,
«Байгени чаппай алам!» деп турмакпыз.

Күпүндөп олтурганда Чагыр ичтен...
– Чаке! – дейт дагы бирөө эстей түшкөн, –
Сиз аны кандай кылып жоймокчусуз,
Шергазы жоё албаптыр ала күздөн?

– Кой десе болбодуңар сурай берип,
Уккула эшик жакты байкай келип. –
Чагыр чал кыңырылып араң айтат
Калчудай бирдемеси айтса кемип...

– Таптаган Кер кашканы болсом ээси,
Мен аны кандай кылмак элем дечи?
Кой десем тилимди алып койбодуңар,
Айтайын, эми эч кимиң ээленбечи!

Баарысын бир таптоодо жоёр элем,
Таманын ийдилеп мен коёр элем.
Үч кочуш күздүк буудай, бир чөйчөк ун,
Бир кочуш күрүч гана болсо белен.

Буудайды чылап туруп жылуу сууга,
Ак унду чалып туруп кудук сууга;
Аралаш иңир талаш илип атка,
Күрүчтү чайып туруп тунук сууга;

Ышталган эски түндүк жабууну таап,
Жылаңач этине кош кабаттап жаап,
Бир ылдый, бирде өйдө жолго түшүп
Желдирип, таскактатып моюнга чаап.

Кайрадан жолго түшүп октой шыдыр,
Көзүнөн тер чыкканда майда чыбыр,
Таскагын жазбай кетип бара жатып,
Чукултан бир теминип артка бурул!

Ошондо ыргып кетет каткан тезек.
Ат өзүн алда канча жеңил сезет.
Тезекти бет аарчыма түйөр элем
Кеткенче жүргүнчүлөр жерге тепсеп.

Көптүрөт көпкөн буудай мөөнүн керип,
Жумурду эңиш жерде күрүч өйүп;
Суюлтуп ун арага бүлүк салат,
Ошондо жылат тезек кыймыл келип.

Этинен тер чыкканда жумшарат май,
Ыш өтүп терисинен эритет жай;
Курмушу ным калтырбай соруп алат,
Андан соң ат чуркабайт Кер кашкадай.

Ушундай жактары бар Кер кашканын.
Эч кимиң жан адамга муну айтпагын!
Буюрса, Кыл кара алат баш байгени,
Ошондо болбойт Көлгө кур кайтканың.

Чуулдашат: – Кадырыңыз жан болсун!– деп,
Шерт кылып бир адамга бербеске шек.
Жылт коёт отту жагып турган бала,
А дагы өз шертине олтурган бек...

Бул бала Көлдүктөргө «дудук», «керең»,
Кунарсыз көрүнүшү болгон менен:
Ойлонуп Чүй тараптын ар-намысын
Бөтөнчө сакталып сыр жаткан терең!..

* * *

– «Дудук» деп шек кылбады алар мага.
Үч түрлүү Кер кашкада калган чала!..
Өзгөчө кубандырып Шергазыны
Укканын бурбай-тербей айтты бала.

Мурутун күлүмсүрөп Шекең сылап:
– Чагыр чал берген экен жакшы сынап!
Болуптур, билмек элем ушуну,– дейт,–
Буюрса, Кер кашка эми алыс чыгат.

Билчү элем үч айыбы бар экенин,
Билбегем бир суутканда ал кетерин.
Таманын ийдилеп мен коймок элем,
Биркиге керек болчу бир нече күн.

Билчүмүн бычак мизи май бардыгын,
Билчүмүн каткан тезек калгандыгын.
Мен аны бир жумада жоготмокмун,
Билчүмүн сууту кандай кангандыгын...

Бир алым чыкпай калган тер барчылап,
Таң ашып, бир мезгилде жер чапчылап.
Сыр берип бүрүштөдү Кашка күлүк,
Чаңкайып, көздөрүнөн от чачырап.

Күлүктөр чабылар күн таң азандан,
Астыртан саяпкерлер чалгын чалган.
Баягы үч айыптын бири да жок,
Кер кашка кулун сынга келип калган.

Чагыр чал көрө салып Кер кашка атты,
Өкүнүп пешенесин кат-кат чапты:
«Айтты экен кара оозуңа кан толгур, ким?
Көргөндүн бири да жок, кантип тапты?»

Көзүнөн жаш кылгыртып шордуу Чагыр,
Кай-каргайт: – Эл болбосоң журтта калгыр.
Талаага ак эмгекти сапырдыңар.
Неликтен айттым экен жылас алгыр...

Кулжундап кетемин деп «жолумду таап»...
Күүлөндү сар чологун моюнга чаап.
Ал кайра түшө калып жер сабады,
Келген жок эч кимиси жанына даап.

Жабышты чарк айланып кетпей бир ой,
Заматта көз алдында жайнап миң кой...
Имерип Чагыр барып айдаым десе,
Айткансыйт: «Өз жайына койду тим кой!»

«Эми мен кантип карайм элдин бетин?..
Ушинтип качмак беле касиетим?..
Алдаттым, алдатаарга алдатпастан,
Жүрчү элем ордунда окшоп акыл-эсим...

Аттиң ай, ушундайда болмок беле?
Каяктан, жыластыкын айттым эле?..»
Чамынып өйдө-төмөн булкулдады,
Ар кимге жана өзүнө коюп жеме.

Не кылмак? Үшкүрүнөт ичи күйүп.
Көкүлүн шамаладай типтик шүйүп.
Санаттан кыркаар тартып чубап өтүп
Айдалат алыс жолго нечен күлүк.

Айдалат ат текирең-таскак менен,
Бир топко тоо этектеп таштак менен.
Бир нече чоң-кичине суудан кечип,
Айдалат чубатылып саздак менен.

Бир маалда түздө калың чийден өтүп,
Жол бүтөт Жылгын-Сайга чукул жетип.
Ат кетти – «Алло акбар!» деген кезде,
Чаң чыгып андан-мындан бурт-бурт этип.

Баратты алгач чогуу таш ургандай,
Күлүктөр сынап күчүн жашыргандай.
Зырылдап туяк аткан таштар учат,
Куу балдар четтей тартат жакын барбай.

Кез-кезде оң жагына камчы жанып,
Күлүктөр зуулдап жөнөйт желди жарып.
Эңкейип ат көзүндө чаңды сүртөт,
Кээ балдар бет аарчысын колуна алып.

Кер кашка өр талашта узай берет,
Эңишке Кара ат такап чукул келет.
Ой-дөңдө өксүй түшүп Элик жээрде,
Түзөңдө куйрук улай канат керет.

Карадан аркан бою озуп кээде,
Шаштырып Кер кашканы кай бир жерде.
Куюшкан чапкан жерден көбүк ыргып,
Казактын сай күлүгү барат Жээрде.

Куш жетпей Сары-Аркада учар эле,
Баратат Чүй боорунда калып неге?
Талаалар арышынан жапырылат,
Болобу чуркашына коюп жеме!

Эңиште бир өзүнө бүтүп канат,
Кашкага шак дей түшөт кайран Кара ат.
Кашканын алга салбас анты бар бейм,
Өр талаш эки күлүк өксүп калат.

Жабышып ач кенедей балдар ээрге,
Ой кеткен жаземдебей карап жерге.
Саяпкер кишиге айтпай жер болжогон
«...Жетмейин аттын оозун коё бербе!».

Суюлду бара-бара убай-чубай,
Чуркашын бир калыптан жазбай турбай.
Бөлүндү эки күлүк катарлаша,
Басташып учса керек нечен курдай.

Ооздукту «жара» чайнап жулкуп коюп,
Тизгинди талашкансып булкуп коюп,
Кер кашка башын жерге таштап ийип,
Баратты кол карыша тизгин чоюп.

Камчы урду мерчемине жетип бала,
Караса бута атымдай калган Кара.
Оп тартып Кер кашканы соруп барат,
Кырка тоо, мелтиреген сары талаа...

Түштүк жол теңинен ооп калганда анан,
Бүлбүлдөп көзгө илээшип араң-араң,
Буурусун тиш салбаган мейкин түздө
Баратты томогодой жалгыз караан.

Башына чабендестин жоолук байлап,
Кашка аттын мерчемине болжоп айдап.
«Садага чабамын» деп улак камдап,
Бөлтөктө Шекең турат «а кудайлап!»

Жыйнаган өлчөм менен аяп, сактап
Марага эң акыркы күчүн таштап
Келатты боорун төшөп, жер чымырап,
Соорусун куюшканы уруп чак-чак.

«Чүй ата!» «Ысык-Көл!» деп ураан таштап,
Ат чапкан балдарынын тили таптак.
Күүсүнөн күлүктөрдүн шамал чыгып,
Шуулдаган эпкиненин качып аптап.

Толкундап саяпкерлер күлүк чапкан,
Ирмебей көздөрү өтүп төмөн жактан,
Карашат келе жаткан ат караанын,
Жабык сыр күчтөн тайып ичте каткан.

Кара аттан тарткан жаадай узай түшүп,
Кер кашка чыгып келет караан үзүп.
Чагырдын ак көңүлчөөк сөзү жетип
Кыл кара бирдин соңу келет мүчүп...

* * *

Сөз болот ошол замат кыжың-кужуң:
– Кер кашка келбейт болчу чыгып мурун.

Өздөрү чакырышып, өздөрү андып,
Айыбын аш берген жак тартсын мунун!

– Айыпка буйра албайсыз, Көлдүк тууган!
Эч нерсе чыкпайт мындай ызы-чуудан.
Бу бала Шергазынын бакма жээни,
Айгагың өзүңөрдөн, көлдө туулган.

Энеси солто кызы коё берген.
Эмчекте ыйлай-сыктай кошо келген.
Уруусу – нак Бокотой-Барак болот,
Айыпты барып алгын ошо жерден!

Аш берген жактык болсо, чыккынчы адам,
Тарталы салт боюнча айыпты анан!
Ортого калыс түшүп, ушу менен
Күдүк сөз жылуу-жумшак болот тамам.

Чыгарып азезилдер ойдо жокту,
Чагыр чал тилге кирип, басып чокту...
Ошондон суроолуу сөз калган имиш:
«Бокотой-Барактардан киши жокпу?»

Жосуну жоболондуу ошо кездин,
Дарексиз өзү менен кошо кетсин.
Өмүр бой ынтымаксыз күн өтүптүр,
Ыгынан аша чыгып акыл-эстин.

Азыр да күчөп кеткен андан бетер,
Жакынсып, көз ачымда алдап кетер.
Ээгиңден сүйөбөстөн көк шилиңен–
Басышат, төмөн карап жүрсөң бекер.
Жыландын жышаанасын элестетип,
Манаптын карашында турат кекээр.

Төрөлүп баатыр болуп жаралганда,
Атагы чыга калбас кең ааламга.
Көрөгөч акылмандар, саяпкерлер,
Керек деп айтып атам адамдарга.
Жакшылык, жамандыктын кыйчалышы, –
Кездешер ар бир баскан кадамдарда.

Күлүккө, ага тилмеч саяпкерге,
Аны айткан ырчыларга баракелде!
Көп кырдуу бийик сапат акылга бай,
Асылдар бир эмеспи ар бир элде.
Бир келип бул дүйнөгө жолун таппай,
Өкүттүү калгандар бар ара белде...

Кармыштын канаты бар бул сөздөрү,
Койгонсуп арбап, кадап, былк этпеди.
Киши эмес жылдызды да тартып алды,
Асемдүү ажарланды Ай көктөгү.
Бүт дүйнө эстеринен чыгып кеткен –
Кап качан кемегеде от өчкөнү.

Кыз, жигит жеңил сизди кең дем ала.
Олтурган ойго батып, тиктеп гана.
Кул болуп жетелетип аңгемеге,
Жан жыргап көптөн берки мооку кана.
– Унуткус кызык экен, – деди Байсал, –
Өлбөңүз эл ичинде, Кармыш ага!

– Таякем, унутулуп «малы-мүлкү»,
Ат чапты, дүбүртүнөн үркүп түлкү...
Кыйытып тоонун сырын Айнаш сулуу,
Эп этим сөз аралап чыкты күлкү.
Кесибин саяпкердин бийик баалап,
Аңгеме кызы болду ошо күнкү.

Кармышым коомай сүртүп күлкү жашын,
Билгизди тууралыгын ийкеп башын.
Дил менен эргип сүйлөп, уюп угуп,
Ал билет жакшы-жаман сөздүн баасын.
Заматта бийлетиштир өзүн ойго,
Тартуулап колдо барын, көбүн-азын...

Ошол түн кеч жатышты. Уктап узак.
Караңгы үңкүр ичи жана муздак.
А бирок аны тоотпойт селки-бозой,
Укташат ысуулашып жайып кучак.
Адамга жаны сүйгөн сулуу жарсыз,
Канчалык айткан менен өмүр супсак.

Ш

Күндө бир маал таш булакка келишип,
Карагат көк, беттен ышкын теришип,
Үйүр алып тоого сырдаш кыз-улан,
Таш үңкүрдү кетишкен жок жеришип.
Мылтык атып, ыр ырдашып эркинче,
Махабаттын алабына эришип...

– Ырда!– дедиң, ыр өзүндөн айлансын.
Ырды жакшы көрөсүң ээ, Айнашым!
Ырдын нуру түшүп муздак үңкүргө,
Көзгө сайгыс көлөкөсүн айдасын.
Кайгыны биз күлкү менен чаялы,
Жан эритер жакшы ырларым кайдасың!

Бейиш турат карашыңда күлүңдөп.
А күлкүндөн менин бактым билинмек.
Арды козгоп бизге жаңы күч берер,
Ойдо, тоодо жүргөнүбүз бириндеп.

Жатка сени жибергенче тарттырып.
Таңга жетпей талга мойнум илинмек.

Бала кыял жагалданып күлгөнүң,
Жарык кылсын тоонун айсыз түндөрүн.
Жаштык күлүп, жаштык сүрсүн өз доорун,
Күлкүсү жок татыгы не дүйнөнүн.
Бар-жогуна кайыл болуп турмуштун,
Күйүп-бышып өткөн бала күндөрүм.

Эми мени күчкө толгон чагымда,
Түрткөн менен түшүрө албайт жалыңга
Жакын күндө беттешүүгө чыгарбыз,
Диттегеним Султан менен Абдылда.
Андан көрө мылтык атып үйрөнгүн,
Кысталышта сен өзүңдү кар кылба!

Жаш күнүнөн жакшы көрүп жанындай,
Чаап баратып жаа тарткандан жаңылбай,
Соо кетирбей бетке туткан каршысын,
Кыздан дагы баатыр чыккан Жаңылдай.
Чочубагын, өмүрдө не кездешпейт,
Өткөн артык кол куушуруп жагынбай.

Күңгүрөнүп баатыр, балким, жаткандыр?
Таш түбүндө жан казанын аскандыр...
Далай жерге батпай келип, жер безип
Бул үңкүргө кең кесире баткандыр?
Суруп салып мелтирейт зоо, мелтирейт,
Нечен кызык кылым сырын каткандыр?..

Кереметин тереңине сактаган,
Азыр ошол сырын пенде таппаган,
Ушул тоодо бар го бөтөн касиет,

Бир өзүнөн башка жакка батпаган.
«Мындан артык бейиш жок» деп суктанып,
Ушул жерди Кармыш ырчы мактаган.

Кылымдардын бороонуна кебелбей,
Жер үстүнө кароол болгон эмедей,
Көк деңизин жарып турат менменсип,
Али күнчө мүлт этүү жок кенедей.
Карааныңан кагылайын тоо болгон,
Көрүнөсүң алдейлеген энемдей.

Мөңгү басып, жамгыр куюп чокуңан,
Ташын жарып булак агып коктуңан,
Кениң казып, жыгачыңды кыйышып,
Адырыңа коюн жайып койчуман,
Коробойсуң таласа да туш-туштан,
Адам уулу сага ыраазы болчудан.

Сууларыңан эгин өнөт ойдунда,
Жаралгандан ал да сенин мойнуңда,
Жердин бетин ар жыл сайын жашартып,
Баарына тең өмүр берип койдун да!
Качантадан качанкыга жашарып,
Кандай асыл кен жатты экен койнуңда?!

Ай ушу жер – жердин анык асылы.
Бейишти да басып өтөр акыры!
Азыркылар кыйынбыз деп жүрсө да,
Бейиш кайда? Жете бербейт акылы.
Жакшыбыздан жаманыбыз көбүрөөк,
Адал мээнет, акыл жебейт акыны.

Билесиңби эне-атабыз жакшы адам.
Туура сүйлөп, чеки жолго баспаган.

Көргөн менен кедейликтин запкысын,
Кол куушуруп жатка колтук ачаган.
Билесиң го Артыкбайды, Султанды,
Шермендесин бүт чыгарып таштаган.

Билесиңби кандай Чачтуу дубана!
Сыры терең ырлар ырдайт муңдана.
Билесиңби, Кармыш кандай жакшы адам,
Ал ырдаса моокум канат кубана.
Жети өмүрү жерге кирген Султандын,
Ырын угуп, кызыл өңү кубара.

Бай-манаптар кордоп келет аларды.
Туулган бойдон көзү туюк караңгы.
«Кыргыздын да кат билгени барбы?» деп
Ногой молдо ыза кылган адамды.
Андан көрө бош өткөрбөй мезгилди,
Мен окутсам, сен окусаң жаманбы?!

– Жакшы болот, окуганга не жетсин.
Ногой молдом: «Анткен, минткен...» дебессиң!
Билбей калсам сүйөп окут кордобой,
Сен кыргыздын өгөй уулу эмессиң.
Колдон келсе, экөөбүздөн үлгү алсын,
Кат билбеген кыз, жигити элеттин.

Күлө карап кучактады Айнашты.
Жөн олтуруп жүрөк сырын алмашты.
Уздан таза жакшы тилек, ойлорун
Замандашы жаштарга деп арнашты.
Татынакай, ойдогусун чын айтат,
Алар билбейт кууланганды, алдашты.

– Ошондо сен молдого не айта алдың?
– Сөзгө карай жөнөкөй жооп кайтардым:

«Молдокемдин музоосу да кат билет»...
Бул сөзүнө түшүнгөн жок Байсалдын.
Энем өлүп кайра окууга кете албай,
Мергенчилик кесибимди кайта алдым.

Эми экөөбүз олтурабыз кошулуп.
Бирок, ачык, шыр жолубуз тосулуп...
Ата-эненин тилин алып аз күнчө
Күтөлүчү, кете койбос созулуп.
Бий-болушка билесиңби не керек?
Жардам бербейт кол куушурган сопулук.

Ташка чыккан Сулайманбы, береги?
– Ошол өзү. Үйдөн кабар береби?
Эңсеп турат Айнагүлдү, Байсалды,
Жаман көрсө коюн жайып келеби.
Чоочун койду кошуп келсе союшка,
Мындай иштин жок деп койгон кереги.

Билип келет бай үйүндө болгонун,
Нени сүйлөп, кимдер кайда конгонун.
Жетим койчу байдан кордук көп көргөн,
Байсал аны кадырлайт деп «Оң колум».
Ал өзү да ырга, сөзгө ышкыбоз,
Бүт чечилип Байсалга айтат ойлорун.

Салам берди күйшөп эндүү далысын,
Так аткарып сыпайгерлик карызын:
– Абдылданы сүйбөй калды Артыкбай,
Түшүнсүн деп айтты сөздүн калысын.
Кийинчерээк билип жүрөт аз-аздан,
Кимдин кимге боору жакын, алысын.

– Сүйлө, Сукеш, келгениңе жол болсун?
– Алып келдим томпайдон чоң коргошун.

Артыкбайдын тулубунда жүрүптүр,
Кокус дагы жок кылышып койбосун.
– Азаматсың, бул эң зарыл, көп керек,
Аман болсун сендей билгич жолдошум!

– Биерде деп силерди эч ким билелек.
Төө-Сурманы жүрөт байы кинээлеп.
Айткандары кетип кулак учунан,
Анча деле Сурма көзгө илелек.
Ушулардын оокатына кайылмын,
Ичтерине ным ынтымак кирелек.

Көөп баратат Мантай кийин күндөрдө,
Байды жандап кээде бирге жүргөнгө.
Кандайчадыр жагып калган өңдөнөт,
Көпкө олтурат экөө кай бир түндөрдө.
Мурдакыдай шашып калчу Мантай жок,
Тура чуркап эшиктен ит үргөндө.

Жарпын жазып чогуу олтуруп чай ичет,
Манаптарча каадаланып жай ичет.
Элди туурап ага эмне жок экен,
Алып билбей кара күчкө бой түзөп?
Айнаш күлдү жан жыргатып жылмайып,
Байсалга бир табышмактуу ой түшөт...

– Кубанабыз, жакшы убакта келипсиң,
Ак пейилдүү сөзүң менен эриттиң.
Ушул өңдүү иш чыкканда келип тур!
– Жалгызсырап сүйлөшө албай эриктим.
Иш оңунда, жолго түштү кудуңдап,
Айнаш сыйлап этин берип эликтин.

– Билдиңби? – деп Байсал ырын улады. –
Жетсе кана элдин каргыш, убалы?

Бизди Чачтуу дубанадай кылышмак,
Кол куушуруп карап турсак кууларды.

Кадыр эсе Айнаш жумшак үн катты:

– Жигит киши ага чыдап турарбы?!

Кубанды бейм Айнашынын жообуна,
Өптү кысып, өптү кысып бооруна.

Чын элечи, кордук көрүп пас жүрүү –

Жигит үчүн өлүмгө тең оору да.

– Жарак алып, атка минем, секетим,

Керек учур туш келген соң доорума.

– Жалгыз өзүң чыгасыңбы аттанып?

– Сени менен жана бир топ жашты алып!

– Тил алабы?

– Араң жүргөн киши көп,

Аттанышат, кетсе болду башталып...

– Башын кошуп сенден бөлөк ким барат?

– Акылдуусу, жүрөктүүсү башкарып.

– Кылыч, мылтык, атты кайдан аласың?

– Ах секетим, баласың да, баласың...

Достор табат, убагында көрөсүң,

Аман болсок, бир кумардан канасың!..

Намыскөй бол, чынчыл, сергек, бекем бол,

Ансыз арсыз адам болуп каласың.

– Ойлойсуңбу, «арсыздардан» деп мени?

– Жок, ойлобойм, жөнөкөй бир кеп келди.

Анткен менен шашып калды Байсал саал,

Сезе калып сөз каякка кеткенди.

Не кылмакчы турмуш көзгө түрткүлөп,

Байсалга да эске келер кез келди.

Ойноок көздөр тиктешти да, каткыра,
Сыр түйүнүн ичке бекем катты да,
Мылтык алып бута атууга жөнөштү
Кылыктанып Айнаш баштап астыга.
Шыкаалап ал демин ичке тартты да,
«Тарс» дей түшсө чочуп кетти абтыга.

Бул биринчи атылган ок бутага,
Дагы атылат, «машык!» дейбиз биз ага.
Ар-намыс деп учат анан коргошун,
Буйрук этип күйгөн жүрөк ызага.
«Өз колуңан келбес болсо өч алуу,
Тим кой анда, жаштын оюн тушаба!»

Күкүк сайрап жүрөк черин жазат да,
Бир маал барып олтурушат башатка.
Жан жыргатат арча менен жалбыздар,
Желге кошуп атырларын чачат да.
Суу мөлтүрөп. Айнагүл да мөлтүрөп,
Көрүп турсаң көңүлүңдү ачат да.

Күкүк болуп күкүк үнүн кайталап,
Айнаш кээде күкүккө жооп кайтарат.
Түркүн куштар өз тилинде сайрашып,
Ырга толгон сайран куруп чар тарап.
Анан көпкө суу боюнда олтуруп,
Кат үйрөнүп кагаз тиктейт жаш талап.

Өзүнчө эми турмуш жолу башталат.
Нелер болбойт жетилгенче жаш канат...
Жүрөк тынбай тартып азап-тозогун.
Кээде күлкү, кээде жылт деп жаш тамат.
Эрдик кылып жетсе болду максатка...
Корккондо не? Акыр чымды жазданат.

Ызаланат, Байсал кейип ойлонот:
«Минтип кедей качанкыга кор болот?
Жата турган менин кандай жөнүм бар,
Көз жаздырган ууруларча корголоп?»
Көкөй өйгөн ой-максатын түшүнсө,
Жабыр көргөн эл баласын колдомок.

«Жетер-жетер бүлүндүрүү карактап,
Качанкыга кара көздөн жаш акмак...»
Мүдөөсү чоң, калети жок оюнун,
Бар эмеспи түн алмашып, таң атмак.
«Күнү бүттү бай-манаптын» дегенде—
Кабак жаркып бүркөлгөнүн таратмак.

* * *

Серепчилеп аркар жолдо кыр ашкан,
Үңкүр жакка келатышат эки атчан.
Бийик бетте кобурашкан сөздөрүн,
Ооздон дароо жулуп алып жел качкан.
Бул экөөнө белгилүү да, сүйкүмдүү
Ушул жердин ой-чункуру жаш чактан.

– Тааныдыңбы?
– Таанып турам үнүнөн.
Атам экен, кандай кылып жүгүнөм?!
Атакелеп алдын тосуп барчу элем,
Эми кантип далбалактап жүгүрөм...
Кайда кетти кечээ күнкү балалык?
Кантип карайм? Жалтанамын сүрүнөн.

– Жүр үңкүргө, мурда жетип баралы,
Кичипейил болуунун жок залалы!
Салам берип, кол куушуруп, баш ийип,

Аталардын кечиримин алалы!..
«Бактылуу бол, кулунум!» деп Темирбек,
Өптү кызын, өптү күйөө баланы.

Төмөн карап баса салып жоолугун,
Жаш кылгырып жоготпой кыз жоругун,
Кол куушуруп таазим этти Айнагүл,
Атасынын абайлап ден соолугун.
Ойной албайт эми мойнун кучактап,
Өттү күнү эрке бала доорунун.

Жүрөк бийлеп баргын деди күйөөгө,
Тагдыр экен, башын кошту бирөөгө.
Чанда эмеспи сүйгөнүнө кошулуу,
Өкүнүч жок, жетти экөө тең мүдөөгө.
Өмүр жолун бактысынан көрүшмөк,
Алкыш айтса, каргыш айтса дүйнөгө.

Олтурушту отко коюп аттарын,
Бет алдына мелмилдеген асканын.
«Ооруган го, кагылайын атакем?»
Айнаш кейийт көрүп өңдөн азганын.
Көз карашы Темирбектин айткансыйт:
«Бактылуу бол, бактылуу бол, аппагым!»

–Турган белем бизди көрүп сагаалап,
Байкабасак коймокбу дейм жаралап?..
Камыш учу солк эткенин «ойт» десем,
Каман качты карагайды аралап.
Сак болгула, жырткыч көп, – дейт Жанузак, –
Имерчиктеп балдарына каралап.

Ушул жерден кызык сөздөр башталды.
– Айтыңызчы, ал камандан башканы?

Ой атаке, жырткычтардын ичинен
Кандай тагдыр бизди сүрүп таштады?
Ойго батып, көздөр сырдуу тиктешип,
Экөө бирдей жооп берүүгө шашпады.

Ойлору бар жүрө-жүрө жетилген,
Чет жакасы Байсалга да сезилген.
Бирок ошол ой түйүнүн чечүүгө
Арга таппай көп өмүрүн кетирген.
Өткөн күздө Кармыш үчөө сүйлөшүп
«Медер болор киши керек!» деп билген.

Байсалга да өсүп акыл-эс кирген.
Көргөн күндөр сезимге нур жеткирген.
Алдын көрүп мунарланган өмүрдөн,
Жолго чыгуу – жүрөгүн «зырп» эттирген.
Сууроо койду? Не дээр экен аталар,
Мындай сөздү уккан эмес эч кимден.

«Ойсуз болуп өмүр бою уктаса,
Айталбаса, же айтканды укпаса,
Андайларга дүйнө болбой убара,
Кандай болмок теңир жалгап кутказса.»
Алда нелер эске түшүп заматта,
Байсал ойлуу күндөгүдөн бир башка.

Таалайына аталары башка адам,
Шунча жашап кыянатка баспаган.
Жакшы адамдын белгиси го – от кечип,
Көздөгөн өз максатынан качпаган.
Башын булкуп, сырын айтты Темирбек:
– Бай-манаптар кимдин көрүн казбаган...

Көргүлүктүү көрсөттү – дейт Жанузак, –
Темир чыдап турар эмес ой бурсак!

...Бүгүн, эртең келет имиш Абдылда,
Өлдүк, анын айтканына бой сунсак!..
«Түшүнүшөт!» Байсал ичтен кубанды,
– Болбос, демек, ушу бойдон тим турсак?

– Болбойт.

– Ооба!

Каалашкан жок талашты.

Эмки милдет өздөрүнө караштуу.

– Бардаңкесин Антон берет, бир дечи!

Уйду сатсак, керек болсо кара атты...

«Көрүнгөнгө жемибизди жедирбей,

Беттешибиз!» деп сүйлөшүп тарашты.

IV

Бирге олтуруп Айнаш өзү чай сунуп,
Ата менен күйөө сөзүн бүт угуп,
Көңүлүнө түйүп койду: «Чын эле,
Бай-манаптар жанга батты кутуруп.
Кайсы күнү эркибизче жүрөбүз,
Кандай кылып бул азаптан кутулуп?!»

Булбүлдөгөн май чыракты өчүрүп,
Айнаш небак уктап калган көшүлүп.
Көз чакыйып, Байсал ойлуу: «Не болмок,
Абдылданы койсо эгер өлтүрүп?
Этиеттеп иш кылбасак, бузулар...
Жапаа тартып калар бекен көпчүлүк.

Ал өлгөндө турар кайра бир манап?
Анда кандай пайда тапмак биз тарап?
Ылайланып түпкүрүндө кеп жатат,
Ак падыша бизге кыйыр көз карап.

Бир душмандын жүргөнү да ашык баш,
Абдылдага туура келет бул талап.»

«Ушундай» – деп күңгүрөнүп койду да
(Чындыгында ою бар го ойдун да),
Имерилип боорго кысты Айнашты,
Чукуруанып колун артып койнуна.
Тартып алды магиниттүү жаш сулуу
Оттун ысык илебиндей койнуна.

Күндүн нуру тоого жаңы чачырап,
Таш үңкүргө жарык түшүп азыраак.
Мына, мына туралы деп жатканда,
Чакыргансыйт, угулбайт көп жакшыраак.
Баштарына мурда мындай иш түшүп
Кагыла элек, турмушта али жашыраак.

Кармыш келди алда кайдан жалынып,
Ошол экен жел талашкан жаңырык.
– Үй үстүнө кечээ шейшеп жайылды,⁹
Кимдер келди? Дагы кандай жаңылык?
Кумарланып Байсал сурап, жооп алды:
– Жан баккандар бай-манапка жамынып.

Жылкы айдашып, ээрчип келип Чормонду,
Көрдүң беле, эки неме конгонду.
Дал ошолор, Мантай жүрөт жанында,
Бети курсун айтып берсем болгонду...
«Кызың кайда? Тойго камын! Бүттү» ... деп
Темирбекти көз көрүнөө кордоду...

⁹ Чоочун, күмөндүү киши келсе билдирүү белгиси катары үй үстүнө ак шейшеп жаап коюшат.

«Чормон кайда:» – деди мурду келтеси.
Чыкчырылып далайга сөз берсечи...
Кеткен дедик айдап алып жылкысын,
Силер кеткен күндүн эле эртеси.
– Жолуңарга түш!– деп айтты Темирбек,–
Болсоңор да кудайдын өз эркеси.

Айтып кетти Абдылданын келерин.
Түгөнгүрдүн билбейм, келсе не дээрин...
Айнашымды «тартып алам» дейт имиш...
Айткым келбейт ичим күйүп кээ жерин...
– Коркпо!– деди Байсал карап Айнашка,–
Көрүшөбүз «бул дүйнөнүн ээлерин!..»

Жапаркулга барыңызчы, сиз, демек!
Мындан ары мага чыгаан ат керек.
Түн ката кел, салам айтып, колун кыс,
Мен деп айтсаң токтоосу жок бат берет.
Макул болуп айтканына Байсалдын
Кармыш кетти жетейин деп эртерээк.

Колу жылып бирөөлөрдүн отуна,
Жүргөндөр көп алы жетпей оозуна.
Чормонго деп күндө төлгө тарттырып,
Көзү жетпей анын оору, соосуна,
Түн киргенче дөңдө олтурат Абдылда,
Үмүт менен карап Кемин тоосуна.

Жайлоо быйыл капа кошуп капага,
Элден эрте көчүп түшкөн жакага.
Андан башка: Айнагүлдөн үмүт чоң,
Эстейт, эстейт таң атканда, жатарда.
Дагы эмнелер жетпейт экен, ким билсин,
Өрү калган ал көк ала сакалга?

«Келип калса күтүлбөгөн чыр чыгар?..
Алдын ала арга тапсам жан тынар!
«Туулдум – өлдүм» деген сөз бар. Чын эле
Тирүү жүрүп кимге болом мен чынар?
Коркоктордон жаман атты сөз калар,
Күн башталсын жоого каршы күч сынар!»

Байсал ойлуу. Айнаш бүркөө жанында.
Ал самаган ат да келген, табында.
Колуктусун Кармыш менен калтырып,
Жолго чыкты бейшембинин таңында.
Баратышат Байжан экөө катарлап,
Кашка-Жолдун түшө бериш жагында.

Үйүн сурап, ыгын билип алды да,
Койгон максат туура деди алдыга.
«Айнаш жактан кандай кабар келет» деп,
Серепчилеп дөңдө олтурат Абдылда.
Ким айталмак «паландай» деп так кесе,
Ар адамдын тагдыр жолу аркыл да...

Дөңдө олтурат. Күүгүм тарткан айлана.
Салам айтты эки жигит жай гана.
Жагалдана кичи пейил болушуп,
Орун алды оңдон, солдон жайлана.
Чагылгандай жалт-жулт эткен шап менен
Абдылданы баса калып сайды ана...

Сөздөр учту: Келген окшойт саяктан?»
Кимдир бирөө башкача деп тараткан:
«Өлтүрүшүп, бетине көө сүртүптүр,
Келсе керек Чыныбайлар тараптан?»
Ким өлтүрсө, ал өлтүрсүн. Ошентип,
Ошол күндөн ушул күнгө талашкан.

* * *

Көлгө чөгүп тумчугуудан чыккандай,
Басып турган асканы же жыккандай,
Жеңилдене түштү Байсал эс ала,
Байжан сезбейт мурдуна чаң жуккандай...
Шамдагайын, каруулусун кантесиң,
Бирме бирди «жеп» койчудай куткарбай.

Аттын оозун Каргалыга чойдуруп.
Казак жезде катуу сыйлап кондуруп.
Сапарбекке учурашып кайтышты,
Кучак куйрук кызыл күрпөң сойдуруп.
Ошол жакка «бардык» деди келгенде,
Инисине: «Эч айтпа!» деп, койдуруп.

Алакандай айдын нуру төгүлүп,
Үңкүр ичи ак сарайдай көрүнүп,
Күндөгүдөн Байсал уктап башкача,
Алагдыбай көңүл быт-чыт бөлүнүп.
Бүгүн, эртең үйгө кайтмак, билелек
Коркунучтуу ойго сулуу чөмүлүп.

V

Түн бир оокум... Жылдыз толо, ай жарык.
Эки караан келет зоону айланып.
Шыбыр, күбүр... Сүйлөшкөнү угулбайт,
Тээ төмөнтөн аша тентек дайра агып,
Бирөө житти көлөкөгө. Беркиси –
Качпачыдай эч нерседен тайманып...

Жылып келет ойногонсуп жашынмак,
Байсал жаткан үңкүр ташка жакындап.
Эки жаштын өмүрүнө кас санап.
Дити барып дагы кимдер катылмак?
Ушу бүгүн Айнагүлдүн сол көзү
Улам-улам тарткан эле лакылдап...

Сергек эле, кудай жалгап туйса экен!
Аткыч эле, мылтык алып турса экен.
«Ойдогудай болобу» деп келгендер,
Өзүнө да бир аз көңүл бурса экен?
Көрбөдүкпү дегендердин тагдырын,
Турмуш жолу түпсүз эмес, бурма экен.

Ана, ана... Ал үңкүргө баш бакты.
Илбирс го деп шашып Айнаш ташты атты.
Байсал ыргып тура калса, санына
Канжар тийди. Ал уйкуга алдатты.
А да кындан канжар сууруп шилтеди,
Жаңкы неме: «Жедиң жэ-эдиң...» деп жатты.

Кулак туна тыштан мылтык атылды.
Кандай «баатыр» ошентүүгө батынды?
Жооп кайтарды Айнаш удаа үңкүрдөн,
Андан кийин дымы чыкпай басылды.
Бир аздан соң аны Байсал ойлоду:
«Ким да болсоң куткардың өз башыңды».

Жарык чыкса зыяндуу деп табышып,
Үңкүр оозун шырдак менен жабышып.
«Ким экен?» деп жаткан «шерди» карашты,
Оодук жанган чыракданын жагышып.
Байкап көрдү «сүйлөөр бекен байкуш» деп,
Кашык менен оозуна суу тамызып.

Мантай тура, кудай аткан келесоо...
Негизгиси бул айыштуу эмес го?
Билесиңби, ким көкүткөн? Артыкбай.
Адамдан да ушул өңдүү болот го?
Неге ыйлайсың, көз жашыңан айлансын,
Айнаш, буга тамчы жашың коротпо!

– Апи-ий, Байсал, алда канды карачы!
– Сайып ийген, бу жаткан каракчы.
Кызуу менен, ачуу менен жүрдү эле,
Баятадан бери канча кан акты...
Күйгүзүшүп кийиз басып, уктабай,
Маалкаткансып көптө барып таң атты.

Кеңкелести бай-манаптар алдашты.
«Жесир калсын» – дешкен болчу – «албарсты».
Алар айткан кур кыялга берилип,
Мактоо жетип ажал менен арбашты.
Элик уулап, дүрбү салып тоолорго
Көрүп койгон Байсал менен Айнашты.

* * *

Ары-бери болду ушунча жаңылык.
Бири туура, бири жолдон жаңылып.
Бактысыздын күйүп турган шамы өчүп,
Бактылуунун оту жарык жагылып.
Энесиндей боорго кысып балдарын
Каткан тоого Телегейим жалынып:

«Карааныңан кагылайын Улуу тоо!
Сактап калдың балдарымды эсен-соо.
Сыйынамын, бул жөнөкөй тоо эмес,

Кереметтүү, касиеттүү – Алтын тоо.
Кайда жүрсө, эсен жүрсүн балдарым,
Иши кылып менде болсун алтын боо!»

VI

Көңүл сергип тоонун салкын жели эсип,
Күкүк сайрайт эрдик кылдың дегенсип.
Барар жерден, турар жерден сөз козгоп,
Туулган жерди бүт бейишке теңешип.
– Эми бизге бул жер калды жай болбой!..
Айнаш, Байсал акыл курду кеңешип.

– Кетебизби дубанача тиленген,
Башыбызды ала качып биерден?
– Андай эмес, билгиң келсе, секетим,
Чиеленген тагдыр бизди жиберген.
Ал күнүмдүк. Айтканың чын, чочуба,
Эмине бар биз аянар бул элден?!

Азыр бизби – тоодо жүргөн кийикбиз,
Минтип жүрбөй, иш... кылууга тийишпиз!
Тынчымды алды жарык үмүт, ой кыйнап,
Көрүп турам, туңгуюкка кириппиз...
Бактыбызды бай-манапка уурдатып,
«Бизди кудай ушинткен...» деп билиппиз.

Эн талаада акыл айтат ким бизге?
Кайрат керек башка кыйын күн түшсө!
Дүйнө кенен, муңайбагын, Айнашым,
Жол таба албай калмак белек чак түштө!..
Ушу бойдон калабы деп ойлобо
Күн бетине бармак басып так түшсө.

Жакшы болор барсак Токмок шаарына,
Кор болбойбуз Толик досум барында.
– Аты кызык, мен укпаган киши экен?!
– Татынанай алган жары анын да.
Падышаны, бай-манапты жек көрөт,
Мени окуткан ошол жап-жаш чагымда.

Орус жигит жүрөккө гүл өндүргөн...
– Тилин билбейм, анда кантип мен жүрөм?!
– Жездемкине! Фая менен жүрөсүң!
Үйрөнөсүң, сен билбесең, мен билем!
– «Акчасы жок, жан бактылар» дебейби?
– Антпейт, антпейт, биздин ыкка көндүрөм.

– Сени сыйлап сенин тилиң алабы?
Анда эмесе, барса, Байсал, баралы!
Көрө элекмин Көк-Ойроктон башка жер,
Жакшы дешет Токмок деген калааны.
Аңгычакты чыга калды кыраңдан
Жалгыз атчан ырчы Кармыш карааны.

Ойдогусун ичке катпай тартынып,
Жакшы үмүттө келер күндөр айтылып.
Бир күү чертип, Кармыш чыкты ак жолго,
Айнажандын төшөнчүсүн артынып.
– Кош бол, биздин ок өтпөгөн «Ак сарай»!..
Кетти эки жаш таш үңкүрүн калтырып.

* * *

Ойлоп-ойлоп торко электен өткөрүп,
Балдар оюн эне-аталар эп көрүп.
– Тың жүргүлө! Адам болуп келгиле!

Билим алуу жагын көп-көп эскерип.
Кол кармашып сапар тартты эки жаш,
Бактысына күрөш, талаш кез келип.

VII

Кээде ачылып жылмайыңкы күлгөнү,
Кээ бирде суз өтүп өмүр күндөрү,
Эске түшүп ичке чандак көчөдө
Мектепте ал барып-келип жүргөнү:
– Айнаш! – деди, – бери кара, угуп тур,
Сен көрөсүң эми кызык дүйнөнү...

Тээ береги боз дарбаза эзелки
Жаштайынан кеткен маркум эжемки.
Кызына бер «чоңдой көрүп алгын!» деп,
Өзүң сайган кичинекей белекти.
Аман болсок, дагы болор туш кийиз,
Тапсак кана мындан дурус бөлөктү?

Туура көрүп Байсалынын акылын,
Адеп менен Айнаш сүйлөп акырын:
– Бөз табылаар, арбак болсун ыраазы,
Жатым эмес, а да менин жакыным!
– Секетим! – деп, Байсал өптү.
Карачы
Ойлорунун, сөздөрүнүн ачыгын.

Көрө салып, карап турбай кылчактап,
Фая келип таякесин ызаттап,
Жүз көрүштү кайра-кайра өбүшүп,
Мурдакыдай жезде ыйлабай бышактап.
Айнаш сулуу эркелетип Фаяны,
Учурашты бетинен өөп кучактап.

Тосуп алды дасторкону жайылып,
Кайгы чаңы кубанычка чайылып.
Жезде бир аз наалып барып басылды:
– Эжеңерден тагдыр мени айырып...
Келгениңер жакшы болду! – деди анан.
Сөз аягын илеп менен кайырып.

Терезеден таң көрүнүп агарып,
Айнаш сууга жүзүн чайып, таранып,
Эрте турду башка сезип негедир,
Тоодо ойноп калган окшоп балалык...
Өмүрүндө жаңы чыкты көчөгө,
Акылдашып: «Зоя жакка баралык!»

– Байсал, сенде бир суроом бар, кечиргин!
Эмне үчүн такылдаттың эшигин?
Ачуулары келип ачпай койду окшойт,
Кирип барсак болмок – ката кетирдиң...
Байсал күлдү: – Орустардын тартиби,
Көңүлүнө кетпейт, секет, эч кимдин.

Уялыңкы күлүп койду жылмайып,
Күлгөнү да бир өзүнчө ылайык.
Үйдө жогун билди селки, а бирок
Шаар аралап чыккан эмес кылайып.
Бир наабайчы карап туруп жалдырап,
Айтты өзүнчө: «Бир жан экен чырайлык!»

Ошол күнү түш оой кайра барышып,
Тоо сулуусу, Зоя менен таанышып,
Байсал сүйлөп орусча да, кыргызча,
Өздөрүнчө бат эле тил табышып.
Олтурушту ак чыныдан чай ичип,
Үйгө толгон күлкүлөргө канышып.

Өмүрдө бир үйгө келген Айнаштан,
Зоя келин карайт көзүн албастан.
«Кечээ күнкү ойноо Байсал үй ээси,
Бир заматта турмуш кандай алмашкан!..»
Анын ою эл мүдөөсүн аткаруу, –
Адам алган энчиден кур калбастан.

* * *

Жал-жал этип Айнаш эң бир көңүлдүү,
Барган жери жагып калган көрүндү.
Ойлойт селки айткан сөзүн Зоянын:
«Силерден мен аябаймын төрүмдү!»
«Орус деген кишиликтүү турбайбы!
Чын айтамбы! Көргөнүм же төгүңбү?..

Байсал мурун айтты эле го жакшы деп.
Кучак жайып кабыл алды, жакшы кеп!
Кээ бирөөлөр жайып жүргөн өндөнөт,
Тоо элине көрсөтүшүп акты – көк...»
Үч жыл мурда Айнаш мынча билчү эмес,
Чиеленген «кара» менен «акты» көп.

Жокчулукка: күйдүм-быштым мурунтан,
Эркеликти эртерээк ал унуткан.
Күлүк кыял канатына кондуруп,
Узун түндө кайып учкан булуттан...
Бир өнөрү жаш кыз эне колунда
Саймалары жаз гүлүндөй кубулткан.

– Акыл эстүү болуп өскүн жалгызым!
Бакты көрбөйм байдын күмүш жамбысын!..
Ой жүгүртүп келер түнгө Телегей,
Чыйралтчу эле насаат айтып ал кызын.

Эне сөзү көңүлүндө, селки ойлойт:
«Тарттырбасын чиркин баштын жардысын!..»

Ак чыныдай Фая дагы сулуу кыз,
Тоолуктардан тили бир аз буруу кыз.
Боз уландын ичине нур жиберип,
Күлмүң этип көз карашы жылуу кыз.
Окуп, ойноп Айнаш экөө бир жүрөт,
Бой көтөрбөйт, айтпайт бир ооз «Сулуубуз!»

Байсал шаарга келген күндүн эртеси
Чакан бөлмө үйүн берген жездеси.
Айнаш менен коюн-колтук алышып,
Көңүлү шат куса болгон эркеси.
Таякесин көптөн бери сагынып
Жүргөн эле келсечи деп келсечи!

Фая кыйын, эки тилде кат билет:
Арапчаны, орусчаны так билет.
Татар ырын Байсал андан үйрөнгөн,
«Сандугач» деп жакшыларын жат билет.
Айнаш экөө окуп жүрөт ээрчишип,
Тоо селкиси кандай айтсаң бат билет.

Анын азыр көтөрүңкү көңүлү.
Паанайы саал суз көрүнгөн өгүнү.
Туулуп сыртка чыгалек кыз балага
Оор сезилген эне-атадан бөлүнүү.
Тоо башынан түшүп келген эки жаш,
Жакшы күнгө үндөп жарык өмүрү.

Көзү тойбой көргөн адам бир эсе:
«Жеппирейген жер там экен» дебесе.
Ак жабылган тептегерек столдон

Шам жарыгы тегиз түшкөн терезе.
Кара чачтар маңдай-тескей олтурат
Кагаз тиктеп таарынышкан эмече...

Сабак күчтүү, күндөн-күнгө жаңылап,
Кыйын билген Байсал кээде жаңылат.
Кыз балага жер караган чоң уят,
Көңүлүнө намыс оту жагылат.
Окуучуга милдет сабак бышыруу,
Билбей калса бетке чиркөө жабылат.

Таттуу болуш табылгыс ээ курдашка!
Экөөнү тең беш көкүл дейт бир басса.
Окуу тарап, Айнаш өскөн айылга
Фая сулуу бармак болду бул жазда.
Бирге барып, бирге келип окуудан,
Көп жаштардан ой-максаты бир башка.

Шайырданып, шыңгыр назик ыр ырдап,
Сар жылдыздай күлүп Айнаш жымыңдап:
«Ленин деген киши бар!» деп каласың,
Ал ким эле, жашырбастан чыныңды айт!
Мусулманбы? Кандай көрөт кедейди?
Жакшылыкка кантин ичиң жылыбайт!

Ойлобоптур сурайт го деп асылып,
Канткен менен Байсал калды шашылып:
– Айнашым аай, Айнаш жаным, сергегим,
Эстүү, күчтүү суроо бердиң батынып!
Ленин орус, багын ачат кедейдин,
Падышанын көрөр күнүн батырып.

Ленин орус, бирдей бардык улутка.
Дүйнөгө бир келген адам, унутпа!

Толик айткан, көп кишиден мен угам,
Сен оюңду ойдон – тоого урунтпа!
Жер бетинде болот окшойт бир кызык...
Андай кезде болбойт карап турушка!..

Башын ийкеп, түшүнгөндөй түр берип,
Назиктенип, кылыгы да түрлөнүп
Айнаш кетти ак көйнөкчөн кылактап,
Көчө бойлоп эркин басып күн көрүп.
Күтүп турат ал төрөлгөн опол тоо,
Үшкүрүгү желге айланып сүрдөнүп.

Түндөр өттү жылдыз ойноп, жашынып.
Күндөр өттү кар боройлоп, ачылып.
Зоя менен татар абзий окутуп,
Тоолуктарга кылды унутулгус жакшылык.
Толик, Байсал аңгемеси токтолуп...
Кош айтышты, окуу тарап, жаз чыгып.

АЛТЫНЧЫ БАП

I

Калтырбай адат болгон ата салтын,
Бөлүнүп канча айтса да алыс – жакын...
Жар болуп келген күндөн «Сологой» деп,
Телегей Темирбектин тергейт атын.
«Жеңеке, калпак жасап бериңизчи!»
Жалбарган чоюлжуган далай катын.

Мантайды кубалаган кара дөбөт.
Күрсүлдөп төмөн карай үрөт демеп.
Жанакем тебетейин жүктөп алды:

– Кандайдыр караан-параан көрдү демек!..
Телегей сыртка чыгып көз жөнөтсө,
Үч атчан төмөндөтөн өрдөп келет.

Келе атат! Жүрөк туйлап кубанары!
Башкабы?
Ошолорбу?
Сурабады.

– Сологой, батыраак чык! – деди дагы.
Чуркады, алдын тосуп тура алабы!
Жаңылык күтүп экөө шаша чыкты,
Токтолуп көчкөн «Тогуз кумалагы».

Телегей «акудай» лап чуркап барат.
Эң мурун кара дөбөт жетти сабап.
Билдирип сагынычын, сүйүнүчүн,
Кыңшылайт Айнагүлдүн бутун жалап.
Жылмайып үй жанында эки куда,
Балдарын жетине албай турат карап.

Өпкүлөп кыз, күйөөсүн кучактады.
Жалынып, анан бир аз бышыктады.
Кылт этип капыс эске түшө калды
Далдалап суук көздөрдөн узатканы.
Фаяны балдарынан кем санабай,
Өпкүлөп, кайра-кайра ызаттады.

Эркинче учурашып эки кары,
Ак дилден алаканын жазды дагы:
– Өмүрдө кор болбогун, кулундарым!
Беришип ак батасын басты нары.
Алаяк сары улакты түлөө чалды,
Баарыдан жакшы болду колдо бары.

Жанакем бетинен өөп Фая жээнин,
Биле албай, мукактанып, эмне дээрин...
Жаш алып көзүн жумган өз кызына,
Кейитти өзүнүн да, анын зээнин.
Томсоргон айлананы көрө коюп:
– Балдарым, силерсиңер бактым менин!

Ошондо туш тарабы жарк дей түштү,
Жакшы сөз жарык берген кандай күчтүү!
Казанда боорсок туйлап, чайдоос оргуп,
Дасторкон кең жайылып, мейман күттү.
Телегей жоолук учун көзгө басты,
А балким, кубанычтын жашын сүрттү!..

Ушу саат Байжан үйгө кирип келди,
Эшиктен үн чыгарып күлүп келди.
Кырандап дүрбү салып көрүп туруп,
Келгендер ким экенин билип келди.
Килейген бир эликти бөктөрүнүп,
Жанакемдин карагерин минип келди.

Үй ичи толо түштү күлкү-шаңга,
Күн болор, бүгүнкүдөй болор чанда.
Байжанды ээрчип Фая ыйлаганда,
Үрпөк чач, кичинекей болучу анда.
Сагынган бир туугандар жүз көрүштү,
Жакындык таттуу сезим ойноп канда...

Сүрдөнөт тоо калдайып кирип күүгүм,
Фая кыз биринчи угуп элик үнүн.
Жылдыздар жашынмагын ойноп бүтүп,
Ойготту Байсал эрте Айнагүлүн.
Баш кошуп, окуп келген эки жашка
Арналган ак тилек той болот бүгүн.

Телегей, бүтпөчүдөй шашат-шашат,
Өткөн күн тынч алган жок боорсок жасап.
Момун жан кудагыйы Сонунбүбү,
Балдардан жан аябайт.
Билбейт чатак.
Темирбек чарчоо сезбейт кубанычтан,
Балдарда болбосо да алган атак.

Калаадан окуп келип тоо жаштары,
Өзүнчө тоо ичинде доор башталды.
«Биз үчүн жаңылык!» деп кубангансыйт,
А тургай туулган жердин тоо-таштары.
Балдардын урматына, жакшылыкка
Той берип, Жанакөбиз той башкарды.

Той берди, улак тартып, ат чаппады.
Эр эңиш, балбан күрөш, жамбы атпады.
Болгону: бир бээ союп, жандык союп,
Чай берип, тамак берип, элди аткарды.
Кабарлап жакын жерде жардыларга,
Сыңар ооз бай-манапка сөз катпады.

Келгендер берип кетти ак батасын:
«Эки жаш, багы ачылып, көп жашасын!»
«Билимдүү болуп Байсал келиптир ээ!..»
Сөз тарап, ойго салды бир канчасын...
Окушуп, акыл-эстүү иш баштады,
Чынында билген эмес эл анчасын.

* * *

Ким билбейт гүлдү багбан өстүрөрүн?
Ким билбейт эрди намыс өлтүрөрүн?
Жанузак, Темир экөө сүйлөшкөндө,

Баарына милдеттүү дейт өзүлөрүн.
«Той берип, бир милдеттен кутулсак!» деп,
Күтүшүп өткөрдү эле көп күндөрүн.

Кайниси Жанакемдин ырчы Кармыш,
Ыры бар, кылыгы бар эстен калгыс.
Азыраак көзүн ачты оюн козгоп,
Туш келип: жаман, жакшы,
жакын, алыс...
Таргынбай эл көзүнчө ушул тойдо
Чын сөзүн чаң бастырбай айтты калыс:

«Кайыңды кесип, тал кесип,
Кереге, уукту матадың.
Үй жыгач берип бээ алып,
Жакшылык тойго атадың!
Баарыга өрнөк турбайбы,
Кадамы сиздей атанын.

Уялаш жээним, жездеке,
Байсалым менен Байжаным.
Ак жолу шыдыр болсун деп,
Курманга багым байладым.
Бактылуу болсун Айнашым,
Кабалы жылдыз жайдарым.

Таалайлуу адам экенсиз,
Кудагый, куда төп келди!
Укканда кудай сүйүнсүн,
Баарысын сизге төп берди!
Балдарга кубат, бак айтсын,
Бул күндү мына көз көрдү!»

II

Жаратылыш кооздугуна таңданып,
Өз көзүнө өзү кээде алданып,
Фая жүрдү жайлы-жайлай кызыгып,
Көңүл тартып жер көркүнө кармалып.
Күнгө карай обдулгансып тоо турат,
Чокусунда элечектей кар калып.

«...Ушу жерде жүргөндөрдө барбы арман?
Тоо кушундай эркин өсүп, дем алган?..
Кетким келбейт, бирок, тагдыр жол койбойт,
Айнаш окшоп тоолук болбой мен калгам!..»
Ойлорун көр, бала бойдон, ниети ууз,
Фая билбейт, анда кимдер чуу салган!?

Шайыр өмүр ачык күндү жактырат.
Элет ичин ал билелек жакшылап...
Ышкын терип, жайык бетте кылактап,
Өтүп жатты мындай болбой башка убак.
Айнаш экөө батып күндө кызыкка,
Тээ кумайдан аркар чубап, таш кулап.

Жан жыргатып дайра бойлоп салкындап,
Кылыктанып күлгөндөрү шаңкылдап.
Китеп окуп, сабак окуп жай бою,
Жакшылыкты самап ойлор закымдап!..
Өттү өмүрдүн бир кыл кызык учуру,
Көздөн кайым ойгонгонсуп жашынмак...

Көңүлүндө калып укмуш элестер,
Карагайлуу каптал, жашыл белестер.
Сүрү шумдук чаар чагарак куйругу,

Дагы-дагы көзгө тааныш эместер...
Жүрдү, жүрдү тоо сонуну тарабай,
Жок өңдөнүп бул окшогон бөлөк жер...

Бирок, мезгил аны дагы чектеди,
Жүрө берүү коон үзгөнгө жетпеди.
Атын токуп, Байжан кетти жеткирип
Таяке-тай жакшы көргөн эркени.
Үкү тагып, Айнаш топу кийгизди,
«Туш келсе экен акыл-эстүү өз теңи»!..

– Кор болбо!– деп бата берди Жанакем,
Жакшылыгын аябаган жан экен.
Ак токолдун ак улагын энчилеп:
– Таарынбай бар, кагылайын берекем!
Кол үзбөй жүр, мурадыңа жетишер,
Аман болсо Айнаш менен таякең!..

Колун кармап Телегей да жалынып,
Калпак берди, жүргөн экен камынып.
– Атаң кийсин! Колдон ушу келгени.
Тоо дайрасы акты өзүнчө чамынып...
– Жакшы белги! – деди жайнап Жанакем,
Көк асмандын оттук ташы чагылып.

Кол булгалап күлдү кетип баратып,
Кыз күлкүсү тоо булутун таратып.
Ой жүгүрттү: «Адамзатка бериптир,
Алла таалам кең дүйнөнү жаратып...»
Турмуш жолу өңгү-дөңгү калыпта
Өтүп жатты күнү батса, таңы атып.

ЖЕТИНЧИ БАП

I

Кайсыл үйдө көрөңгөлүү камыз бар,
Ат байланып, ошол үйдө кыргыздар.
Жылдагыдан элдин түрү башкараак,
Айтымында: «падышада кылмыш» бар?..
Ок куюлуп, найза жасап, ат тандап,
Тоо ичинде курчуп жатат кылычтар.

Болуш, байлар үйүнө көп токтобой,
Жүргөндөрү мурдагыга окшобой,
Одурандап беттен алып кедейлер
Кетчү болду айткандарын коштобой.
Байлап турат үйдөн алыс кетирбей,
Чыкчырылтып, жалгыз атын ноктолой.

Булут ойноп Жылаңачтын башынан,
Күн чыртыйтып жашын ирмеп басылган.
Орок түшүп ийне мурут арпага,
Жатакчынын курсак чери жазылган...
Темирбекти көргөн сайын жер тиктеп,
Ошондон Ташмат гана басынган.

Байсалды ээрчип жаштар жүрөт топтошуп,
Бет алдынан кетмейлерин токтотуп.
Жатып-туруп бута атканды үйрөткөн,
Өздөрүнө мылтыктарын октотуп.
Жасап койгон жээрде сакал сары уста
Найзаларын бөрү тилге окшотуп.

Сөзү бар бейм, өз ичине сыйбаган?
Жүрөк өйүп, кара жанын кыйнаган...
Ат илкитип окчун барып айылдан,
«Сүйлөшөм» деп Султан элди жыйнаган.
«Так ушулар түпкө жетмей болду» деп,
Эл ичинде сөз жүрдү эле кыйладан.

Атын тушап коё берип, төш толуп,
Кан кызыткан кыжы-кыжы сөз болуп...
«Падышага каршы чыгыш жакшы эмес!»
Кекээр менен Султан чыкты октолуп.
Каарын төккөн үндөр жаады туш-туштан:
«Жетет, жетет... кайсынынан корколук?»

– Байкасаң, калайык-калк, жан-жагыңды,
Билесиң кандай күндө калганыңды!
Падыша буйрук берип Түркстанга,
Солдатка алмак болду балдарыңды.
Качанга карап тура бересиңер,
Ар кимиң аллага айтып арманыңды?!

Көрүндү Байсал сүйлөп калк көзүнө,
Чогулган Далпыраңдын өрдөшүнө.
Байсалга назар салып калды Султан,
Анчалык көңүл бурбай өңгөсүнө.
Ал мурун көзүнө илбей жүргөн эле,
Көз жетти «жакшылык иш» өлбөсүнө.

– Жел ооздор айта берет, укпагыла!
Түшүнбөй учкай ойлоп, учпагыла!
Султандын бул айтканы канжар болуп,
Сайылды жүрөгүнүн учтарына.
Эл чуулдап, Байсал дагы тил тарткан жок:
– Бий, болуш жыгылбайбыз буттарыңа!

Ушубу калк камы үчүн иштегениң?
Ушубу падыша үчүн издегениң?
Колунан жулуп алып тытты Байсал,
Солдатка «барчулардын» тизмелерин.
– Кантет! – деп, Султан басты кетенчиктеп,
Аткарды журт өзүнүн диттегенин!..

Аңдоостон бирөө башка бир чапкандай,
Манаптар мостоюшту таш капкандай.
Жигиттер жүрүп кетти ат ойнотуп,
Эл чубап өйдө, төмөн, тоо капталдай.
Баратат жаны калбай Кармыш мактап:
– Сүйлөдү биздин Байсал жаа тарткандай.

– Султанды ырас кылды азаматтар!
– Эсине келер эми бай-манаптар?!
Ар кими сөз чыгарып өз бетинче,
Билгизет жактаганы кай тараптар.
Жанузак Темирбекке карап койду:
– Түрү суук, байкадыңбы! Чоң чатак бар?..

Ушул кез падышаны жоо алкымдап,
Көз жумса кылыч башта миз жылтылдап.
Кажанып жанына күч келип турган,
Жылыштап көргө барар күн жакындап.
Турмуштун ойку-кайкы жоругундай,
Окуучум, ачуу, таттуу ыр жазылмак.

Согуштун¹⁰ элге тийип кесепети,
Жакырлык ээ-жаа бербей каптап кетти.
Ителеп кара жумуш иштетмекке,

¹⁰ 1-империалисттик согуш.

Пашадан Түркстанга¹¹ буйрук жетти.
Ачынган элдин кеги, элдин күчү
Толкуду баштоочудай кереметти...

Ал күндөр менин дагы үшүмдү алган...
Көңүлүм ыйдан, чуудан калып калган.
Кандайча кандуу кагыш болгондугун,
Окуган чыгарсыңар тарыхтардан?!
Калемим карыш артка калгысы жок,
Байсалдан, Айнагүлдөн, карыштардан.

Унутпайм Айнашымды кыяматка,
Бастыргым келбейт изин кыянатка.
Көп болду андай сулуу көрө элекмин,
Ыр жазбайм көңүл уулап кыяпатка.
Мен аны эсиме алсам, ырга жазсам,
Батамын дүйнөдө жок ыракатка.

Жазганым ак кагазга түштү жансыз.
Ыр менен тартыш кыйын, сүрөт кансыз.
Күлбөсө, сүйлөбөсө алдыңарда,
Демекчи, моюнга алам, сөзүм алсыз.
А бирок, Айнашымды унуталбайм,
Толкундап назик ырым чыкпайт ансыз.

Айнаштын бетин өпкөн Байсалымды,
Душмандар диттеп кетти байкадыңбы?
Амалкөй бийлик колдо, Султан заки,
А бирок, билем Байсал, айтарыңды!..

¹¹ Тылга кара жумуш иштетүү үчүн Түркстан крайынан 250 миң кишини мобилизациялоо үчүн Николайдын указы чыккан. Анын ичинен 57548 киши кыргыз болгон. Ага 18 жаштан 43 жашка чейинки эркектер кирмек. (1916-жылдын материалдарынан).

Жанузак, букара журт бар эмеспи,
Тилеген жеңиш менен кайтарыңды.

Жапаркул эстүү жигит, шайдоот жигит,
Кол үзбөйт Темирбектин баркын билип.
«Ык келсе бай-манаптан өч алсам» дейт,
«Куйкасын Султан жеген коондой тилип».
Сулайман кетип калган Артыкбайдан,
Байсалды ээрчип жүрөт чабдар минип.

Жакшы бар, жана да бир тирүү жандар
Сый билер кирди-чыкты эси барлар.
Казактан Чормон кош ат жибериптир,
Ошонун желе баскан бири чабдар.
Айтыптыр: «Жакшылыкка–жакшылык!» деп.
– Чормонду арбак колдоп, теңир жалгаар!

Жанузак айтты ушинтип сүйүнүчтөн.
«Ал мындай кылбастыр» деп түңүлүшкөн.
«Абдылда өлгөн» деген кабар угуп,
Чормонум эркин басып жыргай түшкөн.
«Бачагар, ак кызматым арам кылган,
Мен ага – мендигимен араң түткөм»...

Ыр менен кичинекей жазган катын,
Бурбастан алдыңарга сыйга тарттым.
Баш кошсо алты катын деген сөз бар:
«Ар кими билип айтат өз-өз дартын».
Билгизип өмүрдөгү кубанычын,
Жымсалдап мактайт экен казак калкын:

Коңур тоонун аржагы,
Казак жери Каргалы.

Каргалыдан күнчүлүк
Алыс кетип калганы,
Күйөө болуп казакка,
Сулуу кызын алганы,
Чыкты ичинен Чормондун,
Чыкпай жүргөн арманы»...

Тийгизди бир пайдасын ушу күндө.
Жапаркул, Кармыш ырчы баары бирге.
Билбеймин, азырынча сөзү күчтүү,
Кекенип өздөрүнчө алда кимге...
Эскертет алды-кийинин Байсал ойлоп:
«Коркоктук кылып алдоо тилге кирбе?!»

Жол издеп эркин өмүр сүрөрүнө,
Дүйнөдө адам сыңар жүрөрүнө.
Антташып Байсал баары бел байлашкан,
«Болбойлу коркок-билиш бир өлүмгө!»
Жанында кара шап бар – Байжан билет
Тийгенин кимдин көөдөй жүргөнүнө...

Ойнобой азырынча кылыч кында.
Күн күтүп... күзөтчүлөр турат кырда.
– Боорлорум, баш кетсе да, дил кетпесин,
Шерт бузуп, журт алдында уят кылба!
Досторго акыркы оюн ачты Байсал,
Ал жолтой Алтын-Тоонун жылгасында.

– Убада бузгандарды урсун арбак!
Жапаркул Байсал колун кысты кармап.
Темирбек, Жанузак да алда качан
Өмүрүн чоң күрөшкө койгон арнап.
Запкынын каары канды кызыткан соң,
Парз болду бай-манаптан өчүн алмак.

Булардын үлүшүнө тийип намыс,
Чыйралып ой жүгүрткөн не бир алыс...
«Корккондор чегирткеден эгин экпейт»,
Өлүмдүн кыйын – ара жолдо калыш.
Көз жумат кайсы күнү ажал жетсе,
Жүрсө да бекип үйдө, чыкпай карыш.

Дүйнөгө төрөлдүкпү, болуп адам?
Тамактан жик чыгарып: «адал», «арам»?
Жаралып бири момун, бири жырткыч,
Ак ниет, кара ниет, бири сараң...
Байкасаң: жайдын, кыштын чилдесиндей,
Бирикмек оңой менен кантип анан...

Сен ага кайгы менен карабачы,
Өлгөндө бирдей болот даражасы.
А бирок, түз жүрбөстөн ага чейин,
Касташат ошол анын айырмасы.
Теңирим тилеги бир болгондору,
Өлгөнчө бир биринен айырбачы.

Жеринен бай-манаптар чыккан душман,
Өчү бар кедейлердин ошондуктан.
Баарынан жүзү курсун адам болбой
Арага айың айтып, ушак уккан.
Султандын ким экенин Кармыш ырдап,
Уккандар уу ичкенсип эчен ууккан.

Окуучум, калып болуп өзүң сына,
Манаптын бир жоругун айттым мына.
Укканда карган атам, ак чач энем,
Кай-каргап шолоктошкон жашын сыга.
Кокустан сен да көз жаш албас үчүн
Кордуктун катуулугун эстеп, чыда.

* * *

Жаз алды, эл жайлоого көчөр алды,
Үйүргө бөлүп азоо субайларды.
Бөксөлөп айыл конуп желе тартып,
Аркарлар көккө жыргап кумайдагы.
Жазылбайт адат окшоп ошончодон,
Бир гана шордуу энемдин муңайганы...

Султандын атасы бар атагы чоң.
Султаны жаңы болуш – а дагы чоң.
Үйүнө конок келип атасынын,
Кадырлап, кой союлуп, конгондон соң,
Чакырып чайрыкерин табыштады:
– Таң ата кымыз алып келишиң оң!

– Кайсы атты минип барам, ыраак кеткен.
Табамын кай коктудан, кайсы беттен?
– Коноктун аттарына тийбегин да,
Атын мин өз айылдын, кармап четтен.
Меймандар тура электе жете келгин,
Уйкуга карамыкпай жөнө тезден.

Тил алгыч, жалтаң өскөн Мамыраалы,
Кунанды көрдү жалгыз мамыдагы.
«Үстүнө бир чыгайын жаныбардын»...
Жулкунтуп, ойноктотуп минип алды.
Дүйнөгө адам туулуп көз ачкан соң,
Ким билет, не болоорун андан ары...

Султандын сур кунаны тумар таккан.
Жакында атка кошуп алыс чапкан.
Чыныбы, кошоматпы, иши кылып,
Сынчыга мүчөсүнүн баары жаккан.

Мамыга аса байлап, таң ашырып,
Саяпкер бир мезгилди күтүп жаткан.

Караса отко коёр мезгилинде.
Кунан жок. Андай ой жок эч киминде.
«Бошонуп оттоп кеткен чыгар!» десе,
Көрүнбөйт жүрчү жердин эч биринде.
Аттанып ачуу менен Султан өзү,
Шайдооттой жигиттери кетип бирге.

Келатты Мамыраалы теңдеп кымыз.
Жолунан Султан чыгып сууруп кылыч...
Чапкан жок. «Ооз ачпастан түшкүн!» деди,
Байлатты колу-бутун кылып жылгыс.
Жыйнатып куу жыгачты жактырды да,
– Жазанды тарткын наадан, кылдың кылмыш...

Жан алгыч пайда болуп ойдо жокто,
Кактатты жылаңачтап боорун отко.
– Акелер, атам карган, энем карган,
Өлтүрбөй, сурагыла күнөөм болсо!
Чыңыртип ары кактап, бери кактап,
Өлтүрдү, ошо менен кеми толсо...

Жүрөгү жан талашып отту түртөт.
Көөдөнү шыркыратып жалын бүркөт.
Денеси бир жыйрылып, бир узарып,
Кайнаган канын сыгып чокко сүртөт.
Ошентип, келе жатып ээн талаада,
Заматта бечаранын күнү бүтөт.

Султандын ушундайын билген адам,
Жакшылык болобу деп күтпөйт андан.
Байсалга ал сыяктуу батына албайт,

Жүрөгү – элди көрүп мокоп калган.
– Унутпай кечээкисин, бүгүнкүсүн,
Кулунум, эртеңкиге өзүң камдан!

Жамандык, жакшылыкка ортоктошуп,
Жанузак айтып калат акыл кошуп.
– Адамды актайынан күйгүзгөндөр,
Акыры жеңи узарып кетпес озуп.
А бирок, тим жатуудан пайда кайсы?
Өмүрлөр текке кетсе, жылдар оошуп?!

Султандын жоругу бар ушул өңдүү.
Ойлосоң жүрөгүңө турат мөңгү.
Манапка кызмат кылган жазыгы үчүн,
Оюнда эч нерсе жок байкуш өлдү.
Ал эми токтотууга арга таппас,
Толкуган түпкүрүнөн түпсүз көлдү.

Басууга жер турган соң арыш кере,
Жылытып күн турган соң нуру себе,
Баш болсо кирди-чыкты акылы бар,
Ой түшөр: «Дүйнөгө мен келдим неге?»
Ар жакта зардеси бар жүрөк соксо,
Кордукка канча чыдап турмак эле?!

II

Байсал ойлуу: «Эми неге тартынам?
Букара эл бар назар салган артыман.
Курал кармап бирөө чыгуу керек го,
Мындай кезде милдет алып калкынан!
Антмейинче, канткенимде кутулам
Тууган элдин: «Балам» деген карзынан?»

– Өкүм сүргөн, падышасы калкалап,
Бай-болушун, үстөмдүгүн талкалап,
Өз тизгинин эл колуна алганда,
Демин тартар жеңил сезип чар тарап.
Ансыз кайдан бизге жарык күн болсун,
Адилеттик жерге куруп салтанат?!

Сөз жөнөтүп Байсал элге кайрыла.
Султан угуп батты кийин кайгыга.
Түгөнбөстөн жолдой санаа узарып,
Бийлигинен калбас үчүн айрыла:
«Жарашалы, максаттарын айтсын»! деп,
Ат чаптырды Жанузактын айлына.

«...Султан эгер келсе тилге көнгүсү,
Жарашуунун эң алгачкы белгиси:
Токтоосу жок падышага кат жазсын,
Элдин эч бир келбейт солдат бергиси.
Буйругуна кулак какпай баш тартсын»!
Муну иштепек элин сүйгөн эр киши.

Кара аттын кашкасындай даана жазган,
Байсалдын жообун окуп Султан каттан.
Олтурду көз чымырап, баш шылкыйып,
Жагымсыз ачуу даамын жаңы таткан...
Болуштун өз кылганы башка жетти,
Ар дайым эл жолуна тузак тарткан.

А бирок, сактык менен тостуруп жол,
Жообу жок, кулак түрүп, топтоду кол.
Октолуп элдин турган түрүн көрүп,
Өзүнчө күңкүлдөдү: «Этиет бол»!
– Байсалдын өзү келсин, сүйлөшөлү!..
Камчы уруп кетти жасоол оңду да сол.

Келаткан андан мурда баары аттанып,
Сүрдөнүп, Байсал баштап жарактанып.
Асыл ой, жакшы үмүттүн зээри учуруп,
Шерденүү пайда болуп, канаттанып.
Чаңкай түш. Олтурушкан шаа мүйүздөр...
Уезге кетчү кагаз баракталып.

«Токтот»! деп, элге түшкөн салыктарын,
Мүдөөсүн көздөп келген карыптардын.
«Жер ээси Темирбектей кара дыйкан,
Кол коюп, мөөрүң басып аныктагын!
Эч качан «солдат» деген сөзүн укпайлы»!
Ушундай келгендеги максаты анын.

Оодартып ак куржунда кагаздарды,
«Өзүңөр өрттө»! деди манаптарды.
Билалбай не кыларын карбаластап,
Катчынын коркок көзү алактады.
Ордуна Абдылданын «шайланган» бий
Күңк этти: «Көпкөн неме каяктагы»?

Байсалдын тапанчасы «тарс» дей түштү.
Жаңы бий колун серпип, жерди сүздү.
Ар жактан жасоол мырза кылыч сууруп,
Жеталбай, жарык күндөн үмүт үздү.
Уезге жиберчүсүн өздөрү өрттөп,
«Шаа мүйүз» манаптарда күйүт күчтүү...

– Чыккыла, падышаны жактоочулар!
Солдатка уландарды каттоочулар!
Заматта акты кара түргө боёп,
Караны: «сүтгөйүм»... деп актоочулар.
Бул дүйнө силер үчүн жаралган жок,
Укукту, жерди, сууну тактоочу бар.

Сүйлөбөй элге каршы, тарагыла!
Ар дайым өрт койдуңар талабына.
Кеминден көзүбүзгө көрүңбөсүн,
Айтып кой Султан деген манабыңа!..
Эртеңин ойлоп, көзү жетет бекен
Өз башы кайда кантип барарына?..

Кетишти беттеринче тарап-тарап.
Кара атчан, ак кементай кийген манап,
Жылганын баш жагында атын кармап,
Далайга айыл жакты турду карап.
Жакасын кармап койду үшкүрүнүп
«Куткарды бир балаадан сакчы жарап»...

Кичине болуп өттү чекишүүлөр...
Түшүндү олку-солку көп кишилер.
Кай бирөө сүйлөп барат калыс өңдүү:
– Кедейлер, жакшы экен го өз күчүңөр!
– Адамдар бар эмеспи калк ичинде
Намыскөй, тунук ойлуу, сөз түшүнөр.

III

– Бизди эми «Жазалайбыз» деп келишер...
Оёздон солдат алып бек келишер.
Кебелбей, Көпүрөлүү-Сайдан тосуп,
Беттешсек алар менен... эп келишер!
Байсалдын бул акылын ылайык таап,
Ээлешти жер ыңгайын кез келишер.

Самашат өтсө экен деп ушу жерден,
Кылтыйып сакчы карайт артуу белден.
Биерден кубанычка далай баткан,
Аркайган аркарларын атып мерген.

Өр талаш түштүгүндө аска турат,
Үңкүрүн акын мурун айтып берген.

Айнагул, жаткан үңкүр эсиңдеби?
Жомогу Кармыш айткан кечиндеги?
Абага атырларын чачып турат
Карагай, арчалары бетиндеги.
Асканы кучагына тартып алган
Кыз окшоп мончок таккан четиндери.

Бул жерди чоочун буттар баспаса экен!
Бул жердин Айы, Күнү батпаса экен!
Бул жердин кызы сулуу, уулу баатыр,
Ниети кишилердин таптаза экен.
Жылтылдап шыңгыраган тоо булагы
Үнүнөн ый чыгарып акпаса экен!

Мен анда: кошо ыйлаймын, мөгдүрөймүн.
Мен сокур... Мен мунжумун... Мен дүлөймүн.
Өмүрдү күлкү ордуна ый баскан соң,
Кызыксыз, ит өмүрүн мен сүрбөймүн.
Эгерде киши экеним ырас болсо, –
Жер, суусуз, тигилерсиз мен жүрбөймүн.

Алардын ойлору да меникиндей,
Тамыры, жүрөктөрү кагат бирдей.
Өздөрүн «ак сөөкпүз» деп өйдө санап,
Болуш, бий кан жөткүрдү сырын билбей.
Көрүштү кандай боло тургандыгын,
Кордосо, элдин оюн көзүнө илбей.

Султандын ою бардыр кек алууга?
Ыраазы болбос чыгар кем калууга?..
Көрсөтөр аны кийин агым өзү,

Гүл ачты койгон максат өз алдына.
Көңүлүм күн тийгендей ачык болот,
Байсалды элестетсем көз алдыма.

Буудай өң, Султан толмоч, чарчы киши.
Эч кимден майтарылган эмес мизи.
Ойлонуп салмак менен өткүр сүйлөп,
Жылмакай, жорупталып баскан изи.
Эстейм да Мамыраалы куутумшукту,
Түшпөсүн деймин антип адам иши.

Корккон жок «өлөмүн» деп Байсал андан.
Өйүп, жеп жүрбөс үчүн ичинде арман,
Чынында өлүм күчтүү болалган жок,
Сөөгүнө батып калган намыс-ардан.
Сурабайт, не кыларын өзү билет,
Өмүрдү төрөлгөндө карыз алган.

IV

Турмуш кызык мүнөт сайын өзгөрүп,
Туулар замат торко электен өткөрүп.
Кай бирөөгө күтпөс жерден бак айтып,
Кай бирөөгө таттуу өмүрдү көп көрүп.
Жаратылыш кандай татаал, кандай март,
Кээде толуп, кээде көлү бөксөрүп...

Түшкө кирбес укмуштарды көз көрүп.
Бирок аны, турмуш заңы төп көрүп.
Ыраа кыйбас ак буудайлар жалындап,
Татынакай Кемин ичи өрттөнүп.
Эстен чыгып ачкачылык, жакырлык,
Колго тийген бирдемесин бөктөрүп;

Күчү келбей, падышага тирешип,
Өз мүдөөсүн өзү жактап күрөшүп.
Кетип барат башка жакка бет алып,
Ак солдатты атып тыйкын түгөтүп.
Калыбына келер чакты бар бекен
Кара кийген күндөр өтүп, түн өтүп?

Буюрса деп өз жеримен топурак,
Чал, кемпирлер жаш куюлтуп олтурат.
Өрт каптады, баш кемиди, бүлүндү,
Кайдан табам? Кемтигин ким толтурат?!
Күңкүлдөдү мөгдүрөгөн карыя:
«Барды колдоп, кудай талаа жокту урат»...

Түшүп калган. Султандын да жылдызы.
Баш көтөртпөйт төмөн басып кылмышы.
Кетип барат үрккөндөргө кошулуп,
Келет экен эми эмине кылгысы?..
Үйү калды чечилбестен, күмбөздөй,
Кеминде эч келүүчү эмес жылгысы.

Иштер болуп көз көрбөгөн адатта.
Күтпөс жерден эл бүлүндү заматта.
Кедейлер го каршы чыкты. Не болду
Падышасы колдоп турган манапка?
Ардуусунуп калар эле демейде,
Үйдөн качып намыс деген каякта?

Падышасын аяп кетип барабы?
Же өлгөндө колго курал алабы?
Же болбосо, коён жүрөк болобу
Падышанын байы менен манабы?
А болбосо, неге качып баратат,
Аргымактын жерге тийбей таманы?..

Билем алар: өлөт, бирок атпайт ок.
Падышасыз өмүр сүрөр күнү жок.
Коргойт тебе улуттун ар-намысын,
Улут деген эч биринде жүрөк жок.
Андайлардын баскан изин кетмендеп,
Колуң жетсе нар кестикти бүлөп сок!

Ээн талаада калмак беле жазгана,
Бугун жазды сакалынан жаш тама.
«Баарынан да кыйын кордук көрсөттү,
Айылдагы торпок минген жаш бала...»
Кыңырылып, ас алууга кыйшайды,
Чыканактап, бодур ташты жаздана.

Өзү берген үйөзүнө кабарды:
«Солдат бербей, эл кетирди амалды!»..
Эрегишип Султан калың эл менен,
Алып келди кандуу кара шамалды.
Эми ошонун эпкинине өзү учуп,
Кайдагы бир ташка келип камалды...

V

Ак солдаттар ыксыз күчөп шоктугу.
Өрдөп барат канга боёп коктуну.
Жарык дүйнө көздөн учуп, ал начар,
Ай ошондо биримдиктин жоктугу...
Же болбосо, орус менен кыргыздын
«Ынтымагы бузулат» деп корктубу?

Орус эли падышага дос беле?
Аны менен качан ыркын кошту эле!
Таалай издеп ага каршы чыкканды

Кыйыр карап жолун качан тосту эле!
Желдеттерден неге качтың экенсиң,
Же болбосо күчүң шончо бош беле?

Ооба, күчүң кыйла жактан бош эле.
Көчмөн өскөн эл караңгы, жоош эле.
Короосу жок, коюп салып талаага,
Жайлап, кыштап жүргөн жери кооз эле.
Өмүрүнө түгөнбөгөн гүлазык,
Брысына бүткөн Ала-Тоосу эле.

Ошондогу Жол-Булактын өрдөшүн
Унуталбайм! Унутсам да өңгөсүн.
Мөлтүрөгөн кыз-келиндер, энелер,
Бөбөктөрүм, бир боорлорум – оң көзүм,
Ушу жерден күнөөсү жок жайраган,
Кыйын... Кыйын... Аны пенде көрбөсүн.

Суу боюнда жалбыздарга, камышка,
Жан соогалап сойлоп жатып калышса,
Аттан түшүп тинтип кирип желдеттер,
Аянган жок башын кыя чабышка.
Кызыл-жаян... Онтоп жатат... Сулк жатат...
Арга болбой баш калкалап калышка.

Алар колго тийгенин бүт кырышмак.
Ошондуктан кете берди кылычтап.
Туулган жерден качты ошондо бел ашып,
Кырып жатса кандай айла кылышмак?
Келер бекен эл зарыгып күткөн күн,
Азырынча бакты тайды жылыштап...

* * *

Байсалдарга кабар жетпей калды алыс,
Ак-Түз тоосу алда канча кыйчалыш.
Күткөн эле беттешүүнү жол тосуп,
Кимге керек жоо өткөн соң кур чабыш?..

Өттү мөндүр... ак желдеттер жаадырган,
Кыпкызыл сел жүрүп кокту, адырдан.
Анда да жок, мында да жок «мыктылар»,
Аман калды, ажал чачкан жамгырдан...

Корумдалган мүрзө көрсөң Кеминден,
Тоңго барып Дубананын белинен,
«Ошондогу шейит болгон шордуу» де, –
Жаткан жердин ташы канга эриген...

* * *

Кабар барды: «Эл бүлүнүп качышты»...
Жаш Байсалдын ичи өрттөнүп ачышты.
«Келсин! – дептир, кимдир бирөө жакынсып, –
Бир кетели, өмүр жолу чатышты»!..

Аталарга, досторуна кайрыла,
Байсал айтты:
– Түшпөгүлө кайгыга!
Өмүр жолун биз өзүбүз тандайбыз,
Күнгө карай канатты кең жайгыла!

Жүрө албайбыз эми башты салынтып.
Түшүрө албай капканына жаңылтып,
Эбин таппай жүрөт али бузуктар,
Башка жерге барбайбыз журт жаңыртып.

Биз өзүбүз туулган жерде бак-таалай,
Биз өзүбүз турган жерде бак-таалай.
Карыш кетпей жанды берип биерге,
Биз жеңебиз эмгек менен жазганбай.

* * *

– Азыраак уккулачы!– деп Жанузак,
Жигиттер тегеректеп алды курчап,–
Байсалдын калети жок сөзү туура,
Жакшы эмес көрүнгөндүн тилин уксак.

Карыя бүркөө карап оңго, солго,
Камчысын бүктөй кармап алды колго:
– Кайран эл айрылат деп жер, суусунан,
Кирбеген миң уктасам түшкө, ойго.

Кантсе да туулган элдин чачылганы,
Жанына катуу батып, кыйнады аны.
Кичине жашый түшүп мууну бошоп,
Кайрадан күч, кайратын жыйнап алды.

– Өз калып, кетип башкалар,
Биз кызык заман башталар.
Көзүнүн жашы тыйылып,
Курсагы тоёр ачкалар.

Кубаттап бул тилегин Темирбектин,
Тилинен аталардын чыкпай эч ким.
Түз жолдон буйтабаска ант беришти
Билгизип өздөрүнүн оюн, эркин.

– Өлбөсөк бир кызыкты биз көрөрбүз,
Күрөштүн күндөрүн да өткөрөрбүз.

Ээ болуп жерибизге сайран куруп,
Бир кезде кулпунарбыз, өзгөрөрбүз.

Жаан-чачын... күндөрдү да өткөрөбүз.
Кай бирин терс көрөрбүз, эп көрөрбүз.
Көңүлдөр көтөрүңкү жай олтуруп,
Ошондо бул күндөрдү эскерербиз.

Жанузак ыгы менен буруп кепти,
Көтөрүп сакал баскан узун ээкти,
Эңсетип көнгөн адат кумарланта
Асемдеп алаканда насын чекти.

Кармышты тиктеп Байжан кымыңдады.
Жылдыздай Айнаш дагы жымыңдады.
Сулайман түртүп өттү Жапаркулду:
– Кармыкем кечээ кызык ыр ырдады...

Ал ырдайт. Карыялар айтат насаат.
Жаштарга дем беришип, көңүл ачат.
Самашат сайрандаган сонун күндү,
Издесин, ансыз кайдан болмок азат!

Чын эле ойду санаа бөлүп турат,
Түпкүрдөн жүрөктөрүн толгоп, бурап...
Колуна ошон үчүн алды курал,
Эч кимден жүрбөйлү деп бакты сурап.

А түгүл Айнаш дагы атка минген.
Жаңылдын ким экенин жатка билген.
Тоо кызы тукумдары атка чыйрак,
Үйрөнгөн, ок атканды жакшы билген.
«Өлсөм да, тирилсем да силер менен,
Душманга бирге аттанып жүрөм» деген.

Эненин колтугуна чыкпай жатып,
А дагы адам көргүс азап жеген...

Капырай, жанга деги батып кеткен,
Жүрөгү булкуп алып, туруп четтен,
Шондуктан күңгүрөнүп Кармыш кургур
Зар менен кубанычтын күүсүн черткен.

Жарк эткен чагылгандай түндү жарып,
Атылып кектин үнү чыкканы анык.
Көзүңө элестетип өмүр жазын,
Булардын ой-максаты күндөй жарык.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

БИРИНЧИ БАП

О, кудурет, дүйнө кандай курулган?
Туругу жок жайкы күндөй кубулган...
Качанкыга жүрө берет тирүү жан,
Өйдө-төмөн жетелетип мурундан?
Качкындардын тагдырынан оор не бар,
Таалай издеп ойго-тоого урунган?

Бөтөн жердин дүр-дүйнөсү төгүлүү
Болсо дагы тартып койбой көңүлү.
«Көзгө чоочун, суусу жакпайт, жери тар...»
Жок болчудай сая кетип өмүрү...
«Өз жеримен буюрса деп топурак!»
Күн өңүндө, түн уйкусу бөлүнүү.

Ойлосо да турмуш койбой жайына
Бир мертебе жаны тынбай айына.
Куса болуп ооруп калып жер үшөп,
Эстен чыкпай жер-суу кыйнап дайыма.
Туулган жердин топурагын жытташып,
Чымчып салып жармасына, чайына.

«Сыртын салып суулары агат тескери!¹²
Боз чап экен күңгөйү да, тескейи.
Тоолору да аңтарыла бүтүптүр,
Көрүнбөйт го көңүл тартар эч жери...»

¹² Турпан суусу күн чыгышты карай агат.

Жактырышпай, жүрсө дагы тентиреп,
Ой-санаасы кайсы жакка кетпеди...

Айтпайын дейт, айнып кетет бир туруп:
«Ушу жактын түтүнүнө бир кудук.
Көкүрөгүн күнгө тосуп шаркырап,
Айланайын Кемин суусу аай туптунук!»
Айыкпаган оору кылды тууган жер,
Ар бирине кусалыкты жуктуруп.

Өңдөн азган, тааныш кыйын алыстан.
«Кайран эл» деп ыр чыгарып алышкан.
Өз жерине жер теңебей кенедей,
Айткан кезде көздөн жашын агызган.
«Ала-Тоону көрүп өлсөк арман не,
Жата калып суусун жутуп арыктан!»

Кайыл болуп жыргалына, шоруна...
Көкүрөгүн тосуп ажал огуна,
Жөө-жалаңдап Ала-Тоону бет алып,
Бар талканын түйүп алып жонуна,
Жаш балдарын кысып алып бооруна,
Убап-чубап түштү келген жолуна.

Кээде калат шилтей албай буттарын.
«Ойлогондор болор бекен журт камын!»
Атам мени түнү бою көтөрүп,
Ашуу-белде кайгы каарын жуткамын.
Жамандыктын илебине чалдыгып,
Бармактайда жаш жүрөктү сууткамын.

Ким байкаптыр билбегенин, билгенин?
Жолдо төрөп мотурайган бир келин.
Колдо таяк, колтугунда перзенти,

Жолго түштү чайкап алып кирлерин.
«Жерге жетсек!» деген талап күч берип
Жарык кылып алда келер күндөрүн.

Сүрөп келет карыларды, ачтарды:
– Бас, энеке! Тиги кырга аз калды!
Бас, карыя! Баса түшкүн, жарыктык,
Көрөлү да бактыбызга жазганды!..
Эртең күндүз Ысык-Көлдү көрөбүз!
«Көл» дегенде көздөрүнөн жаш тамды...

* * *

Жерди өпкүлөп ыйлашты алар шолоктоп.
Байдан бөлөк эминесин коротмок?..
Падышаны кудай уруп салбаса,
«Качкындарды» жерге кайдан жолотмок.
Чыга калмак төбөсүнө камчы үйрүп,
Бай-манаптын жигиттери колоктоп.

Келет-келет өрөпкөгөн жаш-кары,
Сүйүнгөндөн агып кээде жаштары.
Жан кыйбаган жакынындай көрүнөт,
Жылгадагы куурайы да, таштары.
Жан жагына карап алып карыя
Жеңин силкип тонун чечип таштады:

«Айрылабыз, деген сенден ойдо жок,
Күндү көрдүк тоого-ташка корголоп.
Карааныңдан кагылайын туулган жер,
Ушу сени ким дегендер кордомок?..
Айланайын жакшылыктын жолуна
Түлөө чалсак болот эле, колдо жок».

Суудан жутуп, ак жүздөрүн чайышты.
Дуба кылып алаканын жайышты.
«Чын көрдүкпү, айланайын кудай!» деп,
Жүгүнүшүп жер-суусунан тайышты.
Мелдешкендей окшоштуруп баары тең
Чарык кылып бутка тарткан кайышты.

Жакшы-жаман көңүлүндө сакталып,
Турмуш жолун көрүп бир аз такшалып,
Аркы-берки жөнүн байкап калышкан,
Ал күндөрдөн өчпөй турган так калып...
«Өлтүрсөң да, тирилтсең да, тууган жер,
Сен жакшысың, сендей бейиш таппадык».

Туш-тушуна көз жиберип карашып
Олтурушту зээни кейип, жаны ачып.
Мыдыр эткен эки Кемин ичинде
Жан көрүнбөйт... жүрөктөрүн канатып.
Тээ түнөргөн калың токой четинде
Турат жалгыз чөмөлөдөй алачык...

Тоонун чөбү, ойдун чөбү жайкалат,
Мал туягы тийбегени байкалат.
Каранышат туш-туш жагын сактана,
Бир балакет келүүчүдөй кайталап...
Эрбеңдеген жан көрүүгө зар окшоп,
Кучагын кең жайып салган чар тарап.

Тээ белестен чыга калып үч караан
Ат ойнотуп ойду карай түштү анан.
Элеңдешет: «Алда кандай немелер?..
Жер сагынып, эл сагынып келсе араң...
Кандай болмок, кандай болмок дүйнөдө,
Чыр-чуру жок ынтымакка көнсө адам!..»

Жүрөктөрүн өйүп тиги көргөнү,
Эстеринен чыгарышып өңгөнү.
Карап турат бастырганын, кыймылын,
Жылуу учурайт, жылуу учурайт өңдөрү!..
«О, кудай ай, Байсал экен! Байсал!» деп,
Сүйүнүчтүн ысык жашы көлдөдү.
– Байсалсыңбы!
Чын айтамбы?
Калпымбы?!
Кагылайын, аман-эсен барсыңбы?–
Тал таягын таштап ийип карыя
Кучак жайып кол моюнга артылды.
Учурашып жаны калбай качкындар,
Аркы-берки кызык сөздөр айтылды.

– Карап жүрөм кодура өнгөн жерлерди.
Убап-чубап, арып-ачкан эл келди!
– Ошенте көр, кагылайын ошент!– деп,
Байсал сөзүн кубанышып тең бөлдү.
Канткен менен жүздөрүндө күлкү ойноп,
Санаалары тына түшкөн өңдөндү.

ЭКИНЧИ БАП

I

Ачарчылык, каптап кара келтеси,
Кай биринин чарчап жалгыз эркеси.
Кай биринин түтүн чыкпай үйүнөн,
Бүгүн көргөн, караса жок эртеси.

Кай биринин жалгыз ую уурдалган,
Кай биринин казандары кур калган.
Башы бүтүн үйдү табуу эң кыйын,
Дүйнө жүзү мынча нече сурданган?..

Кай бирлери түңүлүп өз жанынан,
Кай бирлери ажырап кыз, жарынан.
Өтүп жатты баштан нечен тизилип,
Ыйдан башка күндөр болбой жаңырган.

Айылды уруп күтүлбөгөн чагылган...
Кошо кыйрап жаш чемирчек кабыргам,
Эне сүтүм кетелекте оозуман,
Шорум кайнап мен да ошого кабылгам.

«Ушу бойдон тура бербей өзгөрөр,
Бакты чиркин эрте келер, кеч келер!..
Жакшылыктан үмүт үзүү болбостур,
Эсен турсак далайларды көз көрөр!»

Кубат берип ушундай бир жакшы үмүт,
Акыл кошуп бирге туруп, бир жүрүп;
«Туулган жерге чырпык сайып, жер чийип
Күн көрсөк!» дейт бирде кейип, бир күлүп.

Андай күнгө калган үчүн кимге уят?
Журт аларга өз жазасын буюрат.
Арга тапшай турган чакта үлдүрөп,
Сура салып чыга келди уруят.

«Кедейлерди чын жыргаткан жер берип,
Өктөбүр!» деп баатыр сүйлөп шерденип,
Конуш алды, атын угуп Лениндин,
Таалай издеп жерден оогон эл келип.

Кайра баштан өзгөрүлүп айлана,
Байсал жаңы айыл кеңеш шайлана,
Каттап жүрөт, тактап жүрөт башкарып.
Өз бала деп эл көңүлү – жайлана.

Кызыл өгүз, көк соколор бөлүнүп,
«Тың чыкты» деп Байсал көзгө көрүнүп.
«Жаш Кеңеш!» Ураан таштап кедейлер,
Кара өзгөйлөр жүрөт ичтен сөгүнүп.

Кармыш да ээ өгүз менен сокого,
Ал сүйүнөт, эл да ыраазы ошого.
Эски ордунан көчүп кеткен Темирбек
Мейкин түздөн аштык айдап ортого.

«Эч ким эми тартып албайт коонумду.
Эч ким какпайт сунган колумду.
Баягыда жигиттери Султандын
Коон талашып тытып салган тонумду».

Унутпаптыр али күнчө Кармышым,
Бай-манапка айтып калат каргышын.
Теңтуштарын тамашалап күлдүрөт:
«Эми менден аябастыр хан кызын...»

Тимелечи, коё калгын шайырын.
Бай-манаптын чукуп чыгат айыбын.
Артыкбайдын биз угалек кызыгын,
Айтып берип бүт күлдүрөт айылын.

Сууроо коюп сөзүн баштайт оболу:
– Мейманынан качкан адам оңобу?
Жашыныптыр төөнүн комун жамынып,
Келе жатса жаңы тааныш коногу.

Келген конок сөзгө бир топ эптүү эле:
«Бай үйдөбү? Сырдаш болуп өстү эле.
Бүркүтүмдү сынамайын... деп келдим!»
Жообун алат: «Субай издеп кетти эле...»

Байкап калган анын кайда жатканын,
Сурма шашып төөнүн комун жапканын.
«Капа болор... Түшпөй кетсек болбостур,
Мынча тартып чыккандан соң ат жалын...»

Байдын үйү жолдон окчун бир түтүн.
Комго коюп томогочон бүркүтүн,
Азыр... азыр башталат деп бир кызык,
Конок турат зорго тыйып күлкүсүн.

Демин тартып бүлкүлдөсө азыраак,
Кыймылдатпай бүркүт чеңгел матырат.
«Кантет, кантет тамашалап жатса – дейт, –
Алгылачы мунуңарды батыраак!»...

«...Кудай урган, тамашакөй неме эле?..
Жата калган көрүнбөйбү эми эле...»
Ком астынан чыга келди Артыкбай,
Моюн сунуп: күлкүгө да, жемеге...

Алип алып, келе калып учуру,
Жайып ийди Кармыш ырдап ушуну.
Ал тим эле көзгө саят сөз менен,
Каарына алса – кыйын качып кутулуу...

Жүрөр эле Какең мурда муңайым,
Жакшылыгын аяды деп кудайым.
Азыр анын ачыктыгын сураба
Басырынтып жүргөн тура убайым.

II

Келе жатат сары ат минип Темирбек,
Жаңы конуш болор жерди белгилеп.
«Кедей тобу», «Батрашкөм» деп коёт,
Анын кимге жан тартарын эл билет.

Ким чыгарган, жаздан бери кеп жүрөт:
«Чолок этек», «Матрашкөм» деп жүрөт.
Ага-буга кулак какпай Темикең,
Тоодон ойго эл көчүрүп кеч кирет.

«Мени каалап, койду өкмөт чоң ишке,
Жакшы билем ишенгенин ал бизге!
–Көп кечикпей кат бил!– деди Айнашым,
Аман болсом, молдо болом мен күздө!..»

Сөз тарады, желден ылдам тарады,
Кокту-колот, каптап бүткүл талааны.
Ушу айылда балекет бар, балекет...
А болбосо адам ойлоп табабы:

«...Ушу дагы чыга келди ээ эл бийлеп?
Обба, дүйнө, кеңдигиң а-ай мелмилдеп!..
Шерденет ээ, шерденет ээ чер курсак,
Башка чыгып «матрашкөм менмин!» деп...»

«Чоң экен ээ букара элдин бактысы,
Эми аларга тийди жердин жакшысы.
Алды менен жерин алды Султандын,
Байсал өзү кемесыйа башчысы...»

Күндө кызык, күндө жаңы сөз тарап,
Бай-манаптар үрөйү учуп, жер карап.
«Кут кылсын!» деп, жактап жаңы бийликти,
Ынтымактуу кедей жагы бир тарап.

Өңүнө айтпай, артынан таш ыргытып,
Кара өзгөй сөз жайып коюп жылжытып,
Келип калса Темикеңе бүжүрөп,
Байлар улам кубулганы бир кызык...

Көтөрүлүп Темирбектин көңүлү,
Шайыр сүйлөп, эл күлдүрөт кээ күнү:
– «Жакшылардын» үнү чыкпайт, энчисин
Биротоло алган белем өгүнү!..

Өткөрдүк го чиркин баштан далайды...
Акыл менен баамдап алга карайлы!
Баштап жүрөт терең сүйлөп Темикең,
Баш коштуруп койчуларды, малайды.

Кээде барбы, моокуң канар сөз табат,
Уккандардын жүрөгүнө от жагат:
– Өмүр жолун жарык кылган Кеңешке
Биз болобуз өң көз жана оң канат!

Ал өзүнө, ал Кеңешке ишенет.
Өлүм көрөт күн көргөндү тизелеп.
– Кантип гана кубанбайлы!–деп айтат,–
Ушул күндү эңсеп келген биз элек.

Карыялар баштап алыш каздырып,
Тоого угулуп жаштар күлсө каткырып.
Жаңы айылды жандай чуркап кашка суу,
Көргөндөр бүт кубанышат жактырып.

Батрактар жер алышып кочурап,
Күлмүндөшөт уучтап алтын топурак.
Ак кагазга тамга жасап Телегей
Сабатсыздар сабагында олтурат.

* * *

Ай ошондо караңгылык элдеги,
Эмне дейбиз кат билбеген пендени!..
«Сабаттуу бол, оку!» десе, кол шилтеп,
Тоого качып, моюну жар бербеди.

Малга сатып татынакай кыздарын,
Эсепке албай анын күйүп, сыздаарын.
Жаңы бийлик жатты баштан өткөрүп
Бул күндөрдүн аптап менен ызгаарын...

«Катындарды жактап чыгып Кеңешиң,
Берип койду теңдик деген немесин...
Эркек менен болгула деп тең катар
Сүйрөп чыгат энесин, же жеңесин...

Баркы калбай кемпир менен чалчалык,
Жылдызы өчтү жакшылардын канчалык?..
Жакшы көрөт эмне үчүн балчабек,
Катын-кызды чалчактатып анчалык?...

Бийлик өттү томаякка, жакырга.
Чачтары узун, акылы пас катынга...
Баабедин айт, жалынгыла кудайга!
Заман бузук... жер титирейт жакында...»

Алда кимдер чок ыргытып арага,
Түркүн укмуш кабар кеткен тарала.
Дөдөй жандар ынанышкан болбосо,
Андай сөздөр желдей учту талаага.

Селсоветке шайлаганда Байсалды,
Биз көрбөгөн көп кызыктар байкалды.
Чакыртышып эрге кеткен кыздарын,¹³
Бай-манаптар кызык болду... айтпа аны!..

Билип калып кол көбөйткөн душманын,
Каршысына «таш салгын» деп кысканын.
Алда канча тигилерден көп экен,
Кедейлер да чакыртыптыр кыздарын.

«Киши өлтүргөн...» Да бирөөдөн кеп чыкты,
Кебетеси Султан жактан шек чыкты...
«Олтурууга сенин мында акың жок!»
Аны бирөө... «Жолуңа түш!» деп чыкты.

Күндө ушундай тирешүүлөр, талаштар.
Ар киминде ар башкача талап бар.
Караганда бу түрүнө айылдын –
Биз көрөлөк дагы далай талаш бар...

Биринде бар эски атактан айрылуу.
Биринде бар үмүт үзүп кайгыруу.
Биринде бар күлө карап дүйнөгө
Ак туйгундай канатын кең жайдыруу.

¹³ Добушту (колду) көп алуу үчүн шайлоо убагында башка жакка күйөөгө чыккан кыздарын чакырып алышып, өз шайлоочулары катарында добуш бердиришкен (А.Т.)

Көлгө айлантып каптатса да жер бетин,
Байсал билет ыйдын пайда келбесин:
«Келте, чечек агызганы жетишет,
Койгулачы, айыл ичи сээлдесин!»

Ай ошондо көзгө сүртөр дары жок,
Бөлүп коёр оорукана дагы жок.
«Доктур деген шаар ичинде болот» дейт,
Көрчү чиркин, «багы жокко – баары жок...»

Бала окутаар мектеп деген дагы жок.
Эң кур десе боз топурак тамы жок.
Тигип коюп окшош кара боз үйдү,
Кыш чилдеси, куурай жагат табы жок.

Жайыт көздөп кете берип өрүлөп,
Ар кай жерде бирден боз үй көрүнөт.
Колоттордон, жылгалардан эрте-кеч,
Жолдой чубап түтүн көккө бөлүнөт.

Кайжаккадыр жол тартууну эп көрүп,
Кээ бирөөлөр барат кабын бөктөрүп.
Кудасына, тамырына барат го?
Бирдемесин койгон окшоп өткөрүп...

Бирөө отурат Телегейден чай сурап:
«Топ катындар келишиптир айчылап.
Жүз көрүшүп кайталы деп чыгыптыр,
Бата окутуп, көңүл айтып, жай сурап.»

Чала-була чалып алып селдесин,
Молдо барат тартып коюп өңгөчүн.
Жөрөлгөсү жаман эле капырай...
Жылан өлсүн, адам аттуу өлбөсүн?

Ачылыптыр кедейлердин бактысы.
Кеңеш орноп, Байсал элдин башчысы.
«Кудайсыздар бүткүл ээлеп алды» деп,
Ушак жайып жүрөт айыл бакшысы.

Минип жүргөн күлүк атын уурдатты,
«...Чоңго пара бериптир» деп чуулдатты.
«Курал каткан... Байсал каршы өкмөткө...»
Алда кимдер арыздарды зуулдатты...

Иштөө кыйын караңгы элет ичинде.
Сыр айтуу да калпыс ар бир кишиге...
Бызырынган из кубарлар самашат:
«Кармасак деп устаранын мизине»...

Байсал аны алда качан байкаган:
«Бай-манаптын күнү туулбайт кайтадан.
Султандардын баш көтөрөр шайы жок.»
Ал өзүнүн айтканынан кайтпаган.

«Падышаны балшабектер сулаткан,
Бай-манаптын канаттарын сый аткан.
Кедейлерге бөлүп берип жер-суусун,
Помещиктин тамырларын кыя аткан.

Балчабек бар, эмнеден тартынам!
Мылтык такап турган ким бар артыман?
Элге жагуу, жек көрүнүү, ал азыр,
Иште турган адамдын өз баркынан...»

Ой үстүнө ойлор келип кубалап,
Кээде кейип, кээде Байсал кубанат.
Өз ичинде, сак болууну унутпайт,
Душман кекчил, түшүндө да кууланат.

«Бак чачылып жатпайт жолдун боюнда,
Уктап жатсаң салып бербейт коюнга.»
Жанузактын баягыда айтканы
Али күнчө баарынын тең оюнда.

III

Байжан катчы ошол айыл кеңешке,
Андан кыйын кат билген жок элетте.
Ишенимдүү, жаш да болсо иш билги,
Окуп калган эч ким окуй электе.

Селсоветке келген түркүн кагаздар,
Боз куржунга салып коёт алат да ал.
«Томаяктар башыбызга чыкты» деп,
Ал келатса, терс кетишет манаптар.

Эл кеп кылат: «Өзүбүздүн балабыз.
Бай-манаптан өчүбүздү алабыз».
«Эзилгендер», «эзгендер» деп сөз чыкты,
Көңүл суушуп, бир бирине карагыс.

Ошол кезде жоо жакалап жан-жакта,
Алматыга актар бүлүк салмакта.
Айыл кеңеш ылайык деп кубаттап,
Бир айылдан Байжан кетти солдатка.

«Солдат» десе чочуган көп түшүндө,
Кай биринин кайгы турат жүзүндө...
Байсал айтып, көңүлдөрү басылды,
«Элди коргойт, башкача деп түшүнбө!»

«Андай болсо, барсын, барсын садагаң!
Адам дечи, эл коргоого жараган!»

Бата берип узатышты. Кол булгап,
Жеңекеси Айнаш күлө караган.

IV

Айылдык Советтерге бийлик өтүп,
Кембагал дыйкандардын көңүлү өсүп.
Башталды кызык заман өмүрдө бир
Заматта бай-манаптын ындыны өчүп.
Кыргыздар эл катары теңтайлашты,
Жел менен тең жарышып жүргөн көчүп.

– Күткөнүбүз эңсеп ушул жарык таңды.
Иштейли Кеңешке бүт берип жанды!–
Чапкылап эл ичинде жүрөт Байсал,
Андан тың кат тааныган адам барбы?
Окутуп Айнаш жүрөт таңдан кечке,
«Бээ» десең, «төө» деп айткан адамдарды.

Ал келди көп кечигип күндөгүдөн,
Иш чыгып күтүлбөгөн күндө бирден.
«Чаап алсын, катынымды окутпайм!..» деп,
Жинденген кабар келген дагы кимден?..
Өткөрүп аял заттын чогулушун,
Иш жөнүн ачып берип, ачык билген.

Кунарсыз калып эски медресе,
Байсалга асылгандар болду нече
Жаккан жок молдолорго, кээ бирөөнө
Октябрь алып келген жаңы нерсе.
«Унчукпас мыктык болсо...» деп самашты,
Бир жаңсыл кыла коймок алы келсе?..

Тунжурап сабатсыздык сүргөн өкүм,
Калкалап караңгылык элдин көркүн.
Ой-тоодон балдар келип окуганча,
Жалынып, үгүт менен өттү көп күн.
Күн сайын жаат чыгарып бай-манаптар,
Күч жетти жалынында өсүп өрттүн.

* * *

– Жанагы жанадилмин¹⁴ деген келин,
Ачуума чындап эле тийди менин...
Окууга жиберем дейт токолумду,
Түрү суук, араң чыдап уктум кебин.
Катындар окуп такка чыкмак беле,
Токолго кереги бар эминенин...

Тыйып кой, Байсал балам, жибербестен!
Бу жолку жакшылыгың кетпес эстен...
Олтурат кечээкиден башка бир бай,
Көкөйүн «аял теңдик» кырча кескен.
– Барыңыз, токолуңуз келсин мында,
Өзүнө сүйлөшөйүн, жибер тезден!

Кутулду токол жетип тилегине,
Тамылжып кызыл кирип иреңине.
Байга суук көрүнүп бош төшөк калды,
Жаш сулуу ысыткан өз илебине.
Талпакта теңи менен олтурган оң,
Түкүрүп байдын калы килемине.

Аз эмес ал өңдөнгөн токол катын,
Жүрөгүм сыздайт али айтсам атын.

¹⁴ Женотдел

Ак жуумал, бою тараз, сурмалуу көз,
Жашында жубан болду байкуш Батын.
Баскандай ташка тамга күбө болор,
Уксаңар, алкап жана айткан дартын:

«Кээде кең да, кээде дүйнө тар экен...
Көрөр күнүм, ичелек суум бар экен!

Адам дейбиз, адам деген аз экен.
Кээ биринде жүрөк десең – таш экен.

Чалга токол, турмуш катуу кордогон,
Бир жан элем капастагы шордогон.

Үмүт үзүп, жан чыдагыс жайда элем,
Кагылайын Кеңеш өкмөт, кайда элең!

Бул дүйнөдө эптеп тирүү жүрүпмүн.
Эми менин жансын өчкөн үмүтүм».

* * *

Ичи күйүп байлар ушак таратып,
Байтары маң, акыл-эстен адашып.
Түшүнгөн бар, түшүнбөстөр жок эмес,
Эски, жаңы өкмөттү талашып.
Айыл ичи баш аламан, «тентек» көп,
Жаат болушуп кээде калат сабашып.

Жүргөндөр бар өйдө-төмөн келжиреп...
Бир күн өтүп, бирок аны, эл билет.
Бузуктардын баскан изин учуруп,
Алтын тоодон арылдаган жел жүрөт.

Айыл кеңеш мекемеси боз үйдө,
Түндүгүнөн кызыл желек желбиреп.

Эл кыжылдап өтүп жатты чогулуш.
Байсал сүйлөйт: – Эми кимден корунуш?!
Төгүп алсак колго берген жемишти,
Анда эмесе өзүбүздүн шорубуз...
Бизге зарыл чыңаш үчүн кеңешти
Ынтымактуу, адилеттүү болуубуз!

Алда турган маселеге келелик:
Үрөн жетпейт! Жерди болсо ээледик.
Чымырканып, чыдап дагы азыраак,
Мал саталы! Ортоктошуп эгелик!
Чоңдоруңар кат-сабатты ачкыла,
Балдарды эми окууга бүт берелик!

– «Мектеп» дешет – жыртык кара боз үйдү...
Четте бирөө кабак чытып, каш түйдү.
Аны бирөө кагып койду: «Чынында,
Балчабектен башка бизге ким күйдү?!»
«Окугула!» «Аял теңдик!» деген сөз,
Ошол кезде каптап кеткен кең Чүйдү.

Байсал ойлуу: «Качан булар түшүнөт?
Кээде не бир кыйын кырдаал түзүлөт...
«Көтөр» десең, колун баары көтөрүп,
«Түшүр» десең, арыз-мунуна айтышып,
«Жарыш» десең, суроо менен бүтүрөт...»

– Көралбастар жик жиберүү жагында,
Ыгы келсе бизди түртүп жалынга.
Бетке баса сүйлөп Байсал тартынбайт, –
Душман кайда? Араңарда, жаныңда...

Бай-манаптан күтпөгүлө жакшылык,
Ичи кара, душмандык бар канында!..

– Мүмкүн бекен, бир маселе сурайын!
Бай-манаптар курусса экен ылайым,
Таар чепкенчен сүйлөп чыкты октолуп, –
Таанытабыз ошолордун кудайын...
Артыкбайдын жана тиги... тигинин,
Алуу керек ороодогу буудайын!

– Ушул туура! Аштык бизге табылды.
Кол көтөрүп, чогулуш да жабылды.
– Менде сөз бар, унутупмун, туугандар! –
Четки бирөө артта калып таарынды.
Бапырандап, жоомарт сүйлөп кедейлер,
Ошол жолу бөтөнчөрөөк таанылды.

V

Жыбыраган ороолорго дөңдөгү,
Байсал өзү кетти баштап көргөнү.
Бир тоголок эгинге зар, эл ачка,
Баруу зарыл коё туруп өңгөнү.
Шыбыш жетсе ачып алат өздөрү,
Колго түшүп араң турат өлгөнү...

Ай чыгалек, көзгө сайгыс, түн коюу.
Таң атырды унаа жыйнап түн бою.
Кайдан укту? Аттаныптыр кол курап:
«Кедейлерди болбойт эми тим коюу!..»
Артыкбайдын мылтыгы бар жонунда,
Сезденүүбү же болбосо кимде ою?..

– Кайткын, Байсал, жакын келсең атамын!

Бул ороодо акысы жок атаңын.

Кап бөктөрүп келгендерин карасаң,

Тим эле бир тарткан окшоп азабын?..

– Айыл ачка, эгинди биз алабыз!

– Маа демектен сууга салсын казанын...

– Кана, эмесе ороолорду ачкыла!

Кол куушуруп түшмөк белек астына.

Кетенчиктеп туруп калды Артыкбай,

Баштан алыс «баң» эттире атты да.

– Үрөн болот!

– Тамак болот!

– Көп буудай!..

Алып кетти, унааларга артты да.

VI

Ич арадан душман чыгып, дос чыгып,

Кай бирлери чыйрак чыгып, бош чыгып.

Кызыл өгүз, көк соколор берилип,

Жер карарып калган кези кош чыгып.

Өткөн күнгө айтып кээде каргышын,

Ыр чыгарды «Көк өгүз» деп Кармышың.

Айран чыкты бирин-серин мал төлдөп,

Жаратылыш жазга айланыптыр кар, кышын.

«Соп, соп, Көк өгүз,

Дыңды бузуп көнөбүз.

Мен жебеймин акыңды,

Эмгекти тең бөлөбүз.

Соп, соп, Көк өгүз,
Күз болгондо көрөбүз.
Колдоп Кеңеш өкмөт,
Көккө жетти төбөбүз.

Соп, соп, Көк өгүз!
Түшүм кандай көрөбүз?
Алды менен ороого,
Кызыл данын төгөбүз.

Соп, соп, Көк өгүз,
Колдо барын себебиз.
Саман, топон сеники,
Бербей коёт дебеңиз.

Акыңды мен жебеймин,
Анткени мен кедеймин.
Соп, соп, Көк өгүз,
Сени жаман дебеймин.

Кызыл өгүз, көк соко,
Начар элек сен жокто.
Теңир жалгап жер айдоо
Жеңил болду бир топко.

Кызыл өгүз, көк соко,
Жер айдадык ортокко.
Өгүз түгүл Кармышың
Жеткен эмес торпокко.

Теңин алат Темирбек,
Жемин кимге жедирмек.
Кызыл өгүз, Көк өгүз,
Топонуна семирмек.

Соп, соп, Көк өгүз,
Баарына тең көнөбүз.
Жер буюрса биздики,
Эми неге чөгөбүз!

Соп, соп, өгүзүм,
Майлуу болсун өрүшүң.
Арпа менен ак буудай,
Жакшы болсун өнүшүң.

Тырп этерге ал жокто,
Кызыл өгүз, көк соко,
Колго тийди, иш жокто,
Ырда, Кармыш, токтотпо!

Өгүз менен сокону,
Ырда, Кармыш ошону!
Күрпүлдөтүп күзүндө,
Ичем таруу бозону.

Жарты чака таруу эктим,
Дарбыз, коонду дагы эктим.
Кедейлердин ичинен
Байы болом элеттин.

Максым толуп челекке,
Үйгө кирип береке,
Жапкан токоч жыттанып,
Жашай берем элетте».

VII

- Атсалоом алейкум, бай!
- Алейкима салам!

- Келатыпсыз илкитип жай?
– Нени айтасың, тилмеч балам!..
Келатат өлбөгөн бир жаным араң.
Жеримди томаяктар тартып алды,
Атаңдын көрү, өткөнүбү бир заман...
- Албады беле өгүнү?
– Калганын дагы кайта алды.
Кайда эгем кокуй, эгинди?
Эми каякка барып айталы?..
Майыштырып белимди,
Тим элечи... жанга батты Байсалы!..
«Өзүң көрүп турбайсыңбы?» деп Султан
Барып айтсам, кур сөз менен жайкады.
- О, Артыкбай аксакал,
Эси жок адам окшойсуң!
Айтайын сизге бир макал,
Султанды неге козгойсуң?
Ал азыр арстан эмес, тирүү чычкан,
Мышыктын үнүн укса эси чыккан.
Алиге заман түрүн билбейсиңби?
А киши үйдөн жылбай чыкты кыштан.
- Жайытка көзүн артпасын?
– Малы жок чыгар жайылып.
– Көк жайык көөнүн тартпасын?
– Ыктымал калса, айынып?..
– Анда кудай төбөбүздөн урганы...
Ажырашты, көп кобурап турбады.
Көрдү Артыкбай бара салып үйүнө:
«Төө учту» деп шолоктогон Сурманы.

* * *

Тоо башына турса калса кыламык:
Кара басып төө учуптур куланып.
Капка салып теңдеп алып казанын,
«Жедирбесмин силерге...» деп кууланып,
Өгүз минип тоого барды Сурма экөө,
Ошондогу кылыктарын угалык.

– Жоодураган, айланайын жарыктык,
Жаткан тура башка түшүп карыптык!..
Суу боюна келип түшкөн турбайбы?
Кана, Артыкбай, бычагыңды алып чык,
– Кантим соём, кайран малды кол барып?
– Кантмек элек? Жашып калат, чалып жык!

Бүркүт жүрөт тээ ободо көкөлөп.
Тоо арасы чөп анчалык өсө элек.
Буркан-шаркан түшүп жүрүп Төө Сурма,
Кишиге айтпай союп алды экөөлөп.
Олтурушту кейип-кепчип азыраак,
Мындай кырсык баштарынан өтө элек.

Суу боюна жыйып алып отунду,
Казан асып теке маңдай олтурду.
Бышкан этти чыгарат да, кайра асат,
Эрди-катын баштап укмуш жосунду.
Төөнүн этин жатып-туруп баса жеп,
Конуп-түнөө бир жумага созулду.

– Бүттү баары, кана кемпир, кайталы!
– Эл сураса, эмине деп айталы?
– Бирөөнүн маа өтүптүрбү акысы,
Чалың дагы арты-кийнин байкады...

Кай убакта кандай кылсам өз малым,
Кыйын эмес аларга жооп кайтаруу.

Артыкбайда бар го чиркин ар кылык...
Кенедей бир уялсачы, ар кылып.
– Төөңөр учкан күндөн бери жоксуңар?
– Ишиңер не?– Беттен алды алкынып.–
Учкан жерге ала барып казанды
Салып жедик, жүрбөйлү деп артынып...

Кай бирөөлөр чыгарышты чагымга,
Апыртмасы бардыр дешип анын да...
Күлкү аралаш сөз жөнөттү кээ бири:
«Өнөрүн көр, өрү калган чагында...»
Эртесинде айтып келди койчулар:
«Сөөгү жатат кемегенин жанында».

Бул жорук жер чөбүндөй тарап кеткен,
Күлкүгө ышкыбоздор ырдайт четтен.
Сүйөнүп таягына, үн алышып,
Койчулар озондотот бийик беттен.
«Куурагыр, мынча неге сараң эле?»
Кай бирлер өз алдынча күңк-мыңк эткен.

ҮЧҮНЧҮ БАП

I

Күлүп, ыйлап балача,
Жашыл көйнөк жаз өттү.
Балапанын учуруп,
Көөкөр моюн каз өттү.
Шек алдырбай уурданып
Жымыңдаган жаш өттү.

Каркыралар көкөлөп,
Ырдап өтү алыстан.
Тилке-тилке жер айдап,
Эгин оруп аңыздан.
Көк пычандар үйүлүп,
Кыштоого бет алышкан.

Мөлтүр кара көзүнө
Булак айнек тагынды;
Кан шыбаган немедей
Сопол болду табылгы;
Зоолор упу сүртүнүп,
Тоолор даки жамынды.

Турду көзүн ушалап
Тоо баласы уктаган.
Ыр жаңырат элетте
Кийинкилер укпаган.
Аталарга зээн кейип,
Ойго батар укса адам:

«...Байыртадан жолдоп бабасын,
Окутпай коюп баласын,
Эчтеке билбей кыргызым,
«Элмин» деп өтүп барасың...

Кербөстөн иштин чаласын,
Табалбай кайгы дабасын,
Төрөлгөн бойдон дүйнөгө
Көз ачык өтүп барасың...

Тындырып жүрөк санаасын,
Айталбай сөздүн даанасын,
Арданган менен арга жок,
Армандуу өтүп барасың...

Айырып агын, карасын,
Тизгиниң качан аласың!
Эл алган өнөр, билимден
Кур калып өтүп барасың...»

* * *

Турду көзүн ушалап
Тоо баласы уктаган.
Ыр жаңырат айылда
Мурдакылар укпаган.
Таалайына сүйүнүп,
Толкуй түшөт укса адам:

«Бай-манаптан сурабай,
Алып берди жер, сууну.
Кудай, кудай куда-ай,
Биз самаган күн тууду!»

Кызыл өгүз, көк соко,
Кедейлерге таратты.
Тырп этерге ал жокто,
Кыргыздарга таң атты.

Өтгү, кетти кул болуп,
Кыргыз башын ийген күн.
Ленин сөзү нур болуп,
Тоо элине тийген күн!»

Балдар ырдайт мектебинин жанында.
Кумар болгон кишилер көп жаңы ырга.
Кыз, келиндер ырдайт сууга баратып,
Койчулар да ырдап жүрөт адырда.

II

Сабатсыздар курсу ачылып Токмокто,
Кат келиптир: «Киши жибер, токтотпо!»
Сапар тартты Батын менен Сулайман,
Андан жакшы, андан артык иш жокто.

Бул экөөнүн өмүрүндө жаңылык.
Бай балдары баралган жок жалынып.
Байсал деги жиберчүдөй көрүнбөйт,
Жалынмактан, «өлөм» десе жарынып...

Сулайманды ой чырмады таңды, кеч.
Бир балакет... чарк айлантып алды тез...
Эминедир, көзү урунса Батындын,
Ошо замат боло түшөт жарым эс...

Ал жалдырап тиктей берет сабакта.
Ач болсо да ансыз барбайт тамакка.
Кейпин көрсөң колго түшкөн мусапыр,
Ырдай берет окчун бөлүп калат да:

«Азапка салбай, секетим,
Айтсаңчы сага жетет ким?
Чечилип бир ооз кеп айтсам,
Чечек деп жаман кекеттиң.

Кылыгы кыздай, секетим,
Кыйкымдап мени кекеттиң.
Кекетсең мейли, кекетчи,
Кекеткен менен кетет ким?..

Чечек бир десең, чечекмин,
Үмүтү күчтүү чечектин...

Өзүңдөн башка дүйнөдө,
Чечектин сырын чечет ким?

Таалайды кудай тушабай,
Таанышар мезгил узабай,
Табышар күнүм болобу,
Тарткылык мени курчабай!..

Бактымы кудай тушабай,
Бактылуу күндөр узабай,
Баш кошор күнүм болобу,
Балакет мени курчабай!..»

...Муңкана созун жай гана,
Кээде бир ырдайт каймана.
Көргөндө Батын келинди,
Көпөлөк болот айлана.

«Күн болор бекен күйөөлөр?
Сүйдүң деп кимдер күнөөлөр?
Озунуп илип кетпесин,
Көз артып жүргөн бирөөлөр?..»

Тымызын ичтен жаш сыгып,
Сүйүүгө күйүп жашчылык.
Жүрөккө жүктөйт бардыгын,
Жамандык менен жакшылык.

* * *

Айла барбы ашыктыкка, сүйгөнгө?
Мындай болот деп ойлоптур ким билип?
Кой артынан тоодо жалгыз жүргөндө,
Ким угуптур ырдаганын бул жигит?

Ушундай да болот экен ой тобо?
«Сени албасам өлүүм-тирүүм бир» деди.
Кайда болсо, издеп барып ой-тоого,
Кээде тамак ичкенин да билбеди...

Сүйүүдөбү, жигиттеби, кимде айып?
Сыр жашырбай боздоп атат ант берип.
Билер-билбес күлүп койду жылмайып,
Селки мынча не жазалайт... мант берип?..

Оо, аялдар, кандай туулган жансыңар,
Көзүңөрдө балакет бар азгырган...
Эркектерде барбы бүтпөс карзыңар?
Башын байлап түз жолунан жазгырган?..

«Бар го дейм, сыйкы, бир кебиң?..
Айтсаңчы болсо билгениң?!
Көңүлүң менде жок болсо,
Табылар элден бир келин...»

«...Буюрса болду бактыма!»
Көз сала жүргөн жактыра.
«Маалката берсем болбос» деп,
Жароокер күлдү каткыра.

Болк этип жүрөк эргиди,
Билгизип жакшы белгини.
«Түштү» деп бозой ойлоду, –
«Кеч учкан жаздын келгини».

Кадыр түн нечен бош өткөн,
Байкалбай алма «топ» эткен.
Ай жарык, дарак түбүндө
Угулду шыбыш «чоп» эткен...

* * *

Калаадан курсту бүтүрүп,
Кагазга атын түшүрүп,
Келишти там-туң кат жазып,
Кеңештин жолун түшүнүп.

Берметтей тиши тизилип,
Жылмая карап сүзүлүп,
Адептүү болуп келиптир,
Кыйланы Батын түшүнүп.

Сулайман өтө жайдары,
Мүнөз жок жүргөн байдагы.
Уялат чырын эскертсең,
А түгүл өткөн жайдагы...

Ар кимде болор ар кылык,
Ар түркүн сөздөр айтылып...
«Жакшы экен!» дешти жаштары,
Окууга талап артылып.

«Эми сен адам болгонуң.
Балача жеңил болбогун!
Кармаган куш бооң кут болсун,
Ачылып айдай ак жоолуң!»

Куттуктап Айнаш, чай берип,
Кошулган жар деп «ай» көрүп,
Ак жоолук салды Батынга.
Суйкая басып жай келип.

Жакшы сөз жанды жыргатмак.
Айтышты сыйга ыракмат.

Кошулду Байсал: «Туура» деп,
Айнаштын сөзүн кубаттап.

Күн сайын кирип түшүнө,
Чок түшүп байдын ичине,
«Сары чөп салсам» деп ойлойт,
Байсалдын баскан изине.

Ойлонот, келбейт колунап,
Арданат күнкор болуудан.
Айырды аял теңдиги,
Май токол эле коруган.

«Оңбогур бар...» деп тооруган,
Көз салып тоонун боорунан,
Акмалап сууга барганда,
Барчу эле жылып соңунан.

«Кечсем дейм чымын жаныман,
Айрылып калам малыман...
Өлтүрсөм деймин бетбакты,
Чочуймун кеңеш заңынан...

Сүйлөсөң мизиң майтарат,
Кекээри ичте байкалат...
Өлтүрсөм деймин арга жок,
Байсалын кошо найзалап.

Көрөр күн эми не болду?
Ичкеним менин кээ болду...
Саан сурап жүргөн топорлор
Бийликке бүтүн ээ болду...»

Ындыны өчүп бай-манап,
Далдаарып калган кайсалап.

Эңсеген менен өңгүрөп,
Өткөн күн келбес кайталап.

III

Кайдан дебе кубанычты, кайгыны.
Кээде учурайт кең дүйнөнүн тардыгы...
Жаман, жакшы жүрөт тура жанаша,
Ойдогудай боло бербей бардыгы.
Башка келбей кээ бир адам түшүнбөс,
Ден соолукта, эсендикте байлыгы.

Күндөр өтүп кабар келди Байжандан...
Капалдагы как төгүшкөн майдандан.
Адреси: Жети-Суунун фронту,
Ак кар баскан Жунгар тоосун айланган.
Бешинчи полк, батальон экинчи,
Өмүр, күрөш совет үчүн арналган.

Партизандар отряды Токмоктон
Барган эле, жоого кирди коркпостон.
Жер жайнаган Аннековдун солдаты,¹⁵
Дөгүрсүнүп жаткан эле тоотпостон...
Тынымы жок ажал бүрккөн пулемет,
Жандын үшүн алган үнүн токтоткон.

Кыймылы жок аккан суунун күзүндө,
Муз чактырып, от жактырып түтүнгө,
Ызгаар жутуп Ала-тоосу Жунгардын,
Бороон улуп ойдуңунда, түзүндө:

¹⁵ Жети-Суу фронтуна жөнөтүлгөн, 1918-жылдын башында Токмокто уюштурулган кызыл партизандар отряды ак гвардиячылардын армиясына каршы согушта айыгыша салгылашкан.

Карышкырдын изин куюн учуруп,
Кыш чыкылдап, чилде өзүнүн күчүндө.

Ак солдаттар уюп алган Капалга.
Кызыл полктор чыккан ыйык сапарга.
Ар бир жоокер өз милдетин так билип,
Эстеринде келбегени шапарга.
... Чабуул, чабуул! Улуу чабуул башталды
Жер дүңгүрөп, таң сөгүлүп атарда.

Ким ооко учуп, ким калары табышмак...
Ким эр жүрөк, ким суу жүрөк таанышмак.
Эки тарап теңтайлашты тирешип,
Күчтүү экенин, качпастыгын... аныктап.
Ташка тийип, жанга тийип учкан ок,
Ажал ачты адамды адам айыптап...

Аяктай таш чексиз тийип кереги,
Өңүт берип жалгап талаа тереги,
Каптап барат, сойлоп барат кызылдар,
Бой жашырып олпок кырдын тереңи.
Чукул келди аркы тарап, бу тарап,
Жакын калды кимди кимдин жеңери.

Согушунун ыкмалары кубулуп,
Жарк-журк этип кындан кылыч суурулуп,
Ал аңгыча каптал жактан качырып,
Шпор тийип, атка камчы урулуп,
Бешинчи полк биринчиге жол ачты,
Жоо чачырап заманасы куурулуп.

Жоонун үшүн кетиришип аткылап,
Чаап баратып киши кулап, ат кулап,
Кызыл кыргын ортого алып кыргыздар,

Кылыч тийип сааты жеткен баш кулап.
Ошо күнү кайгы аралаш жеңишти
Кабыл алды кан боёлгон Ак-Булак.

Диттей албай жоонун көзү чымырап,
Ат секирип, окопторго чым урап.
Жеңиш биздин жерде болду дегенсип,
Муз астында ырдайт булак шыңгырап.
Ал күндөрдүн унутулгус күбөсү –
Кан майданды кабыл алган Чым-Булак.

Кайсы сулуу, аттиң жесир калды экен?
Кайсы бала шордоп жетим калды экен?
Кайсыл эне шер уулунан айрылып,
Кабар жетип эс-учунан танды экен?
Күн менен түн алмашкандай оош-кыйыш,
Чиркин дүйнө кең дагы экен, тар да экен...

Тоо баласы желдей сызган атка ынак,
Кылыч сууруп баратканда чапкылап
Ок жаңылып, Байжан кайтты дүйнөдөн.
Баатыр өтөр кан майданда күч сынап.
Кара башыл «адаммын» деп жүргөн бар,
Жакшы, жаман туура келер ук чыдап!

Орус менен казактын көп уулдары,
Зор күрөштө болду элинин курманы.
Сулуу жардын, энелердин көз жашы
Нечен агып, нечен ирээт кургады.
«Милдетимен кутулгамын» дегенсип,
Баш көтөрүп жоокер көңүл бурбады.

Өлбөйт алар, жашайт даңка бөлөнүп,
Мүрзөсүнө ыраң чыгат көгөрүп.

Өтмөк адам, өткөн артык күрөшүп,
Келбеген соң тирилип же төрөлүп.
Тирүүлөргө кайгы түшөт, таналбайм,
Жеңил эмес жатса кырчын эр өлүш...

Тийди бекен текебердин кесири?..
Жаштык курчу, жеңишине эсирүү?
«Тулпар алда, курал колдо болгон соң,
Күнөө болот душманды соо кетирүү!..»
Байжан шонтип сая түшүп алчу эле,
Тагдыр экен, түштү кыйын өкүнүү...

Адаты бар, ар бир элдин салты бар,
Ар нерсенин ыксыз, ыктуу шарты бар.
Жамандыкка, жакшылыкка тик туруп,
Кызмат кылмай кыргыздардын наркы бар.
Жаман, жакшы башка түшүп турганда,
Оң мамиле – ошончолук баркы бар.

Аай бир тууган, боору бирге жаралган.
Шум кабарды Байсал «кат» деп жаңы алган.
Ачып окуп, караңгылап көңүлү,
Бир оокумда демин тартты араңдан.
Жылып келип тырмагынын учуна
Кылга илинип турган окшойт араң жан...

Жүрөгүнө тикен ширеп сайылып,
Тикен уусу бүт денеге жайылып.
Нече мынча оор элең сен кара өлүм,
Бир тууганды бир туугандан айырып?..
Кайраттуу эле. Кайратына не болду,
Кайрат дагы кетеби же айнып?..

Жо-жок анча созулган жок мөгдүрөө,
Дүбүрт чыгып, аттан түштү ким бирөө.
Кармыш экен, көнүлү ачык күлүңдөп:
– Айнаш кайда? Биздикине жүргүлө!
Коюн союп атат Сулайман.
«Даам берем» дейт таар чапанчан «бай» күйөө.

«Бай» деген сөз угулду бейм жагымдуу,
Билер-билбес жылмайып ал сабырлуу.
«Шек алдырбайм» деген менен канчалык,
Мурдакыдай эмес азыр жалындуу...
– Үшкүрүндүң эминеге мынчалык?
– Жел урган го, сыйкы, каптал жагымды...

Анда эмесе Айнаш келсин баралы.
Капа кылуу болбойт күйөө баланы.
Кармыш ага боло кетти кошумча:
– Казан-аштуу болуу да бар талабы...
Жакшы көргөн санаалаштар тамак жеп,
Акыл айтып, бата берип тарады.

Күлүк санаа ойго-тоого урунтуп...
Айтты Байсал Темирбекке, пир тутуп.
Ал маңдайын бир чапты да, томсорду,
Ошо замат кайда экенин унутуп.
Акыл курап, жакындарга кабарлап,
Темирбектин турган кези угузуп:

«Оо, Жанаке, сөзгө көңүл буруңуз!
Эки жайда мен болоюн кулуңуз!
Айтчы элеңиз: «Башка кыйын күн түшсө,
Кайрат керек!» Белди бекем буунуңуз!
Кош айтышып ким өтпөгөн дүйнөдөн,
Окко учуптур кан майданда уулуңуз».

«Чур» дей түштү жышааны суук өкүрүк,
Боорду мыжып, кандуу жашты төктүрүп.
Бир заматта күндөй ачык жүздөрүн
Туман бүркөп, паанайын жер чөктүрүп.
Жанузакка көңүл айтып, бата окуп,
Бир мезгилде эл тарады өкүнүп.

Каргап-шилеп «согуш» деген эмени,
Зыркыраткан айланайын энени.
Туюп калды башка нелер келерин,
Узак ойлоп, жаны ачынып эл эми:
«Түбөлүк даңк курман болгон эрлерге!
Жеңиш кансыз, таалай ансыз келеби?!.»

* * *

Зеңгиреп Жанузагың уулун жоктоп,
Чыйралып кайра баштан күчүн топтоп,
Караса көзүн ачып кең асманга,
Күн турат көмкөрүлгөн казан окшоп.
Кайгысын бөлүшүүгө келгендерге
Кайрылды сабыр этип анан токтоп:

– Ыйлаармын, бара-бара басылармын.
Кайгырып, анан кайра жазылармын.
Шум өлүм суутпай коёт кимдин көөнүн,
Беш кетмен чымга мен да жашынармын...
Сөзү бар: «Сабырдуулук этмек керек,
Өлгөндүн шору» деген жакшылардын.

Кай бири ойго батып, ичтен тына,
– Карыя, баракелде кайратыңа!
Балаңдын топурагы торко болсун,
Эл уулу деген ошол! Чыда, чыда!

Жакшы кеп жанга кубат алып келип,
Басылды олтургандар жашты сыга.

ТӨРТҮНЧҮ БАП

I

Булуттар таарынгансып бүркөлүшүп,
Капкайда көчүп барат чиркелишип.
Тоо жели атыр төгүп, соолук чачып,
Адамдар эскиликтен жийиркенишип.

Ачылып кең дүйнөнүн кең эшиги,
Дем алып эрки менен кең-кесири.
Окууга канан жайып, өзгөрүлүп
Мал менен тоодо жүргөн эл кесиби.

Жыгылып эски терек түбү чирип,
Түгөнүп өмүр берген суу ичилип.
Жер бети жаандан кийин жашаргандай,
Башталды күнү жарык тиричилик.

Айрыкча энелерден жаш тыйылып.
Теңдигин муунтуп жүргөн жип кыйылып.
Ааламга күн тийгизип кеңеш жолу,
Жүрөккө эргүү келип, күч жыйылып.

Өткөндүн энеге өткөн сыйы жалган.
Зыркырап бороондордо ыйы калган.
Кошулуп соккон желге үн алышып,
Шыңгырап булактарда ыры калган.

Жаңырып аскаларда үнү калган.
Жүрөктүн күүсүн шамал күбүп алган...
Урунуп аркы тоого, берки тоого,
Адырда кырчын жаштын гүлү калган.

Талаада жашы тамган чөп саргайган.
Денеге турмуш каары уусун жайган.
Эс-учу сендиректеп, башка тийген
Чак этип ыргыткан таш кайдан-жайдан.

Жылдызда көздөрүнүн оту калган,
Уктабай Айды карап көзү талган.
Турмуштун деңизинде алдас уруп,
Жакшылык үмүт менен өзү калган.

Элестеп ырга жаздым кай бирлерин.
Айтпадым зээним кейип кар бир жерин...
Баарына чыдамкайлык эрки менен,
Акыры жеңип чыккан энелерим.

Телегей өткөн күнгө айтып наалат,
Айнашын теңдешине берди каалап.
Эненин сар-санаасы тынып калды,
Өмүрдү ошо күндөн кымбат баалап.

«Кызымдын эсендигин көрөмбү» деп,
«Куу тумшук кандай күндө төрөлдүң?» деп,
Өмүрүн кейип-кепчип өткөрчү эле,
«Бактынын жолу неге бөгөлдүң» деп.

Кутулуп бай-манаптын кырсыгынан,
Дем алып эркинирээк, жаны тынган.
Эсинде жаман күндөр, жакшы күндөр,
Мертинип бий, болуштун шагы сынган.

Жаш кетти аккан суунун шары менен.
Муң кетти эрип кыштын кары менен.
Көңүлдү чөгөт кылып мыжып жүргөн
Дарт кетти айыкпаган дары менен.

«Кудай аа, мындан көрө өлсөм» деген,
Турмуштун кыйноосуна болбой ченем.
Ал эми күлкү жазып бырыштарын,
Көбүрөөк жашоону ойлоп жүрөт энем.

Сумсайып качып кеткен өткөн күнкү,
Жымыңдап кайра келди күндөй күлкү.
Көзүнө от жарыгы балбылдады,
Жылдыздар тартып кеткен өткөн түнкү.

Деңиздин сүзүп чыкты толкунунан,
Лениндин колу сүйөп колтугунан.
Бар экен бак-таалайы, аман калды
Аз жерден зоого, жарга соктугуудан.

Балача жаңы заман күлүп келди,
Тарады көөдөндөгү күйүттөрү!
Айыкты жан сергиткен таза абага
Жүрөктүн дартка айланып күйүккөнү.

Ал эми солгун какпай эргип согот,
Бошогон муун чыңалып, күчкө толот.
Ал эми жашы тамган чөп саргайбай,
Көгөрүп тура берет кокту-колот.

Негедир чүтүрөйүп азып өңдөн,
Өзүнчө күңгүрөнүп түшпөй дөңдөн.
Артыкбай мал туягын карап жүрүп,
Өмүр бой жалгыз үйлүү, мерез көнгөн.

Байлардын дөгүрсүгөн айы кеткен.
Жыландай белге чапкан шайы кеткен.
А бирок, зымырылат ичтеринде,
Баш тартып кээ бир кезде «мындай» дештен.

– Таалайга шүгүрчүлүк келтирели!
Дечү элек «Кудай буга жеткиреби?» –
Темирбек туруп кетти этек кагып, –
Байларга күндүн батып, кеч киргени...

БЕШИНЧИ БАП

I

Күн кызылын кара көйнөк түн уурдап,
Көк асмандын жылдыздарын сулуулап.
Тынымы жок жаратылыш дүйнөсү,
Өмүр бою кубулат да, кубулат.

Акылмандын оюн уйку карактап,
Сулуулардын көз кирпичин кабаттап,
Кадам сайын жакын болуп коркунуч,
Бөрү менен ууруларга таң атмак.

Кең дүйнөгө шаан-шөкөт табылып,
Айы батса, күнү кайра жаңырып.
Тиричилик амалында тирүүлөр,
Жаны тынбай таңдан кечке жабылып.

Чагарактап өздөрүнчө эрсинип,
Жүргөн манап, сүткор байлар мертинип.
Кайда барса биздики деп бул өкмөт,
Атка минген куур тончондор менсинип.

Кармыш ырдайт: «Бакшы, молдо, бүбүлөр,
Бай, манаптын ити болуп үрдүңөр.
«Кан чыгарып, сыйынгыла кудайга,
Жаңы өкмөт жыгылат» деп жүрдүңөр.

Падышаңар, болушуңар каякта?
Айтчы кана, бөлөп койсо манатка?
Туулдуңарбы өмүрүңөр өткөнчө,
Жынжырлаган даңгыт окшоп манапка?»

Баягыда отко күйгөн эмеспи,
Мамыраалы куу тумшуктун денеси.
«Султан менин баламды өрттөп ийген» деп,
Селсоветке ыйлап келген энеси.

– Бул дүйнөгө неге келдим жаралып,
Жан башка экен, өлө албадым каалайык.
Тирүү жүргөн сөлөкөтүм болбосо,
Жарык дүйнө маа көрүнөт карайып...

Колдо таяк, илкип басат өбөктөп,
Курган эне ыйлайт-ыйлайт өрөпкөп.
– Султан кайда? Берчилечи колума,
Күтпөгөндүр: «Келме кезек келет» деп?

Султандын баласы өлсүн, баласы өлсүн,
От жутуп мен көргөндү а да көрсүн!..
Жок, өлбөсүн, энелер, бала өлбөсүн,
Мен көргөндү эне аттуудан жан көрбөсүн.

Кагылайын Мамыраалы чолпонум,
Калк ичинен карааңызды жоктодум.
Карды ачпасын, оорубасын дечү элем,
Кара күчкө айтып жүргөн окшодум...

Билген менен бар экенин бир өлүм,
Өлө албастан эл ичинде жүрөмүн.
Көргүм келет Султан кантип өлгөнүн,
Көрөмүн деп үзүлбөйт ов, күдөрүм.

Айланайын сүйөө болгон эл-журттан.
Мен энемин күнөөсү жок кан жуткан.
Өч аламын, эмки кезек меники,
Кайда жүрөт кара жүрөк «хан» Султан!

Кай биринин жашы жымжырт төгүлүп,
Кай биринин кабыргасы сөгүлүп,
Кай биринин төбө чачы тик туруп,
«Өч алабыз» деди кээси сөгүнүп.

«Султанды эми тургузбастан биерге,
Айдайт экен жер түбүнө, Шиберге...»¹⁶
Сөз тарады эч ким мурун укпаган,
Дуулдай түшүп, тымый түшүп бирерде.

Жел учуруп жеткиреби түн менен?
Билип алат Султан кандай түр менен?
«Чыдай албайм» деген сөзүн кубаттап,
Муштум түйүп дагы кимдер дүрбөгөн...

«Кызматыңыз сиңген эле, таналбайм,
Сиз кетсеңиз мен биерде калалбайм.
Өзүнүзгө кызмат өтөө милдетим,
Оюм ушул, башкача акыл табалбайм».

Кошоматчы, коркуп калган Батмандай,
Эч нерсе жок жанына анын баткандай.

¹⁶ Шиберь – Сибирь

Өмүрүндө сүйлөгөнү ушудур,
Чымырканып бек алдында жазганбай.

Күйүп-бышып Кармыш ырчы айткандай,
Коонун талап алган ушул Батмандай.
Алигиче күнкорлонот жалтайлап,
Жер жок окшоп өз бетинче баскандай.

Султан аны көзгө илчи эмес демейде,
Жем ыргытты тиктеп туруп кедейге:
«Атанын чын баласы деп сени айтат,
Чогуу олтуруп чай ичели, кел өйдө!»

Чарк имерип оң мамиле аз гана,
Төргө чыкты жылуу сөзгө настана.
Компоюңку болгон окшоп тең ата,
Айтканын бүт алтын көрүп нак гана.

Кол астында өткөрсө да көп жылын,
Чындыгында билбейт анын эч сырын.
Ак ниет кул, тузга кара санабас,
Ар-намысты ойлоо деген жок ырым.

Бети тултук, чекеси тар, сом мурут.
Ичсе кымыз чак келбеген бир кудук...
Паанайы пас, кээде дөдөй, кээде орой,
Чоочун көзгө компоюңку бир туруп...

Султанга бир буйлалаган кара нар,
Тирүүлүгү, өлүгү да барабар...
Жибин үзүп кете алган жок кулдуктан,
Мурас кылып таштагансып бабалар...

Султан болсо катуу, кээде бош...
Кээде кекчил, кээде албуут, кээде жоош...
Жамандык эч келбечүдөй колунан,
Жанын үрөп боло калат кээде дос.

Караан үзүп дос-жар көздөн учканда,
Батмандайдын ак пейилин укканда,
«...Антсем бекен? Минтсем бекен?..» заматта
Нечен түрлүү ойлор туулду Султанга.

«Бул доңузду кайсы жакка урунсам?
Эгер антсем... Кылбас бекен будуң-чаң?..»
Таштап койду кайырмакка жем сайып:
– Сен жөнүндө ойлочу элем мурунтан...

Кол баласың, колумда өстүң, Батмандай,
Минсе дегем жылкы ичинен ат тандай.
Үй көтөрүп, колукту алып бермекмин,
Ансыз калмак эр милдети акталбай...

Тоскоол болуп келатпайбы тигилер...
Байсал катуу, арты кандай ким билер?..
Батмандайым, жөн билгисиң, эсиң бар,
Жакын-алыс ушундайда билинер!..

Батмандайым, сен ошондон кемсиңби?!
Көөп баратат көзүнө илбей эч кимди...
Айла болсо, эл ичинен караанын
Көргүм келбейт, сенден секет кеткирди...

– ...Эмесеби, мен аныбы... эмесе...
Томоякты... башын көккө теңесе?..
Султан башын ийкеп койду «ошент» деп,
Барк албайт ал болгондугун келече.

Боюн жазып ак шейшепке жатпаган,
Сөзгө уюду арбап, жеңил мактаган.
Кудуң этип ууртун жайып, күйшөлүп,
«Убадага бек турам» деп, кайтты анан.

II

Өттү күндөр жаан-чачыны аралаш...
Табийгатка болгон өңдүү өнөкөт...
Ошо сыңар өттү курбу-санаалаш,
Ага кошо Султан күткөн сөлөкөт.
Чамгарактап доору жүрүп турганда,
Анжыянга эмгиче мал жөнөтмөк.

Акыл курап түрүү чакта Абдылда
Илик-жилик күтмөк болуп алыстан,
Чимирилтип боз жоргону алды да,
Көк-Арт ашып Жалдабатка барышкан.
Даңктын, пулдун күчү менен кошулган,
Күлүм сулуу Көк-Жаңгактын Багыштан.

Жүздөрүнөн мээр төгүлүп, нур жайнап,
Дасторконго үйө төгүп мивадан,
Тон кийгизип кудаларга, кур байлап,
Шаани менен, салты менен сыйлаган.
Ал өрөөндө теңдеши жок Күлүмдү,
Кыз төркүнү кыйласына кыйбаган.

Урмат менен билгизип сый, сыпаатын,
Улак берип, дубанга ат чаптырып.
Асемдешип минип кетер кыз атын,
Тумар тагып, жибек үртүк жапыртып.
Узатышкан «Аркалыкка кеттиң» деп,
Ак жолуна күмүш теңге чачтырып.

Түштөгүдөй өтүп кеткен бир кезек,
Бир кылт этип түштү эсине Султандын:
«Куугунтук жеп тууган элде жүрбөсөк,
Өлгөнү не, тирүүсү не куу жандын?
Ушунчамда жолум тапсам оң болор.
Сөзүнө да калып жүрбөй туугандын»...

Эс-мас болуп батып ойдун түбүнө,
Көз тунарып, өчтү жүрөк жалыны.
Сүйкүмү жок кабар угуп күнүгө,
Кедейлердин баш терисин тааныды...
Бир оокумда үшкүрүнүп алды да,
Өз билгенин өз бетинче наалыды:

«Чыңыртып кулун байлап жашыл төргө,
Тигилип жумурткадай аппак өргөө,
Чардаган күндөр кайда? Күндөр кайда?
Өлсөм бейм зоодон учуп, түшүп көлгө...

Байсалды түшүрбөдүм жайып тузак...
Жалынсам кабыл албас жайып кучак...
Жалынбайм, жалынбаймын, жалынбаймын,
А көрөк жүрөгүмө урам бычак.

Касташып кол салгыдай бир өзүнө,
А баса, анын кылган күнөөсү не?
Ал кеңеш, мен падыша жолу менен,
Ар доордун түнү өзүнө, күнү өзүнө...

Канткенде мен аларга кошуламын?
Кошулбайм. Алар кошпойт. Чочунамын...
Баш ооган башка жакка ооп кетсем,
Сагынам туулган жердин топурагын...

Арданып өлгөнүңдө не табасың?
Өлүмдөн анда неге кеп саласың?
Колумду төбөмө алып кетсем кантет,
Бет алып казактардын кең талаасын?..

Тааныган бирөө көрсө арданармын?
Эмесе, апсел болор барбаганым?
Адашып акмактарча акылыңан,
Султаным, өзүңдү өзүң алдабагың?!

Жо-жо-жок, тууган жерде туруш кыйын.
Кулактын кужурун жеп күндө жыйын.
Биерге ыраазымын, ыраазымын,
Күн сайын көрүп атам элдин «сыйын»...

Болбостур дөдөйлөрчө көздү жумсак,
Бул өкмат иймек беле мага жумшап.
Көбөйүп барат күндө күбүр-шыбыр,
Эмесе кеткеним оң жылуу-жумшак...»

Олтурду терең ойго батып анан...
Үстөкө-босток кейиш басып жалаң.
Чайпалтып жымжырт турган бейпилдикти
Батмандай кирип келди айтып салам.

– Кел, олтур! Эки жакта эмне кеп?
Уктуңбу? Билинбейби жогортон шек?
– Кээ бири, бегим, сизди айтып атат:
«Жакында жер көңтөрүп айдалат» деп...

Карады суук көз менен олурая,
Жаккан жок бу жолку сөз «олуяга».
Батыштын асманына манат жайып,
Кызарып батып кетти күн уяга.

Жеңдирип өзү тапкан акылына,
Сүйлөштү тууганына, жакынына.
Беймалал ак жаздыкта баш тийишип,
Сыр айтты жакшы көргөн катынына:

«Кең дүйнөгө батпай турган көрүнөм...
Чочуп жүрөм түшүмөн да, өңүмөн.
Кулап кетти кудай урган Николай,
Акыл тапчы, кандай кылсам эми мен?

Сезип турам кырсык кайдан келерин.
Кол кириңдей белем бакты дегениң...
Пендечилик, турмуш сырын билсемчи,
Алап жүрүп төшкө бир күн теберин...

Күкүнайым, кандай айла табасың?
Кеңеш бергин кайгыларым тарасын!
Кетсек кантет, тобокел деп бет алып
Казактардын асмандан кең талаасын?..

Кетсек кантет, кетсек кантет кечикпей,
Сыр билгизбей, жан адамга кезикпей?
Күкүнайым, башка түшөр сыйыртмак
Жакын калды төрүң менен эшиктей...

Бу кордукка Сукең кантип чыдасын?..
Күкүнайым, айласыздан угарсың.
Тилимди алып мени менен жүрбөсөң,
Зили түбү чачыңды бир жуларсың...

Сен өзүмө: Улуу тоодо уларсың...
Убай менен айтканымды угарсың?
Оюңду айтчы, мезгил чукул күтө албайт,
Сүйүп койчу, улуу жолум узарсын!

Ай, күнүбүз ачык эмес мунарып?
Кызыл кымын өрт болбосун уларып?
Эки Кемин жай болбостой өңдөнөт,
Тилимди алсаң, окчунураак туралык!»

Баятан мыдыр этпей сөзүн угуп,
Кылыксып, кылдат менен көңүл буруп,
Турмушта таксып калган Күлүм сулуу,
Сүйлөдү алды-артына байкап туруп.

Жүрөгү эски дартын козгоп бурап,
Азгырып төркүн жакка тартып турат.
Оңтою күтпөс жерден келе калды,
Эгерим мындай кезди таппайт сурап.

Төркүнгө бир мертебе барган эмес.
Күлүмжан жаштагы эмес, карган да эмес.
Ойт берип, оң көңүлү кармай калса,
Кылтылдап шайырдыгы... калган эмес.

Сүйлөдү оң жагына имерилип,
Элпек кол моюнга арта жиберилип.
«Кутулбас акыл качып өзүңдөн,
Мен аны алда небак жүргөм билип...

Бекзатым, тентип кетиш намыс болор!
А бирок, мындай жерде кимдер оңор...
Кеткен оң, а түгүлчү, сыртын салып,
Табалап тургансышат аска, зоолор...

Түзүктүр кайын журтка барганыбыз!
Бекзатым, мени алгандан барбадыңыз.
Сый менен тосуп алар, «сырды» билбес,
Азаяр бара-бара арманыңыз...

Чоочун эл сыйчыл келет, кеги да жок.
Биердей жаман апаат кеби да жок.
Тааныбайт кимдигинди, бектигинди,
Кулак тынч. Жүргөнүндө шеги да жок...»

Көңүлгө кыт куйгандай уюп калды.
Султанга мындан бөлөк арга барбы?
Бекитти: «Кетмек» болуп убадасын,
Урматтап өмүр шерик алган жарды.

Чыгыштан супа салып таң сөгүлдү.
Алыстан тоо каркайып, шаң көрүндү.
Куттуктап, адамдардын таманына
Асмадан үбөлөнүп нур төгүлдү.

Ар кимдин тиричилик дүйнөсү бар.
Бирөөнүн сүйгөнү бар, сүйбөсү бар.
Карасаң ар ким алек өз бетинче,
Күлүмдө тилек кошуп сүйлөшүү бар...

«Тилмеч уул жолукса» деп ушу бүгүн,
Тынымсыз кирип-чыгып ойлойт Күлүм.
Толукшуп турган жайдын бир күнүндө,
Арнашкан бир бирине сүйүү гүлүн...

Анакей, келе жатат жорго минип,
Турган бейм, айттырбастан өзү билип...
Ал неси? Төмөн карай колун шилтеп,
Заматта кайра чыкты үйгө кирип...

Дагы эле сөзү бар го түгөнө элек?
Качантан пайда болгон жүрөк ээлеп.
Болбосо, алды бекен башы менен,
Жигитти миң кубултуп чүрөк ээлеп?..

Айылдан буйтап барып обочороок,
Биртике күтүп турду жолун тороп.
...Ал анан чачындагы чөптү терип,
Сөз күттү жеңесине берип конок.

– Өкүнбөй, көңүл буруп ук, Тилмеч уул!
Чын сырым, эң акыркы коштошуум бул.
Айнектей эл ичинде бир жигитсиң,
Энелер жигит тууса, сендей эле туур...

Кастарлап кадырлашкан кайним элең,
Жаныңдан карыш алыс кетпес элем;
Элиңде мурдакыдай болсо тынчтык,
А балким, туз-даам тартса кайра келем...

Тилмеч уул, кадыр-көңүл калышпады.
Кечирсин, жараткандын калыстары...
Кечирсин суу жээгинин жалбыстары,
Шуулдаган, кол булгаган камыштары...

Ойлоорбуз көз ымдаша жарышканды.
Ойлоорбуз тай-кулунча алышканды...
А бирок, ойлогондо эмне чыкмак,
Ал күндөр караан үзүп алыс калды.

Келермин же келбесмин тагдыр билет.
Жүрөрмүн сени көрбөй, өмүр тилеп.
Болбосо пендечилик, унутпасмын,
Көөдөндөн эң акыркы чыкканча илеп.

– Кетпейсиң, андай болсо, алып калам!
– кой, жаным! Оозуңа алба, ал сөз жаман.
Андайга тирүү туруп чыдай албайт,
Өлтүрүп, андан кийин өлөт агаң...

Суктантып күн чырайлуу жаркынына,
Оп тарткан ысыгына, салкынына.
«Тилмеч уул» арман билбес жаш учурда,
Ойногон темгил жасап алкымына.

Тилмеч уул «Тилмеч» бойдон кала берсин.
Жеңенин мээримине кана берсин...
Алаксып, алар менен ишибиз не?
Кечикпей кетчү жакка бара берсин.

Ш

Тынчы кетип, уйку аралап аз гана,
Таң азандан Султан чыкты аттана.
Жалгыз чыгып Жылаңачтын тоосуна
Карайт «бирөө укпасын» деп сактана.

Жалгыз атчан, жалгыз өзү чокуда.
Ушу жерде эч нерсе жок чочууга.
Желге угуза сүйлөп койду өзүнчө:
«Мындан ары болбойт эми созууга...»

«Кунанымды кул минди» деп ардана,
Баякыда киши өлтүргөн ал кана?
Азыр алсыз, ойлобогон мындайды,
Дөөлөтүнө, мансабына алдана...

Наалат айтып заманга, башчыга...
Алды-кийнин ойлойт... ойлойт саксына...
Кабыргага таяп алып камчысын,
Айланасын карап турат жаш сыга.

Кырка-кырка бийик тоого көз арта,
Карайт, карайт кадаланып көп кайта.

Каңырыгы түтөп жатты Султандын,
Күңгүрөнүп бир айтканын миң айта:

«Кош болгун, Сары-Күңгөй, Ой-Карагай!
Көркүңө моокум канбас көз кадабай.
Кош болгун, жер сонуну эки Кемин,
Сулуусуң бойго жеткен кыз баладай.
Башыма кылыч такап турса дагы,
Өзүңө, кетмек белем бир карабай.

Кош болгун, Кемин суусу шаркыраган,
Күмүштөй күн нуруна жаркыраган,
Ысыкта жан сергитип тоонун жели,
Жытына жыпар кошуп заркыраган.
Өтөрмүн мээриминди, салкыныңды
Сагынып, азабыңды тартып анан...

Жайлоондо үзүр сүрүп дуулап жаттым.
Түзүңө улак тартып, күлүк чаптым.
Арга не, буйрук экен, буйрук экен,
Айланып акыр түбү муну таптым.
Бар чыгар: көрөр күнүм, ичелек суум,
Бар чыгар, ушу менен бүтпөс бактым.

Кош болгун, тоонун кулжа, аркарлары
Унуткун, зоого камап аткандарды.
Сени эмес, адамды адам аябасын –
Уксаң да, түшүнбөссүң айткандарды?..
Билбессиң билбегениң дурус болор,
Бак тайып өз жолунан кайткандарды.

Кош болгун, Арчалуу-Төр, чалкып жаткан,
«Кулдарга» ат карматып, улар тарткан.
Боо-Жетпес, Акташ-Короо, Баш-Четинди,

Койнуна сан жетпеген элик каткан.
Кош болгун, Кара-Жылга, Чоң-Ыңырчак,
Боорунан алма күбүп, өрүк каккан.

Элдин да, жердин да бар тарыхтары,
А түгүл аккан суунун арыктагы...
Өзүңдөй болбос, бирок, бар эмеспи,
Оймоктой жылчыктын да жарыктары.
Кош болгун кожогаттуу кайран Көк-Жон!
Жайнаган ышкын менен сарымсагы.

Жоргочон куш кондуруп бир колума,
Ыргытып токойдогу кыргоолуңа,
Алдырып кара курду, кекиликти,
Чыкчы элем ат ойнотуп кыр жонуңа.
Кош Кемин! Унутпаймын, унутпаймын,
А бирок, дитим барбайт кул болууга.

Кош болгун, эки Коңур, Кер-Табылгы!
Сен тууган, эл бийлеген эр жаңылды...
Өзүңдөн намыс айдап кетип барам,
Калкалап качканым жок өз жанымды.
Кылычым башка тийбей, ташка тийип,
Кызытты теги долу өз канымды.

Кош Кемин, Жашыл-Көлдөй көлүң менен,
Ырысы мелт-калт болуп төгүлбөгөн.
Тойтойлоп, кыз кубалап, күлүк чапкан,
Бээ байлап, гүл жайнаган төрүң менен.
Бир кетмен топурагың буюрбаптыр,
Жолум тар, келечегим көрүнбөгөн...

Тоолорум, көгөрө бер арчаң менен,
Өмүрүң тарыхка бай, аркаң кенен.
Жок эле, караманча ой жок эле,

Ушинтип ара жолдо калсам деген...
Төрөлгөм ушу жерден, ушул элден,
Кылчактап кыялбаймын анткен менен.

Бийликке кимдер келип, ким кетпеген!
Күн чыкса көктө жылдыз барбы өчпөгөн!
Чор таман, тексиз жандар киши болуп,
Эл бийлеп калганына мен өрттөнөм...
Кең дүйнө, сага батпай калганымбы,
Өзүмө өөн көрүнүп бул өз денем...

Кош Кемин, жайлооң менен Көк-Ойроктой,
Азгырып көркүң менен көп ойноптой.
Жетишер ушу турган абалым да,
Кош болгун, зээн кейитип көп ойлонтпой!
Балаңды, көп көрүнүп жеридиңби,
Өзүңдө мурдакыдай той тойлотпой...

Жок антип жерибедиң, жерибедиң.
Эркине падышанын көнбөдү элиң.
Ок атып адилетсиз доорго каршы,
Кармашты канга батып эки Кемин.
Билсем да ичте болуп, кай бирлерин,
Билбедим, падышанын жеңилерин.

Чын эле күнү туулуп эптүүлөрдүн,
Уяты кетип бүткүл «эстүүлөрдүн»,
Тайгалак чың жол экен, тайса кеткен,
Кастарлап тапкан жолу эскилердин...»
А бирок, деми буулуп айталган жок
Жаңыдан тапкан жолун эмкилердин.

Дагы эле бир ордунда турат жалгыз,
Ойлоно, көз жиберип жакын-алыс.

Жүрөгүн селт эттирип булкуп алды,
Кеминди курчап турган тоолор тааныш.
Туш келбес көрүнгөндүн бактысына,
Өмүрдө бул өңдөнгөн жерди табыш.

«Көз ачып бул дүйнөгө төрөлгөн жер,
Бак тайып кетеринде унутту дээр...
Биерде ылым санаар жан көрүнбөй,
Өзүңдө калды жалгыз энелик мээр.
Кубатың үзүр болсун өмүрүмө,
Өбүүгө кучак жайып, уруксат бер!»

Ал анан мелтиреди турган бойдон.
Казыктай дал чокуга кагып койгон.
Күңк этип бир оокумда, чочуп кетти:
«Чыкпассың кыяматта, жерим, ойдон!..»
Жүрөгүн басып анан жата калды,
Балача куру калган аштан-тойдон...

Үшкүрүп, карады анан көктү Султан,
Көөдөндү тепкен жашты төктү Султан.
Өзүнчө зээн кейитип, «кош» айтышып,
Астынан «тоо, ташынын» өттү Султан.
Арбакка куран окуп аттанарда
Жалынып турган жерин өптү Султан.

Неликтен наалып жатат жаратканга?
Муң-зарды билишеби манаптар да?
Мынчалык жер-суу кымбат көрүнбөгөн
Турпанга үркүп кетип баратканда...
Ал эми неге кымбат көрүндү экен
Кетээрде көзгө чоочун тараптарга...

IV

Түн алмашты бир күн өтүп катардан,
Ушу бүгүн күлүк минип аттанган,
Таарынгансып жан адамга сүйлөшпөй,
Батмандай шарт жөнөп кетти азандан.
Өздөрүнөн башка киши билалбайт,
Бир нерселер... алып келди базардан.
Жашырган жок, Күлүм алып ооз тийди,
Теп тегерек эки куржун базар нан.

Кыртыштары кылча сүйбөй эч кимди.
Ушу бүгүн араң... араң кеч кирди.
Баса кийип кыюсу жок калпагын
Батмандайы: «Даяр, бегим!» – деп кирди
Күлүм анын кешпирине бир карап,
«Оодар!» деди, берип темир депкирди.
Аксарбашыл ирик сойгон «түлөөгө»,
Кыра туурап, шымаланып жеп кирди.

Батмандайы даярдаган ат токуп,
Көнгөн оён шапа-шупа бат токуп.
Капшыттагы арча дөңгөч үстүндө
Куш олтурат жалкоолонуп жем чокуп.
Ким жиберип, не жазганын ким билсин,
Отко ыргытты Султан эски катты окуп.
Кайда барсаң мен даярмын дегенсип,
Куш таранат чокуганын токтотуп.

Жай баракат элдин арты жатканда,
Сур булутка Ай кылтыйып батканда,
Көлөкөсү шоодой болгон үч караан
Кыя тартып баратышты капталда...

V

– Биз көргөн күн – турмуштун бир күкүмү...
Батмандайым, айтчы жума күнкүнү!..
Жолго чыктык! Күлүм уксун, куш уксун!
Кыраан бүркүт кантип алды түлкүнү?..

Укпаса да, билген окшоп Күлүмжан,
Кошуп койду: «Эр сайышка туулган!..»
Жакында эле каза болуп Жанузак,
Басыла элек айылдагы чуулган...

Чаңкай түштө күтпөс жерден айрылып,
Жаш-карылар жашын төккөн кайгырып.
Айттырганча Батмандайды дөөрүтүп,
Акын айтсын ызаат менен кайрылып:

...Жанакемди мурап шайлап айылга,
Алыш бойлоп ээн-жай жүрдү жайында.
Атын тушап, эс алам деп түш ченде,
Жамбаштады көлөкөлөп кайыңга.

Көшүп кетти тула бою талыкшып,
Ысык күндө чарчаган бейм жарыктык!
«Уят деген бир уруу журт» деп коюп,
Тынымы жок жердин жүзүн арытып.

Ак сакалын сылап элпек жел жүрөт,
Күн төшөлүп жүзү жаркын жер күлөт...
Бир алаамат кокус боло калбаса,
Дүйнө өзүнүн калыбында мемиреп.

Балким, кары оор түш көрүп жаткандыр?..
Же түшүндө бир кызыкка баткандыр...

Балким, кары ай-ааламды чабыттап
Дүйнөдө жок укмуш нерсе тапкандыр...

Түйшүк тушап, балким үйдө жүргөндүр?
Салам айтып уулу Байсал киргендир?..
Тасмал жайып, адеп менен чай сунуп,
Үй жаркытып Айнаш, балким, күлгөндүр?

Таң азандан кеткен эле ач карын,
Капарга албай кээде ошентип шашканын.
Көрөт дечи кандай гана болсо да,
Төрөлгөндө маңдайына жазганын...

Жаны жыргап, көрүп уйку мазасын,
Дүйнө капар, ачып коюп жакасын.
Кара булут токтоп өттү үстүнөн,
Кандай жышаан: Аны кайда катасың...

Жакшылыкпы? Жамандыкпы? Ким билет?
Элден угам: «Жүрөк чиркин билдирет...»
«Ууз уйкуң качан канат?..» дегенсип
Ак кайыңдын жалбырагы дирилдеп.

Жылан келди бет алдына, чаккан жок.
Сойлоп кирип жең ичине жаткан жок.
«...Залакасыз, тийбейинчи» дегенсип,
Кетип калды, аны бирөө чапкан жок.

Айлана тынч, шоокуму жок жел жүрүп,
Ак көпөлөк учат канат кердирип.
Жалгыз гана жээкте сокмок жол менен
Атчан бирөө келе жатат желдирип.

Узун күндө мынча неге шашкандай?..
«Бу ким?» десе – ат көтөргүс Батмандай.

Атты көрүп, ак кайыңга кайрылды,
Ушу жерден издегенин тапкандай...

Аяр түштү ат тизгинин каңтарып.
Акыл, ачуу аралыгы канчалык?
Жаман ою Жанакеңе бурулуп,
Жакын барып, кайра тартты апкаарып.

Адам каны... Өмүр кыюу.. кыйын да...
Билип калса кек сакталат кылымга.
Эсте турат: «Чыгып кет!» деп Султанды,
Жанакеңдин айткан сөзү жыйында...

«Убадага бек турам» деп жазганбай,
Күткөн менен болбой кээде айткандай.
Жүргөн эле ызырынып, күн күтүп,
Көздөгөнү Байсал болуп Батмандай.

Өзү менен өз бетинче кеңешти:
«Ата-бала баары эле бир эмеспи...
Анысы ким, мунусу ким мен үчүн,
Карап турбай алганым шерт эми өчтү.

Ээн талаада чоң алаамат башталып...
Чечип алып байпагына таш салып,
Жанузакты тартып ийди чокуга,
Жаткан эле күн чыгышты баштанып.

Бир серпилип тура калып жыгылды.
Тил күрмөлбөй, жүрөк оозго тыгылды.
«Убадама жеттим, – деди Батмандай, –
Кудай сенин тир келтирип ыгыңды!..»

Бир аз карап турду бөйрөк таянып:
«Жан курусун бектен калган аянып!

Жат, жатагой, уйкуң кансын карыя...
Жер астынан кемегедей жай алып».

Тооткон да жок Жакең анын какшыгын.
Тагдырын көр жаман менен жакшынын!..
Уктап калды канга боёп жазданып
Жыртылбаган жердин муздак жаздыгын.

Уккусу бар Султан кайра айттырып,
Аз да болсо кир көңүлүн чайт кылып...
Качантадан тарыхта бар эмеспи,
Чындык өлбөй каларлыгы айтылып.

VI

Сааттар өттү баатыр тарткан жебедей.
Күндөр өттү кээде жамгыр себелей.
«Султан кайда? Кайда кеткен?» дегенде,
Кай бирлери айтат көргөн эмедей...
«Калпым чыгып, уят болуп калам» деп,
Кай бирлери тартынышпайт кенедей:
«Элден безип, жыргап кетти дейсиңби?
Жүргөн чыгар жетим калган кебедей...»

Түркүн сөз бар, айтоор, элдин оозунда:
«...Жүрүптүр го Жың-Ичкенин тоосунда.»
«Аякта эмес, Нарын жакта жүрүптүр,
Жыргап-куунап, мейман болуп досунда...»
«Түлкүдөн куу түгөнгүрдү карачы?
Жолго түшкөн буту-колу бошунда...»
«Байсал аны акыр түбү таптырат,
Мертиндирген андан кыйын жоосун да!..»

«Ал эле...» деп, «бул эле...» деп кабаарып,
Кээ нерсеге кек сактабай карарып...

Окуучулар, балким, күтүп калгандыр,
Султан жактан кайра кабар алалык.
Өзү билсин, мындан кийин сөзүм жок,
Өз ичинде болсо: арам, алалык...
Бирок, досум, душман үчүн өтө алыс,
Каш-кирпиктин ортосундай аралык!

Тапка келген учкул кушу колунда,
Кыргоол алып, коён алып жолунда,
Олжолорун канжыгага байланып,
Батмандайы ээрчип алат соңунда.
Кээде айылга, кээде конуп талаага,
Кактап жешип табылганын чогуна.
Баратышат дайра кечип, кыр ашып,
Кайыл болуп ачына да, тогуна.

Ойлонуп: «Кудай кылса барбы чарам?»
Тоолордон тоолор ашып кетишти анан.
Таянды Көк-Арт тоосун күүгүм талаш,
Жол менен кыян жеген жалгыз таман.
Тайгалак, туман баскан, ат чаалыккан,
Бүлбүлдөйт маңдайкы тоо араң-араң.
Илкитип, сабыры суз кетип барат,
Намыска туталанып күйүп жалаң...

Ал өзүн ойлоор эле: «Журт атасы...»
Көзүнө көрүнбөстөн өз катасы.
Маашыркап сөөлөтүнө, көктү карап
Болчу эмес тагдырына эч капасы.
Солуктап таш кыяда баратканда
Мүрдүгүп, ыргып кетти ат такасы.
Жетелеп карт күлүгүн, күңкүлдөдү:
«Аз беле жер бездирген журт жазасы?..»

Кирбеген мындай дүйнө акылыма...
Бак көргөм ат байланса акырыма.
«Ден соолук,
ак жоолук,
он соолук!..»
Тилегем өз башыма,
жакыныма...
Түбөлүк ыраа кыйбай жакшылыгын
Кудайым кайрып алды акырында...»

Кудайга, падышага айтып дартты,
Турмуштун дабасы жок уусун татты.
Адамдын пейлиненби, тагдырданбы?
Кайдан деп айтуу кыйын: кырсык, дартты...
Жүрөгү болк-болк этип, көз чымырайт,
Ойлосо айылдагы жаңы шартты...
«Адамдын баркын билбес топорлорго...
Сөөгүмдү көрсөтпөйм» деп сапар тартты.

АЛТЫНЧЫ БАП

I

Ар бир күндүн, ар бир түндүн өзүнчө
Шаан-шөкөтү өтүп жатты эркинче.
Ар адамдын өмүрүнө туш келип,
Кала берет: кубанса да, өкүнсө.

Бу дүйнөдө... тартып чексиз убара,
Тентип жүргөн кызыл өңү кубара,
Эминедир таштап көнгөн кесибин,
Ак урбастан калды Чачтуу дубана.

Жаралгандан болбой эч бир тыныгуу,
Жел сапарда тынымы жок, тынымы...
Өз жолунда: өзгөрүлүү, кубулуу,
Колго түшпөй көктө жылдыз сыныгы.

Ак нерсенин өмүрү бар, орду бар,
Аны мезгил өз ордуна койдулар.
Бирок, чиркин мүрт кетүүчү күн болсо
Жер бетинде бүткүл арам ойлуулар...

Кыянаттар келтире албай оңуна,
Тузак жайып жүрөт адам жолуна.
Өмүрү өтсө кандай гана өкүнүч
Кайыл болуп бары менен жогуна.

Ар адамдын таалайына жараша,
Бир тарабын оодук баскан тараза.
Утат тура алпурушуп дүйнөдөн
Өмүр сүрүү талабына жараша.

* * *

«Досум жана Жанузактай атама,
Көңүл айтып барбай койсом ката да?»
Каттоочудан угуп кара кабарды,
Сары-Аркадан Чормон келген батага.
Өзүнө туш жолу менен келиптир
Алчактатып ат жетелеп азага.

Ал үйүндө конок болду Кармыштын,
Ал ойлобойт Сары-Аркада «жалгызмын».
Ал үйүндө конок болду Байсалдын,
Ал сүйүнөт өтүп доору каргыштын.

– Кетип калып, – деди Байсал сөз тартып, –
Баягыда бизди өкүттө калгыздың...

– Жолум таап кеткеним чын, иним, мен.
Манап кантип өлгөнү да билинген.
Бара-бара туура эмесин түшүнгөм –
Тируулүктө жакшылыктан түңүлгөн.
Байсал үнсүз көз кыйыгын жиберди
Кара шапка керегеде илинген.

– Барган жериң кандай экен, жактыбы?
– Ойлопсуң ээ: «Көздөгөнүн таптыбы?»
Асылкандай сулуу кызын маа берип.
Байсал. Иним, казак ачты бактымды.
Кайын таптым,
сулуу таптым,
үй таптым.
Кайдан табам мындан ашкан жакшыны!

Манаптын башка сыйбас жалаасынан,
Дүйнөгө кайыл болуп жан ачынган.
Ошентип издеп барып дос-жар таптым,
Казактын сар каймактуу талаасынан.
Суйкайып араңарга олтурбайбы.
Жалжылдап бакты жайнап карашынан.

Күн тийгендей күлүп коюп жарк этип:
– туура! – деди Айнаш сөздү шарт кесип.
Байсал жактап, коштоп өттү башкалар,
Кыдырата сүйкүм сөздөн шап кетип.
Чормон сөзмөр жагалданып олтурат,
Ойноп эркин жүрө турган шарт жетип.

Чай ичилип, эт боркулдап казанда,
Көңүл ачып жүргөнсүшүп базарда

Кечиндеги башталган сөз бүткөн жок,
Кайра кызып элдин алды жатарда.
Жаңы келген казак кызы ак жуумал,
Карап коюп, күлүп коюп катарда.

«Учурашкын, мен төрөлгөн эл-журтка,
Шеригимсиң азап менен ырыска!
Айтышпасын көрө албастар, Асылкан,
Башын сайып байланган деп бир кызга...
Эл-журтумду унута албайм, турсам да:
Төбөм көккө, колум жетип жылдызга.

Эл жаңырып кутулгамын айыптан.
Жан кыйнаган жаратыман айыккам!
Сени кудай таалайыма туш кылган,
Мелмилдеген сары алтындай жайыктан!»
«Атты келтир, калети жок сөз!» деген
Ойноктогон, жаркылдаган Асылкан.

II

Кең ааламга нур жиберип ай жарык,
Түгөнбөгөн түн милдетин кайра алып.
Ушул күнкү төш түбүндө айылда,
Өмүрдө бир болгон ишти айталык.
Шык жаралып жаңы заман демине,
Тоолуктардын кубанычы канчалык.

Ак саналуу болсоң ичтен тынасың,
«Кут болсун!» деп кубанычта чыгасың.
Ушу бүгүн таңдан кечке кедейлер
Кудундашып жүргөнүн не кыласың?!
Өңдөрүндө сүйүнүчтүн оттору
Жанып турат, айтсак сөздүн ырасын.

Кол жетишип, жакшынакай ой келип,
Самаганды чыны менен ой жеңип.
Каада күтүп эл чакырып Сулайман
Сыйлап атат өмүрдө бир той берип.
Эч ким мени жылдыра албайт... дегенсип,
Кемин тоосу менменсинет бой керип.

Дасторконго ашпак боорсок төгүлгөн.
Таруу бозо сар каймактап көбүргөн.
Килкилдеген эт буркулдап казанда,
Ачарчылык чыга түшкөн көңүлдөн.
Үзүм токоч көздөн учуп кечээ эле,
Жандан кымбат табылбастай көрүнгөн...

Той-тамаша боло бербес ар күндө.
Энчи бөлүп жатканым жок ар кимге...
Айтуучулар болор, балким, ошентип,
Турмуш жайын билбегендер кай бирде.
Ийненин да кең дүйнөдө орду бар,
Унутпагын, шайыр курбум, жан бирге.

«Айта берсе сөз экен» деп ар неме?
Ойлобоңуз, уят кылат ал кээде!
Тарыхы бар ар бир күндүн, ар сөздүн,
Билесиз го, Сукең кандай алда эле?
Алигиче эстен чыгып кетелек,
Таш үңкүрдө тамашалуу аңгеме.

Эртең майрам – ноябрдин жетиси.
Кимдин келбейт максатына жеткиси.
Таалайына биринчи ирээт туш келип
Майрам алды кубанычтуу көп киши.
Көңүл сүйгөн оюндарын башташып,
Кыз-уландар ансыз келбейт кеткиси.

Кылыктана боюн түзөп оңдонуп,
Ар кимиси өз алдынча ойлонуп.
Тамашага, ырга ышкыбоз селкилер
Адеп менен карап коёт моймолжуп.
Ырдабаса, ыр билбесе «чоң кордук» –
Бак-таалайдан кем жаратып койгонсуп...

Уландар бар, селкилер бар ар жерден,
Бул айылга мурун келген, бир келген.
Селкилер бар, уландар бар биерде,
Кымырылып сыр бербеген, сыр берген.
Астыртадан көз кыйыгын жиберип,
Алекимде бир-бирине сын берген.

Акчыл жука, көзү тунук карагат,
Бүт денеңе от илеби таралат.
Бийлеп алат түгөнгүр ой кылт этип:
«Кайдан мынча сулуу кыздар жаралат?!»
Күлө карап себилген нур көзүнөн
Өтүп кетет жүрөк, боорду аралап...

Жанакемдин айтканы бар: «Тируүндө,
Эч убакта жакшылыктан түңүлбө!»
Жаңы айылдын шайыр кылка жаштары
Олтурушат теңтушунун үйүндө.
Казак келин күлдүрөт да, сыздатат,
Ийне бар бейм түгөнгүрдүн тилинде?..

«Боламын казак кызы, кыргыз келин,
Бак буйрып келген жерим эки Кемин.
Кыргыздың карапайым шотыр улы,
Кудайым өзү коскан жарым мениң.

Ол жигит ак сапардан жаңылмаган,
Никемди буйрык этип кабылдаган.

Бир жангой адамзаттан артык тулып...
Өзүмө эки жайда табылмаган...

Көздөрү жылдыз сыкыл жалындаган,
Жер карап кедейликке багынбаган.
Курдастар, мениң жарым солай жигит,
Бировдин келеңкесин жамынмаган.

Байсал жан, рыза бол жаратканга,
Айнаштай жар табылмас таласканга.
Аншейин күлдирмекке күйөмди айттым,
Калганын күтүп алгын таң атканда!»...

* * *

Жашырбай айтып шардана,
Баары тең типтеп жардана,
Дүрт этип ырдын жалыны,
Боз улан жаагын жанды ана:

«Келдиңби чыгып жаннаттан?
Келгениң айтчы каяктан?
Жалынсам бербей тилекти,
Жаралуу кылды жүрөктү,
Жаныма койбой жараткан...

Перизат белең жаралган,
Бекинбей жүргөн адамдан?
Келгенин башка көрсөкпү?
Жүзүңдү кудай көрсөттү,
Жүргөндө жаным араңдан.

Көкөлөп учкан көк кытан,
Көкүрөк жүнү бир тутам.

Көрбөй калсам заматка,
Көңүлдүжалын чалат да,
Көк жөтөл кармап кан жутам.

Абалап учкан ак кытан,
Акырек жүнү бир тутам.
Ажырап калсам заматка,
Акылым тайып калат да,
Азабың тартып кан жутам...»

Бир учугун Батын алды күлүндөп,
Майрам күндөр далай ырлар күбүлмөк.
Боз уландын жаштыгындай ташкындап,
Ак-Түз суусу агып атат күрүлдөп.
Селки-бозой ырдашканга не жетсин,
Өмүр кечи кирелекте күүгүмдөп.

«Сүйүүнүн жолу табышмак?..
Сүйүүнүн балын тамызсак.
Сүт өмүр өтүп кеткенче
Сүйүшүп жүрүп табышсак!

Айлыбыз көчпөй алыстап,
Ашыктык отун тамызсак!
Ал күндүк кырчын өмүрдө
Асылкеч болуп табышсак.

Жактыктын билбей кетерин,
Жаңылып жүргөн экемин.
Жалынсам кайра бир келбей,
Жалындап жүргөн кезегим.

Өмүрдүн билбей өтөрүн,
Өйдө-ылдый жүргөн экемин.

Өткөрүп ийип астыртан
Өкүнүп жүргөн кезегим...»

Көп үйлөрдүн небак өчкөн оттору.
Туш-туш жактан чакырышып тооктору.
Сүйүүгө мас жалындаган жаш курак,
Мезгил чотун канча какса тоотподу.
Кармыш ырын башка күнгө калтырып,
Таң сөгүлүп бир күү менен токтоду.

III

Таң суйкайып түн пардасын тартанда,
Күн күлүндөп көзүн ачты асманда.
Каркырадай кыркаа тартып атчандар
Туу көтөрүп келатышат капталда.

Кандай болмок ушу күнү таң атса?
Майрам болмок! Эч болбогон адатта.
Марш айтышып жаңы мектеп балдары,
Айыл ичин шаң каптады заматта.

Чагылышып күн нуруна кызыл туу,
Майрам күнү кандай гана кызыктуу!
Эркин болуп карапайым калың эл,
Теңдик нуру жүрөктөрүн ысытты.

Атчан келет, жөө келатат бүт Кемин,
Салтанаттап көптөн берки күткөнүн!
Өмүрүндө катар туруп тизилип,
Шаңдуу ырдап келатышат кыз-келин:

«Жете албай жүрдүк далайга
Теңчилик бизден ыраактап.

Келипсиң биздин таалайга,
Өкүмат сага ыракмат!

Болбосо жаңы уруят,
Ким бизди мындай кубантмак?
Ырдасак шандуу угулат,
Уруят, сага ыракмат!»

Адамдардын кубанычтуу жүздөрү,
Ушу болчу! Теңдик болчу күткөнү!
Төрөлгөндө кошо келген эмеспи?
Улам күрөш! Күрөш бирок бүтпөдү...

Турмуш өзү эки жүздүү кылтылдап,
Бизде жаз да, бирде чилде кырчылдап.
Адам эркин көрсөтүштү жеңгендер
Туу астына топтолушуп кылкылдап.

* * *

Ошо болду эл салтына жараша:
Ат чабылды баш байгени талаша.
«Кыз куумайлар», ырчылардын айтышы,
Эңиш, күрөш, «тыйын эңмей» тамаша.

Ичи күйүп Күлүм кетип калганда,
Жүргөн экен Тилмеч мырза арманда.
«Эл алдында мыш кылам» деп чакырды:
– Мен чыгамын! Байсал чыксын балбанга!

Ат ойнотуп нечен түшкөн эңишке,
Чыккан сайын жетип улам жеңишке.
Биздин Байсал жөө күрөшкө мыкты эле,
Качпас бекен, минген аты келишсе...

Ал чын эле тартынган жок жалтандап,
Беттеп чыкты так түйүлтүп ат тандап.
«Көңдөй жилик сага эмине...» дегенсип,
Тилмеч чыкты бой көтөрүп асмандап...

Байсал жаңы. Тиги болсо атыккан...
Жардап турат эл кызыкка батышкан.
Аттарына камчы басып ачынта,
Качырышты чыгыш менен батыштан.

Кол серпишип өтүп кетти, байкалды...
Тилеген көп: «Сактай көр!» деп Байсалды.
Шапа-шупа курдан алып бир булкуп,
Коё берип, ач билектен кайта алды.

Тиги толгоп, жулуп алды билегин.
Аттар кетти желге айлантып илебин.
Кыл чайнашып, эрегишип алышкан,
Карап турсаң экөөнүн тең иредин.

Кармыш тарап өздөрүнө ишенет:
«Ат байгесин алдык, чыгып, биз ээлеп».
Эки балбан теңтайлаша тартышса,
Таноо «дир-дир», аттар чөгөт тизелеп.

Кол бошонсо, аттар жөнөйт атылып,
Кайра кирет бирин бири качырып.
Туш-туш жактан кан кызыткан кыйкырык,
Ат туягы тийген жерлер казылып.

Ат сынашкан, күч сынашкан эр эңиш.
Намыс айдап өкүм сүргөн эрегиш.
Беттешкенден кайра тартпай турсун деп,
Атка чыйрак тууган экен энебиз.

Качырбастан алгачкыдай батынып,
Тилмеч колун ала качат тартынып.
Бир билгени болсо керек? Атынын –
Капталына жатып алды артылып.

Байсал ага көрүндү эле «эрбейип...»
«Алышалбай калышты» деп эл кейип.
Ыкыс берип аңдып туруп Тилмечти
Акырекке кагып ийди эңкейип.

Эл чуулдады: «Мына ушундай болмок!» деп.
Ат бошонуп атып чыкты ойноктоп.
Кармыш ырчы ырдап чыкты ат коюп,
Анын ыры далайларды ойлонтмок.

– Оо, манабым, айтса билбес немесиң,
Мындан ары «балбанга чык» дебессиң?..
Арам оюң ишке ашпасын ойлой жүр,
Куюшканы кабат биздин Кеңештин!¹⁷

Куюшканы кабат биздин Кеңештин!
Илип кетти кишилери элеттен.
Кай бирөөлөр көңүл айтты Тилмечке:
– Текке кетти ээ кайран гана мээнетиң?

Дөгүрсүнүп чыгарам деп атагын,
Ойлогон жок Тилмеч шору катарын.
Эл тарады алкыш айтып Байсалга:
«Өмүрлүү бол, уулу экенсиң атанын!»

Талаа бети саргыч алтын түздөнүп,
Мемиреген ток пейилдүү күз келип.

¹⁷ Кеңеш өкмөтүнүн

Көп кийинип үлбүрөгөн көйнөктөй,
Эски дүйнө дал-дал болду күч келип.

Эне жашын нурга жууган ушул ай.
Эркин өмүр күнүн тууган ушул ай.
Алдын тосуп кучак жайып адамга,
Жаш баладай күлүп турган ушул ай.

ЖЕТИНЧИ БАП

I

Жаратылыш өз билгенин карматып,
Кээде гүлдөп, кээде күмүш кар басып.
Өлгөндөрдү төрөлгөндөр толуктап,
Жылдар сызып өтүп жатты алмашып.

Өмүрлөргө ыракатты камдашып,
Жамандыкка жаа турушуп кармашып,
Дос болушуп, ынак болуп адамдар,
Кээде кайра бирин бири алдашып...

Кээ бир ишке кээде кейип тызылдап,
Кер-мур айтып кээ бирөөгө ызылдап.
Сүйө карап, күлө карап турмушка,
Алтын сузуп, кырмандарын кызылдап.

Жеңилдетип чечип салып чепкенди,
Колдорунан түшүрбөй чоң кетменди,
Жакшы көрөт Кармыш менен Темирбек,
Иши кылып жерге бир дан сепкенди.

«Кеткендерди тоочо менен сыйласак,
Конок болуп кеткиле деп кыйнасак.
Баба дыйкан, сенден жакшы эмне бар,
Үйө төгүп, дасторконду жыйбасак!»

«Мындан артык барбы дагы жакшылык?»
Темирбегим жаны калбай жактырып,
Көрүп жатты жердин, суунун үзүрүн,
Казан-казан ак тоочту жаптырып.

Эне элжиреп алтын бешик терметип.
Жылдар өттү, уул, кыздары бой жетип.
Үй кошулду. Сапар чекти кай бири,
«Окуп билим алсак» деген ой кетип.

Өз ордунда, көз жүгүртсөң тоо, ташка
Бирок кызык, көңүл бурсак бир паска...
Жаңы заман деми менен шерденип,
Канат сермеп адам ою бир башка.

Өмүрүнө болбой кийин арманда,
Сонун болду тоо-таштагы балдарга.
Жакшы тилек, жарык үмүт чакырып,
Кетип жатты, кетип жатты шаарларга.

Карапайым, менин дыйкан досторум,
Нан өстүрүп, өз үлүшүн кошконун,
Бир сабыңа кыстара кет, дастаным,
Сага ошолор чачкан жүрөк отторун.

Билесиң го, алар нени иштеди?
Аянган жок жеткенче акыл, күчтөрү.
«Жерди ээлесек! Дүйнөдө эркин жашасак!»
Ушу эле го алар дайым күткөнү!

II

Жаңы доордун жакшылыгы кубантып,
Зомбулуктун сур аскасын кулатып.
Таанып калды кат-жакынын адамдар,
Касташуунун пайдубалын уратып.
Жер өзүнө, эрк өзүнө берилип,
Өмүр сүрүү күрөштөрүн улантып.

Жердин, суунун карапайым ээлери,
Күрөш менен түбү жүрүп ээледі.
Жолун ойлоп ушул күнгө жетүүнүн,
Чарчабады канчалардын мээлери?!
Турмуш жолу эки ачакей жол экен,
Таалай, ажал бирин бири мээледі...

Таалай жеңип, жерге куруп салтанат!
Адам чардап өмүр сүргөн чар тарап.
Жаратылыш өкүмүнө кыңк этпей
Нечен ирээт жаз жаз да келди кайталап.
Доор менен жаратылыш кооздугун,
Кай сүрөтчү, дал өзүндөй тарталат?

Айды, күндү, көктү жерди бүт ээлеп,
Өмүр берген бакты деген керемет.
Жан киргизиш кооздоп турат дүйнөнү,
Шат, күлкүнүн өчпөс нурун себелеп.
Тарткым келет ушулардын келбетин,
Айтпас бекен «бузуптур» деп жемелеп...

«Тартамын» деп башка бирөө чыкса экен,
Тарта билсе – кулу болом, укса экен!
Жакшы көрүп, жаны менен берилип,

Эл айтса экен: «Ушул анык уста экен!»
Ыр канаты күн нурунан жаралган,
Жерге конуп, күнгө карай учса экен!

Кеттим белем ыр сабынан чегинип?
Ыракаттын мээр чөбүнө жеңилип?..
Кантип менден күчтүү болдуң бир сап ыр,
Тоонун долу кыянындай жемирип?..
Күчүм жетпейт, баш иемин, ыр сага,
Чабал болсом, не кыламын теригип!..

Билесиң го, мен энчилүү кулуңмун.
Анткен менен бирок адам уулумун.
Канатыңа кыса жүрүп дем берип,
Көңүлүмдү көп калтырбай урунган.
Ыр жакшысы бөлөөр мени урматка,
Торгою деп күнү тегиз булуңдун...

Оо, дастаным, акыйкатты сүйлөгүн!
Канча айтамын, сенсиң чексиз сүйгөнүм.
Кызартпагын окуучунун алдында,
Ыраматы ошол мага дүйнөнүн.
Мени тууган элим менен, жер менен,
Бирге болсун ыйлаганым, күлгөнүм.

III

Кагылайын жаны бирге, дастаным.
Сага ишенип арышты кең таштадым.
Ойлой жүрсүн, барагыңа камтый кет,
Жагалданган жаңы доордун жаштарын.
Элге кандай пайда, доордун жаштарын.
Жаман көрбөс, жай сөз менен баштагын!

Көкөлөтүп зоболосун көтөрүп,
Чын болбосо мактоого алып жазбагын.
Көрсөтө кет көз алдына бир тартып:
Алтын тоонун кенин кимдер казганын!

Эм камы үчүн жанын таштап Байсалың
Иштеп жүрөт, аны өзүңчө байкагын!
«Томаяктар» эркин басып, кең сүйлөп
Чыга келди. Ошону мен айтамын.
Четке чыгып бара жатсам ойт берип,
Көздү кысып, акырын баш чайкагын.
Ошончомдо шек алдырбай, көшөөрбөй,
Таарынычы жок артыма мен кайтамын.
Дурус болсо, тизгинимди тартпассың.
Жок көрүнгөн сенин андай шайтаның...

* * *

Ушул жерде төрөлүшкөн, өсүшкөн,
Бороон-чапкын сыноосунан өтүшкөн.
Жылуу күндө журт жаңыртып эркинче,
Уйга жүктөп, төөгө жүктөп көчүшкөн.
Кокту, кырдын таштары да таанымал,
Кээ бир түнү жылт дей түшүп өчүшкөн.

Байсал аны билет, бирок таң эмес.
Ойлогону, көздөгөнү ал эмес.
«...Ушул тоону текшерсе! – деп сөз катты,
Көз алдына келип-кетип ар элес.
– Чын эле!– деп коштоп кетти Темирбек,
Көптү билет, ал жөнөкөй кары эмес.

Ким билиптир, эминеси бар экен?
«Кен бар» деген ыраматы Жанакем.

Темикендин чечекейи чеч болуп,
Сөзгө баатыр, азыр күчкө кебелтең.
Билгендерин жобурады Байсалга,
Мергенчилеп тоого чыкмак ал эртең.

* * *

Болгон эле өткөн жылы жайында.
Күздө келди кен тапкычтар айылга.
Тоо кыдырып ташты чегип алышты,
Ат байлашып көлөкөлөп кайыңга.
«Кийинчерээк билесиңер...» дешти да,
Жөнөп кетти. Өздөрүнө дайында!..

Өттү сабап айлар, жылдар жаңыра,
Жаан жиберип, күн тийгизип жаамыга.
Дүйнөдө жок, жакшы кабар айтайын,
Сүйүнгөндөн жүрөк кетпес жарыла...
Бактыбызга «алтын кени» чыгыптыр,
Жаткан экен тоо кыртышын жамына.

Мындай болот деп ойлобой кенедей,
«Алтын тоо» деп ат койду эле Телегей.
Айткан сөзү чын келгенин карачы,
Түндүгүнөн көрүп турган эмедей...
Сыймыктанып туулуп өскөн жерине,
Сүйүнүштү дейсиң, койчу... ченебей.

Жүрөр эле мурда эчтеме дебестен,
Кээ мүнөзү жумшак болуп кебезден.
Селсоветтен кагаз алды Сулайман
Алды болуп кен казам деп элеттен.
Жапаркул да баштап барып бир тобун,
Бирден карбит, бирден кайлоо ээлешкен.

IV

Той түшүрүп кээ күнү –
Келе калса оңуна.
Жонун басып кой соёт
Айлык тийсе колуна.
Иштеп жүрөт Сулайман
Эпкиндүүлөр тобунда.
Илип койгон сүрөтүн
Тогуз жолдун тоомуна.

Карап коёт күлүндөп,
Мыкты сезип бир өзүн.
Өмүрүндө бир жолу
Түшкөн ушул сүрөтүн.
Сүрдөнөм деп түшүптүр,
Бир көргөндө күлөсүң...
– «Көрдүк, – дешет кыз-келин, –
Ак-Батындын күйөөсүн».

Таалайына жараша
Жайлуу жерди таап барып,
Көтөрүңкү көңүлү,
Байгесине саат алып.
Окуса да Сулайман,
Анча-мынча кат таанып,
Өмүрүндө чөнтөккө
Көргөн эмес саат салып.

Эске түшүп кылт этип:
Эски, жаңы жылдары;
Баштан өткөн эрте-кеч
Азап менен жыргалы,
Тура калып түндө да

Тыңшап калат какканын.
Зайбы сурайт: – Уктабай
Эмне кылып жатканың?
– Чыкылдайт ой, чыкылдайт
Ача салсам капкагын...
Боосу күмүш турбайбы,
Көрүп койчу аппагын!..

* * *

Келип кенде көнүмүш
Өз кезегин өткөрүү,
Чубап чыкты тоочулар
Күн тийгенде көктөгү.
Үстү-башы бир кызык,
Окшоп калган көрктөрү...
Сулайманды карасаң –
Жылтырайт от көздөрү...

Күү чыгарып өзүнчө
Жаткан окшоп оолугуп,
Тоо булагы шыңгырайт
Таштан ташка согулуп.
Күлкү баштап кенчилер
Келатышты чогултуп.

V

Жаш балача таарынгансып бирөөгө,
Ушу бүгүн асман бүркөө күн эле.
Кайдан чыкты күтүлбөгөн суук кабар?
Бычак менен урган окшоп күрөөгө...
– Уктуңарбы, өлтүрүптүр Байсалды?..
Ал кечээ эле ойноп, күлүп тирүү эле.

– Уккум келбейт. Кантип болсун ушундай?..
Жаман апат... Токтоткула учурбай!
Сабыр этип, жашты тыя тургула,
Каңырыштыр? Билеличи утурлай.
Кырмаш ырчы тыйып койду. Жүрөгүн
Сайгылады тикенектин учундай...

Кармыш менен Сулайманым сабалап,
Баратышты жүрөктөрүн жаралап.
«Жамандыгын көрсөтпөгүн кудайым,
Душман бизди жүрүшпөсүн табалап!»
Туткун болуп желден күлүк ойлорго,
Колдорунан келбейт башка далалат.

Болгон эле чындыгында ал мындай:
Тилмеч жүргөн мурун эч бир ар кылбай.
Сүйгөн жеңе, «жакшы» агадан айрылып,
Эңишкенде Байсал аттан алдырбай,
Ыза болуп, ойлогон «өч алам» деп,
Араң өтүп ар бир күнү ар жылдай...

Бака-шака кызуу кырман мезгили.
Күн кызылы эрип кетип кеч кирди.
Байсал жалгыз кырман жактан келатты,
Жай бастырып, ээрчитпестен эч кимди.
Тээ алыскы тоого көзүн жүгүрттү:
«Үңкүрдөгү жаткан күндөр эскирди...»

Туура жолдон жете келип эки адам,
Тең жарыша салам айтты ал анан,
Алик алып. – Жол болсун?– деп сурады,–
Жолуктуңар беймаал кезде талаадан?
Дагы бирөө келип калды жакындап,
Дүбүрт менен таскагынан танбаган.

Ушу жүрүш өзүнчө бир сыр кылган...
Ат коюшту аңдып туруп чыбырдан.
Арткысы ким? Манап Тилмеч кек кууган,
Көрө албастык кан кызытып чыр кылган.
Бакалоорго Байсал какты кол шилтеп,
Узун бойлуу кармаганда чылбырдан.

Учуп түштү, аты качты жалт берип.
Көзүн ачпай дирт-дирт этип жатты эрип.
Берки менен текөөрлөшкөн Байсалды,
Кексе Тилмеч алды этектен чаап келип.
Өлтүрүшмөк өз атына сүйрөтүп,
Актык салып эртесинде таап берип...

Акылдашкан нечен түркүн жол ойлоп:
«Бычак урсак? Муунтуп салсак не болмок?»
«Денесине киши колдуу так түшсө,
Балакеттер... изилдешип таап коймок?..»
«Сактык менен кылдаттыктан кордук жок,
Билебиз го тургандыгын ким колдоп?..»

Байсал жеке, алар экөө кутурган,
Аттан жыгып, байлап алып бутунан,
Ой-максатын ашыруу да аракет,
Муну башта Султан ойлоп тукурган.
Ызырынып айткан болчу артында:
«Арыңар жок, айлангыла тукумдан...»

Жулкулдашып ээн талаада жекелеп,
Алып түштү ат үстүнөн экөөлөп.
Ала түштү кайран Байсал Тилмечти,
Аттар сызды көргөн жолун төтөлөп.
Берки кетти качкан атты кубалап,
Ошо кезде Ай төбөдөн өтө элек.

Шапа-шупа тура калып кармашты,
Чабарында Тилмеч салып жамбашты...

Байсал чалып чалкасынан таштады,
Көргөн жандын бир моокуму канбаспы!
Көөдөнүнө минип алып сурады:

– Кол салдың го, тигип коюп мал, башты?

– Кудай урсун, андай эмес... Көңүл бур!
Айтып берем... Чарчап калдым, өйдө тур!

– Алайын де жалган айтсам энемди.

Чөк түш анда, мойнуңа сен салып кур!

– Байсал мырза, эр чекишпей – бекишпейт,
Жеңил болбо, тамашага салып сур!..

Олтурушту теке маңдай аңдыша.

Дым чыгарбай биртике дем алгыча.

Адырандап атып коштоп Тилмечтин,

Атың өчкүр, тиги... келди аңгыча.

Ойлогон иш терс чыкканын көргөн соң,

Кымырылып, ичтеринде калды ыза.

– Жалгыз кетип баратыпсың карасак,

Эмне дейсиң, Байсал, кара санасак?..

Сынайлы деп эрдигиңди, күчүңдү,

Капылеттен жоодой тийдик шака-шак...
Антпегенде күчкө келбейт болчусуң,

Азыркыдай аттан алып тапа-так.

Жаман ойлуу болсок эгер карышып,

Жүрмөк белек жаш балдарча алышып?..

Жүрмөк белек тарткылашып, күрөшүп,

Дүйнө капар ат кубалап жарышып?..

Ыраазыбыз... Күчтүү экенсиң, эр жүрөк...

Жатың белек, жамандыкка барышып?..

Сөз бүтүрбөй чыга калды ал анан,
Ат коштогон шатыраган топ караан.
Эсин жыйып баш көтөрдү узун бой,
Кудай сактап аман калып жаны араң.
Чочуп кетти тигилерди көргөндө:
– «Эр өлтүргөн» мен эмесмин садагаң!..

«Жөөлүп атат» деди Тилмеч каткырып,
Шек чыгарбай коймок сырды каттырып...
Таң калышты кырман жактан келгендер:
– Айткылачы, бул эмне жакшылык?..
Ат барган соң, жыгылган деп Байсалды,
Издетишип жиберешкен чаптырып.
Байсал айтты үзөнгүгө бут коюп:
– Тилмеч мырза, кете албайсың жазгырып...

Душманга да боорукерлик кылабы?
Ат үркүтөөр келе калса кыябы?..
«Жакшылыкка – жакшылык!» дейт эмеспи,
Балким, болбос жакшылыктын зыяны!
«Эл ичинде күдүк сөздөр жүрбөсүн?..
Ойлоду бейм ойчул Байсал сыягы...

СЕГИЗИНЧИ БАП

I

«Тоодо болсо толуп жатат карагай,
Анча-мынча кыйналганга карабай,
Даңгыратып чоң мектепти салалы,
Балдарды эми жер кепеге камабай.
Айландыра бактуу кыштак куралы,
Анда-мында көчүп чилче тарабай!»

Колотторго конгондорун ташташып,
Өгүздөргө чийне куруп таш ташып,
Шаркыраган кашка суунун жээгине,
Ашар салып, мектеп кура башташып.
Айыл ичи ынтымактуу күжүлдөп,
Ушу быйыл бир жакага баш катып.

Өндөрүндө шайырдыктын жылдызы,
Ушу жерден келбейт эми жылгысы.
Жаңы турмуш көңүлдөрүн көтөрүп,
Кызып иштейт келбей кээде тынгысы.
Баштарынан эминелер өткөн жок,
Ой өзгөргөн, келбейт сөзгө сынгысы.

Күндөр өтгү куштай учуп сабалап.
Көз кысышып көралбастар табалап.
Терезенин айнеги жок, кыш жакын,
Каат экен аны кайдан таба алат?
Калаага да барып келди Айнагүл,
Чоң-кичине дүкөндөрүн аралап.

Акысына: Эгин сатып, кой сатып,
Усталар да күнөп-түнөп бой жатып,
Бүтүп калды самап күткөн мектеп да,
Куштарлантып өзүнө бүт ой тартып.
Кайдан экен? Келгенине сүйүндүк
Айнекти да алып келди төөгө артып.

Ой, ошондо кемегелер казылып,
Мал союлуп, эт толтура асылып,
Балдар ырдап, Кармыш чертип комузун,
Карылардын каткан чери жазылып,
Жерге келген күндөн берки той ушул,
Аны эч качан коё албаймын жашырып.

Окуп жүрөт тегерек көз кыз-улан,
Күчкө келип чыкылдаган кыш улам.
Сабак берип Айнагүл,
Убай көрүп эл өзүнүн кызынан.
«Шүгүрчүлүк, кудай муну кут кылсын!»
Кубанычка ичтери да ысыган.

Келин десең – кыз өңдөнөт Айнагүл.
Кадимки эле жайнап турган жайда гүл.
Алматыдан «мугалим» деген курс окуп,
Барып келет ар жыл сайын жайда бир.
«Ушу келин тойбос болду окууга,
Келиркиде барат экен кайра бир».

«Келиштирип курган экен куп гана,
Балдарын көп азаптан бүт куткара!»
Көбүн эсе башка айылдан келгендер,
Кеп кылышып, карап калат суктана.
«Өзү баштап, бүтүрттү» деп көргөндөр,
Алкыш айтып Байсалга, анан устага.

Айыл чыны, чыга түштү көркүнө!
Суу үстүнө түштү жаңы көпүрө.
Өгүз минип өтүшчү эле учкашып,
Жалкоолукта жаткан экен көп күнөө!..
Айланага анча-мынча бак тигип.
Айыл чыны, чыга түштү көркүнө.

II

Аралашып кедей балдар, бай балдар,
Эшик ачык, окуп жатат баргандар.
Эне-атасы карманча жибербей,
Алиге бар булуң-бурчта калгандар.

«Дин окуусун окутушпайт эмине?»
Жактырышпай жүрөт кээ бир каргандар.

Жүргөн эле бир молдонун кызы окуп,
Күндөгүдөн бара-бара суз окуп.
Бир адамга билдирбестен себебин,
Келбей калды эптеп жарым кыш окуп.
Билмек болуп келди үйүнө Айнагүл,
– Баргын! – деди, Байсал өзү ат токуп.

– Кыз балага, асыласың сен неге?
Окуганды каалабайт ал, – деди эне.
Укмуш, укмуш!.. Керегеден үн чыгат:
«...Ооба, сага, өздөрүнчө... Жөн эле...»
Кызын ороп жүккө жыя коюптур,
Болду ушундай бети жок бир жөрөлгө.

– Окуйсунбу?
– Окуйм! – деди «секелек».
Башын сылап, алып кетти жетелеп.
Жеп ийчүдөй карап турду Айнашты,
Жалгыз барса кордомок бейм жекелеп?..
Эне калды кызын көпкө жемелеп,
Кантер экен, молдо муну сезелек.

– Өлтүрөт го, үйгө барсам...
– Чочуба!
– Атам айтат «Динсиздерден окуба!»
– Каалйсыңбы, жаңы окууну?
– Каалаймын!
– Андай болсо, кеткин алыс окууга!
Жөнөтүштү. Алматыга, кат жазып,
Алдын алып, болбой көпкө созууга.

* * *

Айнаш сулуу билген экен болжолун.
Жакшы болгон үйдө жогу молдонун.
Башка айылга «кереметин»... көрсөтүп,
Билбей калган канча күнү конгонун.
Келип алып жер сабады буркулдап:
– ...Ушу шуркут... Чыккан күндөн оңбодум.

...Шек алдырба, кемпир, эми келгенде!
Алар бийлик кыла турсун эл-жерге...
Ушу быйыл эсен турса бу башым,
...Сага элеби... Динден чыккан шерменде!..
Сөз бүткөнчө кирип келди Тилмеч уул,
Салам айтып, шашып колун бергенче.

–Эри экөө динден чыккан бузукулар!
Жакшылык жан адамга кылбайт булар...
Бетпактын жүзүн кудай көрсөтпөсүн,
Көрүнсө шайтанды да жолдон бурар!..
Тилмечтин бул сөзүнө уюп калды,
Айрыкча молдо катуу болуп кумар...

ТОГУЗУНЧУ БАП

Канча айтсак да жаратылыш сонун да:
Кайталангыс төрт мезгили колунда.
Эрк өзүндө кандай болуп кубулса,
Жазда, жайда гүлүн төшөп жолуңа.
Жылаңачка – чаңкай түштү нур ынак,
Күндүн чогуң баса коюп жонуна.

Жаратылыш кубулушу аай, ар кандай.
Бул милдетти жеке өзүнө алгандай.
Баарынан да жаңы көргөн балдарга
Жабалактап жаңы жааган кар кандай:
Ың-дыңы жок мелтиреген талаада
Боз үй турат сүткө түшүп калгандай.

Тоо башынан алып салган селдесин.
Кыштак эли көрүп кышкы келбетин.
Жаратылыш кубулат да өзгөрөт,
Кызыктырып кыбыраган пендесин.
Кереметтүү кең дүйнөдө ушундай,
Жер каздырган «көр» кырсыгын бербесин.

Ат кашегин аймап коюп какабай,
Торпок турат башы-көзү чакалай.
Жаратылыш жаз жиберип жакында,
Көк кубалай, жөнөйт алыш жакалай.
Коруп кирет, тыйып кирет жер бетин,
Төрөлгөндөн адам ансыз жашабай.

Калган жоктур жакут тондо акысы?
Ар кай жерден чыгып калды даакысы.
Силкип таштап, жашыл чапан жамынып,
Келет эми төшүнө гүл таккысы.
Төрт мезгилде төрт кубулган опол тоо
Көркү менен кең ааламга жаккысы.

Акты анакей, тоо булагы атылып,
Күн нуруна бүтүк көзү ачылып.
«Жарык дүйнө барсыңбы?» деп элеңдеп,
Маймак аюу чээнден чыкты ашыгып.
Кол шакектей жалтылдаган жаштыгын
Айнаш сулуу бир белестен ашырып.

* * *

Иттер улуп карап асман тарапка.
Кайдагы бир ойлор келип заматта...
Күндөгүдөн жайсыз өттү ушу түн
Жаш сулуунун таттуу уйкусун тарата.
Житкен октой көздөн кайым болду түн
Кең дүйнөгө супа салып таң ата.

...Мектебине керек буюм алууга,
Келе жатты барып Токмок шаарына.
Элге жаккан эстүүлүгү, мүнөзү,
Оозго алынып улуу-кичүү баарына.
Улутунуп карайт кай бир жигиттер
Акчыл беттин гүлдөп бүткөн наарына.

Ал жоолукту үй актаган Зояга,
Жан ынагы ГорОНОдо Фаяга.
Учурашып, ишин айтып, күлүндөп,
Олтурду да бир аз жаагын таяна,
Эмнегедир, жүрөк чертип болк этип,
Жолго чыкты күн убагын аяна.

Келет Айнаш такасы жок сары атчан,
Жолдун ташы, жол узагы жадаткан.
Көңүлү ачык барган ишин бүтүрүп,
Ал бир келин элдин таламын талашкан.
Аттын оозун коё берди алдыга
Эки киши чыга калып кашаттан.

Мелдешкенсип өскөн кылка бойлору
Шоолдойт терек, шуулдайт терек жол бою.
Күпүндөшөт кандай ойдо болду экен?
Жолдо турган тиги экөөнүн ойлору?..

Кимдер экен? Айнаш көрүп окчундан:
«Ат чалдырган жолоочу...» деп болжоду...

Таанный коюп... жолобостон жанына,
Камчы басты ташыркаган сарыга.
«Качкан менен кутулбайсың шерменде...»
Тилдеп барат тийип намыс-арына.
Ат дүбүртү улам-улам жакындап,
Арбайган кол «чап» дей түштү далыга.

– Эркек болсоң – катын менен кармашпа!
Аттан учту... Сөз айткан жок ал башка.
Кан жүгүрткөн касиети болбосо,
Жүрөк бүткөн ар адамга ар башка.
Койчу... Койчу! Анын жүзү курусун,
Дити барып кол салышты Айнашка.

...Теңир бизди келтирип бир оңуна,
Ушу бүгүн ак жолубуз болду да!..
Чыгарды эле динден буруп балдарды,
Шермендени чалам кудай жолуна!..
Алкымына такайт улам бычакты,
Жалмаңдатып кармап алып колуна.

Дал жүрөккө урулганда бычагы,
«Болк» дей түштү төсүрөйгөн курсагы...
– Апа-а!.. деди бир бакырып Айнагүл,
...Айланасын караңгы түн... курчады.
Тилмеч турат кош бөйрөгүн таянып,
Бала ойногон топтой тебет турса аны...

Түн кезеги. Жерге түштү караңгы.
Тигил экөө үзүп кетти караанды.
Айыл ичи бир заматта чуу түшүп,

Эртесинде алды күтпөс кабарды.
Терек шуулдайт, токой шуулдайт, жел согот,
Кыйын кезде кылча болбой аралжы...

Ушу турган кара көздөн кан тамып,
Айнагүл деп ким айталат? Ким таанып?
Гүл ордуна карап турар сулууну,
Адам кантип өлтүрдү экен дит барып?
Тик тургузуп талга кадап кетиптир
Эки көзгө эки темир мык кагып...

Эстен танып ал кеткенче кармашып,
Жан чыкканча жакасына жармашып,
Жеңи айрылып, ак билеги көк-ала,
Айдай жүзүн катып калган кан басып.
Чеңгелинде жээрде сакал калыптыр,
Тебеленген топу жатат чаң басып...

* * *

Кайгы басты кары менен жаш ыйлап,
Үн чыгарбай тоо бетинде таш ыйлап...
Көл бетинде, көк асманда чуру-чуу,
Каркыралар, сапар тарткан каз ыйлап...
Ойду-тоону көз жашына каптатып,
Жаш баладай жаңы келген жаз ыйлап.

Мөңгү ыйлады муздак жашын агызып...
Булак ыйлап жылгадан үн алышып.
Ай булуттан жоолук салып башына,
Күн ыйлады бермет жашын тамызып.
Көктө торгой чебеленип чыркырап,
Сулап түштү канаттары талышып.

Жел үшкүрүп, миң жашаган арча ыйлап,
Учуп-конуп канаттуудан канча ыйлап...
«Мени самап келбейт эми» дегенсип,
Ал өстүргөн бүр байлаган алча ыйлап...
«Тоо жылдызы мезгил жетпей өчтү» деп,
Эки Кемин баласы өлгөн чалча ыйлап...

Шолоктоду өз койнуна баккан тоо,
Энесиндей көңүлүнө жаккан тоо.
Махаббаттын жалынына алдырып,
Байсал экөө үңкүрүндө жаткан тоо.
Ысык күндө салкынына кандырып,
Суук күндө куш канатын жапкан тоо.

Карагаттай көздөрү да курч эле,
Караганда от жүрөккө урчу эле.
Күлсө тиши – күн чыккандай жарк этип,
Тик кароодон кээси жүзүн бурчу эле.
Балдар аны жакшы көрүп жанындай,
Имерчиктеп эжекелеп турчу эле.

* * *

Эл турганда эртең менен жок эле,
Томогодой караан түштү дөбөгө.
Жаратылыш көз көрүнө кубулуп,
Калыбынан тая түштү эми эле.
...А кудайлап, суу чачкылап жатышат,
Эс-учунан танып калган энеге.

ЫР СОҢУ

Билинбес бир күч мени алган ээлеп,
Кез-кезде делөөрүтөт «Бар!» деп демеп.
Арадан жылдар өтүп кетсе дагы,
Айланып Алтын тоого баргым келет.
Элестеп жаркылдаган Айнаш сулуу,
Ал жүргөн жерде недир калгым келет...
Эскерип кадимкидей жаш селкини,
Кайра бир күлкүсүнө кангым келет.

Тоо гүлү эл оозунда жүрөт жашап,
Сөз тарап, арбагына урмат жасап.
Эл сөзү, эл сүйүүсү тарых болуп,
Эскирбей кылым жашап, кылымды ашат.
Үстүндө таш үңкүрдүн чок жылдыздар
Көзүндөй Айнагүлдүн жамыңдашат.
Сулууну али күнчө жоктогонсуп,
Шыңгырайт тоодон түшкөн ырчы башат.

1945–1970

МАЗМУНУ

АБДРАСУЛ ТОКТОМУШЕВ	3
---------------------------	---

ЫРЛАР

ЭНЕ ТИЛИМ	8
БААРЫ БИЗДЕ	8
СОҢ-КӨЛ	10
ЖАЙЛООДО	11
КЫРГЫЗ ТООСУ	11
АТАМ АЙТКАН	14
БААТЫР ЭНЕ	14
БИЗДИН КЫШТАК	16
ЭМГЕК ЖАНА БАКЫТ	17
СОНУН КАЛАА	25
КЫШ КЕТТИ	25
ЖАЗ	26
КОҢУР КҮЗ	28
ЖАШТЫН ТИЛЕГИ	29
КАШКА ТАЙ	31
КӨПӨЛӨК	32
САРАТАН	33
ЧЫЙЫРЧЫК	34
БӨДӨНӨНҮН ЫРЫ БЫТПЫЛДЫК	35
КИШИ УЧТУ	39
АДАМ КАНАТЫ	41
ТОКУУЧУ АЯЛ	42
СҮЙҮҮ	42
СҮЙГӨН БОЙДОН КАЛА БЕР	44
СҮЙҮҮНҮН КҮЧҮ	46
ЖАРЫМ УКСУН	47

СЕЛКИНИН ЫРЫ	49
КАРЫНДАШ	50
СҮЙҮҮ ГҮЛҮ АЧЫЛГАН	50
МАХАБАТ	53
ОҢОЛ ДЕСЕ...	53
УШАКЧЫ	54
КАН	56
ӨТКӨН ЖАШ	61

ПОЭМАЛАР

СҮЙҮҮ ЖАНА КОРКУНУЧ	64
КАКШААЛДАН КАТ	100
АЛТЫН-ТОО (роман)	167
БИРИНЧИ БӨЛҮМ	168
ЭКИНЧИ БӨЛҮМ	411

Адабий-көркөм басылма

14-том

АБДРАСУЛ ТОКТОМУШЕВ

Тандалган чыгармалар

Чыгышына жооптуу *Акматалиев А.*

Түзгөндөр: *Бйсаева Н., Өмиров Б.*

Тех. редактор: *Жанышбекова А.*

Корректорлор: *Бйсаева Н., Жапаракунов У.*

Компьютердик калыпка салган *Өмиров Б.*

Терүүгө 04.05.16 берилди. Басууга 25.06.16 кол коюлду.

Кагаздын форматы 60x84¹/₁₆.

Көлөмү 32 б.т. Нускасы 600. Заказ №55.

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс» ЖЧК
басмаканасында басылды
Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз к. 49.